

GYÁRFÁS ELEMÉR
ERDÉLYI
PROBLÉMÁK

1903—1923

1495

KIADJA
AZ ERDÉLYI IRODALMI TÁRSASÁG
CLUJ-KOLOZSVÁR, 1923.

GYÁRFÁS ELEMÉR
ERDÉLYI PROBLÉMÁK

1903—1923

KIADJA AZ ERDÉLYI IRODALMI TÁRSASÁG
CLUJ-KOLOZSVÁR, 1923.

E
MŰBŐL
KÖNYVKEDVELŐK SZÁMÁRA
SZÁZ SZÁMOZOTT PÉLDÁNY KÉSZÜLT
VASTAG KÖNYVPAPIROSON
A SZERZŐ EREDETI NÉVALÁÍRÁSÁVAL.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság a szorosán vett szép-irodalom ápolásán kívül a társadalomtudomány művelését is feladatkörének tekinti.

Az erdélyi magyarság kulturális fejlődése érdekében — minthogy a napilapok, sőt a folyóiratok keretei sem bírják meg a mélyebb s így terjedelmesebb fejtegetéseknek annyira szükséges sorozatát — fel kell az Erdélyi Irodalmi Társaságnak ölelnie a most már önálló irányban fejlődő azon társadalomtudományi munkákat is, amelyek az írásművészet készségével a magyarság kulturális fejlődését a testvérnemzetek kulturális fejlődésével összhangzatosan szolgálni hivatottak.

E vezérelven belől az író egyéni felfogásának teljes szabadságát érintetlenül hagyva, tért nyitunk minden jóakarató és becsületesen őszinte olyan munka megjelenésének, amely a kiválóan erdélyi talajból fakadólag, magas irodalmi szemponttal mért értékével is alapozni tudja a kultúrában a kölcsönös megértésnek és megbecsülésnek oszlopait.

Gyárfás Elemérnek „Erdélyi problémák“ c. munkáját ilyennek ítéljük. A munka irányát, célzatát a még fiatal szerzőnek eddigi életmenete harmonikusan egészíti ki.

Mi az erdélyi magyarságnak önmaga megismerésére és elfogulatlan bírálóit rendjén mások által is megismerhetésére nyújtunk alkalmat úgy ebben a munkában, mint az ezt követőkben, azon meggyőződésben, hogy a megismerés is, a megismertetés is csak javára válhat az erdélyi magyarságnak.

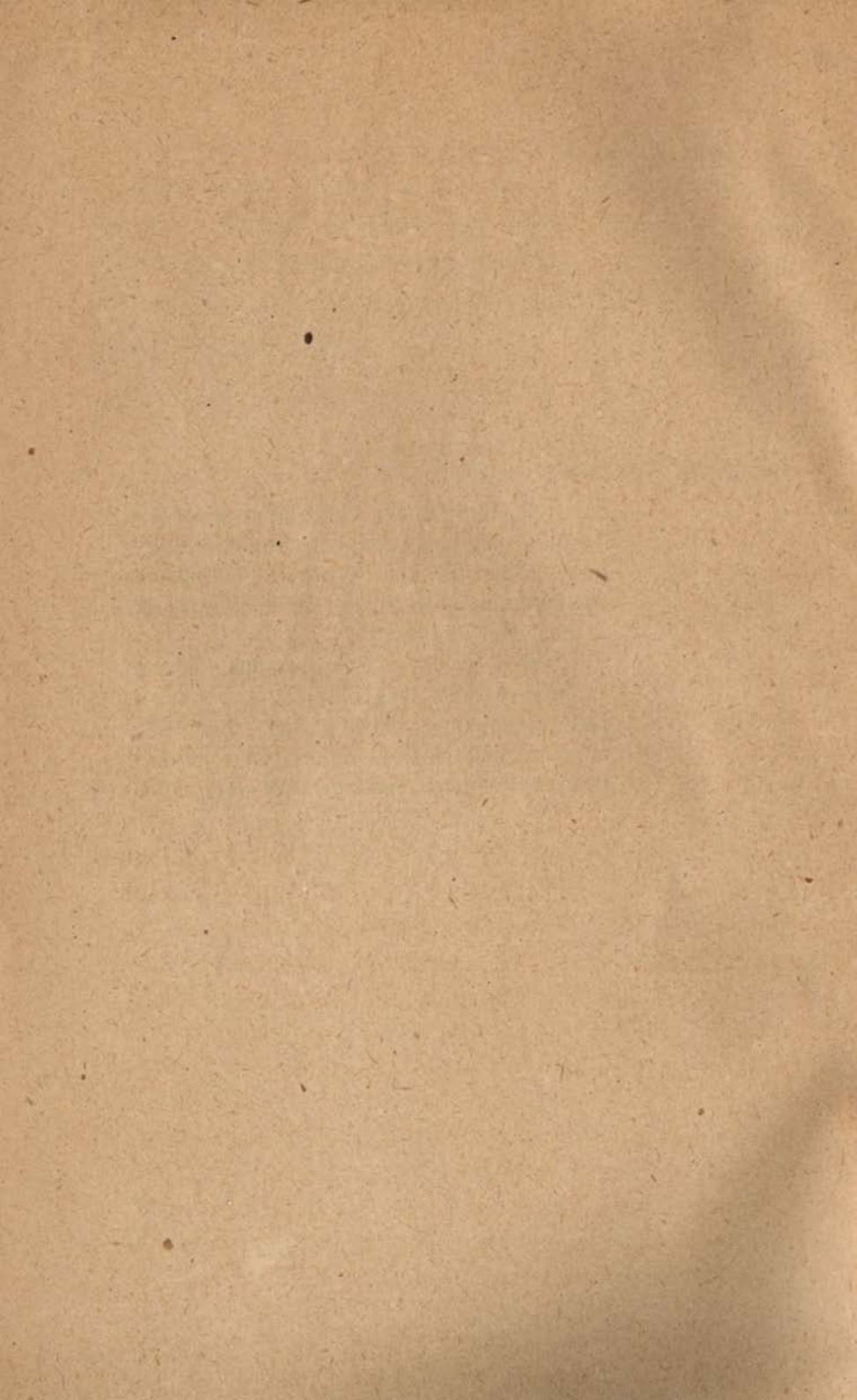
Cluj-Kolozsvár, 1923. május hó 13.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság.

„Est enim difficilis cura rerum alienarum,
... quia magis ea percipimus atque sentimus,
quae nobis ipsis aut prospera aut adversa
eveniunt, quam illa, quae ceteris, *aliter de illis
ac de nobis iudicamus.*“

„Nehéz feladat mások sorsának intézése,
... mert inkább megérintjük és érezzük azt,
ami magunknak előnyös vagy hátrányos,
mint azt, ami másokat érint s ezért *másként
ítélkezünk róluk és másként saját magunkról.*“

Cicero, de Officiis. Lib. I. Cap. IX. 30.

Az erdélyi magyarság történelmi hivatása.

Előljáróba.

Grünwald Béla a „Régi Magyarország“-ban élénk színekkel rajzolja meg szomorú képét annak a népnek, mely kiejtette kezéből saját sorsának intézését. A magyar történelemnek a mohácsi vésztől s különösen a szatmári békétől 1848-ig terjedő korszakaiból vett példákkal illusztrálja, hogy önálló állami lét hiányában miként posványosodik el a közélet, hogyan tolulnak előtérbe a magán és osztályérdekek, hogyan szorul össze mind szűkebb körre a nemzet élete.

„Államférfiaink nem állanak önálló, fejlődő állam élén; eszméiket és törekvéseiket nem merítik a nemzet szükségleteiből. Kész politikát kapnak Bécsből, melyet talán elleneznek, . . . melynek azonban szükségkép eszközei. S mert nem foglalkoznak önállóan nagy állami feladatokkal, látkörük is folyton szűkül. Egyik sem érzi a felelősség súlyát, mely egy önálló állam ügyeinek vezetésével jár.“

„A nemzet pedig lassanként elszokik a nagy viszonyokkal és érdekekkel való foglalkozástól. Szelleme nem kap lendületet sehonnan sem. Nem intézi saját ügyeit. Azt sem tudja, ki az ellensége s ki a barátja; nem tudja, kivel lesz szövetségben s kivel keveredik háborúba.“

„A nemzet közönyös lesz, lemondással vonul vissza önmagába s korlátolt helyi életet él. . . . elaprózódik rendekre, népfajokra, felekezetekre, megyékre . . . nincs közép-pontja, mely egy helyre vonzza a nemzet erőit és oly partikularizmus fejlődik ki, mely teljesen eltörpíti a szellemeket.“

„. . . a nemzet lecsúszott az önálló nemzetek magaslatáról, életének köre szűkebb, színvonala alacsonyabb lett. Az egésznek e sülyedése szükségkép magával rántotta az egyeseket is . . . kiszáradt az a forrás, mely egyedüli éltetője az államférfiúi nagyságnak. Valamint az ember a nagy célokkal nő, úgy törpül el a kisszerűekkel. Azért e korszak nem adhatott a hazának nagy férfiakat, alkotó szellemeket. Nincs az akkori szereplők között egy kimagasló alak, jelentékeny eszméket képviselő egyéniség, akin megakadna a történetíró szeme, akire bámulattal tekinthetne a nemzet s kinek emléke mélyen vésődhetnék a késő nemzedékek képzeletébe . . .“

Mintha nem 1888-ban, hanem ma íródtak volna e sorok, olyan találóan jellemzik az erdélyi magyarság mostani lelkiállapotát.

Közöny, kisszerűség, vidékies intrikák, elposványosodás, apró kis guerilla-harcok anyagi előnyök morzsáiért — ebbe merül bele mind mélyebben az erdélyi magyarság élete. S a sülyedési folyamat mind gyorsul és feltartóztatatlannak látszik.

A sülyedést feltartóztatni csak egy módon lehet: ha célokat adunk az erdélyi magyarságnak, melyekért küzdeni érdemes s a siker reményével lehetséges. Nagy célokat és elérhető célokat kell kitűznünk. Kisszerű célok nem tudják felemelni a lelkeket. Ábrándok, utópiák hajszolása pedig szerencsétlenségbe sodor, minden népet.

Az erdélyi magyarságnak az az Istentől rendelt, világ-történelmi hivatása, hogy összekötő kapocs legyen a Középeurópa tengelyében elhelyezkedett román és magyar népfaj között. Amint ma öntestében kell végigszenvednie a két népfaj egymás iránti gyűlöletének ostorcsapásait, úgy két kiterjesztett s ma még keresztre szögezett karja kell, hogy összekösse, egymáshoz fűzze, egymás mellé állítsa azt a két népfajt, mely testvérek nélkül, idegenül áll ellepséges érzületű tömegek között Európa közepén s mely csak egymásra támaszkodva és egymást erősítve vetheti meg szilárdan lábát azon a földön, hova a Gondviselés állította.

Ez az egyetlen nagy cél, melyet az erdélyi magyarság ma maga elébe kitűzhet s amelyért valóban értelemes küzdenie.

A kérdés csak az: Lehetséges-e a mai viszonyok között ezért a nagy célért küzdenünk és remélhetjük-e, hogy e küzdelmünk sikerre vezet?

Magáévá tudja-e tenni keserűségének eme napjaiban az erdélyi magyarság ezt a nagy célt? S ha igen, az értelem megvilágosodásának s az akarat elhatározásának olyan erejével teszi-e magáévá, mely le tudja győzni azután a mindkét oldalról elébe tornyosuló akadályokat?

S másfelől: alkalmas-e az adott pillanat, a túlfűtött nemzeti szenvedélyek fellobbanásának ideje arra, hogy a román államhatalom kezelői s az erdélyi román nép vezetői megértsék az erdélyi magyarság e nagy célkitűzésének valódi jelentőségét s ebben a küzdelemben ne akadályozzanak, hanem támogassanak minket?

Ezek azok a súlyos kétségek, melyek gyötörnek s gyötörtek mindannyiszor, mikor a tollat kezembe akartam venni és ajkamat szólásra nyitottam.

A borús atmoszféra, a két nép mai lelkiállapota, a

közhangulat feszültsége valóban nem teszi alkalmassá az időpontot a megszólalásra. De én Istenem, vajjon holnap adatik-e még szólanom? S nem-e éppen a megpróbáltatás nehéz napjaiban van legnagyobb szükség vigasztaló szóra, mely bizalmat önt a lelkekbe?

Azután meg — népek mentalitását új irányba terelni csak hosszas, kitartó munkával lehet. Ezt a munkát egyszer meg kell kezdeni. Ha túlkorán kezdjük, kisebb hiba, mintha elkésünk vele.

Ehhez a munkához azonban egymagamban nem kezdhettem hozzá. Szövetségeseket kellett keresnem, akikre támaszkodhatom s akiknek szava megvédjen attól, hogy akár itt, akár amott félreértsenek.

Ujjmutatást láttam abban, hogy éppen most volt húszéves fordulója e gondolatért való első sikraszállásomnak. Előszedegettem fakó, megsárgult írásaimat s láttam, hogy a szövetségeseket megtalálom azokban a tanulmányokban, fejtegetésekben, iránymegjelölésekben és kritikákban, melyeket az utolsó két évtized alatt az erdélyi kérdésről s a román-magyar problémáról papírra vettem. Tanúságot tesznek ezek mellettem, hogy nem hirtelen fellobbanás vagy lágy elérékenyülés, hanem évtizedeken át leszűrt meggyőződés beszél belőlem. Megvédelmeznék úgy a kishitőség és gyáva megalkuvás, mint a rebellis, lázadó kritika és gáncsoskodás vádjától. Dokumentálni fogják, hogy a román nép iránti szimpátiát, a román néppel való fegyverbarátság szükségességét nem ma hirdetem, mikor az ő kezükben van a hatalom s ez előttük alamizsnáért való kunyorálás színét viselheti, hanem hirdetem akkor, mikor a sors kerekén mi állottunk felül s amikor ez az állásfoglalás nem volt sem népszerű, sem hasznos, sem opportunus. De dokumentálni fogják ezek az írások azt is, hogy ha ma panaszkodunk, sok minden

fáj nekünk és orvoslást kérünk sok sérelemre, volt iudiciumunk meglátni e hibákat akkor is, mikor azokat a *mi* embereink követték el mások rovására, volt bátorságunk azt akkor is nyiltan kifogásolni és volt erkölcsi erőnk, hogy mi magunk követeljük annak orvoslását.

E szövetségeseim támogatásával lépek ki a nyilvánosság küzdőterére.

A csatasor elrendezése nem volt könnyű. Szerettem volna felölelni minden megnyilatkozást, mely e gondolatkörbe beletartozik.

A technikai terjedelemre tekintettel azonban nem vehettem fel a kötetbe két önálló tanulmányomat, az 1902-ben megjelent *Romániai zsidókérdés*-t, mely a ma oly gyakran emlegetett regáli mentalitás egyik sarkalatos megnyilatkozását ismertette s az 1905-ben megjelent *Román Görög Katholikusok Autonomiája*-t, melyet annak idején a román sajtó a legszimpatikusabban fogadott.

Ellenben felvettem több olyan cikket, melyek csak távolabbi összefüggésben állanak a román kérdéssel s nem politikai, hanem elsősorban egyházi természetűek. Ezt tudatosan tettem. Nemcsak azért, mert a román kérdésben való állásfoglalásom — különösen a kiindulás s az ösztönszerű tapogatózás első idejében — csak emanációja volt harmonikus világnézetemnek. De felvettem e fejtegetéseket elsősorban azért, mert szeretném, ha az olvasó a sorok között meglátná azt a sokszor verejtékes erőfeszitésemet, mellyel igyekeztem felfedezni, megvilágítani, előteremteni legalább egyházi téren érintkezési pontokat a két egymásra utalt és egymással szembeállított népfaj között. E törekvéseim néhol mesterkélteknek tűnhetnek fel. Meggyőződéseim azonban ma is, hogy az ellentétek kiegyenlítése csak egy olyan közös világnézet alapjain lehetséges, mely elvi ellenmondásban van a fajgyűlölettel.

A rendelkezésemre álló anyagot az egység és áttekinthetőség érdekében négy fejezetre osztottam.

Az *elvi alap* című első fejezet, 1903-tól 1910-ig, tanulmányi éveimből, a szemlélődés, adatgyűjtés, kifejeződés korából való cikkeket öleli fel. Az első megszólalásokon rajta ül az a mély megdöbbenés, mely elfogta lelkemet, mikor mind mélyebben és mélyebben beletekintettem a román nép s a román vezetők gondolatvilágába s ott megláttam azt a velünk homlokegyenest szemben álló előretörést, mely mindnyájukat betöltötte. Az élet nehéz harcait még akkor nem ismertem, de ösztönszerűen megéreztem, hogy az egymásnak rohanó energiák összecsapása borzalmas lesz. Úgy éreztem magam, mint a vasuti hivatalnok, aki a távirógép békés, egyhangú kattogásából elrémülve ébred tudatára annak, hogy kinn a pályán két vonat föltartóztatlanul egymásnak rohan. E lelki hangulatban hangoztattam ismételten, hogy ismerjük meg egymást, vegyük revízió alá céljainkat, útirányunkat, talán mégis lehetséges lesz két párhuzamos sinre levezetni az egymásratörő népenergiákat s elkerülhetjük a katasztrófát, melyet akkor, a nyugalom s az egymástól kínai fallal való elzárkózottság idejében, senki sem látott imminensnek. E lelki hangulatban igyekeztem meglátni és megláttatni a két népfaj érintkezési pontjait, melyekről fennebb szólottam. Mindez még nem volt tudatos, hanem csak ösztönszerű védekezés a megérezett veszedelemmel szemben. A kérdés folytonos tanulmányozása s a későbbi évek érettebb megfontolásai hozták meg a megoldást: az *érzelmi közösség* gondolatát a két népfaj közös keleteurópai missziójának s a közös germán és szláv veszedelemnek pillérein.

Ez a gondolat ma már nem új, sőt közel áll ahhoz, hogy közhelylyé váljon. Új volt azonban tizenöt év előtt

s reám a reveláció erejével hatott, véglegesen eldöntve politikai állásfoglalásom irányát. A szerzőséget nem akarom magamnak vindikálni. Hiszen a gondolat kézenfekvő. Kant és Laplace sokkal-sokkal nehezebb probléma nyitjára jöttek rá külön-külön. Erre is rájöhet bárki, aki *akarja* az érzelmi közösséget és indokokat keres annak alátámasztására. Én csak azt vindikálom magamnak, hogy a legelsőik egyike voltam, aki ezt komolyan akartam, s mikor megtaláltam a megoldást, következetesen ragaszkodtam hozzá, függetlenül a közhangulat változásaitól s e meggyőződésemből nem tudtak eltántorítani sem a magyar sovinizmus szíréhangjai, sem a román sovinizmusnak újabban, sajnos, mind gyakoribb elfogultságai.

A második fejezet, *a gyakorlat erőpróbája az 1910—1914. években*, tulnyomóan a vármegyei életben felvetődött gyakorlati, közigazgatási és politikai kérdéseknek a fenti elvi alapon való megvilágításait tartalmazza. Szerettem volna ezeket minél nagyobb számban felsorakoztatni, mert hiszen a jelenleg napirenden levő hasonló természetű konfliktusok megvilágítása céljából kétségtelenül tanulságos lett volna, ha minél több gyakorlati példával mutathatnók meg azt, hogy milyen természetű és intenzitású sérelmeik voltak akkor a kisebbségeknek s viszont milyen minuciózus lelkiismeretességgel tudunk akkor saját faji érdekeinken felülemelkedni s ha reális volt a sérelem, a megtámadott kisebbségnek igazat adni. Ez azonban szükségessé tette volna, hogy kimerítően ismeressem ma már túlhaladott s annak idején is csak lokális jelentőségű részleteit minden egyes konkrét ügynek, mely felszólalásaimat kiváltotta. Ez szétfolyóvá és terjengőssé tette volna az előadást. Kénytelen voltam ezért e téren néhány szemelvényre szorítkozni, mellőzve főként azokat

a konkrét kérdéseket, melyek ma is élő és szereplő egyekkel voltak összefüggésben.

A *történelmi fordulat* című fejezet az 1917—1920. évekből közöl néhány megnyilatkozást. Ezekből az évekből gazdag és tanulságos adathalmaz áll rendelkezésemre, mert hiszen magam is az események sodrában állottam. Mindez azonban sokkal jobban össze van szövődve ma is szereplő tényezőkkel, hogysem megbírná a nyomdafestéket. Ezért mindössze néhány vonásban mutatok rá arra, hogy e nehéz időkben is egyedül és kizárólag a fent vázolt elvi alap adta és adhatta meg a nyugodt, biztos orientációt.

A *kisebbségi fronton*, a Magyar Szövetség megalakulásától a mai napig folytatott munkáról számol be az utolsó fejezet. Ez tulajdonképpen már aktuális politika. Ennek dacára le akarom és le merem ezeket is szögezni, mert egyrészüket az események máris igazolták s nincs kétségem afelől, hogy a jövő sem fog meghazudtolni.

Goga Oktávián, ki aktív kormányzása idején is sok megértést mutatott irántunk, szellemi ankétre, kívánságaink előterjesztésére és megvitatására szólította fel az erdélyi magyar politikusokat.

Olvassa ki e könyvből a feleletet.

Az erdélyi magyarságnak az a történelmi hivatása, hogy megteremtője, összekötő-szerve s egyben záloga legyen Keleteurópa legtermészetesebb, legszükségesebb, legreményteljesebb nemzetközi kapcsolatának: a román-magyar szövetségnek.

Az erdélyi magyarság akkor lesz boldog, akkor fog fejlődni, akkor fogja a benne szunnyadó energiákat csodás virágzásra kitermelni, ha e történelmi missziója megvalósításának szentelheti egész erejét.

1923. Húsvétvasárnap.

I. Az elvi alap.

Az erdélyi románok.

Budapest, 1903. január 29.

Válságos a helyzet Erdélyben, a bérces kis hazában. A magyar faj lábai alatt ingadozik a talaj s a románság mindinkább előre nyomul. A betegség nem mai keletű. Sokan megkisérelték orvosolni, de eddig senkinek sem sikerült. A baj napról-napra veszedelmesebb lett és mind nagyobb és nagyobb arányokat öltött. S ma már világosan kitűnik, hogy azoknak volt igazuk, akik a román kérdést másként ítélték meg és más utakat ajánlottak annak megoldására, mint a hivatalos körök.

A kérdés csiráit a történeti fejlődésben s a különleges erdélyi viszonyokban találjuk meg. Be kell ismernünk, hogy a román nép Magyarországon mindenkor másodrendű szerepre szorult. Nem fektették őket az állam valódi polgárainak, hanem csak jövevényeknek, kiknek sem joguk, sem képességük nincsen a szabadságra. Vallásuk csak türt vallás volt. Sok minden hozzájárult ahhoz, hogy a magyarokban ellenséget lássanak. Legfőbb ok volt a jobbágyrendszer, éppen a különleges erdélyi viszonyokra tekintettel. Szinte azt lehetne mondani, hogy Erdélyben tulajdonképen *csak* a románok voltak jobbágyok. A magyarság zöme a nemesi osztályhoz tartozott, a székelyek és a szászok mindenkor szabadok voltak. A románok, bárhova tekintettek is, nem láttak egyebet, minthogy az ő fajuk elnyomott helyzetben van s a magyarok uralkodnak fölöttük. A románok másfelől majdnem *mind* jobbágyok voltak. Ha valaki közülök elérte a nemességet, hamarosan beolvadt a magyarságba. Ez az alárendelt helyzet nagy sullyal nehezedett a lelkükre.

Ilyen körülmények között érte őket az 1848-iki nagy átalakulás. A bécsi kormány mindent megtett, hogy megnyerje őket saját

céljainak. S ezt nem volt nehéz elérnie. Forrongó, izgatott lelkű embereket könnyen lehetett találni, kiket részben igyekeztek megnyerni, részben pedig megfélemlíteni s nem is csodálkozhatunk afölött, hogy a román népet be lehetett vinni ebbe a mozgalomba. A szegény román paraszt egész életében nem tapasztalt egyebet urai részéről, mint lenézést, erőszakoskodást és zsarnokoskodást és így bizalmatlansággal fogadtak a románok minden mozgalmat, melyet a magyarok kezdeményeztek. Könnyű volt elhiteni velük, hogy a császár az, aki igazságot fog nekik szolgáltatni. A világosi fegyverletétel után természetesen nagy volt a kiábrándulás. Csak ekkor látták, milyen nagy hibát követtek el, mikor a magyarok ellen küzdöttek. Ma mosolyra indít, mikor azt olvassuk a magyar emigránsok írásaiban, hogy ők Magyarország függetlenségét a románok segítségével akarták kiküzdeni. Kossuth azonban ebben a tekintetben akkor nem tévedett. Abban az időben a magyaroknak sok barátjuk volt a románok között, a nagy többség pedig közömbösen és elfásulva nézte a dolgokat.

És ma? Egy előkelő román politikus mondta nekem: „A magyarok azt állítják, hogy mi Bukarest felé gravitálunk! Uram! Bolond az a román politikus, aki ma ilyesmit hirdetne. De ha valaki közülünk azt mondaná Önnek, hogy mi *nem* gravitálunk Bukarest felé, legyen meggyőződve, hogy hazudott az az ember.“

Ma az erdélyi románok különálló egészet alkotnak, államot az államban. Céljaik és törekvéseik különböznek a magyarokétól. Társaságukban nem tűnnek meg idegen elemet, sajtójuk az ellentéteket szítja. Egész erejében érvényre jut az a meg nem alkuvo, meg nem győzhető és meg nem hajlítható szellemük, melyről a mi történetíróink és politikusaink oly gyakran megemlékeznek.

Ennek a szomorú visszaesésnek okait elsősorban a dualizmust követő viszonyokban kell keresnünk. A magyar kormány a pléhgalléros osztrák tisztviselők helyett a középnemesség fiait ültette a vezető állásokba. A szegény román paraszt ezekkel szemben úgy érezte, mintha az 1848. előtti idők, a jobbágyság korszaka tért volna vissza. Látta, hogy a magyar ismét uralomra jutott és parancsol. Az erdélyi vármegyék tisztikara kizárólag a klikk- és kasztrendszer alapján volt összeállítva. Ezeknek az uraknak sok bűn terheli a lelkiismeretét. A legnagyobb bünt azonban azáltal követték el a magyar állam ellen, hogy a román néppel szemben a legelhibázottabb politikát követték. Elfeledték ezek az urak, hogy

ők a nép által fizetett tisztviselők. Szeretetlen, erőszakos és sokszor igazságtalan magatartásuk keserű gyümölcsöket termett. Az uralkodó liberális rendszer, melynek keretében csak azok juthattak vezető állásba, kik elveiket fölállozták a kormány érdekeinek, kiselejtezte a tisztviselők közül a román nép fiait. És még csodálkozunk afölött, hogy az akció reakciót váltott ki? A közigazgatás az utolsó 35 éves korszakban minden frázisok dacára sem tudott semmivel sem előbbre jutni a magyarosítás terén. Sőt ellenkezőleg! Az 1867-iki kiegyezés idején a románság egyrésze mérsékelt szellemű, másrésze pedig legalább indifferens volt velünk szemben; ma mindnyájan egy véleményen és egy táborban vannak, még azok is, akik ezt kifelé leplezni kénytelenek.

A kormány látva a feltornyosuló veszedelmet, beindította a minden áron való magyarosítást, különösen az iskolákban. Ismerjük mindnyájan azt a közmondást, hogy akié az iskola, azé a jövő. Látjuk nap-nap után, hogy magyar, román és szász ifjak a katonai iskolákban megtelnek osztrák szellemmel és lassanként „gutgesinnt“ osztrák katonák lesznek belőlük. S most vessünk egy pillantást az erdélyi iskolákra. Az egyszerű román paraszt beadja gyermekét 6 éves korában a magyar iskolába s ez ott tanul igen gyakran 16 éven keresztül. A magyar tanítók és tanárok nevelhetik, hajlíthatják, idomíthatják e hosszú idő alatt, ahogy tetszik nekik. És mi az eredmény? Szeretném tudni, hogy hány román van egész Erdélyben, aki szívvel-lélekkel magyar hazafinak vallja magát. Azt hiszem, hogy fölötte kevesen vannak.

Ennek az eredménytelenségnek főokát ismét a magyar társadalom téves fölfogásában kell keresnünk. A tanárok minden román ifjában egy leendő hazaárulót látnak és nem bánnak velük úgy, mint a többiekkel. A magyar fiúk kerülik őket és nem fogadják be a körükbe. A szegény fiúnak mindezt el kell tűrni, csupán azért, mert ő román. Fölbred bennük is a dac és ők is szeparálják magukat. A tanárok csodálkozva látják, hogy kerülik az önképzőköröket s az ifjúsági ünnepélyeket. De arról nincs tudomásuk, hogy a társaik kicsúfolták őket, mikor a magyar költeményeket hibás kiejtéssel szavalták. Ilyen módussal legfeljebb ellenségeket szerzünk magunknak, de nem fogunk soha magyarosítani.

S amit az ifjúság tesz az iskolában, ugyanazt teszi az erdélyi társadalom az életben. Erdélyben mind a mai napig dicsőségesen uralkodik a klikk- és kasztrendszer. Külömbiségeket tesznek azok

között, akik „jó“ és akik „gyenge“ familiából származnak. A jó családból valók gondosan elkülönzik magukat a többiektől, annál inkább a románoktól. Ismerek egy előkelő férfit, aki a közéletben igen jelentős szerepet tölt be. Ellenfelei, hogy nevetségessé és lehetetlenné tegyék, azt hiesztelték róla, hogy román származású. Ime, ilyen az erdélyi magyar társadalom! Holott a lelkek megmagyarosodása gyönyörűen haladna előre s a románoknak a magyarok iránti gyűlölete elveszítené erejét és jelentőségét, ha nem volna lehetetlenné téve a társadalmi érintkezés. Ez azonban ma még fölötte nehéz. Az előítéletek tulságosan erősek.

A köznépnél viszont homlokegyenest ellenkező állapotokat találunk. A magyar parasztnak gyakori és szoros érintkezése van a román paraszttal. A könnyen megtanulható, szép és dallamos román nyelvnek közvetítő szerepe van Erdélyben. Ezen a nyelven beszélnek egymással a magyarok és szászok is. A köznépnél az összeházasodás napirenden van. Ezek a vegyes házasságok azonban sajnos, majdnem mindig a magyarok hátrányára vannak. A kormány nem állít fel iskolákat a vegyes községekben. Erre nincs pénze, mert ami rendelkezésére állott, azt a magyar hitvallásos iskolák államosítására fordította. Ahol a kisebbségben lévő magyarságnak nincs tanítója, ott ő is a dászkelhez jár iskolába. A rideg protestáns istentisztelet nem tudja lekötni az egyszerű ember lelkét. Sokkal nagyobb hatással van rá a román pap keleti ritusa.

A románság ma Erdélyben nagy hatalom. És ez a hatalom teljes határozottsággal szemben áll az erdélyi magyarsággal. Ugyanakkor pedig a magyar középosztály pusztul és tönkremegy. Napról-napra hallunk egyik vagy másik magyar földbirtokos pusztulásáról. A régi nemesi udvarban megütik a dobot s az ősi kuria idegen kézre kerül. Sír a lelkünk, mikor végigmegyünk egy-egy községen, melyben egy-két évtizeddel ezelőtt 8—10 középbirtok is volt. Ma mind tönkrementek. Egyrészt megvásárolták a románok, másrészt a szászok. A tisztas nemesi kuria falait kiütték és lett belőle fogadó, melynek tornácáról aranyóraláncos korcsmáros parancsol.

Ide jutottunk. Vajjon észretérünk-e? Magunkbaszállunk-e, ha a jövőre gondolunk, mely reánk várakozik? Vagy pedig feltartóztatlanul süllyedünk tovább a pusztulásba? A jó Isten tudja.

A román kérdés ma már nagyon el van mérgesedve. Egyaránt bűnös ebben a bécsi kormány, az erdélyi magyar társadalom és a román nép vezetői. Mindegyik nép elzárkozik a másiktól és

zászlajára írja: „Timeo Danaos et dona ferentes“. Van egy napilapunk, mely állandó rovatot vezet „Nemzetiségi tulkapások“ címen. Ebben a rovatban élénk színekben közöl megtörtént és meg nem történt sajnálatos eseteket, szítva ezáltal is a fajgyűlöletet. Ám jó, érvényesüljön az államhatalom egész energiája, ha ez szükséges. Nem tekinthetjük azonban *megoldásnak*, ha néhány úgynevezett ágitátort félévi államfogházra ítélnék. Legfeljebb mártirokat csinálnak belőlük, ami csak annál inkább elidegeníti őket tőlünk és annál inkább megerősíti hiveiket a hozzájuk való ragaszkodásukban.

Vannak olyanok is, akik nagy hangon hirdetik, hogy ugyanúgy kell eljárunk a románokkal szemben, ahogy a németek bántanak a lengyelekkel. Ezek az urak azonban elfelejtik, hogy a helyzet nem ugyanaz. A németek erősek, urak a saját hazájukban és övék a hadseregük. Mi ehhez képest gyengék vagyunk. A lengyel társadalom széthuzó elemekből áll; a románok ellenben összetartanak, több millinyi van csak a mi országunkban s egy egységes külföldi államra támaszkodhatnak.

Meg kell szüntetni a választófalakat a magyarok és a románok között. Mindent el kell követnünk, hogy összeházaszkodjunk. Ne elégedjünk meg azzal, ha ők közelednek felénk, menjünk mi is elejükbe a feleúton. Ne mutakozzunk idegeneknek nyelvükkel és szokásaikkal szemben.

És ne hirdesse azt senki, hogy megtudja oldani a román kérdést. Erről a témáról beszélhetünk és kell is beszélünk minél többet és minél gyakrabban. Tanulmányoznunk kell a népet, hogy világos koncepciót szerezhessünk magunknak. De, hogy a bajt csak úgy egy-kettőre megszüntessük, ez sajnós, ma már nem lehetséges. Ehhez korrekt nemzetiségi politika és több évtizedes céltudatos munka szükséges. Annyi bizonyos, hogy a jelenlegi rendszerrel nem jutunk közelebb a célhoz.

(Alkotmány.)

(A cikket vezető helyen méltatta és egész terjedelmében lekötölte a brassói *Gazeta Transilvaniei* 1903. február 1-i s az aradi *Tribuna* február 3-iki számában.)

Román kérdés.

Kolozsvár, 1903. március 1.

„Az ifjuság ne politizáljon.“ Ezt a jelszót hangoztatja ma-napság mindenki, ezt halljuk az illetékes és nem illetékes ténye-zőktől. Helyes. Ne elegyedjék bele az ifjuság a napi politikába. Vannak azonban kérdések, melyek a magyar nemzetet, mint nem-zetet érdeklik; vannak veszélyek, melyek ezeréves létünket fenye-getik. Mindenesetre helyes az a felfogás, mely hirdeti, hogy ilyen esetekben szólaljon fel az ifjuság, vegye ki a maga részét a mun-kából. Ezek közé tartozik a román kérdés is, mely nálunk Erdély-ben mindig aktuális.

Merem állítani, hogy a román kérdéstről kevés embernek van helyes felfogása. Nem ismerik a népet, nem ismerik történelmét, egyházi életét, társadalmi viszonyait. Van néhány frázis; azt egyik megtanulja a másiktól; hirdetik, ha lehetséges, alkalmazzák is, de nagyon kevesen gondolják meg, hogy mindennek mi lehet a követ-kezménye.

Leggyakrabban halljuk ezt az elméletet: Ez a föld Magyar-ország. Aki itt lakik, az legyen magyar hazafi, vagy pusztuljon. Szép, igaz, helyes. Vilmos császár is ezt hirdeti, az orosz cár is. Magyarország keleti részében lakik azonban két és fél millió román, kik túlnyomó többségben nem jó hazafiak. De pusztulni egyáltalá-ban nem akarnak. Ellenkezőleg; szaporodnak, fejlődnek, erőt gyűjtenek. S ennek az elvnek hirdetése, alkalmazása ellenségeinké teszik őket. Meg kell gondolnunk, hogy ha összeütközésre kerül a dolog s megismétlődnek a Hóra lázadás és a 48-iki forradalom véres jelenetei, az ártatlanoknak kiömlő vére s az özvegyek és

árvák panaszai súlyos vádat emelnek azok ellen is, kik a kérdést ennyire elmérgesítették.

De nem politizálok. Az egyetemi viszonyokról akarok beszélni. Mint konkrét tény, felemlítem azt a körülményt, hogy a múlt évben a kolozsvári magyar ifjúság körében mozgalom indult meg. Elpanaszolták, hogy igen sok román ifjú élvezi a diákasztal jótéteményeit, igen soknak van ösztöndíja. Nem szólok a dolog érdeméhez. Csak egy rövid észrevételt. Olyan lenéző mosolylyal beszélünk azokról az emberekről, kik fegyverrel törtek egymás ellen, mert egyik másképp imádta az Istent, mint a másik. *S mi megakarnók fosztani azt a szegény ifjút a mindennapi kenyértől, mert azon a nyelven beszél, melyet az anyatejjel szítt magába s mely neki épp oly drága, féltett kincse, mint nekünk ez az édes magyar nyelv!*

Nem az a baj, hogy románul beszélnek, hanem az, hogy magyarellenesen éreznek. Aki nincs velem, ellenem van. S ugyan velünk van-e a román ifjúság? Látjuk-e gyűléseinken, ünnepeinken, egyesületeinkben? Nem. Elzárkóznak tőlünk. Az ilyen viszonyok közt felnőtt ifjútól várhatjuk-e, hogy magyarbarát, vagy legalább elfogulatlan ember legyen? Remélhetjük-e, hogy a magyar kultúra átalakító hatással lesz rájuk? Bizony nemmel kell felelnünk.

A román diákok ellenségei a magyarnak. Ha tehetik, nem hazai, hanem külföldi, német, olasz, francia egyetemeket látogatnak. Mindnyájan tudjuk, hogy a nemzetközi diákszövetségben, a Corda Frates-ben mennyi bajt okoztak nekünk. S eltökélt szándékuk, hogy ezután még több bajt okozzanak. Csodálatos jelenség, hogy míg a nép általában nyugodt, addig ezek a fiatal emberek gyűlölnék mindent, ami magyar. Vajjon a magasabbfokú műveltség teszi ezt, vagy másutt kell keresnünk az okokat? Nehéz volna megoldani.

Pedig kitünő anyag ám az a román ifjúság. Szép faj, élet-erős, szívós, munkabíró. A román ügyvédek ritkítják párjukat. Mihályi érsek udvarában számos európai műveltségű férfiú van. De életnézetük, céljaik, törekvéseik a miénkkel ellenkezők, vagy azoktól legalább is különböznek.

A román kérdést állandóan felszínen kellene tartani, beszélni kellene róla s megismerkedni minden részével alaposan, mert ebben az esetben az ismeret — félgyőzelem. Mi magyarok azonban *nem ismerjük a románokat.* Látjuk nap-nap után a falunkbeli oláhokat, megtanulunk a tankönyvekből egy-két adatot, magunkba szedünk

nehány frázist s ezzel meg is elégszünk. Látjuk a tüzet, de nincs fogalmunk arról, hogy mi forr a katlanban. Kikerülünk az életbe. A nemzet odaállít bennünket egy-egy őrpontra, hol helyes magatartással épp oly sokat használhatunk a magyarság ügyének, mint amennyit árthatunk tapintatlan eljárásunkkal.

Ismételten mondom, hogy legelőször is ismernünk kell azokat, akikkel dolgunk lesz, mert csak ebben az esetben bánhatunk velük helyesen, okosan. A magyar ifjúnak tanulmányozni kellene a román nép nyelvét, történelmét, egyházi életét, társadalmi viszonyait. Sok nehézséggel jár ez, főként eleinte, mert irodalmunk e tekintetben, sajnos, meglehetősen szegény. Nem veszne kárba a fáradság, ha egy nyelvész, egy történettudós, vagy etnografus egész életét a román nép tanulmányozásának szentelné.

Nagy szolgálatokat tehetnek nekünk ebből a szempontból a román ifjak. Ők ismerik mindazt, amiről nekünk még fogalmunk sincs, s aminek ismeretére csak hosszas tanulmány útján juthatunk el. Milyen üdvös, milyen szép volna, ha ismertetnék népüket a magyar közönség előtt.

Iff élünk egymás között, úgyszólván egymásban; de azért a román szellemi törekvésekről alig van tudomásunk. Ők azonban ismernek bennünket. Ismerik gyengéinket, hibáinkat.

Érzem, hiszem, hogy a magyar ifjúság tudatára fog ébredni annak, hogy mi a kötelessége!

(Kolozsvári Egyetemi Lapok.)

A románok és a szociálisták.

Budapest, 1903. április 29.

Mikor a husvétii ünnepek alatt a nemzetközi és az újjászervezett szociálisták gyűlést tartottak Budapesten és Nagyszalontán, mindkét helyen képviseltették magukat a románok is, még pedig elég tekintélyes számban. Küldöttjeik nagyon érdekes és fontos nyilatkozatokat tettek. Beszéltek testvériségről; *hazugságnak nevezték azt, hogy a román gyűlölné a magyart* s éles hangon támadták a burzsoá-osztályt, melynek soraiból a nemzetiségi izgatók kikerülnek.

Ezek a kijelentések a magyar sajtót annyira meglepték, hogy nem is tudott velük szemben álláspontot elfoglalni. Pedig a dolog egyáltalában nem meglepő, ha ismerjük a román népet és viszonyait.

Nem új dolog, hogy a szociálizmus nagy mértékben terjed a románok között, főként a Temesközben és Biharmegyében. Terjesztik elsősorban a bukaresti szocialisták, de a budapestiek is kiveszik maguk részét a munkából, így pl. kiadják a Népszavát román nyelven. S hogy nem csekély sikerrel működnek, azt úgy hiszem, eléggé bizonyítják, a husvétkor lefolyt gyűlések.

A mozgalmat vizsgálva, szemünkbe ötlük az ellentét, mely a hazátlan, vallástalan szociálizmus elvei és a jámbor, vallásos, nyelvéhez és fajához híven ragaszkodó román nép gondolkozásmódja közt fennförog. Nem lehetett csekély feladat ezt az ellentétet ilyen sikerrel leküzdeni. A szociáldemokrata elvek gyors elterjedésének főoka mindenestre a szomorú gazdasági helyzetben keresendő. Az éhes ember szivesen fogadja, ha terített asztallal kecsegtetik. Emellett azonban más okokat is kell keresnünk s megtaláljuk azokat a románok sajátos helyzetében.

Figyeljük csak meg a népet. A román paraszt többnyire földhözragadt szegény. Keservesen dolgozik s mégis alig tudja megszerezni a betevő falatot. A nagyapja is koldus volt, mint ő; ismerősei, román testvérei mind szegények. Elébe állanak azután a nemzetiségi izgatók és azt mondják neki: „Látod, milyen gazdagok, milyen hatalmasok a magyarok? Csak te vagy koldus, mert elnyomnak, kiszívják a véredet. Ne törd!” S a nép hisz nekik. Csoda volna, ha nem hinne.

Ilyenek az erdélyi viszonyok. Azokon a területeken azonban, hol a magyarsággal érintkeznek, látják, hogy bizony a magyar sem úr mindenütt, hanem épp olyan szegény koldus, mint ők. Itt nem maradhatnak többé légmentesen elzárva a kultúrától. Fölnyilik a szemök és látják, hogy vezetőik nem olyan önzetlen emberek, mint gondolták. S ha mindehhez hozzájárulnak még a rossz gazdasági viszonyok, akkor teljesen elő van készítve a talaj a szociálizmus számára. Nagyon könnyű most már meggyűlöltetni velük a burzsoát, akit az éhező oláh paraszt két alakban képzel. Az egyik az a magyar nemes, aki a jobbság korában mint földbirtokos sanyargatta a nagyapját és most mint tisztviselő érezteti vele a hatalom súlyát. A másik pedig az a román burzsoá, aki szemben adta a nagy hazafit, de titokban épp úgy, vagy tán még inkább felhasználta őt önző céljaira.

Miután így a kaputos osztály egyáltalában nem alkalmas arra, hogy a román paraszt rokonszenvét megnyerje, egész természetes dolog, ha összecsókolózik a szociálizmussal s ezek közvetítésével azután magyar testvéreivel is.

Hallottunk a magyar sajtóban hangokat, melyek kételkedtek e csók őszinteségében, vagy pedig csekély jelentőségűnek, muló becsűnek tartották.

Attól tartok azonban, hogy ez a barátság nagyon is őszinte és fontos következményekkel fog járni, mert alapja a viszonyokban rejlik.

„Hazugság az, hogy a román nép gyűlöli a magyart.“ Ezt hangoztatta egyik oláh paraszt Nagyszalontán. Igaza van. De nem kell ám úgy érteni a dolgot, hogy ők most már hajlandók mind összecsókolozni a magyarral és megünnepelni a szent barátságot. Ettől még nagyon távol vagyunk.

A román népet a magyar közönség *vagy műveletlen vad hordának tartja, melyet puskatussal kell szétverni, ha lázong; vagy pedig ártatlan kezes bárányoknak, kiket néhány lelketlen izgató*

félrevezetett. Egyik álláspont sem helyes. A helyzet, az én szerény véleményem szerint, ez: A románok a jobbagyság bűneit és a 48-iki eseményeket a magyarok rovására írják. Ezt a körülményt megmagyarázzák a speciális erdélyi viszonyok. A szerencsétlen passzivitás azután alkalmat adott az izgatóknak arra, hogy az ország szomorú gazdasági helyzetét úgy tüntessék fel, mint a magyarok bűnét, kik őket el akarják nyomni. Ezen és hasonló körülmények folytán *kialakult a nép lelkében az a tudat, hogy a magyar neki ellensége* és pedig elsősorban azért, mert gazdaságilag tönkre akarja tenni.

Ha ezt a tudatot a nép lelkéből ki lehet verni, vége az ellenségeskedésnek is. A szociálistáknak, úgylátszik, legalább ideig-óráig sikerült. S így megmutatták az utat, amelyen tovább haladva, ismét egy lépést tehetünk előre a cél felé. Ezt a lépést azonban nem volna szabad egészen átengedni a szociálistáknak.

(Alkotmány.)

Román hittestvéreink.

Budapest, 1903. október 15.

Örvendetes, nemes az a törekvés, mely igyekszik elsimítani az ellentétet a görög és a latin szertartás hívei között, megszüntetni a hidegséget, melyet az évszázados féltékenység okozott s melyet a nemzetiségi különbség csak még jobban kiélesített.

A hazai románság görög katolikus hittestvéreinknek igen jelentékeny részét képezi. Amint messze áll azonban nemzetiségi és faji szempontból a magyarságtól, mely nem ismeri s következőleg nem is szeretheti őket, hasonlóképpen nem szoros a viszony egyházi szempontból sem. A gyulafehérvári, illetőleg balázsfalvi érsekség s a neki alárendelt püspökségek külön román oltárnyelvükkel oly egységes egészet alkotnak, mely az esztergomi primás fennhatósága alól kivonva, közvetlenül a pápának van alárendelve. S ámbár a román és magyar nép főként Erdélyben egymásközött, úgyszólván egymásban él, mégis sajnos, csak kevés helyen jutnak annak a tudatára, hogy hiszen tulajdonképpen egy hiten volnának.

Újabb időben már történtek lépések mindkét oldalról arra nézve, hogy e viszony bensőbbé váljék. Hiszen emlékszünk rá, hogy ez év nyarán a lapok milyen nagy hangon beszéltek „az oláhok és klerikálisok“ szövetségéről, abból az alkalomból kifolyólag, hogy Majláth erdélyi püspököt meglátogatták Hosszu és Radu görög katolikus egyházfők. Holott ellenkezőleg nemes törekvés odahatni, hogy barátságos, szívélyes érintkezés jöjjön létre.

E szerény sorok írója szerencsés volt Majláth püspököt ez év tavaszán bérmakörútjában egy ideig kísérhetni. Sokat tudna beszélni szegény egyszerű oláh papokról, kik odaállottak a püspök hintója elé s meleg szavakban fejezték ki előtte, — ki magyarul, ki

a saját anyanyelvén — szeretetüket, ragaszkodásukat. Legmeghatóbb jelenet volt azonban, midőn egyik kis oláh község határában az ősz, fehérhajú, fehérszakállú lelkipásztor híveitől környezve latin beszéddel fogadta Majláth püspököt és elmondotta neki keresetlen szavakban, hogy ők szegény, egyszerű emberek, de szívük mélyéből ragaszkodnak Rómához s fel tudják érteni azt a magasztos eszmét, mely képes a különböző fajú és nyelvű népeket testvérekké forrasztani.

E barátságos viszony kifejlődése annál örvendetesebb, mert a román papoknak és tanítóknak a mai viszonyok között latin testvéreik támogatására nagy szükségük van. A jámbor, vallásosságáról híres román nép lelkét sok ellenség fenyegeti. A papság, melynek anyagi ereje csekély, alig tud gátat vetni e mozgalmaknak.

A vallás és nemzetiség kérdése oly problémák, melyeket csak *szeretettel, türelemmel, lankadatlan munkával s a félreértések kikerülésével lehet megoldani.* A keresztény szeretet vezet egyedül célra.

A romániai magyarokhoz.

Bukarest, 1903. október 18.

Megindul a lelkem, könnyek gyűlnek szemeimbe, mikor rátok gondolok, nektek írok romániai magyar testvérek! Olyan nehezére esik az embernek a tudat, hogy azok, kik közel állanak lelkéhez, szívéhez, kiket összefűz nagy egészbe a közös, édes anyanyelv, messze tőle, messze idegenben, idegen nemzet körében, idegen szokások és erkölcsök között élik napjaikat.

A magyar nemzet számra nézve sohasem volt jelentékeny. Csak ereje, vitézsége, kiváló tulajdonai emelték őt a többi népek fölé. Az évszázados küzdelmekben azonban a nemzet folyton sorvadt, apadt. S mikor elkövetkeztek a béke napjai, mikor elérkezett az az időszak, mely friss erőt öntött volna a nemzet elernyedé tagjaiba, akkor új baj jelentkezett, — a kivándorlás...

A gazdasági helyzet szomorú, a megélhetés nehéz. S a nemzet apraja-nagyja, főként azonban a munkabíró erős férfiak elhagyják a hazát, könnyes szemmel búcsút vesznek a kis falutól, melyben gyermekéveiket töltötték, egy imát rebegnek az egyszerű falusi templom küszöbén, hol annyi jóra, nemesre oktatták őket, s azután... elmennek új hazát keresni, szebbet, jobbat, boldogabbat.

Egyik-másik meg is találja, de sokan elvesznek az idegen népek forgatagában.

A szegény magyar haza pedig síratja őket, síratja elveszett gyermekeit, kik az idegen hatás alatt kivetkőznek szokásaikból, erkölcsaikből s végre nyelvükből is.

S hallunk hangokat, melyek azt mondják, hogy a mi véreinkkel az idegen országokban lelketlenül bánnak, elzárják előlük a megélhetés forrásait.

Hallunk hangokat, melyek azt hiesztelik, hogy a mi véreink nem méltók hozzánk, csak szégyent hoznak a magyar névre; megveti, lenézi őket mindenki . . .

Olyan jól esik nekem, mikor olvasom a ti lapotokban, romániai magyarok, hogy mindez nem igaz, hogy mindez csak mese és túlzás. Igaz, vannak közöttetek gyengék is, hisz hol ne volnának ilyenek. De ti azért nem riadtok vissza a komoly munkától. És amidőn egyik kezetekkel a megélhetés feltételeit teremtitek elő, a másikkal nem szüntök meg fáradhatatlan dolgozni azon, hogy épségben megőrizzék az édes anyanyelvüket, szokásaitokat, a magyar hazához való ragaszkodástokat. Tömörültök, egyletekbe álltok nemes, szent célok elérésére s dicsőséget szereztek ott, a messze idegenben, a magyar névnek!

Oh, hogy örül a mi lelkünk, hogy újjong, ha lélekben legalább veletek ünnepelhet, mikor egy-egy lépéssel ismét közelebb juttok a nagy célhoz.

Testvéri szeretettel gondolunk rátok, kik egy bár jóindulatú, de mégis idegen nemzet körében éltek. Ez a testvéri szeretet s közös származásunk, közös anyanyelvünk tudata lelkesítsen, erősítsen bennünket. Titeket, hogy az idegenben el ne tántorodjatok; minket pedig, hogy meg ne feledkezzünk rólatok, kik az édes haza földjétől távol olyannyira rászorultok a mi szeretetűnkre, a mi meleg, odaadó lelkesedésűnkre.

(Bukaresti Magyar Ujság.)

Sinaia.

Budapest, 1903. november 6.

Fenyvesekkel koszorúzott, égbetörő magas hegyek között fekszik Sinaia, a román királyi pár csodaszép nyaralója. Valóban fenséges hely, méltó a költő királynőhöz, Carmen Sylvához.

Már a hozzávezető út is gyönyörű. Elhagyva a tömösi honvédelmi emléket, melyet a határőrző vitéz székelyeknek emelt a nemzet kegyelete, szebbnél-szebb képek tárulnak szemeink elé. Elérjük Predeált, majd Romániába visz útunk. A vonat dübörögve rohan lefelé a magas sziklabércek között. Feltűnik a Bucsecs, a maga impozáns nagyságában. Elragadva nézzük. A hatalmas fenyőerdő közepette, melyen keresztül haladunk, egy-egy kis várost érint a vasút. Pompás villák sorakoznak egymás mellé, egy-két gyár kéménye füstölög mellettünk. Bizony a románok kiaknázzák hazájuk kincseit, élvezik szépségét . . .

De legelragadóbb, legbájosabb köztük mégis csak Sinaia, ez a kis elrejtett paradicsom, melynek megteremtésére kezét fogott a nagy természet az emberi észszel, emberi munkával. Gyönyörködünk a vidék vad szépségében; rengeteg erdők, égbenyúló magas hegyek vesznek körül és amellettt feltaláljuk egy világváros pompáját, kényelmét.

A szebbnél-szebb villákkal, hatalmas szállodákkal keveset törődve, siettünk kítűzött célunk, a Peles-kastély felé. Megtekintve, jobban mondvá megbámulva a királyi istállókat, csakhamar kiértünk arra a kis fensíkra, melyen a palota fekszik. Gyönyörű látvány tárult szemeink elé! Fejünk felett az azurkék égbolt; körös-körül rengeteg erdők, hatalmas sziklabércek, köztük ősz, koronás fejével a Bucsecs. És e szépségében is zord vidék közepette a pompás

stílusos épület, színgazdag falfestményeivel, számos tornyával, balkonjával. Előtte gyönyörű virágoskert, tó, melyben hófehér hattyuk úszkálnak. Nem csoda, ha király választotta lakóhelyétül!

A palota előtt, egy-egy vasrácszal elzárt helyiségben régi fegyvereket látunk: páncélok, kardok, láncok; majd néhány öreg ágyú, mellettük garmadába rakva a különféle ágyúgolyó. Egy kis felirat megmagyaráz mindent: *Plevna 1878*. Ime, milyen büszke a fiatal román királyság dicső hadjárataira!

A kastély belseje mesébe illő fényvel és pompával van berendezve. Keresztülmenve a lépcsőházon, a villanyfényben úszó előterembe érünk, hol két óriási, egymással szemben álló tükör fogad. Innen az ebédlőterembe jutunk, melynek falait pompás faragványok díszítik. Ezek képezik tán a kastély főekességét; mindenütt megtaláljuk, a legszebbek azonban mégis az ebédlőben vannak. Mi szürke, hétköznapi emberek sok mindent megbámultunk még itt, főként az asztal közepén levő szökőkútát. Azután a billiárdterembe, majd a dohányzóba mentünk. Mindkettőnek valóban királyi a berendezése. Nagyon szépek a pipázóterem színes ablakai. Gyönyörű a török szoba színgazdag, pompás szőnyegeivel, butoraival. A szokatlanság ingerével hat a szemlélőre. A mellette levő szobában egy fehér láda vonta magára figyelmünket. „A kis hercegek játéka”, mondá vezetőnk. Felnyitottuk: közönséges gyermekjátékok voltak benne. Bizony, a gyermek csak gyermek marad, akár biborban, akár a föld porában született.

Áthaladva azon a terrászon, ahol a királyi család ozsonnálni szokott, gyönyörű, rococo-ízlésben berendezett szobába jutottunk. Megbámultuk a pompás tükröket, a bájos festményekkel díszített, meissenai porcellán asztalokat, melyeknek mindegyike kincset ér. Feltárult előttünk a zeneterem ajtaja. A piros függönyökön átderengő fény csak alig világította meg a faburkolattal és faragványokkal körülvett termet. A különféle hangszerek, a terem fődísz: a pompás orgona, aranydíszjeivel, mellette szétszórva számos hangjegy: eszünkbe juttatta a költői lelkű királynőt. Olyan komor, fájdalmas érzést keltett bennünk ez a terem minden pompája mellett is. Odaképzeltük a királynőt az orgonához és szinte hallottuk a panaszos, szomorú dallamot . . .

Még csak a színház megtekintése volt hátra. Azután végighaladtunk az ősök képeivel díszített folyosón és búcsút mondtunk a tündérszép Peles-kastélynak.

Éppen leáldozóban volt a nap. Elmerengve néztük a egyszerű tájképet. Az erdő halk zúgása és a tovarohanó Peles-patak moraja titokzatos dallammá olvadt össze. Ezt hallgatta egykor Carmen Sylva, elmerülve a bájos vidék szemléletébe. És a Peles mesélt, mesélt . . . Caraiman óriásról, a tündéerekről, a szegény, egyszerű emberekről. Nem értette meg szavait senki, csak a költői lelkű királyasszony . . .

Jól esik nekünk, magyaroknak, szeretettel gondolni Erzsébet román királynőre. Mert nekünk is volt királynőnk, őt is Erzsébetnek hívták. Szomorú idők jártak akkor! Az erdő zúgása, a patak moraja elbeszélte, elsuttogta, hogy volt egy nemzet, mely sokat szenvedett, ártatlanul. Nem értette meg szavait senki, csak az áldott lelkű királyasszony . . .

(Alkotmány.)

Nemzetiségi diákpolitika.

Kolozsvár, 1904. május.

Azt mondják a komoly nagy emberek, hogy a politika nem az ifjúságnak való. Az ifjúság lobbanékony természete, nyugtalan vére nem tudja higgadtan megítélni az eseményeket s nem tud azokkal szemben józan álláspontot elfoglalni, mikor keblében a szenvedélyek vihara dúl s a lelkébe plántált eszmék sérelmét látva, ökölbe szorul a keze. Hagyjuk a politikát másoknak, tapasztalt embereknek, kik láttak már nagyobb viharokat is s tisztában vannak a történeti fejlődés követelményeivel.

S ha nem való egyáltalában a politika az ifjúságnak, úgy legkevésbé való az az ága, melyet a nemzetiségi kérdés neve alatt szoktak emlegetni. Ami gyűlöletet ember ellen csak érezni szokott, az mind e téren jut kifejezésre. E téren csapnak össze a szenvedélyek legvehemensebb erővel s komoly tudósok és békés foglalkozást űző polgárok közé áthidalhatlan, legyőzhetlen akadályokat gördít az erős, lángoló, izzó, mindent fölemésztő fajszeretet.

Mit keresnél itt te tüzesvérű ifjúság, hol amúgy is igen erősek a szenvedélyek s a tulfeszített lelkesedés extázisba ful bele?

Miért beszélünk tehát mégis nemzetiségi diákpolitikáról? Beszélünk róla, mert létezik, mert nem ábrándkép, fantazmagória, hanem valóság, melyet ismernünk kell. Tavalyelőtt, 1902-ben nemzetközi diákkongresszust akartak összehívni Budapestre. A kongresszust Rómában elértekezlet előzte meg, melyen feltűnő nagyszámban jelentek meg a romániai diákok, kik Budapesten a nemzetiségi kérdést akarták felvetni; politikai vitákat szerettek volna provokálni s ehhez olasz testvéreik segítségét és támogatását kérték. Az értekezleten ott volt három magyar diák is s a magyar

lapok tudósításai a románok kudarcáról beszéltek nekünk. Rövid idő múlva azonban a nagyszebeni Tribuna hatalmas vezércikket hozott egy Lucian Bolcaş nevű román diák tollából, ki a magyar álláspontnak homlokegyenest ellenkezőjét vitatta s állításait igyekezett a legszélesebb körű bizonyítékokkal erősíteni. Annak idején ismertetem e cikket a budapesti lapokban, de cáfolat rá nem érkezett.

Pár hónap múlva híre jött, hogy a kongresszust nem tartják meg, mert nemzetiségi és politikai vitákra van kilátás, főként román részről, ezekre pedig a magyar diákság alkalmat adni nem akar. Szóval *a budapesti nemzetközi diákkongresszus megbukott a román kérdés miatt.*

Ime, a nemzetiségi diákpolitika széles, nemzetközi keretben, az egész művelt Európa színe előtt! Kétségtelen, hogy e kongresszus elodázása által olyan bonyodalmakat kerültünk ki, melyek esetleg igen súlyosak lehetnek volna a magyar ifjúság reputációjára nézve. De az is bizonyos, hogy *ha a magyar diákságnak csak csekély töredéke ismerte volna a fölvetni szándékolt román nemzetiségi kérdés lényegét, történeti alapját és kellő alapossággal, megfelelő készséggel válaszolhatott volna az ellenünk emelt vádakra, az üdvös és kedvező eredmény semmiesetre sem maradt volna el.*

Azonban nemcsak a nemzetközi életben, hanem a mi portánkon is igen sok volna a tennivaló, ha egyrészt a kellő ismeretekkel rendelkezniénk, másrészt pedig nem szakítottunk volna meg minden érintkezést társadalmi téren a nemzetiségi ifjakkal.

Kolozsvárt, 1903. szeptemberében, a Biasini-szállóban ismerkedési estélyét tartotta a román ifjúsági egyesület. Hivatalosak voltak oda a szász, a szerb, a tót s talán a horvát ifjúsági köröknek a kiküldöttei is; kik csakugyan meg is jelentek, lelkes beszédekben buzdították egymást a további küzdelemre s barátságos testvéri egyetértésre sok tekintetben koordinált céljaik érdekében.

És nem akadt egyetlen magyar ifjú, akit meghívtak volna maguk közé, aki elment volna körükbe!

Ne hibáztassunk senkit, ne mentegessük magunkat! Hallgassuk meg mit mond Moldován Gergely, ez a lelkes, bátor politikus, ki szembeszállott a félvilággal s akit renegátnak deklaráltak és megtagadtak saját fajrokonai, mert a magyar-román barátság érdekében mert agitálni.

„Kijelentem, *mi románok nem szeretjük és nem szerettük a magyart!* Oly reális valóság ez, amit sem elmagyarázni, sem elpalástolni nem lehet. *Vajjon a jövőben szeretni fogjuk-e? Minden attól függ, lesz-e szüksége a magyarnak a mi szeretetünkre;* igyekezni fog-e azt megnyerni s a maga számára állandóan meg is tartani. Eddig nem volt s talán ma sincs; a jövő az Isten kezében van!”

Ha szükségünk van a barátságukra, ha nem akarunk velük ellenségeskedésben élni, akkor nem szabad elzárkóznunk előlük.

Mi tehát az egyedül helyes nemzetiségi diákpolitika?

Első feladatunk az, hogy lerázzuk nyakunkról a tétlenség jármát, munkába kezdjünk és igyekezzünk végre beletekinteni abba a kohóba, ahol a nemzetiségi eszmék forrnak, izzanak. *Minden magyar diáknak meg kellene tanulnia legalább egy nemzetiségi nyelvet, melynek segítségével azután behatolhatunk tudományos és társadalmi életükbe.* Ki ismeri ma közülünk a román irodalmat? Melyikünk tudna szabatos felvilágosítást adni a görög keleti szerb egyház jogi helyzetéről? Pedig, ha megismerkednénk a szerbek és tótok, a románok és szászok külön speciális történelmével, irodalmával, egyházi életével, ha tisztában volnánk azzal, hogy mik a vágyaik, törekvéseik, követeléseik, bizonyára közelebb juthatnánk a nagy célhoz és sokkal könnyebben megtudnók érteni egymást. Sok igazsága van a francia közmondásnak: *Tout comprendre c'est tout pardonner!*

A tudás azonban még csak félsiker. Nem szabad kezünkbe kisiklani hagyni azt a hatalmas fegyvert, melyet a társadalmi érintkezés útján szerezhetünk meg. Ismerek vidéki városokat, ott van pld. Nagyszében és Brassó, hol a magyar, román és szász ifjúság között, ha barátság nem is, de udvarias, rokonszenves ismeretség áll fenn, melynek üdvös hatása mindkét félre nézve érezhető. Mi csak annyit tudunk, hogy van valahol egy „oláh kaszinó”; a szász, szerb, tót egyletek már ismeretlenség homályában leledzenek s arról még álmodnunk sem lehet, hogy valami nagyobb szabású ünnepélyen, mulatságon udvariasságból legalább kölcsönösen megjelenjünk.

Pedig a közvetlen érintkezés útján több tapasztalatot szerezhetünk igen gyakran, mint amennyit hosszas, éveken keresztül folytatott tanulmányaink eredményeképen fölmutatni képesek volnánk.

Erre kell törekedni a magyar ifjúságnak! Ennyit meg kell tennünk, ha az idegen népek tengerében elveszni nem akarunk!

Tovább mennünk azonban nem szabad. Nem szabad politikai s főként nemzetiségi kérdésekben döntő faktorként szerepelni, nem szabad felkorbácsolnunk a szenvedélyeket s ifjú lelkünk tüzétől, tulbuzgóságától elragadtatva határozatokat hoznunk, vagy kényszeríteniünk, melyeket később megbánhatnánk.

1889-ben a kolozsvári ifjúság nagy románellenes mozgalmat rendezett, mely imponáló tüntetéssel végződött; különféle könyveket megégettek stb. A gyűlés szónokai kikeltek az ellen is, hogy a tudomány-egyetemen a román nyelv professzora románul tartja előadását és követelték e rendszer megváltoztatását. Kívánságuk teljesült. S manapság Budapesten Heinrich Gusztáv németül, Kolozsváron Gráf franciául, Papp József olaszul ad elő, de Moldován Gergely magyarul tartja előadásait s ha valamelyikünknek kedve kerekedne románul megtanulni, vagy magát e nyelvben gyakorolni, akkor keressen más professzort, mert a katedráról legfeljebb idézőjelben hallhat nagy ritkán egy-egy román szót. Így akarta ezt az 1889-iki tiltakozó ifjúsági gyűlés . . .

Ezért mondtuk, hogy a tüzesvérű, lobbanékony ifjúság ne elegyedjék bele a nemzetiségi politikába. Hagyjuk ezt a komoly, nagy embereknek.

Mi gyűjtsünk erőt, tanulmányozzuk a kérdést minden oldaláról, ne zárkózzunk el társaink elől azért, mert más nyelven beszélnek s ha majd így széles ismeretkörrel és biztos tudással kilépünk az életbe, a tettek mezején is megmutathatjuk, hogy a magyar hazának hű fiai vagyunk.

(Egyetemi Kör Évkönyve.)

A román görög katolikusok hitélete.

Budapest, 1904. február 15.

Ismételten szó volt újabban arról a szomorú széthúzásról, idegenkedésről, mely a latin és görög szertartás hívei között kisebb-nagyobb mértékben mindenütt fennforog. Kétségtelen, hogy ezt a feszült viszonyt egyrészt a különálló történelmi fejlődés, másrészt a görög egyház néhány jelentős kiváltsága idézte elő; de ennek kialakulására bizonyára igen nagy befolyással voltak a politikai viszonyok és a nemzetiségi ellentétek is.

Az egyház és az állam közötti viszony helyes szabályozása a legnehezebb problémák egyike, melyet a különböző korszakokban a legkülönbözőbb módon igyekeztek megoldani. Míg azonban Nyugaton sikerült az egyháznak többé-kevésbé megóvnia függetlenségét az állammal szemben, addig Keleten a görög egyházban már Nagy Konstantin utódai alatt igen megnövekedett az állam befolyása. Ez a befolyás megmaradt a görög császárság bukása után is s a történelmi fejlődés folyamán egyrészt az állami mindenhatóság elismeréséhez vezetett, midőn Oroszországban a cár kezébe juttatta egyháziakban is a legfőbb hatalmat; másrészt a mindinkább kiélesedő nemzetiségi ellentétek következtében az egyház fajok és nyelvek szerint több apróbb részre tagozódott, melyeknek összefüggése egymással és a közös fővel, a konstantinápolyi patriarchával mindig igen laza volt s jelenleg már csak külsőségnek tekinthető.

Ilyen állapotban találta az elszakadt görög egyházat az unió. A katholicizmus a legmesszebbmenő engedékenységet tanúsítja minden intézménnyel, minden ősi szokással szemben, mely nem érinti a lényegét s a hitéletnek és az erkölcsiségnek ártalmára nin-

csen. Ha elhagyjuk hazánk határait, Romániában, Törökországban szakállas papokat találunk mindenütt; a templomokban keleties vonásokat fedezhetünk fel; Chinában a mandarinok ruhájába öltözködik a jezsuita hittérítő; Afrikában leereszkedik a műveletlen néger gondolkozásmódjához. Az unió megkötésénél is egyedül a lényegre voltak tekintettel s a szertartásokat, az egyházi szervezetet s az ősi szokásokat átvették változatlanul. Az engedékenység egyfelől s a tradícióhoz való ragaszkodás másfelől oly nagymérvű volt, hogy még az ó-naptár sem küszöböltetett ki, melynek fenntartása pedig a tudományos igazsággal ellenkezik.

Kétségtelen, hogy ily körülmények között a politikai viszonyok és a nemzetiségi ellentétek a két egyház szempontjából egészen más elbírálás alá estek. És ebben rejlik nézetem szerint a legfőbb oka annak, hogy a közfelfogás még ma sem ébredt eléggé tudatára a hitegységnek. Természetesen, amint ennek az idegenkedésnek oka a politikai viszonyokban keresendő, úgy annak mérve is a politikai körülményekhez képest különbözik.

A szorosabb értelemben vett Magyarországon, hol a görög katolikusok egyrésze színmagyar, másrésze a magyarsággal érzésben összeforrt rutén s ahol a görög szertartású egyházmegyék latin érsekség alá tartoznak, az érintkező pontok sokkal könnyebben föltalálhatók, mint például *Erdélyben, hol a felekezetek majdnem teljesen a nemzetiségek szerint oszlanak meg*. A kálvinista és unitárius magyar, a lutheránus szász, a görög keleti és görög katolikus román, a katolicizmus pedig a magyarok és németek között toborozza híveit. Természetesen *ilyenformán a vallási érdek teljesen összeforr a nemzetiséggel, sőt annak sok esetben alá is rendeltetik*.

E nemzetiségi érdek követelménye volt az, hogy a gör. kath. román egyház, elkülönözten a magyar és rutén görög katolikusoktól, különálló érseki megyét alkosson, mondhatni nemzetiségi alapon és a magyar hercegprimás fennhatósága alól kivonva, közvetlenül Rómának rendeltessék alá. *E történelmi alakulatok természetesen megnehezítették annak a barátságos viszonynak a kifejlődését, melynek a két szertartás hívei között fenn kell állania s közelebb hozták a román görög katolikusokat görög keleti fajokonaihoz, kik pedig tőlük igen lényeges hittételekben különböznek.*

A népnek magának „a két oláh vallás“ közötti különbség lényegéről alig van helyes fogalma s azt leginkább az egyházi adó szempontjából szokta mérlegelni. De számos példát hozhatnánk fel

erre a felsőbb, műveltebb körökből is. Vannak katolikus papok, kik görög keleti templomban görög keleti híveknek szolgálnak misét; énekkarok, melyek felváltva énekelnek a két templomban s hogy még a legfelsőbb körök is inkább a nemzetiségi, mint a hitbeli különbséget tartják lényegesnek, arra nézve szolgáljon például Radu Demeter nagyváradi gör. kath. püspök intézkedése, ki alapítványt tett le, melynek kamatait görög katolikus és görög keleti, tehát román ifjak élvezhetik.

A jobbágyság hosszas, nyomasztó terhei s a papság fogyasztékos műveltsége következtében igen sok helyen a román nép lelkülete kivetkőzött bensőségéből; elterjedt közte a babona; inkább a külsőségeknek hódol. Az oltári szentség imádása és tisztelete minimális; ellenben a szenteket tán tulságos buzgalommal tisztelik.

Reméljük, hogy sikerülni fog a hitélet bensőségét minél teljesebbé tenni s a politikai fejlődés folyamán megszüntetni azokat az okokat, melyek nehézségeket, félreértéseket idéztek volt elő.

A macedoniai románok és az unió.

Budapest, 1904. július 1.

Ha behatóbban szemügyre vesszük azt a forrongást, mely jelenleg Macedoniában három népelem, a görög, a szláv és a román között dúl és ha beletekintünk abba a kohóba, melyben a különböző nemzetiségi, vallási, faji ellentétek izzanak, egyházi szempontból is igen érdekes jelenségeket fogunk konstatálhatni.

Alkalmam volt már kifejtetni, hogy a Szent-Péter székétől elszakadt görög egyház a latintól nemcsak szertartásban, nyelvben és fegyelemben különbözik, hanem igen lényeges a különbség annak elbírálása tekintetében is, hogy az egyháznak, ennek a világraszóló, minden ember egyetemes célját előmozdító intézménynek minő álláspontot kell elfoglalnia az állammal s annak alkotó elemeivel, a nemzetiségekkel szemben. *A görög egyháznak meg volt az a szerencsétlensége, hogy örökös belviszályai, a folytonos meghasonlások, fondorkodások következtében elveszítette azt az erőt és tekintélyt, mely a mindinkább előtérbe nyomuló állami befolyást ellensúlyozni tudta volna.* Ennek következtében a középkorban, az abszolút uralkodók alatt kifejlődött az a visszás, korrupt, szégyenteljes állapot, melyet bizantinizmusnak neveznek, napjainkban pedig, a nemzetiségi eszme kialakulásával olyan belharcok dúlják a görög egyházat, melyek nemcsak annak egységét és tekintélyét, hanem hitéletét is teljesen tönkreteszik.

Állításaink igazolására igen érdekes példákat szolgáltatnak a macedoniai események, hol a helyzet jelenleg körülbelül a következő:

A keleti egyház, az állami befolyás által meggyöngítve, nem tudta biztosítani beléletében és szertartásaiban a görög nyelvnek

azt a szupremáciát, melyet Nyugaton a latin nyelv élvezett, dacára annak, hogy különösen az újabb korban a konstantinápolyi patriarkiák és a görög főpapok a hellenizmusnak lángoló terjesztői voltak, igen gyakran az egyház érdekeinek hátrányára is. Így nevezetesen, hogy csak Macedoniát tartsuk szem előtt, minden erőfeszítés, kiátkozás, fanatizálás mellett sem tudták megakadályozni, hogy a bolgárok jelentékeny különállásra ne tegyenek szert, keresztülvívén egyházi nyelvük elismerését és Konstantinápolyban felállítván a külön, független bolgár exarkátust, melyet az öikuméni görög patriarkátus hívei schismaticusnak tekintenek.

A török birodalomban lakó, körülbelül egy millió főnyi románság csak a keleti egyházban általánosan elfogadott elvet követte, midőn a bolgár, illetőleg görög befolyás megszüntetését és önállóságának s a román egyházi nyelvnek elismerését sürgette. A görög egyház fejei azonban, ámbár a különböző önálló államokkal, Oroszországgal, Romániával, Szerbiával, Bulgáriával szemben elismerték, mert el kellett ismerniök a tartományi különállás és a nemzeti nyelv használatának jogosultságát: a török birodalom jogara alatt élő keresztény népek fölött, melyeket állami hatalom nem támogatott, továbbra is fönn akarták tartani a görög hegemoniát. Első rést ütötte e hegemonián az önálló bolgár exarchatus fölállítása, melyet a nemzeti aspirációkon kívül előmozdított az a körülmény is, hogy a görög papság jelentékeny része a hellenizmusnak volt buzgó, sőt fanatikus híve és egyházi állása folytán birt tekintélyével és befolyásával a görög faj érdekeit szolgálta.

A macedoniai románság látván a görög papságnak túlságba menő, sőt igen gyakran botrányokat okozó nemzetiségi agitációját, a bolgár exarchatus fölállítása után ehhez való csatolását kérte, mely kérése hosszas utánjárás után 1876-ban teljesült is. A bolgár fennhatóság azonban egyáltalában nem volt kedvezőbb, mint a görög. Ugyanaz a lángoló, szenvedélyes fajszeretet, mely a görögöket vezérelte, midőn egyházi átkot mondtak a románul beszélő, imádkozó papra és a fölszentelendővel esküt tétettek a görög nyelv érdekeinek megóvására, ugyanaz megvolt, sőt talán fokozott mértékben a bolgároknál is, úgy hogy ez a különben is ideiglenes, átmeneti állapot csakhamar megszűnt.

A nép szívós ragaszkodása ősei nyelvéhez és a görög főpapok erőszakoskodásai számos esetben botrányokra, sőt vérengzésekre adtak alkalmat, nem kimélve meg ezektől a templomot és az isten-

tiszteletet sem. Az ellentétek annyira kiélesedtek, hogy az év tava-
szán a konstantinápolyi patriarka szigorúan megtiltotta a román
nyelv használatát a templomokban, mely intézkedésnek a követke-
zetlensége nyilvánvaló, miután Romániában ez oltárnyelv régen
elismertetett és azért e rendelkezést, mint kiváló értelemben poli-
tikai jelentőségűt annak idején nagy szenvedelemmel tárgyalta a
bukaresti országgyűlés.

Jelenleg folynak a tárgyalások a konstantinápolyi öikuméni
patriarkátussal az iránt, hogy Macedóniában külön román egyházi
tartomány állíttassék föl és a román nyelv liturgikus nyelvnek el-
ismertessék. A török kormány, mely a görögökkel és bolgárokkal
szemben álló románok ügyét természetes rokonszenvvel kíséri, már
Románia diplomáciai befolyása következtében is ennek érdekeit
igyekszik előmozdítani. A szláv szívósság és a görög taktika azon-
ban valószínűleg meg tudja akadályozni a románok céljainak meg-
valósulását.

A sok nehézség, húzavona közepette a belföldi és romániai
sajtóban, de különösen a macedoniai románok körében mind sü-
rűbben és sürűbben hangzott fel az a nézet, hogy „nemzeti egy-
házunknak elismerése érdekében a konstantinápolyi patriarkával
folytatott oly sok küzdelem és hiábavaló fáradozások után nem
marad számunkra egyéb hátra, mint *megszakítani egyszer és min-
denkorra összeköttetéseinket ezzel az egyházi hatósággal és másfelé
fordítani tekintetünket, Krisztus igaz, isteni egyháza, Róma, a
románság anyja felé*“. „Ezekkel a páratlan üldözésekkel szemben
nem marad más hátra, mint a római egyházzal kötendő unió, mely
egyedül tudja biztosítani a román elem életképességét és fejlődését
Macedóniában.“ (A balázsfalvi *Unirea* 1904. 16. sz.)

Az eszme mindenesetre igen érdekes. És minél behatóbban
vesszük szemügyre a viszonyokat, annál inkább meggyőződhetünk
annak reális és célszerű voltáról. Egészen természetesnek, a viszo-
nyok szükségszerű fejleményein alapulónak kell tekintenünk, ha a
macedoniai románok tekintete a kereszténység ősanja, Róma felé
fordul annak láttára, hogy minden erőfeszítésük mellett sem tudják
megakadályozni azokat a politikai törekvéseket, melyek a vallás
köpenyébe burkolózva, a fensőbb egyházi hatóságok részéről nemze-
tiségüket és fajukat fenyegetik.

Az egyház és az állam közötti viszony szabályozására nézve,
felfogásunk szerint azt az álláspontot kell elfoglalni, melyet Róma

tett magáévá és követett a különböző ingadozásoktól eltekintve hosszú évszázadokon keresztül.

Róma egyrésztől fölvette a küzdelmet a német-római császársággal szemben, mert helytelenítette azt a törekvést, mely a kereszténység összes népeit egységes, theokratikus birodalomban akarta összeforrasztani és a hit egységében megszüntetni a fajoknak, nemzeteknek individuális sajátosságait. Másrésztől pedig meg tudta őrizni tekintélyét az állami befolyással szemben s a jelenleg oly vehemens nemzetiségi ellentéteket az egyházi életben, nem föl-korbácsolni, hanem lecsöndesíteni törekedett.

A theokratikus államnak ellensége volt. De állami, nemzeti-ségi aspirációk rabszolgánójává sem süllyedt alá.

Ez az összhang, ez az egyenes céltudatos, minden nemzetet magához ölelő szeretet egyenlítheti ki csak az egymásrátörő népfajok ellentétes érdekeit.

(Egyházi Közlöny.)

Dr. Daianu Illés kolozsvári esperes lapja, a „Revaşul“ 1904. július 9-iki számában e cikkről a következőket írja:

— „**Româniî din Macedonia şi Unirea cu Roma.**“ Sub acest titlu publică „Egyházi Közlöny“, esecelenta revistă maghiară, un frumos prim articol în favorul fraţilor nostri din Macedonia, cei atât de maşter trataţi de Patriarchul „ecunemic“ din Țarigrad. Autorul, dl. Gyárfás Elemér, un tiner foarte cetit şi de serioasă gândire, nu crede, că Româniî îşi vor putea înfiinţa biserică românească sub cărmuirea patriarchului. Cu tot spriginul României, Grecii şi Slavii, vor zădărnici emanciparea lor. De aceea zice, că el cu totul firesc, dacă în urma desvoltărei lucrurilor „Româniî îşi îndreaptă privirile spre mama străbună a creştinătăţii, spre Roma, văzând că nici cu cele mai mari încordări nu pot împiedeca nisuiţele politice, cari învălite în haine religiunei, le ameninţă, prin clerul superior, naţionalitatea şi neamul“.

— Rar se pot ceti în foi ungureşti, idei așa de juste și corecte asupra Românilor, ca și cum scrie dl Gyárfás, care la virsta sa tineră face o excepție așa de minunată, alături cu bătrânul Mocsáry. În contra proiectelor lui Berzeviczy a scris dl Gyárfás doi articoli foarte buni, ear în nrul dela 6 Iulie al lui „Ellenzék“ din Cluj se apăra foarte bine contra atacurilor, la cari a fost espus pentru vederile sale obiective și desigur mai patriotice, decât a le mulțime de ziariști și „pedagogi“, cari supralicitează pe Berzeviczy.

Egységes orthodox egyház.

Budapest, 1904. augusztus 16.

Délszláv főpapi körökben fölvetették azt az eszmét: Egyesíteni kellene az osztrák-magyar monarchia területén levő, nemzeti-ségi és faji szempontok szerint szétagolt görög keleti egyházakat egységes nagy egészbe, mely a karlócai metropolitában közös fővel birjon. Ennek az uniónak bevallott célja a katolicizmus terjeszkedésével szemben való védekezés volna; tényleg azonban a nagy délszláv állam kiépítésének egyik fundamentomát óhajtának ezáltal megvetni.

Mielőtt azonban az eszme tetté érlelődése csak szóba is kerülhetett volna, megjött Konstantinápolyból a vétő: a görög egyház szellemével ellenkezik, hogy több ország területén levő püspökségek közös fő alatt, egységes egészbe olvadjanak. És csakugyan, ha a konstantinápolyi patriarchátus önmagához következetes akart maradni, más választ nem is adhatott. Mert a nagy egyházszakadás megtörténte óta a keleti egyház politikája sohasem tudott arra a magaslatra emelkedni, hogy az egyházat az államtól különválasztva és ne mint annak alárendelt szervét szemlélje.

A tervbe vett orthodox unió katolikus szempontból egyáltalában nem mondható kívánatosnak. Mert bármilyen véleménnyel legyünk is a görög-keleti egyháznak életképessége és terjeszkedésére nézve, annyi kétségtelen, hogy az egységes szervezet révén igen sokat nyerne erőben, súlyban, tekintélyben, ami pedig nemcsak katolikus, hanem magyar nemzeti szempontból sem mondható előnyösnek.

Ettől eltekintve azonban, egy más, igen fontos körülményt sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Dalmácia és Bosznia

esetleges visszakapcsolásával meg volna adva az az állami alkat, melyben az egységes orthodox egyház megalakulását Konstantinápolyból sem néznék rossz szemmel. Ebben az esetben azonban, éppen azért, *mert az unió létrehozásában nem annyira egyházi és vallásos, mint inkább nemzetiségi törekvések működnének közre*, az így létrejött egységes orthodox egyház nemcsak a vallási, hanem elsősorban a nemzetiségi érdekeket fogja előmozdítani, a déli népek szemei előtt lebegő nagy szláv állam eszméjének szolgálatába szegődik.

Az egységes orthodox egyház felvetett eszméjével kapcsolatban nem mulaszthatjuk el, hogy ki ne terjeszkedjünk az 1868. évi IX. törvénycikk rendelkezésére, mely jóváhagyja a magyarországi görög-keleti egyháznak két önálló, román és szerb részre való különválasztását. Törvényhozásunknak ezt az intézkedését több szempontból elhibázottnak kell tekintenünk. Helytelen egyházi szempontból, mert megbontja az egységet; helytelen a konstantinápolyi politika szempontjából, mely az egyházi tartományokat mindenütt az államok szerint igyekezett kikerekíteni; de legfőképpen helytelen magyar nemzeti szempontból, mert fölszabadított és érvényesülésre juttatott két ellenséges erőt, amelyek eddig egymást lekötve tartották és létrejönni engedte azt a hatalmas, izzó fajszeretettől áthatott autonóm szervezetet, melyet jelenleg a szerb, de különösen a román görög-keleti egyház alkot.

Az egységes orthodox egyház, melyet tervezői ott lenn Cattaróban kizárólag a délszlávok számára kontempláltak, csak akkor nem lesz többé veszedelmes és válik célravezetővé, helyessé, üdvössé katólikus és magyar nemzeti szempontból egyaránt, *ha beleolvasztatik abba az erdélyi görög-keleti román egyházi tartomány is.*

A több millió főnyi románság csatlakozása megfosztaná ezt az egyházat attól a vonzerőtől, melyre kizárólagos szláv jellege révén remél szert tenni; a két nemzetiségnek sok tekintetben ellentétes érdekei megakadályoznák azt, hogy per eminentiam vallási intézményekben faji szempontok domináljanak, mint eddig és ezáltal visszaadnák az egyházakat eredeti rendeltetésöknek: Isten ígéje hirdetésének.

(Alkotmány.)

A közoktatás ügye Romániában.

Budapest, 1904. október 12.

A legutóbbi időben a „Notre Dame De Sion“ apácák ügyével kapcsolatban ismét szóba került a felekezeti oktatás kérdése Romániában. E kérdésnek ilyen vagy amolyan megoldása reánk nézve egyáltalában nem közömbös. Érdekel minket, mint katolikusokat is, mert hiszen a katholicizmusnak a legszebb jövőre van kilátása a román faj körében, mely büszkén vallja magát a rómaiak utódainak és lelkesedéssel karol föl mindent, ami római.

A romániai iskolák ügye azonban elsősorban a magyarság szempontjából érdekel bennünket. Sok-sok ezerre tehető azoknak a magyaroknak a száma, akik Romániában s különösen annak fővárosában megtelepedtek. Ezekre a magyarokra nézve egyenesen életkérdés az, hogy a felekezeti oktatás legalább az eddigi szűk mederben tovább folyhasson. A katolikus és református iskolák bezárásával megszűnnék az az utolsó intézmény, mely eddig megakadályozta, hogy a kivándorolt magyarság mindjárt az első generációban el ne oláhosodjék.

Mit tanítottak a Notre Dame De Sion apácái és mit nem, miáltal vonták magukra oly nagy mértékben a hivatalos körök ellenszenvét, azt mi innen, szűkszavú, ellentmondó tudósítások alapján meg nem ítélni. *Ismerve azonban a romániai viszonyokat, merjük állítani, hogy az esetleg felmerült szabálytalanságok csak ürügyül szolgáltak a kormánynak arra, hogy ismét egy lépéssel haladjon előbbre a maga következetes, intranszigenz nemzeti politikájának az útján.*

A bizottság, melyet az apácák iskoláinak és az ellenük felmerült vádaknak megvizsgálására küldöttek ki, a napokban fejezte

be tárgyalásait és a következő, két szótöbbséggel elfogadott javaslatot terjesztette a közoktatásügyi miniszter elé: 1. Egy év leforgása alatt az összes apácaiskolák bezárandók. 2. A tanító személyzet, mely ezekben az iskolákban alkalmazva volt, veszítse el tanítói jogosultságát. 3. Szélesebb hatáskört biztosítsanak a miniszternek a felekezeti és magániskolákkal szemben, úgy hogy azokat, melyek nem teljesítik legpontosabban a törvények és rendeletek előírásait, önhatalmulag be is zárhassa.

Mint láthatjuk tehát, meglehetősen szigorúak, sőt erőszakosak a tervbevett rendszabályok. És miért mindez? Az apácaiskolákkal szemben felhozott vádak és rágalmak közül a tárgyalás folyamán egy se bizonyult valóznak. A nővérek csak annak a legújabb intézkedésnek nem tudtak vagy nem akartak eleget tenni, mely elrendeli, hogy a felekezeti iskolákban a *román nyelvet, a román irodalmat és történelmet meghatározott, nagyobb heti óraszámban bejáró, görög-keleti vallású román állampolgárnak kell előadnia román nyelven*, ezenkívül az iskolafenntartónak gondoskodnia kell arról, hogy a görög-keleti vallású tanulók az intézetben, nyerjenek hitoktatást.

Talán fölösleges mondanunk, hogy e rendelet teljesítése mily óriási áldozatába került az iskolafentartó magyar hitközségnek és mily illuzóriussá tette azt a küzdelmet, melyet óriási fáradtsággal, kevés reménnyel, de sohasem lankadó lelkesedéssel folytattak. A Notre Dame De Sion apácai ennek az intézkedésnek nem feleltek meg; talán, mert úgy gondolták, hogyha azt teljesítik, akkor minden fáradozásuk és munkájuk kárba vészett. A román hivatalos köröknek és a román társadalomnak mostani állásfoglalása azonban világosan bizonyítja, hogy ebben a kérdésben odaát nem ismerik a tréfát és hogy a legmesszebbmenő eszközöktől sem riadnak vissza céljaik megvalósítására.

Ilyen körülmények között még nagyobb aggodalommal tölt el minket romániai testvéreink sorsa, akikkel a magyar társadalom édes keveset törődik. Amerikát egy világtenger választja el tőlünk, Románia a tőszomszédságunkban fekszik és mégis elhagyatottabbak a romániai kivándorlottak, mint az amerikaiak. Amerikában rendezettebbek, kedvezőbbek a viszonyok; bárki szabadon alkothat egyesületeket, hitközségeket, tarthat fenn iskolákat; Románia kormánya intranszigenz nemzeti politikát követ. Sok-sok csángó falu van Moldvában, melyekben hírét sem halották a magyar iskolának;

a papjuk katolikus ugyan, de olasz és egy szót sem tud magyarul és szinte matematikai pontossággal ki lehetne számítani azt az időt, — húsz, harminc, legfőljebb negyven év, — amikor egészen beolvadnak a románságba.

Menjünk el Bukarestbe, járjuk be az utcákat. Találni fogunk nyolc-tízéves gyerekeket, akik talán még Magyarországon születtek, az anyjuk bizonyosan tősgyökeres magyar lány volt s akik ma már alig tudnak egy-két magyar szót motyogni. Járjuk be az elhagyott utcákat, ismerkedjünk meg a nagy város minden társadalmi rétegével. *Mindenütt fogunk találni magyarokat, mindenütt lealázó, szolgai helyzetben, elerkölcstelenedve, kiforgatva ősi szokásaikból és anyanyelvükből.* Így néz ki az a nemzedék, mely kinn a messze idegenben, katolikus templom és magyar iskola nélkül nőtt fel!

A helyzet azonban még sem oly reménytelen, a kép nem annyira sötét. A bukaresti magyarok között ma már hála Istennek, igen sokan vannak, akik tudatára ébredtek rendeltetésük, helyzetük fontosságának. Egyesületekbe állottak, daltársulatokat, önképző-köröket, betegsegélyző pénztárákat alkottak; van emeletes „Társulati Ház“-uk, hatalmas díszteremmel, melyet szegény kézművesek összerakott filléreikből emeltek. Van lapjuk, a „Bukaresti Magyar Ujság“ s annak szerkesztője elnöke az ez év elején megalakult különálló magyar katolikus hitközségnek. Van magyar református és katolikus iskola, szép helyiségekkel, melyek azonban, sajnos, távolról sem képesek befogadni az összes magyar növendékeket.

Ha az ember látja azt az áldozatkészséget, azt a jóakaratot, buzgó lelkesedést, melyet ezek a tudatlan, kérges tenyerű, egyszerű iparosok tanúsítanak és látja másfelől gyámoltalanságukat, látja, hogy egy kis áldozattal, támogatással, körültekintő vezetéssel milyen szép eredményeket lehetne itt felmutatni, igazán nem tudja, hogy örömeiben vagy bánatában fakadjon-e sírva.

Ezeknek a becsületes, derék, székely embereknek a gyermekeit fenyegeti a román kormány közoktatási politikája. Arról van szó, hogy szűk határok közé szorítsák azt a távolról sem elégséges, szegényes magyar nevelést is, amiben eddig részesültek.

Németországban több százezer márkára rugó összeget vesznek föl évenként a költségvetésbe, a külföldi német iskolák fenntartása címén. Minálunk ilyesmire nem futja a pénz. Társadalmi úton juttatunk csak néhány fillért romániai testvéreinknek, az is édes kevés. Van egy intézményünk, a Szent-László-Társulat, melynek

elsősorban a Keleten tartózkodó magyarok szellemi művelése volna a feladata. E feladatnak rendkívüli fontosságát mindnyájan átérezzük és mindnyájan átérezzük annak szükségességét, hogy a Szent-László-Társulat minél intenzivebb és szélesebbkörű működést fejtsen ki. Ha szüksége van új tagokra, új segédforrásokra, szerezze meg azokat, ha nehézkes a szervezete, alakítsa át, de a küzdelmet ne adja fel soha.

(Magyar Állam.)

A román görög-katholikusok.

Budapest, 1904. október 4.

Mikor ez év tavaszán kezembe került az országos eucharisztikus kongresszus programja, csodálkozva láttam, hogy résztvesznek azon a román főpapok is. Ismerve a magyar katolikusokkal szemben eddig követett politikájukat, csak úgy tudtam megmagyarázni magamnak a dolgot, hogy ők ezt tisztán vallásos jellegű ünnepségnek tekintik, melyen résztvehetnek elveik fentartása mellett, ha az okosság politikája úgy követeli.

Mily nagy volt azonban meglepetésem, mikor az ezidei katolikus nagygyűlésen, mely már nem nevezhető tisztán vallásos ünnepségnek, a román püspöki kar nemcsak teljes számban megjelent, hanem aktíve részt is vett abban. Hosszu Vazul lugosi püspök felszólalása, ez az okos, higgadt, becsületes, igazán szép és hazafias beszéd, mintha egy új korszak, egy új, szebb politikai irány körvonalait jelezte volna.

Oly ritkán és olyan régen hallottunk ilyen jóleső, rokonszenves hangokat tiszta magyar nyelven, hogy egészen elszoktunk tőlük. A román püspöki kar és az egész román görög-katholikus egyház állásfoglalása magyar hittestvéreikkel szemben mindenki előtt ismeretes. Ők még ma is arról az alapról szeretnének tárgyalni, melyet az abszolút kormány konstruált volt, mikor 1853-ban felállította a román érseki tartományt és kieszközölte annak teljes függetlenítését az esztergomi érsektől. Ez a jogi helyzet s az ehhez fűződött merész következtetések okozták azután, hogy a katolikus autonómiai kongresszuson még csak meg sem jelentek, magyar hittestvéreikkel tárgyalásokba sem bocsátkoztak a román egyházmegyék kiküldöttei.

Ez a politika természetesen valami fényes eredményeket nem volt képes felmutatni. S a román püspöki karnak legújabb állásfoglalása, mintha arra mutatna, hogy az értelmesebb vezetőkörökben nem idegenkednének a szakítástól ezzel a politikai iránnyal. A román közvélemény azonban, mely annak idején tapssal, ujjongással bátorította a főpapokat, hogy ne csüggedjenek „nemzeti jogaikért“ folytatott küzdelemben, most úgy látszik, teljesen ellenük fordult.

Az elmúlt héten át az összes román lapok a legbehatóbban, nagy szenvedelemmel s bizony nem épen a legrokonszenvesebb hangon foglalkoztak főpapjaik s különösen Hosszu Vazul püspök szereplésével a katolikus nagygyűlésen. A brassói „Gazeta Transilvaniei“ hosszú cikksorozatokban tárgyalta a kérdést; a nagy-szebeni „Telegraful Roman“, a gör. keleti érsekség hivatalos lapja természetesen tökélet kovácsolt belőle az *unitusok* (Rómával egyesültek) hazafisága ellen, akik „ellenségeinkkel paktálnak“. Valamennyi közül kiválik azonban éles hangjával és merész következtetéseivel a Hosszu Vazul püspök székhelyén, Lugoson megjelenő „Drapelul“.

E iap elítéli elsősorban Hosszu püspök felszólalását, elítéli azt, hogy a román főpapok az eucharistikus kongresszuson s különösen a katolikus nagygyűlésen megjelentek; sőt megbotránkozik még afőlött is, hogy rendesen eljárnak a hercegprimás elnöklete alatt tartott *püspöki konferenciákra*, holott az ő érseki tartományukat „a császár és a pápa egyező akarata mindenkorra kivonta az esztergomi primás joghatósága alól és megszüntetett minden közösséget köztük és a magyar katolikusok között“.

A „Drapelul“ nyíltan kimondja, hogy a román főpapoknak, egyházuk, de különösen nemzetük, fajuk érdekeire való tekintettel, *nem az érintkező, hanem az elválasztó pontokat kellene keresniök a magyar katolikusokkal szemben*; nem volna szabad még szorosabbban hozzájuk láncolniok magukat, hanem ellenkezőleg, arra kellene törekedniök, hogy a magyar befolyás alól teljesen emancipálódjanak. Azt a merész állítást kockáztatja, hogy: „Mi románok egyesültünk ugyan *Rómával*, azaz elismertük, hogy a római pápa Szent-Péternek az utóda, de *nem egyesültünk a római katolikus egyházzal* s különösen semmiesetre sem egyesültünk *a római katolikus magyarokkal*“.

Ennek a fölfogásnak helytelen és téves voltát úgy elméleti alapon, mint historice igen könnyen ki tudnók mutatni. De ez a

nézet nem is támaszkodik elméleti vagy történeti bizonyítékra, hanem *a nép érzelmeire, a román közvélemény felfogására*. S ezért oly veszedelmes, ezért tulajdonítunk neki oly nagy fontosságot.

Az egész kérdés különben nem volna nagyobb jelentőségű, nem volna egyéb közönséges kanapéprocessusnál, ha nem függne a legszorosabban össze a katolikus autonómia problémájával. A katolikus autonómia kérdésében a román görög-katolikus egyház, a püspökök, az alsó papság és a világi hívek, mind egyetértőleg a legintranszigensebb álláspontot foglalták el. Követelték egyfelől, hogy a „közös“ katolikus alapokból mindnyájan egyenlő mértékben részesüljenek; követelték, hogy az ő nyomorral küzködő, *családos* papságukat ugyanolyan anyagi helyzetbe juttassák, mint a latin szertartású papságot; ami horribilis összegeket emésztene föl. E követelések mellett azonban egy hajszálnyira sem akartak eltávolozni arról az alapról, melyet az abszolút kormány, „a császár és a pápa egyező akarata“ konstruált számukra; nem akartak semminemű közösséget a magyar katolikusokkal és olyan különálló, független „nemzeti“ autonómiát óhajtottak, amilyen a görögkeleti románoknak van.

Ilyen körülmények között természetesen, hiába ment el az autonómiai kongresszus az engedékenység legvégső határáig, meg egyezés nem jöhetett létre.

A román főpapoknak a legutóbbi időben tapasztalt barátságos közeledése és különösen az a magas szárnyalású, okos beszéd, melyet Hosszu püspöktől hallottunk, mintha arra engedne következtetni, hogy maguk az intelligensebb románok kezdik belátni követeléseiknek szerénytelenségét és lehetetlenségét.

Mikor azonban olvastuk azokat a vehemens támadásokat, azokat a megalkuvást, engedékenységet nem ismerő fejtegetéseket, melyekkel a román sajtó összes organumai főpapjaiknak közeledését kísérték, mélyen megszorodott szívvel kellett tapasztalnunk, hogy a minden katolikust egyesítő országos autonómiának ezen katolikus és magyar nemzeti szempontból egyaránt rendkívül fontos problémáját megoldani a közeljövőben aligha fog sikerülni.*

* *Szerkesztői megjegyzés.* „Ne lássunk oly sötéten. Az orsz. autonómia és a kongrua rendezés a román szertartású gör. katolikusok nélkül is megoldható. Ők lássák mire mennek politikájukkal. Szerk.“

(Magyar Állam.)

Az eredmény megmutatta, hogy nem én láttam sötéten, hanem ők nézték Budapestről rózsaszín szemüvegen át a kérdést.

A magyarországi és erdélyi románok egyházi élete.

Dr. Bunea Ágoston balázsfalvi kanonok, theol. tanár könyve.

(Dr. Augustin Bunea : Ierarchia Românilor din Ardeal și Ungaria. Blaj, 1904.)

Budapest, 1904. november 4.

Păcățian Tivadar, a nagyszebeni gör. keleti érsekség hivatalos lapjának, a *Telegraful Român*-nak szerkesztője nemrég tanulmányt tett közzé, melyben az állítólagos ősrégi román metropolia kérdésével foglalkozik. Értekezése a görög-keleti álláspontot van hivatva védelmezni az unióra áttért románokkal szemben. Păcățian könyve a román sajtóban és a román olvasóközönség körében nagy érdeklődést és mozgalmat támasztott és fejtegetései súlyos csapást látszottak mérni az unió híveire.

Ekkor jelent meg a román könyvpiacra Dr. Bunea Ágoston balázsfalvi kanonok vaskos, 300 oldalas könyve, melyben bámulatos történeti tudással szállítja le a maguk értékére a görög-keletiek legendaszerű meséit, melyek egyaránt alkalmasak arra, hogy az unió iránt az ellenszenvet növeljék és másrészt a román-ságnak amugy is túlcsigázott nemzetiségi önértetét még jobban fölizgassák.

A szönyegen forgó kérdés már azon szoros viszonyról fogva, mely a román görög-katholikusokat hozzánk fűzi, de magyar nemzeti szempontból is megérdemli, hogy röviden és főbb vonásaiban foglalkozzunk vele.

A görög-keletiek ugyanis különböző hiteles és nem hiteles történeti adatok alapján azt állítják, hogy amint Traianus császár a második században elfoglalta Dáciát, e tartományban csakhamar terjedni kezdett a kereszténység és néhány évszázad alatt nemcsak

virágzó hitélet, hanem teljesen kifejlődött hierarchia keletkezett Dáciában, melynek élén állott a gyulafehérvári (Alba-Iulia) érsek metropolita és suffraganeus püspökei. E hierarchia, mely természetesen tetőtől-talpig *román* volt, fenntartotta volna magát a népvándorlás viharai között is és a magyarok bejövetele után ennek kebeléből indultak volna ki az első kísérletek megtérítésükre. Ezt a nagy, hatalmas, *minden izében román* görög-keleti egyházat árulták el a XVII. század végén az unióra tért püspökök és papok, kik nyakukba véve Róma rabigáját, idegen szellemet importáltak az egyházba, két táborra osztották a románságot és számos belviszálynak lettek okozóivá.

Conclusio: Te jámbor román testvér, aki tudsz még lelkesülni nagy elődeink példáján, térj vissza az ősrégi, kétezeréves görög-keleti román metropolia kebelébe, melyet Şaguna püspök 48-ban követett politikájának jutalmazásaképpen romjaiból helyreállított „a császár“ és hagyd oda az uniót, mely idegenek találmánya!

Hogy ez nem történetírás, hanem politika, azzal minden józan ember tisztában lehet. Nem könnyű azonban megcáfolni azokat az állításokat, melyek már-már kezdenek átmenni a köztudatba és nem könnyű különösen azért, mert e tárgyra vonatkozólag sem a magyar történetírásban, sem másutt nem igen lehet biztos, elfogadható adatokat találni. S ha Bunea Ágoston dr. e feladatra mégis vállalkozott, ezt csak azon páratlan történeti készség birtokában tehetette, mellyel rendelkezik.

A görög-keleti illuziókkal szemben Bunea szigorú történeti kutatásainak eredményei a következőkben foglalhatók össze: A gyulafehérvári *metropolia* e nevet jogosan csak 1853. óta viselheti, amikor érseki rangra emeltetett és a nagyváradi, lugosi és szamosújvári püspökségek neki alárendeltettek; azelőtt csak *egyszerű püspökség* volt; mely azonban nem Traianus császár korában keletkezett, hanem *1599-ben, az erdélyi fejedelemmel kötött egyezés értelmében alapította és jószágokkal fölruházta Vitéz Mihály oláh vajda. Ezt megelőzőleg voltak ugyan a románoknak püspökeik, de ezeknek egyike sem székelte Gyulafehérvárt, sem gyulafehérvári metropolitának nem nevezte magát.*

Megállapodott román hierarchiáról tehát 1599-et megelőzőleg szó sem lehet. Amint az idők és a körülmények megengedik, találkozunk itt-ott Erdély egyik-másik részében vagy Máramarosban

egy-egy oláh püspökkel, aki a moldvai, havasföldi, târgoviștei, vagy az ipeki szerb metropolitának van alárendelve. Ezek azonban inkább csak a mohácsi vész után jelentkeznek. Mert azelőtt, míg a katolikus magyar állam ép erőben volt, a királyok és főpapok a görög szertartású lakosokat mind az unióra kényszerítették; ezeknek pedig, gyakran a pápák útasításai ellenére, nem engedélyeztek külön püspökséget, hanem az 1915. évi IV. laterani zsinat határozata értelmében csak vikariátusokat alkottak számukra.

Amint tehát nem létezett gyulafehérvári görög-keleti metropolia és nem léteztek neki alárendelt suffraganeus püspökségek a mohácsi vész után, úgy nem léteztek ezek azt megelőzőleg, az Árpád és vegyesházi királyok korában, már csak azért sem, mert 1053, a nagy egyházszakadás megtörténte óta Magyarország területén nemcsak schismaticus, de még unitus görög püspökséget sem engedélyezett a katolikus magyar állam.

Mindez állításokat a legmesszebbmenő bizonyításokkal igazolja Bunea Ágoston dr. és ellenfeleinek összes érveit kiváló sikerrel cáfolja meg. Kimutatja, hogy a gyulafehérvári kétezer esztendő metropolia legendájának alapját a görög-keletiek, de különösen a szomszéd szerbek beteges címkórságában kell keresni, akik a metropolitákat patriarchának, a püspököket metropolitáknak címeztették. Kimutatja okmányok alapján, hogy az állítólagos gyulafehérvári érsekség, majd a târgoviștei, majd az ipeki érseknek volt alárendelve, ami merő egyházjogi absurdum. Kimutatja, hogy azok a püspökségek, melyeket a gyulafehérvári metropolita suffraganeusaiként szeretnek feltüntetni, vagy nem léteztek, vagy más érseknek voltak alárendelve.

E kutatások alapján nem nehéz megkonstruálni a gyulafehérvári román metropolia történetét, melynek keletkezése nagyon is szerény. Legelőször egy szűk hegyes-erdős völgyben, a csicsói uradalomhoz tartozó Vád község mellett épül egy kolostor, mely 1575. óta a moldvai vajdák tulajdonát képezi. Itt jelenik meg 1523. körül az első oláh püspök; 1566-ban azonban már Vád püspöke, György, hiveivel együtt a kálvinizmusra tér. Ezzel egyidejűleg Tövis közelében, Diódon is alakul egy oláh püspökség, mely azonban 1566-ban, a kálvinizmus befolyása következtében szintén megszűnik.

1572-ben Báthori István fejedelem Szilváson, Hátszeg közelében alapít az oláhoknak püspökséget, melynek püspökei már 1579.

és 1585. között kezdenek betelepüdni Erdély akkori székvárosába, Gyulafehérvárra, míg végre 1599-ben, Mihály vajda fejedelmi alapítványának hatása alatt székhelyüket állandóan Gyulafehérvárra teszik át.

Ez Bunea kutatásainak summája.

A román nép történetéből kevés adat ismeretes előttünk s a meglévő adatok is tendenciózus feldolgozásban a magyar nemzetet és a katolikus egyházat igyekeznek kedvezőtlen színben feltüntetni a nép előtt. Ezért oly tiszteletreméltó Bunea Ágoston dr. történetírói működése, aki nem törődve legendákkal és illuziókkal, fáradhatatlanul kutatja és őszintén kimondja a történeti igazságot, ha mindjárt népének egy-egy ábrándját kell is ezáltal sirba tennie.

Mert az ábrándok nem az életbe valók.

Az erdélyi kérdés.

Budapest, 1904. november 8.

Szombaton, november 5-én kezdte meg az Országos Nemzeti Szövetség első felolvasó sorozatát. E felolvasó ciklusnak célja megismertetni Erdély szomorú nemzetiségi viszonyait a magyar közönséggel és mint a Szövetség elnöke, Esterházy János gróf találóan kifejtette, a szorongatott vidék érdekében tölthívni, kikérni annak a fővárosi polgárságnak támogatását, melyet a vidék nevelt nagygyá, mely a vidék életerőinek elvonásával lett erőssé, gazdaggá, hatalmassá.

Ez első alkalommal ismert nevű, híres statisztikusunk, Balogh Pál fejtegette az erdélyi magyarság helyzetét és számbeli viszonyait. Adatai, melyeket nagyban-egészben úgy főmunkájából, mint a tusnádi székely kongresszuson tartott előadásából már ismerünk, mindenestre nagy figyelmet érdemelnek.

Felolvasásával kapcsolatban azonban felvetődött egy másik kérdés is, melyet azután az eszmecsere folyamán Sándor József, az Emke főtitkára világított meg behatóbban. Ez a kérdés: *az erdélyi unió problémája*. Arról van szó: *Volt-e haszna Erdélynek abból, hogy 48-ban, illetőleg 67-ben unióra lépett Magyarországgal? Volt-e haszna belőle kulturális, politikai, nemzeti és gazdasági szempontból? Hol volnánk ma, ha a magyarországi politikusok ahelyett, hogy e két országot mindenáron egyesíteni törekedtek volna, Erdély függetlenségét írják zászlójukra?*

Ennek megvilágítására legyen szabad visszamennünk Erdély multjába.

Vegyük elő és lapozzuk át ennek a kicsinységében, bénaságában, gyöngeségében is oly nagy és oly hatalmas Erdélynek

történetét. Kezddhetnök *Fráter Györgynél* és rámutathatnánk arra az alkotmányra, melyet a tordai országgyűlés konstruált s amely a nehéz, viszontagságos körülmények között is szilárd alapja lőn Erdély fejlődésének. Kezddhetnök *Báthory Istvánnal*, a nagy fejedelemmel, kit a testvér Lengyelország emelt trónjára.

A történelem lapjairól azonban egy hatalmas, imponáló egyéniség lép előnkbe: *Bethlen Gábor*, aki minden elődénél és minden utódánál tisztábban és világosabban ismerte föl Erdély helyzetét, politikai rendeltetését s aki átértette, hogy amíg osztrák fejedelem viseli a magyar koronát, addig Magyarország alkotmánya, szabadsága csak akkor nem lesz üres papiros, ha a szabad, független Erdély ellenőrzi és védelmezi ezt.

S hogy ez a felfogás nem volt egy nagy ember nagy tévedése, azt bizonyítja Pázmány Péter híres mondása, aki intette hiveit, hogy ne bántsák az erdélyi fejedelmet, mert ha Erdély hatalma megtörik, bizony-bizony „a gallérunk mögé pökik a német!” A két Rákóczy Györgynek uralkodása, akik mindketten Bethlen Gábor politikájának alapján állottak; az a korszak, melyet méltán neveznek Erdély fénykorának, igazolta ezt a politikát a gyakorlati téren is. S a nagy Rákóczy Ferenc, mikor a hosszas, nehéz küzdelemben fogytán volt már ereje s ismételen felajánlották neki a békét, egy követelését nem adta fel soha: *a szabad, független Erdély elismerését.*

Rákóczy elbukott és vele együtt elbukott a Fráter György és Bethlen Gábor politikája; elbukott Erdély önállósága. És 1713-tól 1848-ig, a másfélszázados török uralom után másfélszázados német uralom következett.

A hatalom minden eszközzel oda törekedett, hogy az uralmába került Erdély erejét megtörje és teljesen képtelenné tegye annak a politikai feladatnak teljesítésére, melyet helyzete, multja s a két testvérország érdeke kijelölt számára. Fölléptette a történelem színpadára az oláh népet. Bevette őket a katolikus egyházba; helyet biztosított nekik az alkotmány sáncaiban: kulturális, gazdasági téren megerősítette őket. Az oláh kérdés összebogozódott szálai is Bethlen Gábor politikájának bukásánál futnak össze.

A másfélszázados tespedés ideje alatt Erdély hivatásának, rendeltetésének tudata kiveszett az elmékből. Az önálló, független Erdély eszméje meghalt, elhantolták, el is feledték. A hirtelen fellobbanó lelkesedés lángjában megszületett az 1848. évi kolozsvári II.

és pozsonyi VII. törvénycikk. Úgy látszott, mintha az idő nem igazolta volna Bethlen Gábor politikáját.

És ma, mikor az ország fővárosában komoly, tudós politikusok összeülnek tanácskozni a magyar faj védelméről, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület vezetője kimondja nyíltan, őszintén, hogy *Erdély nem találta meg az Unióban azt, amit remélt tőle, hogy a magyar államférfiaknak, nem véve ki még a haza bölcsét, Deák Ferencet sem, nem volt érzékük Erdély bajai iránt* és hivatkozik Cserei Mihályra, aki megmondotta, hogy *Erdély minden romlása Magyarországról származik.*

Sándor József álláspontjának igazolására csak egy körülményre hivatkozott: *szerencsétlen vasúti politikánkra*, mely a leghathatósabbban mozdította elő a nemzetiségek érdekeit, a magyarságot s nevezetesen a Székelyföldet ellenben elzárta a nagyvilágtól, elterelte a forgalom útjából.

Ezenkívül azonban rámutathatnánk arra a szerencsétlen politikára, mely felidézte a hetvenes években a *román vámháborút*, ezáltal tönkretette a székely háziipart, okozójává lett oly sok nyomornak, szegénységnek; a székely nép folytonos kivándorlásának, szétzúllásának.

Rámuthathatnánk arra a *szerencsétlen nemzetiségi politikára*, melynek iránya homlokegyenest ellenkezik az erdélyi politikusok fel fogásával, akik elsősorban a magyarságot erősíteni és nem a nemzetiségeket támogatni, ingerelni, titokban pedig kezökre játszani igyekeztek. Az események itt is fényesen igazolták az erdélyi politikát.

Nem, ebben igaz a van Sándor Józsefnek, *a magyar államférfiaknak nem volt és nincsen érzékük Erdély bajai iránt.*

Az osztrák kormány, mely a nemzeti fejedelmektől Erdély igazgatását átvette, nem felelhetett meg, mert nem is akart megfelelni azoknak a követelményeknek, azoknak a kívánságoknak, melyeket az erdélyi magyarság kormányával szemben támasztott. De a magyar kormánytól elvárhatta és el is várta mindenki, hogy e feladatot teljesíteni fogja. Az események azonban mintha a Bethlen Gábor politikájának adnának igazat. Mintha igaz volna az az állítás, hogy Erdély ma már ahelyett, hogy beteg testvére segítségére, támogatására sietne, oda van láncolva, hozzá van forrasztva ahhoz a beteg testhez, kénytelen beszívni annak miazmás lehelletét és a beteg test romlott vére, egészségtelen nedvei átjárják és elernyesztik edzett tagjait.

Elismerjük, természetesnek találjuk, hogy egy ország, melynek háromezázados multja van, mely százados intézmények hatása alatt élt önálló életet, megrázkódtatások nélkül nem olvadhat bele egy másik országba, bármily természetes, a viszonyokból szükségképen következő legyen is ez az egyesülés.

De ha e viszony természetes alapokon nyugszik, ezeknek a megrázkódtatásoknak, zavaroknak az idő folyamán el kell simulniok.

Ezek a megrázkódtatások és surlódások azonban az idők folyamán mintha szaporodnának, erősbödnének. Mintha egy nagy világtörténeti igazság bontakoznék ki előttünk: Minden ország csak úgy lehet nagy, hatalmas, csak abban a keretben fejthet ki eredményes működést, melyet helyzete, multja, történeti rendeltetése jelölt ki számára.

(Ellenzék.)

Az erdélyi románok.

Budapest, 1904. november 17.

Az Országos Nemzeti Szövetség második felolvasó ülésén a román kérdés ismertetése került sorra. A vita folyamán egyik felszólaló azt mondotta, hogy a román kérdéstről ma már mindenki beszél, azt ma már mindenki ismeri. Mi bátrak vagyunk így felállítani a tételt: *A román kérdéstről ma már mindenki beszél, de ismerni nagyon, nagyon kevesen ismerik.* Ez állításunk megvilágítja azt is, hogy mi a véleményünk azokról az ismertetésekről, fölszólalásokról, hirlapi cikkekről, melyekkel a sajtóban és a közéletben nap-nap után találkozunk s amelyek éppen azért, mert nem nyugszanak biztos, alapos történeti tudáson, igen ritkán alkalmasak arra, hogy a kérdés megoldását csak egy lépéssel is előbbre vigyék.

A románság jelenleg hazánk lakosságában a magyar elem után a legjelentékenyebb helyet foglal el. *Hárommillió ember, egységes nyelvvél, egységes faji jelleggel, szokásokkal, erkölcsökkel, nemzeti egyházak szerető, gondos vezetése mellett, ugyanazon történeti eszmék hatása alatt és ugyanazon politikai célok szolgálatában.* Keveset mondunk azzal, hogy a román elem ma hazánkban tényező, mellyel számolnunk kell.

Ezekkel a törekvésekkel, ezzel a faji öntudattal a román nép nem fér el a magyar nemzeti állam mai kereteiben. *De ebből nem az következik, hogy a magyar nemzeti állam eszméjét fel kellene adnunk.* Mert ha ezt feladnók, azáltal a magyar faj létjogosultságát tagadnók meg. *Az sem következik másfelől, hogy a magyarságnak most már irtóháborút kellene proklamálnia a román néppel szemben és hogy a helyzet egyetlen kulcsa: a román nép leverése, leigázása.*

Az erőszak vértanúkat szül s a mártírok véréből új nemzedékek sarjadzanak, melyek fölemelik és diadalra viszik az elejtett, sárbatíport zászlót.

A helyzet egyetlen megoldása, az egyedüli kivezető út, az egyedül helyes cél, amelyet a magyar nemzeti politika maga elé kitűzhet: *a magyar népfaj öntudatának, politikai meggyőződésének megváltoztatása.*

A nemzetek életében a nép köztudata sorsuk, jövőjük irányításában elsőrendű jelentőségű. E köztudat kialakulása hosszú évszázadok lassú munkája. Amely népnek életében ilyen egységes köztudat kialakulni nem képes, az beleolvad az őt környező népek tengerébe. — Amint beolvadnak például a délvidéki svábok a magyarságba.

A román népnek van ilyen egységes faji öntudata. Az egyszerű földmives és a városi ügyvéd, a sovinszta professzor és a hirlapíró, a falusi pópa és a vladikka mind át vannak hatva attól a meggyőződéstől, hogy népi, faji jellegük érvényesülésének egy akadálya van: *a magyarság és hogy szebb, dicsőbb jövőt csak annak a hatalomnak bukásától, megdőlésétől remélhetnek, amelyet magyar államnak szoktak nevezni.*

Hogy ez a felfogás meg van és hogy ez öntudatosan vagy kevésbé öntudatosan, de áthatja a román nép minden rétegét, ez tény, melyet letagadni nem lehet, nem szabad és nem is volna helyes. Öntsünk tiszta bort a pohárba. *Hamis az a közkeletű frázis, hogy a népet el kell választani a vezetőktől, hogy a jó népet tejből vajban kell fűrésztelni; az izgatókat pedig kőpadra vonni. Kik az izgatók? Oda fogják kiáltani a románok mindannyian, mint a régi keresztények: vigyetek minket is, mi is hozzájuk tartozunk!* Ez az állítás üres axióma, melynek mélyebb alapja nincsen és igazán csodálkozunk afölött, hogy Tisza István miniszterelnök, aki mégis csak érthetne ezekhez a dolgokhoz, ilyen tételekben formulázza a maga nemzetiségi politikáját.

Ha tehát ez az egészséges faji öntudat megvan és ha ez az öntudat miránk nézve a lehető legkedvezőtlenebb, akkor azzal szemben *a mi feladatunk nem rekrimináció és nem fenyegetőzés, hanem cselekvés, komoly munka.*

Elsősorban is *vissza kell mennünk a múltba és kutatnunk kell azokat az okokat, megvilágítanunk azokat a tényezőket, melyek e faji öntudat kialakulására befolyással voltak. Ahol félrevezetést,*

elámitást, eszközül való felhasználást látunk, rá kell mutatnunk arra; ahol helytelen politikát, tévedéseket, durva erőszakot veszünk észre, nem szabad ezt eltitkolnunk. És nem szabad szem elől tévesztünk a népléleknek azt a törekvését, hogy érvényesülésre, uralomra vágyik.

És ha így tisztában leszünk a faji öntudat kialakulásával, ha mintegy szemeink előtt folyik majd le a küzdelem, melyet különböző ellentétes tényezők a román nép lelkének birhatásáért, befolyásolásáért folytattak egymással, akkor sokat meg fogunk érteni és sokat meg fogunk bocsátani.

És ha ismerjük az okokat, melyek a multban a román nép lelkületére, meggyőződésének kialakítására maradandó hatást gyakoroltak, akkor képesek leszünk megtalálni az eszközöket is, melyek a jövőben közelebb vihetnek bennünket célunkhoz.

A románoknak a magyarság iránti ellenszenve, idegenkedése elsősorban azon a felfogáson alapszik, hogy amit ők eddig nemzetiségi, faji jellegüknek érvényesíthetése érdekében ki tudtak vívni maguknak, azt mind úgy tekintik, mint Bécs ajándékát, a bécsi kormány jóindulatának tanúbizonyosságát. S ezzel szemben a magyar nemzetet tekintik a legfőbb akadálnak céljaik elérésében. S talán felesleges mondanunk, hogy e felfogás megerősítésére legtöbbet tettek azok, akik a divide et impera elvet alkották az elméletben és valósították meg a gyakorlatban, az oláhok uniója, a Supplex Libellus Valachorum, Hora és Kloska, a szabadságharc idején.

Már már kétségtelen, hogy a Deák és Eötvös liberális nemzetiségi politikája a mi viszonyaink között nem vezethetett eredményre. A liberális musnak ezek az előbajnokai azt hitték, hogy ha megadják a népnek a teljes szabadságot, a teljes egyenlőséget, ezekben a magasztos eszmékben fel fog olvadni minden ellentét, minden idegenkedés, gyűlölet.

Elfeleedték, hogy a népeknek van egy kincsök, melyet a szabadságnál is sokkal többre becsülnek, amelyet a szabadság kedvéért sem hajlandók föláldozni és ez faji jellegüknek érvényesítése, nemzeti karakterük kialakítása. Elfeleedték, hogy a liberális mus elsősorban passziv jellegű. A liberális mus széttöri a bilincseket, melyek lenyűgözve tartották az egyént, a társadalmat, osztályokat és nemzetiségeket; leveszi a jármot a nyakunkról, mely megakadályozott a szabad cselekvésben, de azután nem törődik velünk.

A passziv jellegű liberális politikát aktív nemzeti politikának

kell fölváltania, amely nem ingerel és nem fenyegetőzik ölbetett kezekkel, hanem erejével, hatalmával, kultúrális súlyával alkotni tud.

A magyarságot kell erősíteniünk, fejleszteniünk, előbbre vinniünk. Mert a nemzetiségi kérdést bármily alapossággal és bármily éleslátással kezeljük is, csak akkor fog sikerülni megoldani, ha végleg kialakul a nagy, hatalmas magyar állam, mely anyagi, erkölcsi és szellemi erejével biztosítani képes magának a jelent és jövőt. Akkor maguktól elsimulnak a nemzetiségi forrongások hullámai, melyek legbiztosabb jelei valamely állam gyöngeségének, vajadásának, belső bajainak.

(Ellenzék.)

Az Országos Nemzeti Szövetségnek azon az ülésén, melyről fentti cikkemben a kolozsvári Ellenzékben beszámoltam, előkészületlenül és váratlanul magam is belesodrótam a vitába. Az ülésnek ezt a részét élénken kommentálta úgy a szász, mint különösen a román sajtó, minek illusztrálására álljanak itt az alábbi lapszemelvények:

A nagyszebeni „*Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*“ 1904. november 19-iki számában ezeket írja:

„Unter dem Titel „*Országos magyar szövetség*“ besteht in der Hauptstadt eine jener zahllosen magyarischen Vereinungen, „Kulturvereine“, deren negative Tätigkeit intra et extra muros schon längst konstatiert und belächelt worden ist. Dieser Verein nun hat in letzter Zeit den äusserst lobenswerten Entschluss gefasst, das hauptstädtische Publikum über die „*Siebenbürger Nationalitätenfrage*“ aufzuklären. Zu diesem Zwecke hält dieser Verein allsonnabendlich öffentliche Vortrags- und Debattenabende ab.“

„War der erste Abend (5. November) der allgemeinen Orientierung gewidmet, so kam man am 12. November sofort in medias res. Herr Edmund Sebestyén hatte sich die *Romänenfrage* zum Gegenstande gewählt. Das Leitmotiv seiner ganzen Auseinandersetzung bildete jenes Schlagwort, das, zumal seit es vom Ministeritze herabgeklungen hat, Gemeingut eines gedankenlosen Journalismus geworden ist, das *Schlagwort vom guten, lieben und geduldigen Volk, das keinen sehnlicheren Wunsch kennt, als sich zu magyarisieren, und von den bösen Führern, von den „paar Wahnsinnigen“, wie sich unser Vortragende ausdrückte, die das Volk „irreleiten“, „aufhetzen“, und die mit Stumpf und Stiel ausgerottet werden sollen und müssen.* Merkwürdig berührte nach dieser Lobeshymne auf das niedere Volk, als Herr Sebestyén verkündigte, das romanische Volk hätte *kein nationales Bewusstsein, es wäre kein freiheitsliebendes Volk, hätte keinen Bildungsdrang, und noch mehr solcher höchst absonderlicher Behauptungen.* Dann nahm er sich einen Anlauf zur Statistik, und bewies haarklein, das romanische Gesamtvolk sei nicht, wie behauptet werde, zwölf, sondern bloss acht bis neun Millionen Köpfe stark, wobei er von den Kutzowalachen und russländischen Romänen behauptete, diese gehörten nicht dazu. Warum? Das weiss der Himmel und Herr Sebestyén. Was übrigens damit bewiesen werden sollte, ist nicht ganz klar. Nach einigen

verdächtig schmeckenden Réminiszenzen aus seiner Bukarester Journalistenzeit schloss Herr Sebestyén seinen Vortrag, der sich in nichts vom dem landläufigen Nationalitätenleitartikel der hauptstädtischen Presse unterschied.

„Es war auch nicht der Vortrag, der des Berichtes wert erscheint, sondern die Debatte, die sich ihm programmgemäss anschloss und die der bekannte Schriftsteller Franz *Herczeg* in Vertretung des Vorstandes eröffnete. Nach einigen kleineren Wortgefechten ergriff *Herczeg* das Wort, um wieder das romänische Volk selbst bis über den grünen Klee zu loben und schliesslich in dem Ausspruch zu gipfeln, es sei das Volk von einigen hirnverbrannten Hetzern zu unterscheiden. Natürlich riesiger Jubel seitens der zahlreichen Zuhörerschaft. Ein junger magyarischer Jurist, *Elemér v. Gyárfás*, stand nun auf und begann die *Irrtümer* des Vortragenden einzeln zu berichtigen. *Mit bewunderungswürdigem Mut und grosser Beredtsamkeit verteidigte er das romänische Volk gegen die soeben verhallten Angriffe*, gab auf Grund seiner eigenen Erfahrungen in Hermannstadt ein lebensstreuendes Bild von der zähen Ausdauer und dem eisernen Fleiss, mit dem sich die armen, bildungsunfähigen romänischen Schüler und Studenten den Weg zur akademischen Laufbahn erkämpfen, und schob schliesslich die Schuld an der „Verhetzung“ des romänischen Volkes auf den österreichischen Absolutismus nach 1849, der, um seine eigenen Ziele: Verdrängung der Magyaren und Protestanten aus Siebenbürgen, leichter zu erreichen, dem romänischen Volk unerfüllbare Wünsche gegeben, ihm phantastische Luftschlösser gebaut habe, auf deren Grund das Reussmärkter Programm und jene passive Resistenz entstehen konnte, an der das romänische Volk bis heute festhält.“

„Nachdem sich die grosse Unruhe gelegt hatte, die diesen Worten gefolgt war, erhob sich Professor *Benedikt Jancsó*, der Vater der ganzen Programmidee, um vorerst dem Vortragenden das sichtlich gesunkene Selbstbewusstsein etwas zu heben — *dann aber in allem und jedem dem Vorredner Recht zu geben*. *Jancsó* bot einen improvisierten Vortrag, der an Gediegenheit, Ideenreichtum und selbst in der Form die Arbeit des Vortragenden tief in Schatten stellte. Im Anschluss an die Worte von *Gyárfás* gab er einen Essay über die Entwicklung des Nationalbewusstseins der Romänen, der auf die Anwesenden gewiss einen tiefen Eindruck gemacht hat. Es würde zu weit führen, seinem Gedankengang zu folgen, es sei darum nur der Schluss seiner Rede erwähnt, in dem er die Berechtigung der ungarischen Nationalitätenpolitik ohne alles scheinheilige Wortgeklänge nackt und wahr als Ausfluss jenes nationalen Egoismus hinstellte, der ohne übertriebene Rücksicht auf andere Nationalitäten die einzige Möglichkeit bietet, Ungarn magyarisch zu machen, was schliesslich der innerste Wunsch jedes ehrlichen Magyaren sei. Mit diesem diplomatischen Schluss erwirkte sich Professor *Jancsó* die Verzeihung seiner chauvinistischen Zuhörer, die sich durch seine schwungvollen Schlussworte sogar zu stürmischen Eljens hinreissen liessen, beweisend, dass eine klangvolle Phrase mehr zu wirken vermag, wie hundert gute Gründe.“

A kolozsvári *Revaşul „O societate de maghiarisare și Români“* cím alatt így emlékszik meg az ülés lefolyásáról:

„Este o societate ungurească „Országos Magyar Szövetség“, care are de scop se atragă atențiunea Maghiarilor asupra „primejdiei“ pentru țară a

naționalităților și în deosebi a Românilor. În anul acesta societatea a hotărât, se țină conferințe despre *ceștiunea română în Ungaria*. În 12 Noemvrie st. n. a ținut o astfel de conferință ziaristul *Sebestyén Ede*, vorbind despre „*Punctele cardinale ale ceștiunii naționale române*”. Conferențiarul a zis despre Români, că *nu le place cartea și că nu-s iubitori de libertate*. După el Românul nu e în stare a se gândi la lucruri mai înalte și nu se știe însufleși pentru-că e frumos. Punctele cardinale ale *ceștiunii române* el le reduce la trei: 1. Gravitatea Românilor spre Viena, 2. Gravitatea Românilor spre București, 3. Unitatea politică a tuturor Românilor. — Cu alte cuvinte: Românii nu sunt patrioți buni, pentru-că prea mult se uită spre Viena și țin la Imperatul și prea ochesc spre București, și visează un timp, când toți Românii vor forma un singur stat, — un stat național românesc.“

„La sfârșitul conferinței s'a născut o discuție interesantă. A luat parte la discuție și iuristul *Gyárfás Elemér*. (Domnul *Gyárfás* e din *Hususâu*, lângă Blaj, și așa cunoaște bine pe Români, cunoaște limba și datinele noastre. D-Sa în anul trecut a scris o carte, în limba maghiară, despre ceștiunea jidovească în Româniă, despre care la timpul seu a amintit și „*Revașul*“). Dl *Gyárfás* a spus, că *nu-i adevărat, că Românilor nu le place cartea. Probă despre aceasta ne-o dă tinerimea română, care cu toate necazurile și lipsese materiale, își vede de studiu și face spor. Nici aceea nu e adevărat, că Români nu-s iubitori de libertate. Ce alta dovedesc mișcările lor, decât iubirea de libertate?* Dl *Gyárfás* a descris pe Români, așa după cum sunt: buni, pacinici și silitori. — A mai vorbit și *Herczeg Ferenc* (deputatul cercului românesc Pecica), care încă a trăit printre Români și deci ne cunoaște cu totul altcum, decât domni, cari fac politică, în *Pesta* și cari nici nu știu pe unde locuim. Acest deputat a zis, că poporul român e un popor ideal în gândire, poetic, pacinic și iubitor de libertate. — Ca se nu se strice înse cu șovinisti a acusat pe conducătorii Românilor, că ațîță poporul, care altcum e foarte mulțumit cu soarta sa, dar față cu conducătorii aceia, statul va purcede cu asprime și îi va înfrâna.“

„Am adus aceasta știre, ca se se văză, cum cugetă și cum vorbesc domni dela *Pesta* despre noi. *Intre mulțimea de șovinisti și descreerați, mai vedem și câte un bărbat cu idei sănătoase și cu vederi largi, cum e și dl Gyárfás.*“

A balázsfalvi „*Unirea*“ ugyancsak november 26-iki számában ismerteti az ülés lefolyását és „*Cestiunea română*“ cím alatt ezeket írja:

„— **Cestiunea Română.** Ori cât de tari și mari să țin compatrioții magiari, se vede, că tot nu se simt liniștiți pân mai esistăm și noi în această patrie, în care ne-am născut și trăit. Dovadă feluritele „szövetség“-uri constituite, cu scopul, ca să studieze tot mai bine chestia română și în consecuență să afle mijlocele potrivite pentru dispariția noastră în națiunea magiară. Și parcă e făcătura: rezultatele acestor societăți și reuniuni sunt așa de neînsămnnate, cât nici nu mai face nime pomenire de ele.

Sămbătă trecută în 12 Nov. „*Országos Magyar Szövetség*“ a ținut ședință publică, cu care ocaziune ziaristul *Sebestyén Ede* a vorbit despre punctele cardinale a chestiunii naționale române. Modul cum vorbitorul și-a

desvoltat teza și afirmațiunile cu cari a debutat, a dat anză la o discuție interesantă. Cel dintâiu a luat cuvântul Solymossy Elek, ardelean de origine, care a combătut pe vorbitor arătând falsitatea afirmațiunilor sale. De asemenea a luat cuvântul și tinerul jurist Gyárfás Elemér, de loc din Hususău de lângă Blaj, care a arătat, cât de netemeinic vorbește Sebestyén, când spune, că *Românii fug de carte și nu doresc libertatea. Se înțelege că dl Gyárfás a fost mereu întrerupt, nu le convenia ascultătorilor vorbele sale. Gyárfás știe românește și trăind printre Români îi cunoaște deplin.* Dl lăncsó Benedek „cunoscătorul cel mai espert a nizuințelor valahe,” — cum îl numește „Magyar Közélet,” — luând cuvântul a dilucidat deplin chestia controversată. A pomenit de politica Vienei, care a avut o hotărîtoare influență la nașterea mișcărilor națiunei valahe, cari sunt de un vădit caracter daco-român și a arătat, că nizuințele naționale valahe și celea magiare sunt diametral opuse, și de a ceea e periculoasă minciună politică a spune, că acestea două s'ar putea împreună. Și pe această temă înainte dl lăncsó da până mai departe firul fantastic a iridentei valahe, și apoi termină în mijlocul aplauselor și aprobărilor generale făcând conclusia, că contra acestor nizuințe, și statul și societatea magiară trebuie să se împotrivescă cu toată puterea.“

„Conclusia dlui lăncsó nu poate fi de loc surprinzătoare pentru noi, cari ne-am dat a auzi pe toți scriitorășii terminându-și cuvântările ori articolii cu această frază.“

„Ceea ce e remarcabil și ceea ce ridică importanța vorbelor și alui Solymossy și mai ales alui Gyárfás, e, că nu se ia notiță de ele în nici una din ziarele magiare. Se vede că adevărurile scoase la lumină de acești doi vorbitori, nu plac, căci ele pun în adevărată lumină utopicele nizuințe ale tuturor reuniunilor de acest soi.“

Nemzetiségi politikánk és a válság.

Kolozsvár, 1905. augusztus 14.

A nagy politikai átalakulások kemény próbára teszik a politikai elméleteket. Az a sok nemzetboldogító teória, mely a hosszas tespedés korszakában felburjánzott, most egyszerre eseményekkel áll szemközt, melyek vagy igazolják, vagy meghazudtolják. És nem kell nagyon csodálkoznunk afölött, ha az események rácaffolnak az elméletekre. A béke, a nyugalom napjaiban a politikai elméleteknek csak ellenérveket lehetett elébe állítani és politikai kérdésekben az ellenérvek súlya igen csekély. Mikor azonban az idő kereke fordul egyet, akkor egyszerre leomlanak a kártyavárac és egyszerre világossá lesz, hogy kik láttak tisztán és kik láttak csak rémképeket.

A hónapok óta huzódó válság világosságot vitt bele a mi politikai helyzetünkbe is. Ez a világosság sok politikusnak elégtétel, igazolás volt; soknak hozott azonban keserű csalódást is. Olyan nagy férfiak, mint Andrásy Gyula és Apponyi Albert, szakítottak politikai multjukkal és új irányba tértek. Mi sem természetesebb tehát, minthogy az a politikai iskola, melyet az alakulófélben levő események igazolnak, teljes rokonszenvünket érdemli meg.

Ezúttal a bukott politikai irányzatnak csak egyik program-pontjával, a nemzetiségi politikával akarunk foglalkozni. Ki akarjuk mutatni, hogy mi volt a felfogásunk e kérdésben a válság kitörése előtt és mi volt a felfogása az akkor uralkodó többségnek. És ki akarjuk mutatni, hogy az események mennyiben igazolták a mi felfogásunkat.

Fejtegetéseinknek súlypontját képezi azon meggyőződésünk, hogy a bukott liberális párt részben öntudatosan, részben öntudatlanul a nemzetiségi politika terén hű letéteményese volt a

hagyományos ösztrák politikának. Ugyanazt a rendszert követte más név alatt és más úton; csak hogy e rendszer éppen leplezett volta miatt sokkal veszedelmesebb volt, mint a bécsi államférfiak politikája.

A szabadelvű párt vezére cikksorozatában a koalíció programjával szemben argumentációjának súlypontját arra helyezi, hogy mielőtt a nemzeti követelményeket a koronától kiakarnók erőszakolni, *előbb a kilenc-tízmillió magyarnak urrá kell lennie saját hazájában*; előbb meg kell oldania a nemzetiségi kérdést Tisza István programja alapján, melynek első pontját, a Berzeviczy-féle népoktatási javaslatot még mindnyájan jól ismerjük.

Ez a program amilyen erkölcstelen, téves, hazug és lehetetlen, épp oly alkalmas arra, hogy az avatatlant megtevéssze és a félénkeket elriassza a nemzeti ügy táborából. Sőt nemcsak az avatatlant téveszti meg; hanem volt idő, midőn majdnem az egész ország, beleértve még a függetlenségi párt vezéreibet is, a nemzetiségi politika irányítására nézve egy véleményen volt Tisza Istvánnal. A függetlenségi pártnak egyik tagja, Mocsáry Lajos volt az egyedüli, aki tisztán látott ebben a kérdésben és aki fennen hirdette, hogy a magunk szabadságának biztosítékait nem a nemzetiségekkel való heccelődésben, hanem azoknak barátságában kell keresnünk. És fennen hirdette, hogy e barátságot csak akkor leszünk képesek biztos alapokra fektetni, ha nemzet és nem néptörzs, állam és nem tartomány leszünk.

Mocsáry Lajos annyira egyedül állott a maga fölfogásával, — mely különben a Kossuth eszméinek szilárd talaján épült föl — hogy még politikai iskolát sem tudott alapítani. A liberális párt nemzetiségi politikája pedig hódított mindenütt az országban. Míg végre az események maguk diszkreditálták ezt a politikát, mely épp olyan erkölcstelen, amilyen lehetetlen és hazug.

A Tisza István argumentációja *erkölcstelen*. Mert mit jelent, hogy akasszuk szögre követeléseinket addig, míg a kilenc-tízmillió magyar urrá lesz a saját hazájában? Mit jelent az, hogy a követelések elejtése fejében „Ő felsége szabad kezét biztosít kormányának belpolitikai téren“? Azt jelenti, hogy hajoljunk meg hódolat- teljesen Ausztria és az uralkodóház előtt, melyek minket századok óta kizsákmányolnak, mondjunk le államiságunk érvényesítéséről a hadügy, külügy és pénzügy terén, tehát azokban az intézményekben, melyekben egy állam önállósága kifejezésre jut. Cserében

azután megengedettik nekünk, hogy Tisza István gusztusa szerint való nemzetiségi politikát csináljunk. Vagyis: *vállaljunk szolgágot és cserében azután urunk és parancsolónk megengedi nekünk, hogy mi is szolgátságban tartsunk másokat.*

Hát hiszen szó sincs róla, politikában nem mindig szokták nagyon komolyan venni az erkölcs kérdését. Elég rosszul teszik. De aki ennek a politikának az erkölcstelenségétől sem borzad vissza, azzal csakugyan kár volna tovább vitatkozni.

Valamely politikai irányzatnak erkölcstelenségét azonban még meg lehet valahogy bocsátani, ha az a nemzet érdekét szolgálja. Ez a körülmény mentette a Bismarck erőszakoskodásait, aki jogtiprások útján teremtette meg Németország mai nagyságát, egységét. A bukott szabadelvűpárt nemzetiségi politikája azonban sem nem hazafias, sem célra nem vezető.

Nemzetiségi politikánknak arra az *érdekközösségre* kell támaszkodni, mely a magyar nemzet és a köréje csoportosult nemzetiségek között fennáll. Ez az érdekközösség meg volt már az Árpád-királyok korában és megvan ma is. Természetes következése ez geográfiai helyzetünknek és a magyar faj kiválóságának. Ez az érdekközösség azonban csak egy erős, önálló Magyarországgal szemben áll fönn, melytől félni lehet s amely védelmet tud nyújtani. Ellenben nincs érdekközösség a nemzetiségek részéről sem egy osztrák provinciává süllyedt Magyarországgal szemben, sem azzal az összetákolt birodalommal szemben, melyet monarkianak szoktak nevezni.

A legelső feladat tehát — a nemzetiségi feladat szempontjából *is*, — nem a nemzeti követelések elejtése, hanem államiságunknak minél teljesebb kidomborítása. Azután pedig az érdekközösségre támaszkodva, a nemzetiségekkel szemben *az érzelmi közösség* megteremtése.

Ezen az úton haladt a magyar politika hosszú évszázadokon át, Szent Istvántól Mátyás királyig. Ez volt az erdélyi fejedelmek politikája mindaddig, amíg Erdélyben magyar emberek ültek a trónon.

A magyar állam hatalma már a legrégebb időkben túllépte azokat a határokat, amelyek között a fajmagyar lakosság letelepedett és a szomszédos, csekélyebb műveltségű, gyöngé népeket fennhatóságának elismerésére kényszerítette. Bele tudta vonni őket politikájának érdekkörébe; támogatásuk fejében védelmet nyújtván nekik. De a magyar királyok *soha* meg nem kísérelték a meg-

hódított vagy bevándorolt népeket szokásaikban, vallásukban, nyelvükben megzavarni. Egyetlen esetet lehetne csak fölhozni, Nagy Lajos fáradozásait a délszlávok katholicizálása érdekében; azonban őt sem politikai indokok vezették, hanem inkább vallásos buzgóság és a törökök terjeszkedésétől való félelem.

Érdekközösségen alapuló érzelmi közösség, ez volt mindig a magyar politika vezető eszméje. És az oláhok akkor nem gyűlöltek a magyart, hanem hősielesen védelmezték a törökök ellen; a horvátok nem akartak mindenáron elszakadni és a szászok nem gravitáltak Németország felé, pedig Németország nagy és hatalmas volt akkor is.

A bécsi politikát azonban semmi sem jellemzi jobban, mint a jelszó, hogy: *divide et impera*. A bécsi politikusok megfordították Krisztus Urunk mondását: Arról ismerik meg az emberek, hogy az én tanítványaim vagytok, ha *gyűlölitek* egymást. A bécsi politika szolgásgot és gyűlöletet vitt mindenüvé, ahová csak eljutott. Más államokban is találkozunk összeütközésekkel a különböző népfajok között, de az a végletekig menő elkeseredés, mely nálunk uralkodik, egyedül a bécsi politika bűne.

Nekünk erős meggyőződésünk, hogy a szabadelvűpárt nemzetiségi politikája csak abban különbözik a II. József rendszerétől, hogy József császár *németesíteni* akart mindenáron, Tisza István pedig a *magyar nyelv* leple alatt szeretne erőszakoskodni. Míg azonban József császárt Magyarország hatszázéves történeti multja csak arra taníthatta volna meg, hogy *nyelvegység nélkül is, pusztán az érdek- és érzelmközösség alapján lehet nagy és erős birodalmat felépíteni*, addig Tisza István a József császár és a többi bécsi politikus kudarcából megtanulhatta volna azt is, hogy *a nyelvegységet semmiféle erőszakoskodással megteremteni nem lehet*. És ezért sokkal nagyobb a Tisza István bűne és nagyobb az ő politikai rövidlátósága.

Annyit sikerült elérniök, hogy a nyelvegység utáni mohó, türelmetlen, mondhatni beteges vágyakozás mind általánosabbá és mind népszerűbbé lett az országban és annak megvalósítása érdekében az uralkodó párt részéről történtek is lépések. Ha azonban a nemzetiségi agitátorok díszes listáján végigtekintünk, nem a szegény földmivesekkel és az egyszerű falusi papokkal fogunk ott találkozni, akik nem akartak, vagy nem tudtak magyarul megtanulni, hanem csupa olyan férfival, akik állami középiskolában és

állami egyetemen szerezték képesítésüket. *Annyit sikerült elérniök, hogy néhány száz ember megtanulta a magyar nyelvet; egy külsőséges jelentéktelen dologban, nyelvben sikerüll közelebb hozniok a magyarsághoz néhány száz embert, de érzelemben mértföldekre távolítottak el milliókat és hosszú időkre meggingatták az érzelmi közösség alapjait.*

Neveléses volna, ha nem volna kétségbeejtően szomorú, mikor Tisza István megfenyegeti a magyarságot a nemzetiségek mozgolódásával. És neveléses volna, ha nem volna kétségbeejtően szomorú, mikor a nemzetiségi lapok dühtől tajtékzó ajakkal rohanak neki a magyarok zsarnok erőszakoskodásának. Csak a mi ázsiai nemtörődömségünk mellett lehetséges meg nem látni e két jelenség között az összefüggést, azt a titkos kezet, mely az egész játékot mozgatja.

Legyen végre elég bátorságunk és valljuk be nyíltan és őszintén, hogy tévedtünk, mikor az okozatot akartuk megszüntetni és az okkal nem törődünk. Tévedtünk, mikor mindenáron a *nyelv-egység* megvalósítására törekedtünk és nem láttuk át, hogy ennek megteremtése egy lépéssel sem visz közelebb célunkhoz. Legfőképpen pedig tévedtünk akkor, mikor nem láttuk meg azt az *érzelmi közösséget*, mely ezeréves multunkban a magyar nemzetet és a neki alávetett népfajokat mindenkor a legszorosabban összefűzte.

(Ellenzék.)

A cikket a nagyszebeni „*Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt*“ a következőkben méltatja:

„Erfreulicherweise hat ein magyarischer Publizist den Mut, Mocsáry Recht zu geben. *Elemér Gyárfás* nennt im Klausenburger „Ellenzék“ das von Tisza empfohlene Programm zur Lösung der Nationalitätenfrage, dessen erster Punct das Berzeviczysche Volksschulreformprojekt bildet, „unmoralisch, verfehlt, verlogen und unmöglich“, und sagt dann von Mocsáry, er allein habe klar gesehen und habe gepredigt, die Bürgerschaft ihrer Freiheit hätten die Magyaren nicht im Kampf mit den Nationalitäten, sondern in der Freundschaft mit ihnen zu suchen. *Gyárfás* schliesst seinen Artikel mit folgenden Worten: „Haben wir doch endlich den Mut, aufrichtig anzuerkennen, dass wir gefehlt haben, als wir den Effekt zu vernichten suchten, ohne uns um die Ursache zu bekümmern. Wir haben gefehlt, als wir uns bemühten, um jeden Preis *die Einheit der Sprache* zu verwirklichen, und als wir nicht sahen, dass uns dies nicht um einen Schritt dem Ziel näher bringt. Aber ganz besonders haben wir damals gefehlt, als wir *jene Gemeinsamkeit der Gefühle* nicht sahen, die in einer tausendjährigen Vergangenheit die magyarische Nation immer mit den ihr unterworfenen (?!) Völkern verbunden hat.“

A liberális párt bukása.

Kolozsvár 1904. november 19.

Tragikus, sőt megható jelenet lehetett, mikor a szabadelvű párt harminc esztendő uralom után kimondotta a saját halálos ítéletét és fölsozlott. Ez a párthatározat utolsó akkordja volt annak a bomlási processusnak, mely november 18-ika óta, alig másfél esztendő alatt ezt a pártot hatalma tetőpontjáról a megsemmisülésbe döntötte. Enyhe és jóindulatú ítéletet most, a teljes és végleges bukás után, nagyon nehéz mondani róla. Mert a politikában mindenkinek csak addig van igáza, míg az események igazolják, míg eredményeket tud felmutatni. Ha egy politikai irányzat megbukik, akkor felesleges minden elméleti okoskodás: rossz politika volt.

A szabadelvű párt a maga harmincéves uralmát nem saját érdemeinek, nem politikai programja népszerűségének vagy vezérémberei kiválóságának köszönheti, hanem a mi teljességgel speciális viszonyainknak, fura közjogi helyzetünknek. Mert nálunk, ahol mindenki olyan jókedvű, mintha az orra vére folyna, mikor arról beszélnek, hogy az a nagy liberális többség az ország akaratát képviselte; nálunk, ahol az utolsó zsidó korcsmáros és az utolsó csendőrkáplár is tudja, hogy miként választották ezt a kormánypárti többséget; nálunk és ez az igazi ok, akik *nemzet vagyunk, de csak papiroson*, ha az összeütközéseket ki akartuk kerülni, okvetlenül szükség volt egy olyan lágy, puhagerincű többségre, milyen a liberális párt volt.

De annak a többségnek nem lett volna szabad hencegnie, ugrálnia és lármáznia, hanem szépen, csöndesen el kellett volna ismernie azt, hogy ő ugyan él és uralkodik, de nem azért, mintha valami nagyon üdvös és magasztos volna a politikája, hanem él

és uralkodik azért, mert a mi viszonyaink egészen speciálisak és uralkodik addig, amíg ezek a viszonyok speciálisak.

Azalatt pedig becsületesen dolgozni kellett volna azon, hogy ezek a speciális viszonyok megszűnjenek; nem pedig a saját uralmuk minél tovább való meghosszabbítása céljából akadályokat, gátakat vetni a természetes fejlődés útjába.

Nálunk az emberek nagy többsége tisztán látta azt, hogyha a szabadelvű párt megbukik, akkor egyelőre és kísérletképpen legalább, az abszolutizmus fog jönni; Fejérváryval, vagy Kristóffyval, vagy Ferencz Ferdinánddal, ami teljesen mindegy. Ennek a köztudatnak köszönhető a szabadelvű párt a maga harmincéves uralmát. De ennek az uralomnak meg kellett dőlnie abban a pillanatban, amikor súlyosabbá, erőszakosabbá és elviselhetetlenebbé vált, mint egy bekövetkezhető abszolutizmusnak mesterségesen kiszínezett rémképe.

És ez történt meg november 18-án. Csak az utókor fogja teljesen átérteni november 18-ának a nagy jelentőségét, ha majd az okokat kutatja, hogy miért is roppant össze olyan hirtelenül ez a hatalmas liberális párt, holott sem nemzetközi bonyodalmak nem jöttek közbe, sem belpolitikai intézkedéseivel nem hívta ki maga ellen a polgárok ellenszenvét; sőt ellenkezőleg üdvös és hasznos reformokat vett tervbe. S az utókor le fogja majd vonni azt a tanulságot, hogy Magyarország kormányának helyzete a huszadik század elején nem volt még eléggé erős és szilárd ahhoz, hogy kormánya opportunizmus és kölcsönös engedékenység nélkül boldogulhatott volna s az uralmon levő pártnak meg kellett bukni abban a pillanatban, mikor a nemzetet képviselő ellenzékétől megtagadta azt a méltányosságot, mellyel neki helyzetének gyöngeségénél fogva tartozott volna.

Mikor ama végzetes zsebkendő lobogtatás estéjén Apponyi Albert azzal fejezte be beszédét, hogy ennek a napnak halottja van, mert ezen a napon meghalt az opportunizmus; tisztán állott előttem, hogy november 18-ának még egy halottja van és ez a harmincesztendő liberális uralom.

A szabadelvű párt, ez a renyhe kolosszus megbukott, mert november 18-án magára akarta alkalmazni a többségi elvnek legvégsőbb konzekvenciáit, melyet még egészséges parlamenti viszonyok mellett sem merészelnék mindenütt levonni.

A ma uralkodó politikai közfelfogás szerint ugyanis, mely

körülbelül a politikai irodalom százév előtti felfogásának felel meg, a nemzetet nem egy kormány vagy egy párt kormányozza, hanem a nemzet kormányozza önmagát. E két felfogás között a különbség nem szembeszökő, de következményekben igen lényeges és fontos.

Az első felfogás szerint az ország sorsát egy kormány intézi, amely kormány egy pártnak, egy osztálynak vagy egy rendnek túlnyomó befolyása alatt áll, amint ez a dolog természetéből következik. A kormány köteles az ország igazgatását minden mellékteket és pártszempont nélkül, *becsületesen, igazságosan* intézni s ezért felelős Isten, a történelem és az ország színe előtt. A kormányzás egyetlen formája az uralom. Uralom pedig elképzelhetetlen uralkodók és alávetettek nélkül és képmutató minden teória, mely nemzeti összlélekről, az egész nemzet lelkének összefonódásáról zeng himnuszokat. Csak túlzás, de nem hazugság a szociálisták tétele, hogy minden uralom osztályuralom.

A másik elméletet a francia forradalom nagy álmadozói teremtték meg és azt hitték, hogy megújul a föld színe, ha törvénybe iktatják, hogy a nemzet szuverén, hatalmat maga fölött nem ismer s önmagát kormányozza. Mivel pedig ezt a nemzeti akaratot valamiképpen szervezni kell, kimondották, hogy a nemzeti akarat megtestesül az ország képviselőiben, akik megbizottai választóiknak s kötelesek szem előtt tartani választóiknak érdekeit és politikai felfogását. Felelősséggel sem ők, sem választóik nem tartoznak senkinek a világon. Ha többségre jutnak, kiméletlenül keresztülviszik a többség elve alapján a saját fölfogásukat, mely tényleg, legjobb esetben is csak a nemzet nagyobbik felének a fölfogása és elnyomják a törpe minoritást, holott annak is éppen annyi joga van lármázni, mint nekik, csak véletlenül kisebb a torka.

A parlamentárizmus és a népképviselőlet óriási haladás volt. Meg kell kötni, aki ezt vissza akarja csinálni. De azért, mert a kormány alakulására a nemzet közvéleménye döntő befolyással van, nem szabad az országban uralkodó különböző pártfölfogásoknak, egyiknek a másik fölött kiméletlen, zsarnoki uralmat gyakorolni. Nem szabad arról diskurálni, hogy a nemzet el fogja söpörni a fölbujánzott gatz; nemcsak azért, mert a nemzet véletlenül szót talál fogadni és a liberális pártot söpri el, hanem azért sem, mert *az erőszak erőszakot szül és a diadalmas ellenzék a kisebbség terrorizálásában hű utódja talál lenni — elődjeinek. S ha ez rendszerré válik, az már nemzeti veszedelem.*

(Ellenzék.)

A Szent Imre Egylet üdvözli a Bethlen Gábor Kört.

Kolozsvár, 1905. november 2.

Ez a mi Erdélyünk nem az az ország, melynek békéjét felekezeti viszályok képesek volnának feldulni. Más itt a levegő, más itt a víz, más az édes anyaföld; az erdőkoronázta bércek, a csörgedező patakok mind szelid, harmonikus, békés lelkületet fejlesztenek ki az emberben és elsimítják a lelkekben az irigységnek, gyűlöletnek hullámain.

Ez a mi Erdélyünk megszentelt földje a szabadságnak, a türelemnek, a szeretetnek.

Ez a mi Erdélyünk mindig meg tudta érteni, tudta méltányolni az egyes felekezetek, az egyes nemzetek különállását; meg tudta érezni azt, hogy mi az értékes ebben a különállásban és fel tudta használni ezt az értékes elemet az egésznek, a köznek érdekében.

Nemzetközi politikánk.

(Ezt a cikket a párisi egyetemen töltött esztendő impresszióinak hatása alatt irtam. Ma talán anakronizmusnak látszhatik gondolatmenete. De gondoljunk csak vissza a Mitteleurópa koncepcióra, mely pontosan 10 évvel e cikk megjelenése után élte fénykorát s akkor sokban igazat fog nekem adni az olvasó és megérti, hogy miért vettem fel e cikket is a kötetbe.)

Kolozsvár, 1906. május 31.

Magyarországon nagyon hálátlan mesterség nemzetközi kérdésekkel foglalkozni. Az ilyesminek nincs nálunk publikuma, — senki sem érdeklődik iránta. Az újságolvasó közömbösen lapozza át a nemzetközi táviratokat, melyeket más országokban a legnagyobb érdeklődéssel olvasnak. A jogi fakultásoknak legmostohább gyermeke a nemzetközi jog; kathedrája sincsen, külön tárgyként sem szerepel. Ezen különben nem is lehet csodálkozni. Magyarországnak nincs a nemzetközi koncertben jelentősége és még kevésbé szava; a nemzetközi politikát mások csinálják számára. Miért is törődnek tehát a magyar ember ezekkel a dolgokkal?

Pedig igazán nagyon jól tenné, ha kissé többet törődnek vele. Mert azok a bizonyos mások, akik a nemzetközi politikát csinálják helyette és az ő számára, ugyancsak nem törődnek a magyarság érdekével. Magyarország a nemzetközi politikában is, mint minden téren, német járszallagon vezeteti magát. Tudósaink német könyveket fordítanak forrás megnevezése nélkül, művészeink Münchenben járnak unos-untalan, — katonáinknak Moltke az ideáljuk, politikusainknak Bismarck. Csoda-e tehát, ha a nemzetközi koncertben diplomáciánk, mely csaknem kizárólag osztrák-németből áll, mozogni sem mer, hanem hú vazallusává szegődik Németországnak?

Magyarországot az érdekek egyetlen szála sem fűzi a német birodalomhoz. A németségnek egyetlen törekvése sem lehet rokon a mi lelkünkkel. Minden irányzat, mely ellensége a német omnipotenciának, természetes hű szövetségesre kell, hogy találjon a magyarságban.

A német birodalom Kelet felé való terjeszkedésének egyetlen számbavehető akadály a mi létezésünk. A magyarság hatalmas védőbástyáján törött meg a német-római szent birodalom talpig vasba öltözött hadseregeinek az ereje. Ezt a bástyát a német fajnak államalkotásra legképesebb dinasztíája, a Habsburg-ház csak sanyargatta, de bevenni nem tudta. A Habsburgoknak, mint *német* dinasztíának az ereje már lehanyatlott s előbb-utóbb be kell látniok, hogy rájuk nézve életkérdés a magyarságra támaszkodni. Németországot ellenben a porosz-faj s a Hohenzollern-család soha nem remélt erőhöz, tekintélyhez és hatalomhoz juttatta. S mi ilyen körülmények között vállalkoznánk arra, hogy Németországnak hű szövetségesei s érdekeinek propagálói legyünk? Hisz ez egyszerűen öngyilkosságra vezetne!

A hármasszövetség akkor, amikor megkötötték, célravezető volt, mert sem Németország nem volt még annyira erős, sem Ausztria annyira gyönge, mint ma; háta mögött pedig Oroszország állandóan fenyegette Európa békéjét.

Azóta azonban a helyzet alaposan megváltozott. Az orosz rémet a japánok ugyancsak ártalmatlanná tették. Egy ellenséggel tehát kevesebb van. Olaszország pedig már féllábával nincs benne a hármasszövetségben. Egy barátal is kevesebb van tehát.

Csak ketten maradtunk: a hihetetlenül erős és hatalmas Németország s az elgyengült Ausztria. Velünk szemben sórakovozik egész Európa, amint azt az algezirászi konferencián láthattuk. Ez különben még nem volna baj. Már sokkal komolyabb baj az, hogy minket egyetlen szövetségésünkhöz nem az érdekek közössége fűz, hanem az a körülmény, hogy vasmarkából nem birunk szabadulni.

Ausztriának és különösen Magyarországnak egyáltalában semmi haszna sincsen abból, hogy mi Németországgal szövetségben állunk. Annál több haszna van azonban ebből Németországnak. A „monarchia“ teljesen német befolyás alatt áll s a külfölddel szemben úgy szerepel, mint a német birodalom keleti expozitúrája. S ezen nem is lehet megütközni. Nemzetközi konferenciákon dip-

lomáciánk a németek után kullog, nemzetközi eseményekről a német lapok nyomán értesülünk, német szemüveggel vizsgáljuk a sejteket s német mintára rendeztük be társadalmunkat, köz- és magánéletünket. Annyira jutottunk már, hogy mire a magyar nemzet az elvénhedt Ausztriával szemben biztosítani fogja teljes függetlenségét, akkorra arról lesz majd szó, hogy előlről kell kezdeni a négyszázados küzdelmet, most már *Németország* ellen. S teremt-e Isten annyi magyart, hogy kibírjuk még egy német imperiumnak a nyomását?

Egyáltalában nem rémlátás az, ha Magyarország függetlenségét féltjük a német birodalomtól. Azok az idők rég elmúltak, mikor Bismarck a Kelet felé való terjeszkedésért egy német gránátosnak a csontjait sem áldozta volna föl. Ma ellenkezőleg minden Kelet felé utalja Németországot. Franciaországtól Szedánnál mindazt megnyerték, amit kívántak, attól már nincs mit elvenni többé. Anglia pedig elég határozottan megmutatta a marokkói kérdésben, hogy nem tűri tovább Németországnak Nyugat felé való terjeszkedését.

A németek legnagyobb része tisztában is van azzal, hogy nekik Keleten vannak élelbevágó érdekeik. Ezért tartják olyan keményen markukban az osztrák-magyar „monarchiát”. Ezért kerítették teljesen német befolyás alá Romániát. Ezért olyan nagy barátja Vilmos császár Törökországnak.

Ezért ünnepelteti magát a Szentföldön és ezért fektetnek bele olyan óriási német tőkét a kisázsiai vasútakba és telepítvényekbe. Sőt újabban fölvetik még egy német-orosz-osztrák-magyar hármasszövetség eszméjét is.

Hiszen éppen még csak ez kellene, hogy az autokrácia uralma teljes legyen és biztosíttassék örök időkre az elgyöngült Oroszországgal szemben Németország hatalmi tulsúlya Keleten.

Azok a népek, melyek nem várhatnak semmi jót sem az oroszoktól, sem a németektől — a lengyelek, csehek, magyarok, horvátok, románok, szerbek, bulgárok, törökök és görögök — egyszerűen öngyilkosságot követnek el, ha helyet engednek az orosz és különösen a német befolyásnak csak azért, hogy egymás elleni kicsinyes küzdelmeikben diadalmaskodhassanak. A népeknek és nemzeteknek ez a konglomeratuma a népszabadság klasszikus hazája s az emberiség haladásának jelentékeny tényezője lesz, ha kivonja magát teljesen az ólomsúllyal ránehezedő két zsarnok ko-

losszus befolyása alól s a nagy, művelt, szabad nyugati nemzetek — a franciák és angolok — védelme és pártfogása alá helyezkedik.

Gondoskodva van róla, hogy a fák ne nőjjenek az égig. Anglia és Japán megtalálták a módját annak, hogygy letörjék szarvait az Ázsiában világhatalomra törekvő Oroszországnak. Németország hatalmi túlkapásai pedig a marokkói kérdésben egymás mellé sorakoztatták Angliát, Francia-, Olasz- és Spanyolországot. Legyünk meggyőződve róla, hogy *ezeknek a népeknek barátsága mindig előnyösebb ránk nézve, mint a német szövetség, mely elszívja vérünket, elsorvasztja erőnket és beletaszít egy feneketlen örvénybe, amit német imperiálizmusnak hívnak.*

(Ellenzék.)

Romániai képek.

Budapest, 1906. július 21.

Jövője nem mindig annak a nemzetnek van, amely fényes és dicsőséggel teljes multra tekinthet vissza. Ischlben nemrég találkozott egy öreg császár és egy öreg császárné (Ferencz József és Eugénia). Ők sokat beszélhetnének arról, hogy csak félszázaddal ezelőtt kik voltak a világ urai s hogy azóta hány új hatalom ütötte föl gőgös, uralomra vágyó fejét.

A nemzetek jövőendő nagyságának záloga *nemzeti öntudatuk és erkölcsi erejük*. Ez emeli ki a kis nemzeteket a porból, s ez süllyeszti vissza az elvénhedt államokat a feledés homályába.

Románia fejletlen, elmaradott és elég jelentéktelen állam. E két erkölcsi tényező fejlődő csiráit azonban meg lehet találni benne. Lehetetlen is, hogy egy egységes nemzet, melyet nem tagolnak szét nemzetiségi villongások és felekezeti különbségek, amely a legbensőbbben össze van forrva uralkodóházával, ne legyen képes olyan alkotásokat fölmutatni, melyek barátságát a többi nemzetre nézve értékesé teszik.

A nemzet és az uralkodóház bensőséges összefonódásának legszebb dokumentuma *Sinaia*. Itt írta meg Carmen Sylva, a költő királyné a Peles patak gyönyörű szép meséit; ide vonul vissza az ősz király, kifáradva az uralkodás gondjaitól és ide követi őt egész nemzetének ragaszkodó szeretete. Abban a kis völgyben, ott a Bucsecs alján, mely tündéerkert ma már, nemrég még csak néhány kalugyer lakott alacsony, szűk, zsindellyel fődött kolostorban. Carmen Sylva azonban nem kereste a csillogást, a föltűnést. A Peles-patak tovatűnő habjai sejtelmes, csodaszép meséket mondtak neki, az őserdők zúgása vonzotta, a Bucsecs szürkés-vörös

ormai kitárták előtte védőkarjukat s Carmen Sylva itt maradt népe ölében, a természet kebelén. Hálás népe elébe tárta kincseit, gazdagságait, hogy építsen belőle templomot, nagyot, fényeset a király és a nemzet együttérzésének dicséretére.

A sinajai kolostor gyönyörű új templomában a szenteket ábrázoló festmények között ott van a király és a királyné képe is s az oltárral szemben a királyi trón is. Ismerve a görög-keletiek vallási exkluzivitását, kissé megütődve kérdeztem a kalauzoló szerzetestől?

— Milyen vallásúak ő felségeik?

— A király katolikus, a királyné protestáns.

Majd mentegetőzve hozzátette:

— Mi nem vagyunk fanatikusak és szeretjük a királyunkat.

Végignézttem rajta. Ez a szőrcsuhás, hosszúhajú kalugyer egyenesen a havasról került a kolostorba, emberhez nem méltó szűk lyukban lakik, a farizeusokhoz hasonló pontossággal tartja be a vallás külső parancsait, a fegyelmi szabályokat, a szigorú böjtöket, de azért elítélendő *fanatizmus*nak tartaná nem szeretni az eretnek királyt.

*

Aki komolyan tanulmányozni akarja Románia bámulatos haladását, fejlődését Károly király uralkodása alatt, az nem elégedhetik meg a bukaresti kiállítás megtekintésével. A kiállítások különben is meglehetősen sablonszerű és nem sokat mondó dolgok.

Románia közgazdasági fejlettségét is nem a kiállításra összerakeresgélte iparcikkekből, hanem az ország nagy közgazdasági alkotásaiból ítélni lehetjük meg legjobban. S ezek közül négyet emelhetünk ki különösen: a cernavodai dunahidat, a konstanzai, brailai és galaci kikötőket.

A cernavodai híd s a konstanzai kikötő ugyanegy gazdasági érdekkör szolgálatában áll: a Kelettel s elsősorban a Fekete-tengerrel teremt közvetlen összeköttetést. A cernavodai híd a hozzátartozó pályaépítményekkel együtt a kontinens leghatalmasabb műszaki alkotásainak egyike. A Duna hajjairól nézve este, mikor pilléreinek kigyúlnak a vörös lámpák, s egy-egy vonat robotog át rajta, festőibb látvány ez az emberkéz alkotta műredek, mint a természet szépségei.

Óriási technikai akadályokkal kellett megküzdeni a mocsaras talajon s rengeteg pénzt fölemésztett ez a híd, de ez volt a leg-

rövidebb és legegyszerűsebb útja Romániának a tengerhez. Pedig a tengert is meg kellett még hódítani, az sem adta meg önként magát. Konstanzában a kikötő-munkálatok szintén meglehetősen nehézséget okoztak. De ma már készen áll az impozáns, modern kikötő s körülötte jelentékeny kikötőváros keletkezett Ovidius száműzetésének helyén. Sőt a hazafias román arisztokrácia Konstanzát mint tengeri fürdőt is divatba hozta, s újabban a legelőkelőbb társaság tagjai találkoznak a Fekete-tenger partján.

Több figyelemben részesíthetné a konstanzai kikötőt Magyarország is, melynek küldetése a Kelet felé való terjeszkedés. Szimpátiákat kieroszakolni mindig nehéz, néha lehetetlen. De a közgazdasági érdekek azonossága legtöbbször magával hozza a szimpátiát is. Egy nagyon rövid kis vasúti vonalat kellene csak kiépíteni Buzeu román állomástól a bodzai-szoroson keresztül Sepsiszentgyörgyig, innen esetleg Marosvásárhelyig, hogy meg legyen a közvetlen, nyilegyenes összeköttetésünk a Fekete-tengerrel. Jöhetnek idők, mikor ez az összeköttetés nekünk megbecsülhetetlen szolgálatokat fog tenni.

Ebből a szempontból is sajnálatos, hogy Magyarországon zsákutcában végződik a gyimesi vasútvonal, mely egyenesen Galacra és Brailába vezet. Ez a két dunai kikötő ma még kereskedelmi szempontból sokkal jelentékenyebb Konstanzánál. Egészen idáig feljönnek a Dunán a nagy tengeri hajók s az óceánjáró gőzösök. Galacon van rakodóhelye a Groedel-féle faszállító vállalatnak, mely a székely havasok fáit szállítja ki Amsterdamba, Londonba s még tovább. A román kormány mindkét helyen nagy befektetéseket tett, szép tágas kikötőt épített, a gabonaszállítás céljaira teljesen modern berendezésű elevátort emelt és igyekezett a két város kereskedelmi forgalmát mindenképpen fejleszteni, ami jórészt sikerült is. Braila és Galac, ha lakosságuk számára nézve nem is, de külső csin, rendezettség és jómód tekintetében versenyezhetnek Bukaresttel.

A romániai magyarokról is illő és érdemes megemlíkezni. Nagy számban vannak a bevándorlott magyarok, kiket munkakeresés és a könnyű megélhetés vágya vonzott Romániába. De vannak igen sokan benszülött, magyar anyanyelvű román állampolgárok is, a moldvai csángók, akik ember-emlékezetet meghaladó idő óta laknak mai hazájukban.

A bevándorlott magyarokról sok jót és sok rosszat el lehet

mondani. Annyi bizonyos, hogy túlnyomó többségük azért vándorol ki, mert Magyarországon alig, vagy egyáltalában nem tud megélni. Ott kinn pedig szorgalmasan dolgozik, mert különben elpusztul. Sajátságos jelenség, hogy Bukarest társadalmában a magyarok körülbelül ugyanazt a szociális és közgazdasági szerepet töltek be, mint nálunk a zsidók. A harminc-negyvenezer bukaresti magyar mind iparos és kereskedő. Földmives nem lehet, mert földbirtokot csak állampolgár szerezhet; az állampolgárságot pedig Romániában nehezebb elnyerni, mint Franciaországban a becsület-rendet.

Aki az extravaganciák iránt érdeklődik, Romániában láthat nem tíz, nem száz, hanem sok ezer magyar embert, aki iparból és kereskedésből él és igen jól megél belőle. A jómóddal együtt jár azután, hogy ezek a derék emberek nem idegenkednek tőle, ha kultúrális, vagy nemzeti célokra kell valamicskét áldozniok. Számos egyesületük, díszes társulati házuk, több daloskörük van és virágzik valamennyi. A kiállításon a magyar pavillon háta mögött egy kis tulipános házikóban igen figyelemreméltó tanubizonyosságait gyűjtötték össze kultúrális fejlettségüknek.

Iskolájuk, templomuk is volna, de a román kormány kezében tartja vasmarokkal valamennyinek a sorsát. Elbeszélgettünk az iskolatestvérekkel, ezekkel a derék szerzetes tanítókkal, akiknek szintén van magyar iskolájuk Bukarestben. Sokat panaszkodtak. Valami csekély támogatást kapnak a Szent-László-Társulattól, még kevesebbet a magyar kormánytól -- talán. Különben pedig egészen a hívek könyöradományaira vannak utalva. S mégis kénytelenek keservesen összegyűjtött filléreikből nagy fizetést adni annak a görög-keleti vallású, román anyanyelvű, román állampolgár világi tanítónak, aki a katolikus magyar iskolában a román nyelvet és történetet tanítja. Pedig az iskolatestvéreknek maguknak is van államilag érvényes tanítói oklevelük.

A magyar kultúra szempontjából nem vigasztalóbb bizony a moldvai csángók helyzete sem.

Fönn a moldvai havasok között végigsétáltunk egy ilyen csángó községen. Valami Târgu-Trotus volt a neve. Első útunk a templomnak és a papnak szólt. Bezörgettünk a parókia ajtaján. Hosszas várakozás után jól megtermett, szakállas olasz minorita nyitott ajtót. Latinul köszöntünk, előadtuk, hogy magyarok vagyunk s célunk idegenbe szakadt honfitársainkat meglátogatni. A pap kissé csodálkozva, de elég szívesen fogadott. A latin nyelvtől azonban,

mint az olasz papok általában, húzódott kissé. Megkiséreltük olaszul beszélgetni, de ez meg nekünk ment nehezen. Végre is ő oldotta meg a problémát, román nyelvre terelvén a beszélgetést, amely nyelven ő híveivel érintkezik.

Megmutatta azután a paplakot s a templomot, amelyen igazán nem volt semmi nézni való. Ünnepnep volt éppen, Péter és Pál ünnepe, melyet ott az ó-naptár szerint két héttel később ülnek s a nép már gyülekezni kezdett a templom elé. Elvegyültünk a község vénei között s kikérdeztük őket apróra. Nem is fukarkodtak a szóval, mint a pap. Elmondották, hogy a papjuk áldott jó ember, de magyarul nem tud egy szót sem. Oláhul gyóntat és prédikál.

Iskola minden faluban csak egy van: a román állami iskola. Minden szülő köteles oda küldeni a gyermekét s a csak románul beszélő állami tanító oktatja őket a betűvetésre. Magyarul — ha ugyan érdemes azt is megtanulni — megtanul a gyermek otthon, meg aztán télen esténként összehívja a gyerekeket egy kis magyar szóra a kántor uram, aki derék, értelmes magyar ember.

— És mondja csak bácsi, mindenütt ilyen oláh viseletben járnak maguk és katrincát viselnek mindenütt a magyar menyecskék és leányok?

— Hogyne kérem. Hiszen Románországban vagyunk s itten román viselet járja. Ha át megyek a hegyen, én is fölveszem a magyar gunyát. De itten nekem se volna jó, ha mindjárt tudná mindenki, hogy magyar vagyok.

(Budapesti Hírlap.)

Szerkesztői üzenet.

Dicsőszentmárton, 1907. október 20.

A román kérdéshez véleményünk szerint nem a politikai oldalán kell hozzányulni. Nekünk mindig vezérelvünk volt az *érzelmi közösség* megteremtése az ország különböző nemzetiségei között. Mi a régi, szabad és független Erdély történetének iskolájába jártunk s onnan merítettük azokat az alapelveket, melyek szerint a nemzetiségi kérdést kezelni óhajtanók.

Közös társadalmi, szociális problémák, irodalmi kérdések megvitatása, egymás nyelvének, gondolkozásmódjának, lelkivilágának és *multjának* tanulmányozása, ismertetése és tisztelete által több eredményt vélünk elérni, mint ezer szitkokkal és gyalázásokkal teljes, nagyhangú sovíniszta dikció és vezércikk által. Dicsekvés nélkül elmondhatjuk, hogy ez irányban végzett munkálkodásunk, néhány határozott föllépésünk a *jog és méltányosság* érdekében, nem remélt barátságos és jóindulatú fogadtatásra talált — éppen az ellenfélnél.

Pünkösd.

Kolozsvár, 1908. június 6.

Az Úr mennybemenetele után a tizedik napon össze valának gyűlve mindnyájan az apostolok és várták a Szentlélek eljövetelét, aki megígértetett nekik.

És akkor egyszerre nagy zúgás hallatszott az égből és a Szentlélek tüzesnyelvek alakjában alászállott mindnyájukra.

És ők elkezdének beszélni mindenféle nyelveken, hirdetve az Úr igéjét.

Péter pedig kiméne a templom oszlopcsarnokába s az össze-gyülekezett sokaságnak hirdeté az evangéliumot.

Az emberek pedig álmélgodának, mondván:

— Nemde ezek az emberek Galileából valók? Miként lehetséges mégis, hogy mi, akik Syriából és Chaldeából valók vagyunk, értjük az ő nyelvüket?

És megtére még azon a napon tízezer ember.

*

A gyarló embert, aki elkábultan nyüzsög, mozog abban az undorító sáros hangyabolyban, amit életnek neveznek az álmodozók, lekötik, leláncolják teljesen a kicsinyes, önző törekvések, harcok és küzdelmek. Csak néha-néha, ha a sorsnak valamely szeszélyes hulláma fölveti azt a szegény emberkét egy magas hegycsúcsra, ahonnan letekinthet a lábainál futkározó embersokaságra, csak olyankor van alkalma elmélyedni önmagába, értékelni a dolgokat a maguk értéke szerint s az egész világot sub specie aeternitatis, az örökkévalóság látószögéből szemlélni.

Azok az emberek, akiknek kiváló gyakorlati érzékét szokták

hizelgők magasztalni azért, mert elméleti tudásukról hallgat a krónika, lóhátról szokták ezeket a problémákat elintézni.

Pedig nincsen igazuk.

Mert bármily paradoxonnak tűnjék is föl ez az állítás, még egy fogyasztási szövetkezettel szemben is más álláspontot fog elfoglalni a fatalista török, a praktikus angol, a hangyaszorgalmú német és a tunya magyar.

Tekintettel arra, hogy a szellemi mozgalmak terén mi körülbelül egy félszázaddal a művelt Nyugat után kullogunk, nálunk még ma is homloktérben áll a *nemzetiségi kérdés*. Ezért forrongunk, ezt akarjuk megoldani, ennek a kérdésnek vannak nálunk még ma is fanatikus prófétái, haszonleső képmutatói és naiv, vagy ha jobban tetszik, kitünően spekuláló vértanui.

Magyarország közélete, mióta a külső nyomás alól felszabadult, két táborra szakadt. Az egyik a maga képére és hasonlóságára akar átgyúrni mindeneket, a másik megtagadja a küzdelmet, a munkát a köz érdekében azért, hogy a maga faji egyéniségét érvényesíthesse. Mindkét táborban vannak okos, haszonleső gazemberek és ostoba ideálisták. Ez különben lényegtelen. Mert a haszonleső gazemberek csak ideig-óráig veszedelmesek, az ostoba ideálisták ugyan valamivel tovább, de azok sem sokáig.

Az okos ideálistaké a jövő. És azok bár kevesen vannak, de itt vannak.

A nemzetiségi kérdés, sajnos, sokkal komolyabb és veszedelmesebb probléma, hogy sem azt prédául oda lehetne dobni az okos gazembereknek s az ostoba ideálistáknak, hadd marakodjanak fölötte.

Itt arról van szó: *Joga van-e egy népfajnak, mely véletlenül az államhatalmat kezeli, keresztülgázolni mindenben, családi életben, szerzett jogokon, valláson, tudományon a maga faji uralma érdekében?* És másfelől: *Jogában áll-e egy népfajnak, melynek alárendelt szerep jutott az államban, megtagadni a vállvetett munkát, az együttműködést a kultúráért, a művelődésért, az emberi eszméért azért, hogy a maga önző faji érdekeit biztosíthassa?*

— És alászáll a Szentlélek tüzesnyelvek alakjában mindnyájukra.

— És ők elkezdenek beszélni *mindenféle* nyelveken.

— És megtére még ama napon tízezer ember.

Az a hatalom, mely a földi élet gépezetét megindította s annak hatalmas kormányrúdjához a gyöngye, törékeny emberkét odaállította, megkivánta, hogy az a gépezet a maga célja, az *erkölcsi tökéletesedés felé haladjon*.

Minden, ami e cél felé vezet, erkölcsös, jogos és helyes. Minden, ami e céltól eltávolít, annak útjában áll, erkölcstelen, zsarnoki és téves.

Nemzetek jönnek, nemzetek mennek. Az emberi eszme a nemzetek lelkén átszűrődve alakul ki valósággá, élő, fogható, érzékelhető valósággá.

Amelyik nemzetben van erő, van kiválóság és van hivatottság ahhoz, hogy megvalósítsa, kialakítsa önmagában az *emberi eszmét*, arra rászáll a Szentlélek tüzes nyelvek alapjában és hirdetni fogja az igazságot, mely az ő igazsága is, minden nemzeteknek.

Ha van benne erő, kiválóság és hivatottság . . .

Ha nincs, akkor *annak az igazságnak a tüze, melyet hirdetni gyáva és megvalósítani gyöngye, őt fogja porrá hamvasztani.*

(Ellenzék.)

Román békemozgalom.

Kolozsvár, 1908. június 20.

Nem lehet, nem szabad lekicsinyelni azt a mozgalmat, melyet Dr. Babes Emil indított meg a nagyszebeni „Telegraful Român“ hasábjain. Már magában az a tény, hogy ilyen hangon és szellemen megírt cikket román lap közlésre elfogad s hogy az a lap éppen az eddig legintranszigenőbb görög-keleti érsekségnek hivatalos lapja, különös súlyt és tekintélyt ad minden egyes kijelentésének.

A magyar társadalom, mely a román kérdést eddig csak azzal „szakszerűen“, jobban mondva, kenyérkereseti szempontból foglalkozó sovinizta politikusok szemüvegén keresztül nézte, bizonyára jóleső csodálkozással hallja azt a hangot, melyet Babes Emil intonált.

Pedig a hang nem új. Csak mi dugtuk be előle füleinket, vagy ha jobban tetszik, *túlharsogta azoknak lármája, akik csak addig lehettek valakik, míg azt a hangot sem a magyar, sem a román társadalom meg nem hallja.*

A béke eszméjének egyrésztől Mocsáry Lajos, másrésztől Moldován Gergely voltak talán a legelső képviselői. Akkor nem hallgatott rájuk senki s akik hallgattak rájuk, azok sem értették meg őket. Ők azonban jobban jártak, mint Mózes, mert még életükben láthatják, hogy vetésük mindenütt kiütögeti üde zöld fejét a fekete anyaföldből.

Meg vagyok győződve róla, hogy ők sohasem is kételkedtek eszméik győzelmében. A társadalom, melynek az eszméket először hirdették, még túlságosan a multak eseményeinek hatása alatt állott s nem volt képes mérlegelni a megváltozott erőviszonyokat. Az

utókor azonban kénytelen nekik igazat adni, mert az a ballépés, melyet a román nép vezetői a XIX. század első felében elkövettek azáltal, hogy népük érdekeivel ellentétes fegyverbarátságot kötöttek Bécscesel, megingathatta ugyan a köztünk fennálló érzelmi közösséget, de nem semmisíthette meg azokat az elvitázhatatlan tényeket, melyek ennek az érzelmi közösségnek alapját képezik.

A román nép szellemi és politikai életének vezérei a XVIII. és XIX. század első felében a Rómában és Bécsben végzett papok voltak. Ezek egyrésze magával hozta Rómából a római leszármazás ábrándos és valódisága esetén is teljesen irreális eszméjét; másik részük pedig Bécsből a császári hatalom mindenhatóságának érzetét. A román nép lelki világát, mikor a közéletbe kilép, két érzelem tölti be: a Traján dicsőségéről való ábrándozás s az a tudat, hogy egyetlen reális államhatalom lebeg fölöttünk: az osztrák császáré. Mátyás dicsőségét akkor már elfeledték s az erdélyi fejedelmek erős karja is lehanyatlott volt régen.

És akkor jött a nagy krach, mikor a magyar államhatalomból látszólag még az is megsemmisült, ami eddig fennállott. Bécsben azonban tudták, hogy ez csak látszat s szövetségesek után néztek. Hogy milyen árban, milyen politikai ábrándok legyezgetésével, azt csak Saguna András püspök tudná megmondani, ő pedig nagyon csendes férfiú már. Egyszóval Traján dicsősége révén sikerült beleugratni a román nép vezetőit a forradalomba. Magát a román népet azután egészen más módszerrel ugratták bele a mozgalomba. A jobbágyság intézménye ellen való izgatással. S így előállott az a sajátságos helyzet, hogy a vezetők, egy Janku például, ostoba idealisták voltak, akik Traján dicsőségéről álmodoztak; magának a román népnek mozgalma pedig közönséges parasztforradalom volt, a maga összes borzalmaival, kegyetlenségeivel és osztálygyűlöletével.

Már most nézzük a szegény, ezer sebből vérző erdélyi magyar társadalmat, mely kénytelen volt végigszenvedni azt a kettős gyötrelmet, hogy az osztrák hatalom lesújtó keze mellett saját fiai is rátörjenek, felgyűjtsák házáat, lemészárolják asszonyait!

Vannak dolgok, melyeket meg lehet bocsátani, de nehéz elfeledni.

S aki ezt az egész ördögi munkát véghez vitte, büszkén elmondhatta, hogy kőnél maradandóbb emléket emelt magának a népek gyűlöletében,

Nincs nagyobb ostobaság, mint az érzelmi politika. A politikához nem érzelmek szükségesek, hanem éleslátás. De minket ma is érzelmek vezérelnek s ezért nem tudunk dülőre jutni sem Ausztriával, sem a nemzetiségekkel. És a nemzetiségek is ilyenformán vannak vele.

Pedig be kellene látniok, hogy az osztrák császári hatalom karja már sokkal gyöngébb, hogysen Magyarországot is át tudná fogni. Ellenben a magyar államhatalom karja alaposan megerősödött azóta.

Mi pedig? Ugyan vegyük a kezünkbe Európa térképét. Amugy is látszik rajtunk, hogy az iskolában nem tanultunk nemzetközi jogot. Mire való is volna az nekünk, akik a kutyabagosi kaszinó kaláberasztala mellől nézzük a világot s onnan követeljük a katonai vívmányokat!

Két népfajocska huzódik meg szerényen Európa kellős közepében. Két gyöngé, elmaradt, fejletlen népfaj. Évszázadokon át kitaposott országúttja a török hordáknak s kiérdemesült játéklabdája az osztrák császári hatalomnak. Köröskörül mindenütt, mint fojtogató vasgyűrű, gazdag, művelt, hatalmas szomszédok vesznek körül.

Egyikünknek sincs kire támaszkodnia, nincs hová kacsíngatnia. Berlin épp oly végromlás mindkettőnknek, mint Szentpétervár. Lengyelországon már megosztozkodott a germán és a szláv hatalom és mi, kénytelen-kelletlen átvettük ettől a szerencsétlen országtól a Puffer-Staat szerepét.

Pedig mindketten érezzük, hogy van jogunk az élethez. Érezzük, hogy amióta szabadon föl tudtunk lélekzeni, nagyot, nagyot haladtunk előre műveltségben, gazdagságban, hatalomban.

Két szegény kis népfaj Európa kellős közepében. Két árva, elhagyott gyermek, ezer ellenség közepette.

Ha tapogatózva is, de meg kell találunk egymás kezét, hogy együtt erősebbek lehessünk!

(Ellenzék.)

II. A gyakorlat erőpróbája.

A népoktatás reformja.

I.

Kolozsvár, 1904. június 16.

Berzeviczy miniszter nemrég benyújtott törvényjavaslatával kapcsolatban folyó vita három felfogást domborított ki.

Az egyik a sovinizmus álláspontja, mely a nemzetiségek megmagyarosítását tűzvéni ki minden úton-módon elérhető céljának, *a népoktatást is úgy akarja átalakítani, hogy az elsősorban a magyarosodás érdekeit szolgálja.*

Ezzel szemben a nemzetiségek, melyeknek fölfogását leghatározottabban és legnagyobb súllyal a gör. keleti és gör. kath. román főpapok juttatták kifejezésre, tiltakoznak minden magyarosítási törekvés ellen; a törvény több pontját a felekezetek autonom jogkörébe ütközőnek tekintik és hangsúlyozzák, hogy *helytelen politika volna a népoktatást saját, eredeti céljától és rendeltetésétől elvonni és más céloknak rendelni alá*, legyenek azok azután akár nemzeti-ségi, akár vallási vagy politikai természetűek.

A két ellentétes álláspont között áll a Berzeviczy miniszter által hangoztatott nézet, hogy *a törvény nem a magyarosítást célozza, hanem csak alkalmat akar nyújtani arra, hogy a hon minden pontján megtanulhassák a magyar államnyelvet* és így az érintkezés megkönnyítettén, közeledjenek egymáshoz érzésben, felfogásban s a haza szeretetében.

E felfogás, amily higgadt és mérsékelt a nemzetiségek természetes és a felekezeti autonomiában lefektetett jogaival szemben, épp oly üdvösnek, helyesnek mondható magyar nemzeti és általános politikai, államjogi szempontból. Elfogadása egyáltalában nem

érinti sem a sovinizmus álláspontját, mely a magyarosítást tűzi ki céljául, sem pedig azokét, kik nem tartják megengedhetőnek, hogy a népoktatás eredeti céljától elvonva, melléktekinteteknek rendeltessék alá.

Mint láthatjuk tehát, elvi nehézségek a miniszter álláspontjának elfogadását nem akadályozzák. S ha mégis azt tapasztaljuk, hogy a törvényjavaslat ellen igen sokan, néha szinte feltűnő animozitással küzdenek, ennek okát elsősorban a *gyakorlati nehézségekben* kell keresnünk és abban, hogy sokak véleménye szerint *e törvény végrehajtása nem fog az abban lefektetett elveknek megfelelő eredményhez vezetni.*

A törvény bevallott célja csupán a magyar nyelv beható tanítása volna oly módon és *olyan intenzitással, hogy a népiskolából kikerülő idegen nemzetiségű tanuló magát e nyelven kifejezni tudja.*

A törekvés mindenesetre elismerésre méltó. De ha szemügyre vesszük a tényleg uralkodó állapotokat s különösen a mi speciális erdélyi viszonyainkat, indokoltnak kell elismernünk azok felfogását, kik e cél elérését a jelen körülmények között alig tartják lehetségesnek.

Elsősorban a népoktatásnak az a végtelenül alacsony színvonalra, mely különösen a gör. keleti és gör. kath. népiskoláknál tapasztalható, a tanítást mondhatni, minden irányban eredménytelené teszi. *Mindaddig, míg népoktatásunkat nem emeltük föl legalább arra a nivóra, hogy írni és olvasni anyanyelvén mindenki megtanuljon s a számolás és a földrajz elemeit elsajátítsa, nem álmodozhatunk arról, hogy az a népiskola, mely e könnyen megszereshető elemi ismeretek birtokába sem tudta juttatni a tanulót, egy teljesen idegen nyelv szövevényes, bonyolult rejtelméibe képes legyen őt bevezetni.*

Annak igazolásául, hogy egy idegen nyelvnek sikeres tanítása az iskolákban minő nehézségekbe ütközik — elégséges lesz talán középiskoláinkra utalnunk, hol a latin nyelvet 8 éven át heti 5 órában, a német nyelvet 6 éven át heti 3 órában tanítják s ugyan bizony tud-e, nem a hajdúdorogi vagy debreceni, hanem a kolozsvári diák németül? Avagy — személyes tapasztalatok alapján beszélve — a kormány sok utánjárásának, annak a sok vesződésnek, kínlódásnak dacára tud-e a Balázsfalván, Naszódon, Medgyesen, vagy Besztercén érettnak nyilvánított ifjú magyarul?

Bizony, ha magánúton nem nyílt alkalma e nyelv megtanulására, aligha fogja magát megértetni.

Pedig mennyivel intelligensebb, képzetesebb, kiválóbb anyag a középiskolai ifjúság, mint a népiskolák növendékei! S ha ezzel 12 év alatt nem tudunk kellő eredményt elérni, vajjon az az oláh paraszt gyerek 6 év alatt megtanul-e magyarul?

II.

Nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy felesleges a magyar nyelv oktatását a népiskolákban intenzívebbé tenni. Mert hiszen különösen vegyesnyelvű vidékeken a teljesen magyar állami iskola óriási szolgáltatásokat tehet s ezért elsősorban ilyenek fölállítására kellene a kormánynak törekednie. De felfogásunk szerint *egyáltalában nem fog a kívánt eredményre vezetni, ha a sok helyütt amugy is rendkívül alacsony színvonalon álló felekezeti iskolát, mely anyanyelvén sem tud megfelelni rendeltetésének, a magyar nyelv részben vagy egészen való elfogadására kényszerítjük.*

Ennek az elvnek következetes keresztülvitele különben jelenleg egyszerűen lehetetlen, miután *számos tanító és pap még az intelligensebb szász községekben is egyáltalában nem bírja a magyar nyelvet s ezeket a szegény családapákat csak úgy rövidesen elbocsátani még a magyar nyelv érdekében sem lehet.* Meg fog történni tehát az, ami nálunk különben már bevett szokás, hogy meghozzák a törvényt s a végrehajtó közegek azután, kinn a periferiákon „tisztelettel“ félreteszik. S ha jól meggondoljuk a dolgot, talán nem is fogjuk őket ezért elítélni.

Ilyenformán azután jövőre is csak az fog magyarul tanulni, aki akar, vagy akinek szüksége van a magyar nyelvre.

Mint láthatjuk tehát, a népoktatási törvény végrehajtásától várható eredmény fölülte problematikus értékű. Dacára ennek azonban, olyan hátrányokkal van összekötve, melyek figyelmet érdemelnének akkor is, ha a javaslat keresztülvitelétől valamely fontos nemzeti érdek előmozdítását remélhetnők.

A tervezet ugyanis belenyul a felekezeti autonómia jogkörébe, a nemzetiségi jellegű felekezeti iskolákba — papiroson legalább — beviszi a magyar tannyelvet s érzékenyen érinteni látszik bizonyos érdekeket, melyeknek védelmére a nemzetiségi reakciónak szükség-szerűleg fel kell támadnia. Nem lesz nehéz megítélni, hogy e reakció felébresztése egyenértékű-e az elérendő és remélhető eredménnyel.

Ha pedig a törvény csakugyan végrehajthatnák, abban az esetben indokoltnak kellene tekintenünk az ellenvetést, hogy a nép-oktatás érdekei alárendeltetnek a magyar nyelv tanításának. Mert, mint már említettük, a felekezeti iskolák jelentékeny része még az anyanyelven sem képes az elemi ismeretek birtokába juttatni a tanulót s ennél fogva, ha a magyar nyelv tanítása erőszakoltatik, ez csakis a legszükségesebb ismeretek hátrányával és mellőzésével vihető keresztül.

A javaslat tehát, dacára azoknak a helyes, jóindulatú intencióknak, melyeknek Berzeviczy miniszter kifejezést adott, a mostoha körülményeknél fogva nem alkalmas ugyan arra, hogy a magyarosodás érdekeit a kellő intenzitással szolgálja, de azért a nemzeti-ségek részéről mégis maga után fogja vonni azt az ódiumot, melyet csak egy következetes, célravezető intézkedés tudna némileg ellensúlyozni.

Nemzetiségi politikát két irányban lehet folytatni: szabadelvű és nemzeti alapon. Haladhatunk a Kossuth Lajos által kijelölt úton, jóindulatú barátságot, szabad mozgást, békés, korlátlan fejlődést biztosítva a nemzetiségeknek. Vagy pedig követhetjük azt a céltudatos, határozott nemzeti irányt, melyet Németországban inau guráltak a lengyelekkel szemben s amely nem ismer kiméletet, nem ismer más érdeket, mint a nemzet nyelvének, faji tulajdonságainak megőrzését, fejlesztését.

A mi nemzetiségi politikánknak az volt mindig a szerencsétlensége, hogy nem tudott következetesen, határozottan az egyik vagy a másik irányhoz csatlakozni. Mi meghoztuk a teljesen szabadelvű alapon nyugvó nemzetiségi törvényt, melynek enyhe, jóindulatú intézkedéseit a gyakorlat erőszakoskodásokkal torzítá el és másrészt adtunk ki rendeleteket, állítottunk fel követeléseket, melyeknek keresztülvitelére nem volt elegendő erőnk és tekintélyünk.

(Ellenzék.)

A népoktatás reformjához.

Kolozsvár, 1904. július 5.

A kolozsvári Ujság július 1-i számában e cím alatt foglalkozik Balogh Endre igen tisztelt barátom az Ellenzékben megjelent két cikkemmel s az ezekhez fűzött refleksiók kényszerítenek arra, hogy a t. szerkesztőség engedelmével pár megjegyzést tegyek álláspontom védelmére.

Elsősorban is hangsúlyozni kívánom, hogy én cikkemben a magyarosítással, a sovinizmussal, mint politikai iránnyal nem foglalkoztam, azt sem el nem ítéltam, sem nem helyeseltem, mert meggyőződésemmel, hogy e kérdésnek, mint akár a liberáлизmusnak vagy antiszemitizmusnak tárgyalása sokkal szélesebb látókört, bővebb megvitatást, higgadságot s a politikai tudományokban való jártasságot követel, semhogy azzal egy ujságcikk keretében végezhetnék.

Nem mondtam sehol sem, hogy Berzeviczy javaslata jó törvény volna; sőt éppen ennek ellenkezőjét igyekeztem bizonyítani. Egyedül a miniszternek azt a nemes intencióját méltányoltam, hogy a haza minden polgárát a magyar nyelv birtokába akarja juttatni. *De bármilyen szép, helyes törekvés legyen is ez, annak minden úton-módon megvalósítandó céllá való kitűzését a mi viszonyaink között elhamarkodottnak vagy legalább is korainak tartom.*

Ennek indokolására számtalan tapasztalataim alapján két körülményre mutattam rá.

Az első az, hogy a népoktatás, legalább itt nálunk Erdélyben, végtelenül alacsony színvonalon áll, *rendeltetésének még az anyanyelven sem tud megfelelni*, úgy, hogy az analfabeták száma tetemesen nagy. Ilyen körülmények között nem lehet helyeselnünk

azt az intézkedést, mely a feladatainak megfelelni amugy sem képes népoktatást arra kötelezi, hogy a rendes tantárgyakon kívül még egy idegen nyelvre is megtanítsa az egyszerű falusi gyermeket. Ez az intézkedés, ha végrehajthatnák, a népoktatást mellétekinteteknek rendelvén alá, elvonná eredeti rendeltetésétől, az életben feltétlenül szükséges alapismeretek hátrányára volna; azt a néhány magyar szót pedig, amit ennek fejében megtanulna a gyermek, amugy is elfelejti, ha az életben e nyelvre nincs szüksége.

Kormányunk számtalan fáradozásai, Wlassics személyes utánjárásai dacára a felekezeti tanítóképzőkben, gimnáziumokban *érettnek nyilvánított ifjak* nem bírják a magyar nyelvet. Ennek igazolásául személyes tapasztalataim mellett vagyok bátor nagyságos Apáthy István rektor urra hivatkozni.

Én azt hiszem, hogy mindaddig, míg a *középiskolát* végzett ifjú a magyar nyelvben való jártasságát egy lepuskázott fordítással vagy egyszerű fogalmazvánnyal tartozik csak igazolni, nem lehet attól az *elemi* iskolás parasztgyerektől megkövetelni, hogy „*folyékonyan tudjon magyarul beszélni, olvasni és helyesen írni*“. Évtizedek mulasztásait egy nap alatt helyrehozni nem lehet. S bármennyire óhajtjuk is a magyar nyelv terjedését, a fokozatosságot szem elől tévesztenünk e tekintetben sem szabad.

Felfogásunk szerint a helyes tanügyi politika feladata első sorban az volna, hogy a középiskolákban, tanítóképzőkben, papnevelőkben biztosítsa a magyar nyelv intenzív oktatását, úgy hogy ne kaphasson ebben az országban érettségi bizonyítványt, tanító, papi hivatalt az az ifjú, aki a magyar nyelvet nem bírja. Számtalan adattal tudnám igazolni, hogy még ennek elérésétől is mily végtelen messze vagyunk.

Az elemi iskola az adott viszonyok között eleget tesz rendeltetésének, ha a feltétlenül szükséges alapismeretek birtokába juttatja a tanulót. Ám tessék statisztikát kérni az írni-olvasni nem tudókról, a tankötelesek iskolamulasztásairól, tessék személyesen meglátogatni a szűk, fülledt, egészségtelen falusi iskolákat, végignézni a szegény tanítók munkáját, kik 70—80 gyerekekkel vesződnék s be fogjuk látni, hogy e téren is van elég tennivaló. Mert *talán a magyarosítás mellett a humanizmus, a művelődés érdekei is tekintetbe jöhetnek!!*

Milyen égető szükség volna négy-ötszáz állami iskolára, olyan helyeken, hol a magyarság jelentékeny kisebbséget alkot,

de támogatás nélkül beleolvad az idegen népek tengerébe. Milyen üdvös működést fejthetnének ki egyes vidékeken az állami kisded-
 óvók! És megtörténhetnék mindez anélkül, hogy bárki valódi vagy
 képzelt jogaiban sértve érezné magát, anélkül, hogy bárkinek a
 féltékenységét felhívniók magunkra.

Még egy szót. Megérdemelném, hogy Nagy Ernő professzor úr
 kitörülje indexemből a második alapvizsgálat eredményét, (pedig
 letettem volna én is annak idején) ha cikkemben valahol *nemzeti-
 ségi autonomiáról* beszéltem volna. A tételes magyar közjog nem
 ismer nemzetiségi autonomiákat és én ilyenről nem is beszéltem.
 Én a felekezeti autonomiában lefektetett nemzetiségi jogokról be-
 széltem. Mert ilyenek is vannak. Elég hiba volt megengedni, hogy
 a vallás misztikus dicsfénytől körülvelt nebántsvirág felekezeti
 autonomiába nemzetiségi jogok csusszanak bele. De megtörtént és
 így például a nemzetiségi érdek követelménye volt a hitegység
 hátrányára, hogy a szerb és román gör. keleti egyház különválaszt-
 tassék, a gör. kath. érseki tartomány az esztergomi érsektől függet-
 leníttessék stb.

Ebbe a felekezeti autonomiába ütközik bele a megalkotandó
 törvényjavaslat több intézkedése, pl. midőn szűkebbre szorítja az
 iskolafenntartó, a gondnok és az iskolaszék hatáskörét stb. és
 anélkül, hogy valamely fontos nemzeti érdeket hathatósan előmoz-
 dítani képes volna, fölkelti a nemzetiségek körében az odiumot,
 féltékenységet és gyűlöletet, melynek felébresztése legfeljebb egy
 helyes irányban kontemplált, kellő eréllyel és tekintéllyel támoga-
 tott magyarosítási akció esetén volna indokolt.

Nem a tulságos óvatosság és az ultraliberálizmus indikálja
 nekem ezt a felfogást, hanem a személyes tapasztalat s a nemze-
 tiségi viszonyok ismerete. Ha terem engedné, igen érdekes és
 tanulságos adatokat közölhetnék erre nézve a kezeim között levő
 román és szász lapok alapján. Meggyőződésem, hogy *Berzeviczy
 javaslata* a mi erdélyi viszonyaink között *nem fogja egy lépéssel
 sem előre vinni a magyarosodás ügyét, de arra igen is alkalmas
 lesz, hogy fölkeltse az amugy is könnyen lángrollobbanó fajgyűlöletet.*

(Ellenzék.)

A népoktatás reformja és a románok.

Budapest, 1904. július 12.

A román görög katolikus érseki tartomány félhivatalos lapja, a balázsfalvi *Unirea* legutóbbi száma hozza befejező közleményét annak a cikksorozatnak, melyet Berzeviczy reformjavaslatáról írt *Lemény Jenő* dr. nagyszzebeni ügyvéd. A cikkíró kiváló egyénisége s az a tekintély, mely az *Unireát* félhivatalos jellegénél fogva körülveszi, csak fokozza érdeklődésünket a máskülönben is nagy horderejű és súlyú fejtegetések iránt.

A cikk elsősorban azokra az eszközökre mutat rá, melyeknek segítségével meg lehetne akadályozni, hogy a népoktatási javaslat törvényerőre emelkedjék; azután pedig válaszolja azt az álláspontot, melyet a román hivatalos köröknek és az egész román népnek el kell foglalnia, ha a javaslat, mint szentesített törvény, végrehajtásra kerül.

Az *Unirea* reméli, hogy a javaslat tárgyalására csak a jövő általános választások után fog kerülni a sor s mivel ez alkalommal *a passzivitást sutba dobva, legalább 15 román képviselő bejut a Házba*, ezeknek teszi feladatává, hogy „a Kossuthisták példájára” annak keresztülvitelét *obstrukcióval akadályozzák meg, melyet a főrendiházban támogatni fognak a román főpapok is*, kik már az ankéten határozottan sikra szállottak a javaslat ellen.

Ha mindez nem használna, akkor *hatalmas peticionáló küldöttséget menesztenének ő Felségéhez* azzal a kérelemmel, hogy tagadja meg a szentesítést. Ennek a küldöttségnek, melynek vezetését a görög katolikus és görög-keleti főpapok vállalnák magukra, feladatává tétetnék azután, hogy úgy ő Felségénél, mint a kormányánál a lehető leghatározottabb formában jelentse ki e két

„nemzeti“ egyház nevében és megbizásából, hogy abban az esetben, ha a javaslatot mostani formájában végrehajtják, a két egyház lemond iskolafenntartási jogáról.

Dr. Lemény számítása szerint a román nép jelenleg körülbelül 4000 népiskolát tart fenn, melyek 17,420.000 koronányi horribilis összeget emésztenek föl évenként. Felfogása szerint ilyen óriási befektetés a román nép szűk anyagi viszonyai között csak abban az esetben indokolt, ha az a román kultúra terjedését, fejlesztését szolgálja. A Berzeviczy-féle javaslat azonban egyrészlől korlátozza az iskolafenntartó egyházi hatóságok jogkörét, másrészlől pedig a magyar nyelv intenzív oktatása által (hogy minden 12 éves parasztgyerek folyékonyan beszéljen és helyesen írjon magyarul) háttérbe szorítja a román kultúra fejlődését.

Ilyen népoktatásra pedig, Dr. Lemény és az *Unirea* szerint, egyáltalában nem volna indokolt, ha a román nép évente sok milliót költene.

E fejtegetések kiváló figyelmet érdemelnek úgy természetes súlyuknál, mint a helynél fogva, honnan elhangzanak. Mert kétségtelen, hogy 4000 román népiskolának bezárása az állam kulturális és pénzügyi életében óriási rázkódtatásokat idézne elő.

Ezúttal azonban még csak arra a sajátos helyzetre akarunk rámutatni, melyet a román nép életében az egyházak elfoglalnak.

Egyéb külső szervezet hiányában ugyanis a görög-keleti és görög katolikus egyház képezi azt az összekötő kapcsot, mely a román nemzetiség tagjait egymáshoz fűzi. És a román nemzetiségre nézve éppen ezen szempontból bírnak olyan nagy jelentőséggel az 1868. IX. és XXXIX. törvénycikkek, melyeknek elseje a magyarországi görög-keleti egyházat két teljesen független és önálló, román és szerb részre szakítja szét; másodika pedig becikkelyezi a különálló, az esztergomi érsektől függetlenített román görög katolikus érseki tartomány felállítását. Ily módon a nép egyházi élete mindkét irányban olyan megoldást nyert, mely román faji szempontból a lehető legszerencsésebbnek mondható.

Hieronymyi intézkedése, mely megtiltotta a politikai szervezkedést nemzetiségi alapon, ráutalta és ráutalja a jelen esetben is a románokat arra, hogy fokozottabb mértékben vigyék be a politikát egyházi életükbe, mely jelenleg egyedüli külső szervezete a nemzetiség tagjainak. Ha már most meggondoljuk, hogy az az óriási anyagi erő, mely jelenleg román kulturális célokra van le-

kötve, a népiskolák bezárásával át fog menni ezeknek a román nemzetiségi, faji érdekeket szolgáló egyházaknak kezébe és ezeket erősekké, anyagilag függetlenekké fogja tenni, akkor be fogjuk látni, hogy az erdélyi viszonyok között a legbuzgóbb sovínisztának is elleneznie kell a Berzeviczy-féle javaslatot még akkor is, ha azt máskülönben helyesnek, célirányosnak s a vele szemben felhozott, meg nem cáfolható nehézségeket alaptalanoknak tartanók is.

(Alkotmány.)

A cikket méltatja és leközli a nagyszebeni „*Telegreful Roman*“ 1904. július 16-iki számában a következőkben:

Cum se ne apărăm? Ziarul „*Alkotmány*“ luând act despre articolii dlui Dr. Lemény, publicați sub titlul de sus în ziarul nostru, și publicați și în „*Unirea*“ din Blaj, ajunge la următoarele conclusiuni:

„... Argumentările acestea merită deosebită atențiune atât din cauza ponderosității lor, cât și din cauza locului de unde vin ele. Căci e fără îndoelă că *închiderea celor 4000 de școle populare române ar provoca sguduiri uriașe în viața culturală și financiară a statului.*

De astădată înse voim se mai indigim numai la acea specială situație, pe care o au în viața poporului român bisericile.

În lipsa altei organizări externe adecă, biserica gr. ortodoxă și cea gr. catolică formează legătura care ține la oaltă pe membrii naționalității române. Și pentru naționalitatea română tocmai din acest punct de vedere au așa mare însemnătate art. de lege IX. și XXXIX. din 1868, dintre cari cel dintâiu desface biserica gr. ortodoxă în două părți complet independente și de sine stătătoare: în biserică română gr. or., și biserică serbă gr. or., ear' celalalt inarticulează în lege înființarea provinciei arhiepiscopoești gr. catolice de sine stătătoare, școle de sub dependența față cu arhiepiscopul din Strigoni. În modul acesta viața bisericească a acestui popor a primit în ambe direcțiunile o așa soluțiune, despre care se pote zice că din punct de vedere etnic românesc e cea mai norocosă.

Dispoziția lui Hieronymi, care a interzis organizarea politică pe basă naționalistică, a îndrumat și îndrumă pe Români și în cazul present, ca în mesură potențată se introducă politica *în viața lor bisericească*, de present unica organizare esternă a membrilor naționalității acesteia. Dacă luam acum în socotință, că uriașa forță materială care de present e angajată pentru scopuri culturale, prin închiderea școlilor populare va trece în mâna acestor biserici ce servesc interesele române naționale, etnice, și le va face puternice, materialicește independente, — atunci vom înțelege, că între referințele ardelene *chiar și cel mai zelos șoven trebuie se fie contrar proiectului lui Berzeviczy*, chiar și în cazul că — de altcum — l'am considera ca fiind corect, oportun, ear' dificultățile invocate contra lui și imposibile de combătut le-am considera ca fiind nebasate.“

A nemzetiségi pénzüzetek.

Budapest, 1904. október 28.

E cím alatt hivatoltak és nem hivatottak igen sok mindent összehordtak már, élénk színekkel lefestették az Albina és a szász bankok „üzelmeit“ és kértek segítséget fűtől-fától: kormánytól, pénzemberektől, társadalomtól. Sok tekintetben új perspektivákat nyitott meg azonban előttünk az a felolvasás, melyet Barabás Endre tanár Budapesten a Közgazdasági Társaságban tartott és az ezzel kapcsolatban megindult vita folyamán különösen Sándor József Emke főtitkárnak fölszólalása. Másfelől egy-két fölszólalás és egyáltalában a közönség hangulata arra is engedett következtetni, hogy egységes, egyöntetű közvélemény e tekintetben még nincsen kialakulva és hogy a kérdést különösen Magyarországon senki sem ismeri.

Barabás Endre mindenestre nemes és tiszteletreméltó munkát végzett, mikor ezekre a bajokra az ország színe előtt ráterelte a közvélemény figyelmét. Mint maga is bevallja, szélesebbkörű pénzügyi tudással nem világíthatott bele e szövevényes probléma minden zege-zúgába, hanem inkább csak az adatgyűjtésre, az ismertetésre, az érdeklődés felköltésére törekedett.

Felolvasott értekezésében két dolgot igyekszik statisztikai adatok segítségével beigazolni. Először azt, hogy az arányosítás következtében amugy is *nehéz helyzetbe került székely népen a magyar bankok nemcsak segíteni nem tudtak, hanem sok helyt egyenesen kárára voltak.* Másodsor pedig azt, hogy *a nemzetiségi pénzüzetek kölcsöneikkel elárasztották a Székelyföldet és ily módon hatalmas befolyásra tettek szert a nép körében.*

E két ténykörménnyel szemben tovább fűzhetjük reflexióinkat.

Kétségtelen dolog először is az, hogy *itt nem valami haza- és nemzetellenes, a büntető törvénykönyv paragrafusaiiba ütköző cselekménnyel állunk szemben, mint ezt sokan gondolják, hanem egy természetes gazdasági folyamattal, amely egyfelől a nemzetiségek nagyobb körültekintésére, takarékosására és élelmisségére, másfelől pedig a magyar bankok kényelemszeretetére, gyöngeségére és sok esetben megbízhatatlanságára támaszkodik.* Céltudatos, következetes, okos nemzetiségi politika ez, mely nem sérelmekkel és izgatásokkal dolgozik, hanem csöndben, zajtalanul anyagilag igyekszik megerősödni és hatalma, befolyása alá keríteni minél több földet az ország területéből.

Kétségtelen dolog másfelől az is, hogy ezzel a látszólag teljesen gazdasági téren mozgó nemzetiségi akcióval egykönnyen elbánni, káros hatását ellensúlyozni nem lehetséges. Nemzetellenes iskolákat be lehet záratni, veszélyes egyesületeket fel lehet oszlatni, izgatókat be lehet börtönözni; de *nem lehet az állampolgároknak megtiltani, hogy egyesületeket, pénzüzeteket alkossanak, nem lehet megtiltani, hogy polgártársaiknak kölcsönöket nyújthassanak, nem lehet megtiltani a megszorult embernek, hogy oda forduljon kölcsönért, ahol azt könnyebben, olcsóbban, enyhébb föltételek mellett kaphatja meg.*

A gazdaságilag erősebbek és gyöngébbek küzdelmével állunk itt szemben. A nemzetiségek teljesen modern, biztos fegyverekkel küzdenek ellenünk. Azokkal a fegyverekkel, melyeket a nagy Széchenyi István szeretett volna a nemzet kezébe adni s amelyeknek kezeléséhez mi még ma sem értünk.

Ezekkel a fegyverekkel szemben mit sem használ a panaszkodás, mit sem használ az erőszak. Itt csak egy segíthet: *az öntudatos, komoly, produktív munka és a józan takarékoság.*

A magyar pénzüzetek Erdélyben jelenleg nincsenek abban a helyzetben, hogy a nemzetiségi bankokkal szemben minden tekintetben felvehessék a versenyt. Hogy ez így van, azt nem kell csupán a magyar faj élehetlenségének betudni. Nem tagadjuk, hogy kényelemszeretet, urhatnámság, sok helyen patriarkális pajtáskodó kezelés igen sokat ártottak az ügynek. De különösen két főbaj bénította meg a magyar pénzüzetek működését. A Közgazdasági Társaság ülésén az elsöre Barabás Endre, a második Sándor József mutatott rá.

Baj volt az, hogy *a magyar pénzüzetek ridegen elzárkózva minden magasabb erkölcsi céltől, kizárólag a meggazdagodásra törekedtek minden úton-módon. Az oláh, s különösen a szász*

bankok a kölcsönök nyújtásával a nép szorult helyzetén igazán segíteni igyekeztek s a befolyó nyereséggel nemcsak a részvényeseket gazdagították, hanem annak igen jelentékeny részét nemzeti-ségi kulturális célokra fordították és fordítják ma is.

A magyar pénzintézetek ellenben sok helyen a megszorult, bajba jutott szegény emberrel szemben nem ismertek kiméletet, halasztást: az igazgatóságban ülő vezéremberek barátjainak azonban hitelképességüket jóval meghaladó kölcsönöket nyújtottak. S mikor a közönség rokonszenve ennek következtében elfordult s a jövedelem csökkenni kezdett, hogy a részvényeseket elnémitsák, a tartaléktökből fizettek osztalékot.

Ez a patriarkális, vagy mondjuk ki nyíltan: megbízhatatlan kezelés okozta azután, hogy megbukott pl. a Székelyegyleti Takarékpénztár, tönkretette egész vidékek lakosságát s a bukás szélére jutott sok más magyar pénzintézet.

Kulturális célokat, a magyar faj érdekét ilyen eszközökkel szolgálni nem lehet.

Sándor József mutatott rá arra, hogy olyan egyének, akik erőt és hivatást éreznek magukban pénzintézet kifogástalan vezetésére, ismételten megkísérelték Erdélyben egy független, életképes magyar bank megalapítását. E cél elérésére többször megindultak a tárgyalások a külföldi pénzintézetekkel. Megirta azonban már néhai jó Cserei Mihály, hogy Erdélynek minden romlása Magyarországról származott. Csakugyan a jelen esetben is, a pesti magyar bankok, melyek egyedárúságra törekszenek az országban, ismételten megtudták akadályozni egy ilyen független, önálló erdélyi pénzintézet keletkezését.

A szász bankok főerősségét a németországi pénzpiac támogatása képezi. S az erdélyi magyarság nem tudja megalapítani pénzintézetét, mert félnek konkurenciájától a pesti magyar bankok.

Mint láthatjuk tehát, itt nem helyi jellegű muló bajjal van dolgunk; ez a probléma nem fekély a nemzet testén, melyet ki lehetne onnan metszeni. Beteg egész közgazdasági rendszerünk. Védekezni is alig képes, nem hogy hódítani tudna. S így azután nem csoda, hogy azok, kiknek az anyagi segélyeszközök rendelkezésére állanak, erőfeleslegüket terjeszkedésre, hódításra használják.

A baj csak az, hogy akik gyarapodnak, erősödnek, terjeszkednek, azok idegenek; az az elszegényedett, veszélyben forgó néposztály pedig a mi édes székely vérünk.

(Ellenzék.)

Érzelmi közösség.

Dicsőszentmárton, 1907. november 3.

Gyászos esemény színhelye volt mult vasárnap egy lipátomegyei kis falu, a Rózsahegyhez közel fekvő Csernova, amelyben alig ezerháromszáz ember lakik. A kis falut utóbbi időben Hlinka András rózsahegy-i plebános révén emlegették, aki izgatásra használta fel papi állását s mikor emiatt elítélték két esztendei államfogházra, megszökött. A konkoly azonban, melyet elhintett Rózsahegy-en és környékén, felburjánzott s meghozta szörnyű gyümölcsét egy zendülésben, melynek elfojtása alkalmával a csendőrök tizenkét embert agyonlőttek s még többet megsebesítettek.

Ime, véres virága az izgatásnak! Ez lett eredménye annak a műnek, melyet Hlinka és társai Isten nevében, az egyházzal kapcsolatban, a vallás örve alatt végbevittek. Mert immár világos dolog, hogy összes nemzetiségeinket nem nemzeti, nem faji, nem gazdasági kérdésekkel bolondítják el. Ezek iránt a naiv nép nem fogékony. Hanem vallásukkal, templomukkal viszik őket örvöngésbe s papjuk áll az izgatás élén.

Ez a sajnálatos eset ismét előnkbe tárja a nemzetiségeknek a felekezetekkel való szoros kapcsolatának problémáját. Ez a csernovai eset igen komoly gondolatokat ébreszthet bennünk. Ime, *milyen féktelenségekre ragadtatja magát a nemzetiségi izgatás a vallás leple alatt ott is, ahol a vallás nem képez válaszfalat a nemzetiségek és a magyarság között és ahol a felettes egyházi hatóság magyar érzelmű, szinmagyar gondolkodású.*

Képzeljük már most el, hogy micsoda veszedelmes izgatásokat lehetne elkövetni felekezeti alapon vármegyénkben, ahol a két nemzetiség, a szász és a román, vallási szempontból teljesen izolálva

van a magyarságtól s amellett rátámaszkodik, ha nem is magyar-ellenes, de nem is magyarbarát felettes egyházi hatóságaira.

Újra kibontakozik előttünk a maga egész súlyával az a nagy egyházi jogi probléma, melyet a magyar törvényhozás 1867. után megkísérelt ugyan megoldani, de igen kevés sikerrel. Mert ma már társadalmi, egyházi és nemzetiségi bajaink orvoslása közben minduntalan beleakadunk *ebbe a szerencsétlen rendszerbe, mely szoros, szervi kapcsolatba hozta majdnem mindenütt hazánkban az egyes nemzetiségeket egy vallásfelekezettel, hogy a külön vallás hatása alatt annál jobban elszigetelhesék magukat egymástól.*

Tessék csak körülnézni az országban. Minden nemzetiségnek a felvidéki tótokat kivéve, *meg van a maga külön vallása, vagy legalább is egyháza. S ott, ahol két nemzetiség között nincsenek sem dogmatikus, sem egyházszerkezeti különbségek, megteremtette azokat a magyar államhatalom azáltal, hogy külön szervezetet adott a görög-keleti románoknak és szerbeknek és teljesen függetlenítette az erdélyi szász luteránusokat magyar hitrokonaiktól.*

Ezeket a dolgokat nem szabad és nem lehet lekicsinyelni, semmibe venni. Csak egy-két lelkiismeretlen ember szükséges hozzá, hogy véres következményei legyenek, ha nem törődünk velük.

Nálunk szeretik az emberek ilyesminek hallatára vállukat vonogatni s azt mondani, hogy Küküllőmegye oly messze van az eszmék ütköző vonalától, hogy ide még zaja sem hallatszik el a nagyvilágban folyó küzdelmeknek.

Noshát, mi tényekre fogunk rámutatni és tényekkel fogjuk beigazolni, hogy aludnunk nem szabad.

Ismeretes vármegyeszerte a . . . . .falvi keresztügy. *Ez év tavaszán a . . . . .falvi gör. katolikusok a község határában, egyik gör. katolikus hívő telkén feszületet állítottak fel s azt egyházi szer-tartással felszentelték. Pünkösöd vasárnapján délután kivonult a falu református lakosságának apraja-nagyja, kiásták a keresztet s gúny-dalok és szidalmazások közben diadalmenetben körülhordozták a községben.*

A hivatalos apparátus megmozdult. A közigazgatási hatóság *mosta kezeit, nem akart semmit sem tudni az előzményekről s nem tartotta magát illetékesnek a döntésre.* Az ügy a bíróság elé került. A vallás elleni kihágásért indult bűnügyi perben a vádlottakat bizonyítékok hiányában felmentették. A birtok háborításért indult polgári perben a keresetet elutasították.

A . . . . . falvi reformátusok a legmerevebb álláspontot foglalták el ebben a kérdésben. Kijelentették, hogy ők a kereszt felállításában a magyarság sérelmét látják, mert az a község oláh jellege mellett bizonyít. Éppen ezért nem fogják a keresztet határukban megtúrni soha, amint ez alkalommal is egyértelműleg határozták el és vitték végbe annak eltávolítását.

A románság szellemi vezetői tehetetlenségük érzetében csak annyit jegyeztek meg, hogy az ügy aktái nincsenek lezárva s hogy erről még beszélni fogunk. Más szóval: Cine mintye.

Mi nem beszélünk arról, hogy a kereszténység szent jelvényét egyik nemzetiség sem foglalhatja le a maga külön érdekei jelképezésére. Nem beszélünk arról, hogy ebben az országban, melyet Szent István alapított, Krisztus keresztjét joggal megilleti a védelem minden támadással, minden bemocskolással szemben.

Mi csak rámutatunk arra, hogy ez az ügy mennyire megzavarta azt az *érzelmi közösséget*, melynek a magyarság és a nemzetiségek között fenn kell állania.

(Kis-Küküllő.)

A közigazgatás s a nemzetiségek.

Dicsőszentmárton, 1908. január 5.

Mint értesülünk, a belügyminiszter a következő rendeletet intézte a megyei hivatalok vezetőihez:

„Úgy a közigazgatás zavartalan menetére, mint a közlakosság érdekeire való tekintetből *különös súlyt kell helyeznem arra, hogy azok a vármegyei tisztviselők, akik a néppel hivataluknál fogva folytonos és sűrű érintkezésben vannak, a lakosság nyelvét birják, hogy a néppel akadálytalanul érintkezni, annak előadását megérteni, saját intézkedéseiket pedig megértetni képesek legyenek. Elengedhetetlen kívánalma ez a jó közigazgatásnak s egyuttal nélkülözhetetlen előfeltétele ama nemes hivatás sikeres teljesítésének, mely a nép érdekeinek gondozása terén vár a tisztviselőkre. A lakosság nyelvének ismerete nélkül, idegenül áll a járási tisztviselő a gondjaira bízott néppel szemben, nem érintkezhetvén vele, nem ismerheti bajait és törekvéseit. Nem tehet szert bizalmára s nem rendelkezhetik azzal az üdvös befolyással, mellyel birnia kell, hogy hasznos és eredményes működést fejthessen ki.*“

Nem tudjuk elegendőképpen hangsúlyozni ennek a rendeletnek kiváló fontosságát különösen azon vármegyékre nézve, melyekben nem magyar anyanyelvűek nagyobb számban laknak.

Nem ismerünk közéleti tevékenységet, mely fontosabb és elsőbrendű szükségletét képezné az államnak, mint a közigazgatás. Az állam eszméjének, a nemzet törekvéseinek megvalósítása, élő valósággá tétele, belevitele az élet nyüzsgő-forgó zajába; az állam kulturális, gazdasági, erkölcsi feladatainak megvalósítása mind a közigazgatás vállaira nehezül. A közigazgatási hatóságok képezik az összekötő kapcsot az államhatalom és a nép között; bennük kell látnia a népnek az államhatalom letéteményeseit.

Éppen azért *a közigazgatási hatóságok feladatuknak csak*

akkor felelhetnek meg, ha a nép bennük az államhatalom letéteményese mellett egyuttal természetes vezérét is látja, akinek szavára hallgat s akinek utasításait feltétlenül követi. Ezt azonban csak akkor érhetjük el, ha a nép nemcsak tisztelettel és félelemmel, hanem bizalommal és szeretettel veszi körül közigazgatási tisztviselőit. Ha a nép nemcsak azért követi őket, mert hatalmuk van hozzá, hogy követelésüket ki is kényszerítsék, hanem érzi, tudja, számtalanszor tapasztalta, hogy azok a közigazgatási tisztviselők csak az ő javát, az ő érdekeit szolgálják, soha el nem mulasztották jogos kívánságait felkarolni s a jogtalan törekvésekkel szemben őt megvédelmezni.

Sándor János, vármegyénk volt főispánja számtalanszor mondta, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása csak a jó közigazgatástól várható. Csodálkozunk fölötte és fájdalommal kell konstátálnunk, hogy ezt a mondást még ma is hangoztatni és bizonyítani kell, hogy ennek igazságától még ma síncs áthatva mindenki. Pedig megcáfolhatatlan, döntő bizonyíték erre nézve Kisküküllővármegye közléte.

Vármegyénk területén a magyarságot felülmúló arányban laknak nemzetiségek. Mindkét nemzetiségnek kulturális gócpontja egészen közel van, úgy, hogy nemzetiségeink annak közvetlen befolyása alatt állanak. S mégis büszkeséggel és jogos önérettel elmondhatjuk, hogy nincs egyetlen nemzetiséglakta vármegye sem, melynek lakói oly tökéletes békében és harmoniában olvadnának össze a magyar haza szeretetében, mint éppen minálunk.

Ismételten volt alkalmunk mindkét nemzetiség legexponáltabb vezetőinek részéről vármegyénk egyes tisztviselőivel szemben a bizalomnak, odaadásnak és ragaszkodásnak olyan tanujeleit tapasztalni, melyekre méltán és teljes joggal felhívhatnók az egész ország figyelmét.

Pedig mi sem tettük meg mindazt, amit megtenni lehetett és kellett volna. Nálunk is voltak és vannak mulasztások, hibák e téren; talán a jelenben még több, mint amennyi a multban volt.

S éppen ezért most, midőn Magyarország belügyminisztere nyíltan és határozottan szentesítette a mi politikánkat és rálépett arra az útra, melyet a multban Küküllővármegye követett, nem mulaszthatjuk el, hogy fel ne hívjuk minden közéleti tényező figyelmét arra, hogy *kevés engedékenységgel és sok jóakarattal, egymás jogainak és egymás érzelmeinek kölcsönös tiszteletben tartásával, főként azonban becsületes, a közjót szolgáló munkássággal legtöbbszőr nagyobb eredményeket lehet elérni, mint véres áldozatok árán.*

(Kis-Küküllő.)

Nemzetiségi dolgok.

Dicsőszentmárton, 1908. március 22.

Nemrégiben igen figyelemreméltó tanulmány jelent meg egy Argus álnévű írótól, (Dr. Babès Emil) „*Nemzetiségi politikánk hibái és bűnei*“ cím alatt.

Valamikor réges-régen, mikor a nevem még nem ékeskedett ennek a „széles körben elterjedt, kiváló“ ujság élén, hanem a gimnázium küszöbét koptattam, meg voltam győződve róla, hogy a nemzetiségek a mi engesztelhetetlen ellenségeink. *Nemzetiségi körben éltem, nevelkedtem s egy gimnázista gyerek előtt az emberek nem szoktak az érzelmeikből titkot csinálni.*

Már akkor, gyerekésszel is megértettem annyit, hogy itt nem komoly sérelmekről, hanem *érzelmi ellentétekről van szó, melyek a történeti fejlődés, a szerencsétlen viszonyok szükségszerűsége folytán alakultak ki.* S már akkor félig öntudatlanul, kialakult a lelkemben az a meggyőződés, hogy ezen az áldatlan visszavonáson csak úgy lehet segíteni, ha megteremtjük az *érzelmi közösséget* a magyarság és a nemzetiségek közt.

Ez a felfogás csak annál jobban megerősödött bennem, mikor láttam, hogy *a magyarságot és a nemzetiségeket közös gazdasági érdekük is egymásra utalja.* Korunk a gazdasági érdekek égisze alatt áll, közgazdasági jelszavak lelkesítik ma már a tömegeket is s ilyen körülmények között lehetetlen, hogy egymásra ne találjanak azok a kezek, melyek közös gazdasági érdekekért küzdenek.

Azóta volt alkalmam megfigyelni számos nemzetiségi heccet. Mert *bocsássanak meg nekem a magyar és nem magyar hazafiak és mártírok, de én egyebet, mint heccelődést, egyéni érdekhajhászást, népszerűségi vágyat és feltűnési viselkedésgéget eddig a nemzetiségi*

mozgalmakban nem láttam. Pro és kontra beszélek. Soha sem láttam még a nemzetiségi heccek zavaros vizein komoly törekvést, mely igazán valamelyik népfajnak az érdekeit szolgálta volna.

Nem beszélek a székelyföldi kirendeltségről és nem beszélek a nemzetiségi pénzügyekről. Azok tudják, mit csinálnak. De akik ma ezekben a mozgalmakban a fölszínen uszkálnak, bizony Isten, nem tudják, mit csinálnak.

Ilyen körülmények között valóságos lelki felüdülés volt nekem, mikor Argus tanulmányát elolvastam. Elkoptatott frázis a zöldelő oázis a sivatag közepében. De ez igazán ilyen zöldelő oázis. Vajha az abból kiinduló zöldelő vegetáció befonná azt az egész szomorú sivatagot.

Becsületes törekvés jellemzi Argus egész tanulmányát. Minden során látszik, hogy írója átérzi teljesen a bajokat, melyek már-már veszedelemmé tornyosulnak. Kierzik belőle az aggodalom, mely elfogja annak láttára, hogy *a nagyfontosságú kérdést hivatlan kontárok és lelkiismeretlen heccelődő demagógok végképpen elfogják mérgesíteni.*

S van azután még egy jellemvonása Argusnak, amit talán legtöbbször becsülök benne. Mikor látja a jégverés letarolta mezőket, nem kap ő maga is hadarót kezébe s nem kiált föl kétségbeesetten: Lássuk Uram Isten, mire megyünk ketten?

Hanem menteni igyekszik azt, ami még megmenthető.

Nem szegődik ő is a tuzók pártjára, nem üvölt a farkasokkal, pedig ezen a réven népszerű ember, nemzetiségi vagy függetlenségi képviselő is lehetne s még szobrot is kaphatna a halála után.

Manapság a szélsőségek, a demagógia korszakát éljük. *Mindegyik az ellentétek kiélesítésével akar érvényesülni és népszerűsége jutni. Hogy azalatt a közérdek csorbát szenved, ki törődne azzal?*

Argus komoly, becsületes szándékkal dolgozik az ellentétek kiegyenlítésén. S ezért tisztelettel és elismeréssel meghajtjuk előtte lobogónkat.

(Kis-Küküllő.)

A választás utóaktái.

Diesőszentmárton, 1910. július 3.

A vármegyei román nemzetiségi párt vezetőségétől panaszos nyilatkozatot vettünk, melyet elveink fenntartása mellett közreadunk abból a kettős célból, mert véleményünk szerint egyfelől az erdélyi magyarságnak súlyos és szoros kötelessége, hogy a román nemzetiségi mozgalom irányáról és irányítóinak politikai felfogásáról teljesen tiszta képet alkosson magának, másfelől, mert úgy ítéltük, hogy sokkal célszerűbb, ha egy pártnak állítólagos vagy tényleges sérelmei a nyilvánosság színe előtt vitattatnak meg, mintha a nyilvánosságnak purifikáló és mérséklő befolyásától elzárva, hamú alatt ég az elkeseredés tüze tovább.

Nem állunk semmiféle összeköttetésben a román nemzetiségi párttal, sőt annak működését és programját részben céltalannak, részben tulzónak, kinövéseiben pedig egyenesen veszedelmesnek ítéljük, annak dacára, hogy talán sokaknál tisztábban látjuk azokat a hibákat, bűnöket és taktikai ballépéseket, melyeket a román kérdésben 1867 előtt Bécs, azután pedig az erdélyi viszonyokat nem ismerő magyar államférfiak elkövettek.

Tisztában vagyunk azzal, hogy ez a kérdés az erő kérdése.

Az igazságtalanság és méltánytalanság azonban nem az erő, hanem a gyengeség jele. Mindenkinek, aki igazságtalanságot panaszol, helyet és alkalmat kell adni arra, hogy panaszának jogosságát beigazolja. Ha ez sikerül neki, akkor — hacsak nem akarjuk erkölcsi fölényünket veszélyeztetni — meg kell tagadnunk minden közösséget azokkal a tényekkel és azokkal az emberekkel, kik az igazságtalanságot elkövették. Ha a bizonyítás nem sikerül, akkor a panaszkodó marad a porondon. Mert a neveltségesség öl.

Ha azonban a panaszos hangok elől bedugjuk a fülünket, akkor kettős hibába esünk. Egyfelől hallgatólag beismerni látszunk a panasz jogosságát, másfelől azt a látszatot keltjük, hogy ezekkel a visszaélésekkel azonosítjuk magunkat.

Ezt a látszatot pedig mindenáron el kell kerülnünk. Megköveteli azt az ezeréves magyar faj politikai érettsége és méltósága.

(Vármegyei Hírlap.)

A tyukszemrehágás politikája.

Dicsőszentmárton, 1910. július 17.

Nem mellőzhetjük hallgatással azt a nagyszabású, igazán történelmi esemény-számba menő beszédet, melyet Tisza István mondott a nemzetiségi kérdésről.

Természetes, hogy ebben a beszédben, mely inkább politikai tanulmány, mint képviselőházi felszólalás benyomását teszi, vannak olyan tételek és állítások is, melyek csak azokra nézve újdonságok, kik ezt a kérdést lóhátról kezelik. Így például már-már közfrázis, hogy nincs állam, mely olyan tapintatosan bánna el nemzetiségeivel, mint a magyar s azt a tételt is hirdetjük már jó pár év óta jó egynehányan, hogy magyarok és románok, *„mi ketten vagyunk csak azok, akiknek nincs hova csatlakoznunk, mi ketten vagyunk azok, akik természetsszerűleg arra volnánk hivatva, hogy kiegészítsük egymást, hogy vállvetve tartsuk fenn egymás függetlenségét, hogy vállvetve segítsük egymást nemzeti feladataink betöltésében“*.

Ezek a tételek kétségtelenül nem újdonságok és kétségtelenül igazak. De kevesen ismerik el s még kevesebben követik. Ezért igaza van Tisza Istvánnak, ha arra a kifogásra, hogy e tételek hangoztatásával közhelyeket hirdet, azt válaszolja, hogy ezt szükséges hirdetni, mert nem elég mindezt tudni, de eszerint is kell cselekedni.

Kiszámíthatatlan jelentősége van annak, hogy a magyar képviselőházban, a többség vezérének ajkairól hallhattuk elítélését az eddig követett helytelen nemzetiségi politikának. Tisza István szavaihoz nem merünk kommentárokat fűzni; annyira igazak, annyira komolyak és fontosak e sorok:

„Nevetségesebb váddal nem lehet illetni nemzetet, mint a magyar nemzetet azzal, hogy bárkit elnyom és zsarnokos-

kodik. Hiszen egészen az élehetlenségig nem tudunk senkit elnyomni, nem tudunk senki felett zsarnokoskodni. Hanem azután egy dolog kétségtelen: *azt, amit a lényeg terén elmulasztunk, azt nagyon sokszor igyekszünk a látszattal pótolni. Teszünk egyes intézkedéseket, amelyek felkölttik a nemzeties jellegnek látszatát, teszünk nyilatkozatokat, amelyek bizonyos paprikajancsiskodás színezéssel birhatnak, amelyek azután feltámasztják nem magyar ajkú polgártársainknak nemzeti érzékenységét, feltámasztják a recenzust anélkül, hogy bármi tekintetben előbbre vitték volna a nemzet ügyét.*"

"Politikában egy akciónak csak kettős feladata lehet: *vagy növelnie kell a saját táborban rejlő erőt, vagy le kell törnie, gyengítenie kell a szemben álló erőt.* Valamely politika szempontjából helyes az egyik úgy, mint a másik. Helyes az, ami saját erőmet gyarapítja, vagy saját fegyverzetem növelése vagy attraktív hatás által, ami a nemzetiségi kérdések kezelésénél főleg döntő fontosságú, azáltal, hogy magamhoz vonok olyanokat is, akik eddig nem tartoztak e tábornak legalább küzdő elemei sorába. És helyes az a politika is, amely letöri, megtöri, megveri, lesújtja a szemben állókat. Csak egy politika nem helyes: az a politika, amelyet már egy alkalommal a tyukszemrehágás politikájának neveztem, *az a politika, amely engem nem erősít, az ellenfelet nem gyengíti, hanem igenis felizgatja az ellenfelet, feltámasztja benne az indulatokat és az indulatok feltámasztásával növeli azt az energiát, amellyel ellentáll.*"

"Különösen a nemzetiségi kérdés kezelésénél ennek a tyukszemrehágás politikájának még sokkal végzetesebb következményei lehetnek. Mert ez nemcsak az erőt és azt az energiát fokozza, amely már szemben állott a magyar nemzeti állam céljaival, hanem ezen politikához való csatlakozáshoz indíthatja *széles rétegeit a békés honpolgárok olyan elemeinek is, akik eddig megvoltak békében és akiket csak ilyen egyes, az izgatók által igen nagy ügyességgel felhasznált tapintatlanságok hajtottak azután az izgatók karjaiba.*"

Ezek a szavak az államférfiúi bölcsességnek és éleslátásnak olyan fokáról tesznek tanuságot, milyennel a nemzetiségi kérdésben még nem találkoztunk. Bizonyára meg is lesz ennek a beszédnek az üdvös hatása.

Széli Kálmán nemzetiségi politikája kimerült abban, hogy megalkotott egy frázist, amely azóta közhellyé vált. Ez a frázis *a magyar nemzeti állam kiépítésének* jelszava volt. A magyar közélet azóta ennek a frázisnak csömörlésig való hangoztatásánál nem jutott tovább.

Tisza István beszéde, mely őszintén feltárta a leplet az eltakart sebekről, határozottan előbbre viszi a probléma megoldását.

Egy kis nemzetiségi izgatás — nálunk.

Dicsőszentmárton, 1911. március 12.

Kis vármegye vagyunk, még a nevünk is ezt mutatja, kicsike kis emberek húzzák, taszigálják a közügyeinket, illő és méltányos tehát, hogy a mi nemzetiségi izgatási perünk — amivel minden jól nevelt erdélyi vármegyének illik rendelkezni — ne zaklassa fel az európai egyensúlyt s ne emlékezzenek meg róla a Times-ban, hanem legfeljebb a Vármegyei Hirlapban.

Ezt a nemzetiségi izgatási pert nem előzte meg forradalom és vérontás, nem követte golyó és akasztófa, még csak esküdtszék sem bíraskodott benne.

De mert ez a perecske nálunk mégis csak esemény volt, nem hallgathatjuk el a dolgot. Okulva azonban a multak tapasztalatain, miután nem ismerjük sem a per előzményeit, sem a tárgyalás lefolyását, ezennel átadjuk a szót laptársunknak, az Erzsébetvárosi Hirlapnak, mely a következőket írja róla:

„A legutóbbi képviselőválasztáson Szancsal községben a nemzetiségi képviselőjelöltre szavazó oláh választópolgárok a választást megelőző este összegyűlekeztek egy szavazó polgár házában és ott borozgatva várták a reggelt, hogy vonatra ülve bemenjenek Dicsőszentmártonba szavazni. Ide gyűlekezett a falu lakosságának legnagyobb része, így a fiatalság is, amely az udvaron időzött az est folyamán. A falu lelkésze beszédet tartott ezeknek, melynek befejezése után körben állva énekelték a „Desteaptă-te Române“ című dalt. A hajnali órákban sorba állva mentek az állomásra, ugyancsak ezen dal éneklése mellett. A két cirkáló csendőr mindkét izben hallgatásra intette őket, amit meg is tettek rövid időre.

A kir. ügyész vádat emelt 32 ember ellen, ezen dal éneklése miatt, tekintettel arra, hogy ez a dal alkalmas az

izgatásra *némely* alkalmakkor, lévén benne oly kitételek a magyarság ellen, amelyek a faji gyűlöletet előmozdítani képesek.“

„A vádlottakat 5 ügyvéd védte, kik hosszas beszédeket tartottak védenecik érdekében. Hangsúlyozták, hogy ez politikai per s ezzel a perrel csak szítják az ellenséges érzületet.“

„Az ítélet felmentő volt a vádlottakra nézve. Indokolása röviden a következő: Tekintettel arra, hogy választások voltak és tekintettel arra, hogy más nemzetiség jelen nem volt ez alkalommal, csak oláh, de tekintettel továbbá arra, hogy csendőri felszólításra az éneklést mindannyiszor félbehagyta a tömeg — bár a bíróság azt elismeri, hogy a „Desteaptă-te Române“ *némely alkalmakkor és körülmények között* alkalmas nemzetiségi izgatás előmozdítására — a Btk. 171. és 172. §-ában előírt izgatást fennforogni nem látja.“

„A kir. ügyész felebbezést jelentett be, úgyszintén Dr. Boila ügyvéd is az indokolás azon része ellen, miszerint a „Desteaptă-te Române“ *némely alkalmakkor izgatásra alkalmas* nóta.“

„A tárgyalást körülbelül 200 oláh hallgatta végig és az ítélet kihirdetése után hangosan éljenzett.“

Eddig az Erzsébetvárosi Hirlap. Hogy azután a Tribuna mindezt egészen másképpen tudja s azt, amit ugyanígy is tud, egészen másképpen adja elő, azzal azt hisszük, semmi új dolgot sem mondunk. A paritás kedvéért illenék ugyan a Tribuna cikkét is leközzölni, de mert a pusztá tényállás alapján amúgy is mindenki el tudja képzelni, hogy mit írhat a Tribuna, bőven elég lesz, ha a Tribuna cikkének csak befejező passzusát adjuk, mely a következőképpen hangzik magyarul, hallgassátok édes testvéreim ájtatos figyelemmel:

„Este társas vacsora volt, melyen résztvettek a védőügyvédek, az erzsébetvárosi intelligencia, a szanicsali vádlottak és egyrésze azoknak a földmiveseknek, akik megjelentek a tárgyaláson. Rázendítettek a „Desteaptă-te Române“ című dalra s több lelkes toaszt hangzott el. A mulatság s a jókedv a reggeli órákig tartott.“

Ha már ennyi ideig engedtünk másokat beszélni, hadd füzünk mi is pár megjegyzést ehhez a dologhoz.

Ugyan bizony mondja meg nekünk valamelyik bölcs férfiú, *mi értelme volt annak, hogy magyar csendőrség rendreütásitson*

ismételten egy csomó választásra kipreperált parasztot, magyar közigazgatás vallassa, faggassa, magyar ügyészség vádolja és tárgyalásra becsődítse őket olyasmért, amiről a magyar államhatalomnak egy másik szerve, a magyar bíróság kénytelen ítéletileg megállapítani, hogy nem bűncselekmény!

Mi is hallottunk valaha valamit nemzetiségi politikáról harangozni. *Van érzékünk az Eötvös József-féle tolerancia iránt is, de tudjuk respektálni az erős kéz politikáját is.*

Ha elhagyják annak idején, hogy azok az atyafiak addig ordítazzák a Desteaptă-te Române-t, amíg úgy berekednek, hogy még a Boila Romulus nevét sem tudják a választási elnök fülébe sugni, ezen jót mulatott volna mindenki s bizonyára a kereszt sem görbült volna meg jobban Szent István koronáján. Hasonlóképpen azért sem fordult volna fel az európai egyensúly, ha ezeket a szopránénekeseket egy-egy évre beinvitálják Szamosujvárra vagy Nagyenyedre. Mert úgy éljen az ő lelkük, amilyen jóindulatú ragaszkodás és szeretet honolt szívükben a magyar nemzet s a magyar faj iránt akkor, mikor karmesteri vezetésre ezt a kis énekpróbát rendezték.

De engedelmet kérünk: *kellemetlenkedni valakinek s aztán rámosolyogni, ezt a társadalmi életben is csak gyenge, gyáva, férjiatlan emberkék szokták. A politikában pedig ez súlyos taktikai hiba.*

Vajjon az a 32 tagú jeles énekkar *jobban fog-e szeretni minket* azután, hogy magyar csendőrök megfenyegették, magyar fősolgabíró feljelentette, magyar ügyész vádolta s magyar törvényszék vád alá helyezte őket?

S viszont: vajjon milyen képet alkot magának az a szancsali paraszt a magyar államhatalom tekintélyéről a bíróság felmentő ítéletének kihirdetése után? *Vajjon mennyire fogja komolyan venni ezek után, mikor a magyar államhatalom közegei rendreutastják, ha a magyarokat holmi hűségese házőrző állatokhoz kezdi hasonlítani.*

Erre megmondja a választ a Tribuna cikke: *„Rázendítettek a Desteaptă-te Române dalra és több lelkes toaszt hangzott el.”*

A mulatság reggelig tartott Erzsébetvároson s a végén nagy bankóval fizettek az urak.

Egy darabocskával a magyarság tekintélyéből, mely már különben is eléggé ütött-kopott, foszladozott köpenyeg.

Vármegyei közgyűlés.

Diesőszentmárton, 1911. június 4.

Kisküküllővármegye törvényhatósági bizottsága május 30-án tartotta meg tavaszi rendes közgyűlését. Az ülésterem képe eleven, színes volt. Az elnöklő főispán és az alispán díszmagyarban foglaltak helyet az asztalfőn. A birtokos-osztály nagy érdeklődést tanúsított; számos fogat állott a fellobogózott vármegyeháza előtt s a gyűlés fényét főuraink legelőkelőbbjei emelték jelenlétükkel. A nemzetiségi párt is teljes számban felvonult, úgy dr. Boila Romulus és dr. Morariu Sándor jegyzetekkel és könyvekkel megakadva foglaltak helyet az asztal végén. Egyszóval nem hiányzott a kellő szcenéria az alább elmondandó dolgokhoz.

A gyűlés az alispán félévi jelentésének előterjesztésével kezdődött. Ezt természetesen Boila Romulus nem vette tudomásul.

Különböző sérelmei voltak. Elpanaszolta, hogy a hosszuaszói járásban a hatóságok a közigazgatási és rendőri bíraskodási ügyekben politikai szempontok szerint járnak el. Nem volt megelégedve egyes községi választásokkal. Felhozta, hogy látott olyan főszoigabírói rendeletet, mely meghagyja a községi jegyzőnek, hogy a képviselőtestületben bizonyos ügyet szavaztasson meg s ha ez nem sikerülne, úgy felebbezze meg a határozatot. Az ilyen *visszaélések* meggátlására kasszálandónak véli a jegyzők felebbezési jogát. Tiltakozik az ellen, hogy a községi közlegelőket befásítsák, végül kifogásolta, hogy a közigazgatási hatóságok semmit sem tesznek a nép kulturális érdekeinek előmozdítására, mert — nem elég készségesek a végrehajtás elrendelésében az egyházi adók felhajtása körül.

No hát erre a legutolsó sérelemre meg kell jegyeznünk, hogy ünnepélyes „Te Deum“-ot kellene tartani a vármegye minden

templomában, ha a kulturális érdekek istápolása szempontjából ezen az egyen kívül elvégzendő, de el nem végzett teendőt föl nem lehetne fedezni.

Boila felszólalására báró Szentkereszthy György nagybirtokos válaszolt. Súlyos vádaknak tekinti azokat a dolgokat, amiket Boila szelid hangon előadott. Úgy van meggyőződve, hogy ha van az országban vármegye, ahol egyenlő mértékkel mérnek mindenkinek, úgy épen Küküllőmegye az. Utal arra, hogy az egyes konkrét esetekben, melyeket azonban Boila egyenként fel nem sorolt, módjában állott az érdekelteknek a jogorvoslatok egész sorozatát igénybe venni, ha érdekeikben sértve érezték magukat. Hiszen *jogállamban élünk s azt már csak még sem lehet állítani, hogy az egész közigazgatási gépezet, fel a miniszterig*, ameddig a jogorvoslatokat fel lehet juttatni, az állampolgárok elnyomására volna berendezve.

Az alispán hálás köszönetet mond az elismerő szavakért, tételesen válaszol Boilának s felhívja hogy lépjen konkrét és nem általánosságban tartott vádakkal elő. Minthogy Boila a választók névjegyzékének összeállítását is sérelmezte, főlemlíti, mint kuriozumot, hogy az elmúlt évben éppen a felszólaló körülbelül 300 felebbezést adott be a névjegyzék ellen, de a felebbezések között nem akadt egyetlen-egy sem, melynek helyt adott volna — nem valamely közigazgatási hatóság — hanem a Curia!

Boila még felszólalt egyszer félreértett szavai helyreigazítása címén, azután megkezdődött a tárgysorozat lemorzsolása. A hivatalos jelentések pár perc alatt elintéződtek s a főispán felfüggesztette a gyűlést, míg a kandidáló bizottság a megüresedett árvaszéki ülnöki állásra a jelölést megejti.

Sok fejtörést a jelölés nem okozott. Egy pályázó volt csak: *Gerasim Laurean* árvaszéki jegyző, kit az újból megnyitott közgyűlés lelkes éljenzéssel megválasztott.

A községi számadásokkal kapcsolatban Boila kifogásolta, hogy a törvény rendelkezése ellenére több számadás nem lett a gyűlés elébe terjesztve. E panasz jogosságát az alispán kénytelen volt elismerni s intézkedést, esetleg megtorlást ígért.

Ezek után simán és egyhanguan letárgyalódott egy rakás községi ügy. A két tagból álló nemzetiségi párt azonban makacsul ragaszkodott az asztal végén elfoglalt pozíciójához s így kilátás volt újabb „viharakra“.

Erre meg is adódott az alkalom a szancsali községi tisztújítás ellen beadott felebbezéssel kapcsolatban. Ebben a felebbezésben sok mindenféle elő van adva. Olyan kis sérelmi vegyeskereskedés az egész. Leglényegesebb azonban az az állítás és ezt hangoztatták Morariu és Boila is leginkább, hogy a megválasztott bíró nyereségvágyból elkövetett bűncselekmény miatt két ízben jogerősen börtönbüntetésre lett ítélve s így nem volt megválasztható. A tisztí főügyész is ezt a sérelmet tekintette csupán számbavehetőnek, előadta azonban, hogy a felebbezőknek ezt az állításukat bizonyítaniok kellett volna s megjelölniök, hogy mikor, hol, mi okból, milyen szám alatt hozott ítélettel lett az illető megbüntetve. Báró Bornemissza János rámutatott arra, hogy ugyanazt az egyént éppen a nemzetiségi párt választotta meg három cikluson keresztül községi bírónak s hogy most mégis ellene fordulnak, ennek az az oka, hogy az illető a legutóbbi képviselő-választás alkalmával a munkapárt jelöltjére szavazott. Dr. Morariu Sándor a felszólalásokra válaszolva, megjelölt egy, az erzsébetvárosi törvényszéknél fekvő iratsomót, melyhez csatolva feltalálhatók volnának a községi bíró állítólagos elítéltetésére vonatkozó bűnügyi iratok; kérte ezeknek beszerzését s annak megtörténtéig a határozathozatal felfüggesztését.

A főispán szavazásra tette föl a kérdést. A többség elfogadta az állandó választmány azon javaslatát, hogy a felebbezés, miután az abban foglalt állítások be nem bizonyítottak, utasítsák el.

Szerény véleményünk szerint a közgyűlés többsége nem helyezkedett a helyes álláspontra s mindenestre rossz taktikát követett, mikor ezt a határozatot hozta.

Elismerjük, hogy igen nyomós okok szólanak annak a valószínűsége mellett, hogy az állítás nem felel meg a valóságnak. Mindennek dacára, sőt tán éppen ezért módot kellett volna nyújtani felebbezőknek arra, hogy ám bizonyítsák be állításaikat, ha tudják.

Éppen ezen a közgyűlésen vetettük a nemzetiségi párinnak szemére, hogy általánosságban vádaskodik. Itt most egy konkrét váddal állottunk szemközt. *E vádakra bizonyítottakat kértek egyes bizottsági tagok. Ők megjelölték, hogy hol lehet ezt a bizonyítottakat föltalálni. Nem lett volna szabad elmulasztani e bizonyítottakat beszerzését legalább megkísérelni. Ha csakugyan nem léteznek ilyen akták, akkor rájuk süthették volna az alaptalan vádaskodás bélyegét. Ha pedig való a vád, akkor nem szabad Küküllővármegye törvényhatósága erkölcsi tekintélyének köpenyegével egy csirketolvajt eltakarni.*

Így azonban a nemzetiségiek azzal fognak ellentünk izgatni, hogy a kellemetlen igazságoknak bizonyítékait látni és hallani nem akarjuk s e határozat által sípot, nagydobot és trombitát adtunk azoknak az uraknak, akik pusztá szájjal is elég nagy zenebonát tudnak nekünk rendezni.

Ez az éremnek azonban csak az egyik oldala.

Mert másfelől el kell ismernie minden érzésű embernek, hogy a közgyűlés többsége teljes jóhiszeműséggel tételezhette föl, hogy az állítások a valóságnak nem felelnek meg. Hiszen ellenkező esetben pár percnyi fáradság árán beszerezhatték volna a büntető ítélet irattári számát, sőt 2 koronás bélyeg ellenében magának az ítéletnek hiteles másolatát is. Micsoda hatalmas fegyver lett volna ez a kezükben. És csakis ez lett volna a logikus eljárás abban az esetben, ha felebbezésükkel komolyan célt akartak elérni.

Így azonban a bizottsági tagok tulnyomó többsége ma sem tudja, hogy miként is állunk tulajdonképpen azzal a bíróval. El volt-e ítélve, vagy sem?

Ha ártatlan az az ember, akkor a nemzetiségi párt vezetői alaptalanul rosszhiszeműen rágalmaztak. S akkor a vármegyei tisztifőügyészt illeti meg az első lépés, hogy egy megrágalmazott köztisztviselő védelmében a bűnvádi eljárást folyamatba tegye.

Ha pedig a vád tényleg megfelel a valóságnak, akkor csak két eset lehetséges.

Vagy azért voltak a nemzetiségiek olyan lanyhák és felületesekek bizonyítékaiknak előterjesztésében, hogy kiprovokálják azok mellőzését s így újabb tápanyagot nyerjenek az izgatásra, vagy pedig azért, mert nem akartak komolyan kellemetlenkedni, hanem csak úgy, a látszat kedvéért, piszkálódni óhajtottak.

Sajnos, a közgyűlés többségének ismertett határozata, melyet éppen a kifejtett okokból magunkévá nem tehattünk, megfoszt minket annak a lehetőségétől, hogy tisztán lássunk ebben a kérdésben s megtudjuk végre, hogy kiket is tisztelhetünk a nemzetiségi mozgalmak vezéreiben: komoly politikusokat, izgatókat, vagy jámbor statisztákat!

Mire a szancsali biróválasztással föl kavart vita hullámai elcsendesedtek, déli 12 óra volt már, megcsappant az érdeklődés, az előadók átvették csendes birodalmukat s nagy buzgósággal igyekeztek elérkezni a tárgysorozat utolsó pontjához.

A forma.

Refleksziók az 1911. augusztus 8-iki vármegyei közgyűlésről.

Dicsőszentmárton, 1911. augusztus 13.

Kisküküllővármegye törvényhatósági bizottsága kedden, f. hó 8-án rendkívüli közgyűlést tartott, melyre a bizottsági tagokat igen ártatlan és közömbös tárgysorozat közlése mellett hívta egybe a vármegye alispánja. Már a közgyűlés megkezdése előtt azonban a megjelentek nagy számáról látni lehetett, hogy a héturi községi kézbesítő s a szőkefalvi főesküdt apró ügyein kívül egyébről is esik szó. Aminthogy eseit is.

A zsúfolt folyosón a beavatottak suttogva imformálták a be nem avatottakat, hogy a közgyűlés állást fog foglalni a véderő-javaslatok mellett s az obstrukció ellen. Én, megvallom őszintén, hogy a legutolsó percig kételkedtem ennek a hírnék a valóságában, mert nagyon jól tudom, hogy *úgy az 1886. évi XXI. t.-c. 46. §-a, mint Kisküküllővármegye közgyűlési ügyrendjének 8. §-a határozottan és félreértést nem türt módon megtiltja, hogy rendkívüli közgyűléseken, mint amilyen a keddi is volt, a tárgysorozatba föl nem vett ügyek tárgyalassanak.*

Ilyen körülmények között, a törvénykönyvvel és a vármegyei szabályrendelettel felszerelve, élénk érdeklődéssel és azzal az elhatározott szándékkal foglaltam el helyemet a közgyűlési teremben, hogy ha bármely oldalról proponáltatnék is ilyen törvénybe ütköző indítvány, úgy az ellen fel fogom emelni szavamat.

Az alkalom nem késett sokáig.

Báró Kemény Ákos főispán elnöki megnyitója keretében igen szépen átgondolt, alapos, higgadt, objektív beszédben kifejtette nézeteit a küszöbön levő politikai kérdésekről. A beszédet élénk

helyesléssel kísérték azok, akiknek politikai álláspontját földte; de nemes, tárgyilagos hangja megnyugtatta azokat is, akik ellenkező felfogást vallottak.

Az elnöki megnyitó elhangzása után felállott X. Y. bizottsági tag és indítványozta, hogy a megnyitó beszéd egész szövegében jegyzőkönyvbe vétessék. Ezt az indítványt a közgyűlés tulnyomó többsége magáévá tette. De — és most következik a *de*, s most következik a puccs — felmutatott egyben valami írást is, melyen több aláírás látszott s az abban kifejtettekre való hivatkozással indítványozta, hogy a vármegye közgyűlése kérje föl az elnökséget arra, hogy az obstrukció elítélése és a kormány iránti bizalom kinyilváníthatása céljából hívjon össze lehető rövid határidőre új rendkívüli közgyűlést.

Ez volt tehát a bomba. Ez volt a megoldási mód, amelyet bizonyára nem csekély szellemi erőfeszítés árán kísütöttek, hogy a flagrans törvénysértés mellőztessék, de amellet a politikai kérdésekben való állásfoglalás már e közgyűlésen megtörténhessen s így a messzi vidékről összegyűjtött bizottsági tagok ne jöttek légyen hiába.

Az indítványhoz először Boila Romulus szólott. Hogy el nem fogadta, azon senki sem csodálkozott. Kifejtette alaki aggályait, de amellet körülbelül oda konkludált, hogy miután a közgyűlés zömét hivatalnokok, községi jegyzők és más olyan egyének alkotják, akik szeretnék látni azt a kormányt, melynek bizalmat nem szavaznának, ez okból a kormányra nézve nem birhat értékkel ennek a legmamelukabb vármegyének bizalomnyilvánítása s éppen ezért kérte az indítvány mellőzését. Természetes, hogy a közgyűlés többsége ezt a beszédet igen élénk és heves tiltakozással kísérte.

Boilának ezúttal nagykaliberű ellenfele akadt. Maga Sándor János válaszolt neki. A közgyűlés többségének zúgó helyeslése és éljenzése mellett visszautasította Boila vadjait, védelmébe vette a vármegye hazafias vezetőségét s nem túlságosan hizelgő szavakban emlékezett meg arról a politikai működésről, a román népnek arról a „felébresztéséről“, melyről Boila, mint a saját és elvtársai működésének eredményéről beszélt.

Ezután Boila és Sándor János között személyes kérdésben folyt egy kis csetepaté, mely az elnöki csengettyű többszöri aktív szereplése után elsimulván, a vármegyei függetlenségi párt vezére, Pataky László emelkedett szólásra. Kifejezést adott ellenkező politikai meggyőződésének, de máskülömben magáévá tette azt az

indítványt, hogy a bizalomnyilvánítás kérdésében új közgyűlés hívassék össze.

Úgy látszott már, hogy a közgyűlés kizárólag az indítvány érdemére fekteti a fősúlyt s az indítvány előterjesztése s az afölötti határozathozatallal okozandó súlyos alaki jogsérelem ellen nem hangzik el más kifogás, mint Boila Romulus túlnyomóan szenvedélyes támadásokkal telített és tulzó nemzetiségi álláspontot kifejező beszéde.

Ilyen körülmények között erkölcsi kötelességemnek tartottam az indítvány formáságai iránti objektív aggályaimat már csak azért is kifejezésre juttatni, hogy ezeket a közgyűlés többsége elfogulatlan szájából ismerje meg.

Annak kifejezett hangoztatása mellett, hogy az indítvánnyal nem politikai szempontból helyezkedem szembe, már csak azért sem, mert felfogásom szerint ez az indítvány érdemi tárgyalás és határozathozatal alá a törvény rendelkezései értelmében nem kerülhet, igyekeztem kifejtetni azt, hogy *úgy az 1886. évi XXI. t.-c. 45. §-a, mint az ügyrend 8. §-a homlokegyenest megtiltja a határozathozatalt ennek, a tárgysorozatba fel nem vett indítványnak a kérdésében.* Rámutattam arra, hogy még ha a törvény és a szabályrendelet nem is intézkednék ilyen félreértést nem tűrő módon, akkor is azt követelné a politikai előrelátás és a helyes taktika elve, hogy beteges óvatossággal kerüljünk minden olyan lépést, mely a törvénytelenységnek csak halvány szinezetével is bír. Mert *félő gonddal kell örködnünk afölött, hogy azt a történelmi osztályt, mely e vármegye sorsát intézte a multban, intézi még ma is, s hogy a jövőben is intézhesse, legforróbb vágyunk s szilárd törekvésünk célja, nemzetiségi és más ellenfelei soha meg ne vádolhassák azzal, hogy hatalmában bizakodva, túltette magát a törvény korlátain.*

S vajjon, olyan biztosak vagyunk-e abban, hogy ezt a vádat mindig csak egy kisebbség hangoztathatja? Vajjon mi, a fiatalabb generáció, nem érhetjük-e meg 20—25 év múlva azt, hogy egy diadalmas többség fog velünk mint kisebbséggel szemben erre a határozatra, mint precedensre hivatkozni? Igaz, ma csak kettenhárman ülnek a Boila Romulus háta mögött. De vegyük csak elő a virilisták névjegyzékét, hasonlítsuk azt össze a pár év előttivel, avagy töltsünk csak egy délelőttöt a telekkönyvi hatóság irattárában s akkor nem fog engem senki kinevetni azért az állításomért, hogy a vármegye történelmi osztályának a hatalom fokról-fokra siklik ki a kezéből.

Ezért terhel minket súlyos felelősség s ezért kell óvakodnunk minden erőszakos lépéstől, minden formasértéstől, mert félős, hogy jöhet idő, mikor a mi nadrágunkat fogják a saját elméletünkkel kiporolni.

Mindezek után az elnöklő főispán szavazásra tette föl a kérdést. És az emberek szavaztak. Hogy miként szavaztak, mire szavaztak, mit fogadtak el és mit nem, azt én itt elhallgatom. Az hivatalos titok.

Ám tessék egy kissé leleményesnek lenni és tessék utánna találgatni!

Hátha sikerülni fog kitalálni!

(Vármegyei Hírlap.)

Öntudat és önbizalom.

Dicsőszentmárton, 1912. május 19.

„Viri Galilaei, quid statis aspicientes in coelum?”

Mult héten ültük meg a mennybemenetel ünnepét. Közéletünknek mai sivár, reménytelen, szomorú állapotai közepette ennek a magasztos ünnepnek gondolatköréből önkéntelenül is megragadta az ember lelkét az a pár szó, amit a két angyal intézett a mennybeszállott Jézus után bámuló apostolokhoz.

„Viri Galilaei, quid statis aspicientes in coelum?” Galilaei férfiak, mit álldogáltok itt és miért meresztitek szeméiteket az égre? Reátok munka vár, kemény, nehéz munka: apostolkodás, mártir-halál; nektek küzdeni, tevékenykedni, izzadni és szenvedni kell; nektek nincs időtök arra, hogy az égre bámuljatok s onnan, csakis onnan várjátok mindent. Az a Jézus, aki most elment, vissza fog jönni. De addig, míg ez megtörténhetik, ti magatokra, saját erőötökre vagytok utalva.

Né bámuljátok tehát az eget, hanem lépjetek ki az életbe s igyekezzetek minél teljesebben, minél alaposabban kivenni a magatok részét a reátok váró munkából, küzdelemből, szenvedésből.

Ezt az angyali szózatot, ezt az erős, határozott, kissé talán még gorombának is nevezhető felhívást meg kellene hallania a magyar társadalomnak is.

A mi társadalmunk is gyenge, fejletlen, műveletlen, a kultúrától elmaradott elemekből alakult, éppen úgy, mint az apostolok tábora, akiket Krisztus Urunk az útszéli vámosok és halászok közül toborzott össze. Kislelkű, nagyot merni és akarni nem tudó társaság volt ez, akiket csak az Üdvözítő egyéniségének varázsa tartott össze. Nem csoda, hogy amikor magukra hagyta őket, megállottak égre meresztett szemmel és tanácstalanul bámultak az eltávozott Mester után.

Erős, goromba szózatnak kellett őket felriasztani s hivatásuk tudatára ébresztenie. Mit álldogáltok itt galilaei férfiak? Azt hiszitek, hogy akkor töltitek be a Mester akaratát, ha bámuljátok az eget? Hassatok, alkossatok s ha eljön az ideje, visszatér majd az eltávozott Jézus.

A mi társadalmunkat is egy nagy központi erő, az államhatalom fejlesztette ki és szervezte meg. A régi Magyarország társadalma, a birtokos nemesség tönkrement, elpusztult. Akik helyükbe léptek, azokat több-kevesebb különbséggel az államhatalom hívta életbe s ő jelölte ki nekik működési körüket.

A mai magyar társadalom vezető osztálya többé már nem a birtokos nemesség, hanem a lateiner, hivatalnok-osztály, melyet az állam teremtett meg, mely az államhatalomtól várja boldogulását, feléje tendál, annak uszályán csüng.

De hatalmi körébe vonta az állam a társadalom más osztályait is. A lelkészeket a kongrua, az iparosokat a szubvenciók és az állami megrendelések, a mezőgazdákat különféle segélyakciók révén. Az addig gazdaságilag független és önálló vármegyék és városok tulnyomó többsége — mint a nemzeti ellenállás korszaka megmutatta — ma már egyenesen csődbe jutna az állami hozzájárulás nélkül.

Mindenki az államból akar megélni, mindenki az államhatalom jogosult vagy jogosulatlan támogatásával akar boldogulni. A legkevesebb ember gondolja meg és érzi át, hogy az állam tulajdonképpen mi vagyunk, az államnak semmi egyebe sincsen, mint amit tőlünk elvesz s hogy abban az esetben, ha én többet kapok az államtól, mint amennyit én adok neki, akkor ezt a többletet vagy az egyik, vagy a másik szomszédomnak a zsebéből húzzák ki. S ha én törtetés-el, protekcióval el is tudom azt érní, hogy a szomszédaim zsebéből kihalászott adófillérek feleslege nekem, neked, nekünk, a hatalmon levőknek jusson, azért még nincsen okom örülni. Mert tempora mutantur, az idők változnak s egy szélfuvalat hatása alatt igen könnyen megtörténhetik, hogy én leszek a kiszákmányolt s a húsos fazéknál más foglalja el helyemet.

Ez a rendszer amellet, hogy túlzásaiban erkölcstelen, a legnagyobb mértékben impraktikus és költséges is. Mert amíg az én pénzem a szomszédaim zsebébe jut, az bizony a nehézkes állami kezelés költségeinek levonásával alaposan megfogyatkozik, mert ebből kell a heréket is táplálnia az államnak.

Ez a rendszer és nem az elavult választási törvény az oka annak, hogy Magyarországon ma minden kormány tud többséget szerezni magának.

Közállapotaink javulását csak az intelligens, anyagilag független, kemény gerincű, öntudatos polgárság határozott állásfoglalásától lehet remélni.

A magyar társadalomnak meg kell értenie azt a határozott, erős, kissé gúnyos, kissé goromba szózatot: Galilaeai férfiak, mit álldogáltok itt égre meresztett szemekkel? Miért néztek epekedve az államhatalom felé? Az állam segít, segítsen is, ha feltétlenül szükség van arra, hogy felkarolja a gyengét s megjutalmazza az erőset.

De mindent csak felülről várni s ölbetett kezekkel lesni a sült galambot, nem méltó gerinces, öntudatos férfiakhoz.

Az eltávozott Jézus után bámészkodó apostolok megértették az angyali szózatot. Lelkükben élt a remény, hogy visszajön az eltávozott Jézus, de nem ácsorogtak tovább az Olajfák hegyén, nem várták tovább, hogy visszajöjjön a megszokott vezető s tovább kalauzolja őket, tapasztalatlanokat, gyámoltalanokat, hanem munkába fogtak önállóan s munkájuk eredménye a világ legimpozánsabb építménye: a keresztény egyház.

A magyar társadalomnak is fontolóra kell vennie az evangéliumi szózatot: *Viri Galilaei, quid statis aspicientes in coelum?*

(Vármegyei Hírlap.)

A választójog elvi alapkérdései.

Dicsőszentmárton, 1913. január 19.

A francia forradalommal jutott nagykorúságra az az államjogi elmélet, melynek szükségszerű konzekvenciája és egyenes leszármazottja az *általános, titkos, sőt kötelező választójog*. Ez az elmélet a *contrat social*, a nép-szuverénitás s az emberi jogok teóriája.

E teoria szerint az állam úgy keletkezett, hogy az ősidőkben az emberek szerződésre léptek egymással — ez a híres *contrat social* —, hogy alkossanak egy szervezetet, az államot, mely érdekeiket szolgálja és előmozdítja. Ebből az elméletből önként következik a *népszuverénitás* elve, mert ha az állam az egyes polgárok önkéntes szerződése folytán jött létre s ha célja az, hogy az egyes polgárok egyéni érdekét és boldogulását szolgálja, akkor nyilvánvaló, hogy az államban a szerződő feleknek, vagyis az egyes polgároknak, összeségükben az egész népnek akarata legyen irányadó, melyet az államhatalom respektálni tartozik. Már most milyen úton ismeri meg az állam, hogy polgárainak mi az akarata? *A szavazati jog gyakorlása által*. S minthogy minden egyes polgár szerződő fél, aki joggal megkövetelheti, hogy akarata figyelembe vétessék, ennél fogva a szavazati jognak *általánosnak, egyenlőnek* s hogy a polgárt senki se befolyásolhassa, *titkosnak* kell lennie.

Ez az államjogi elmélet, s amelynek végső konzekvenciája a köztársasági államforma, diadalát ulti a francia forradalomkor.

A politika tudományának mai színvonalán ez a francia államjogi elmélet már meglehetősen túlhaladott álláspont. Ma már mind többen és többen látják be, hogy a társasági szerződésre s a népszuverénításra alapított állameszme csak csillogó dogma, melynek az élet reálitása minduntalan ellentmond.

Az állam nem közkereseti társaság, melyet a polgárok *önkéntes szerződése* hozott létre egyéni érdekeik előmozdítása céljából, hanem az állam *maga a megszemélyesített nemzet*, melynek magas ethikai célja az, hogy *a nemzetben rejlő kulturai gazdaság érvényre juttatása által igyekezzenek az általános emberi eszmét minél jobban megközelíteni, a nemzetet az emberi tökéletesség útján elővezetni.*

Ha pedig az államnak magasabb ethikai célja és rendeltetése van, akkor az államhatalom nem lehet vakeszköze, alárendelt szolgálja az egyes polgárok egyéni érdekeinek, hanem ezeket az állam csak annyiban szolgálhatja, amennyiben ezek az ő magasabb céljaival párhuzamosak s ha ezzel ellentétbe kerülnek, megkövetelheti az egyéni érdekek teljes feláldozását is.

Ugyanezt a gondolatot megtalálhatjuk már Szent Pál apostolnál is, aki ezt mondja: „Non est potestas, nisi a Deo. Quae autem sunt, a Deo ordinati sunt. Itaque, qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Az államhatalomnak *magasabb erkölcsi rendeltetése van.* Ennélfogva, aki az államhatalomnak ellenszegül, az ennek a magasabb rendeltetésnek szegül ellene.

Erre az elvi álláspontra állva, magától elesik a népszuverénitás csillogó elmélete. Akkor nyilvánvaló lesz, hogy *sem a nép, sem a többség bizalmát bíró valamely politikai párt, sem pedig valamely népszavazás folytán korlátlan jogkörrel felruházott egyeduralkodó az állammal korlátlanul, kényre-kedvre nem rendelkezhetik. Aki államhatalmat kezel, azzal tetszése szerint nem rendelkezhetik, ha még oly impozáns tulnyomó többsége van is az országban, hanem csakis az állam céljai előmozdítására élhet a hatalommal. Aki alá van vetve az államhatalomnak, az viszont nem egy vak többségi akaratnak engedelmeskedik, hanem az állam magasabb rendeltetésének hódol meg.*

Minthogy tehát az állam organikus lény, mely csak a saját céljai irányában tud haladni s minthogy akkor, ha ebben akár egy zsarnokoskodó többség, akár egy zsarnok egyeduralkodó megakadályozza, az állam rendeltetésének megfelelni nem tud és tönkre megy, ennélfogva az állam jövője szempontjából a legfontosabb kérdések legfontosabbika az, hogy miként alkottassék meg az a szervezet, mely az állam hajóját irányítja.

És itt kell ismernünk a másik elméletnek egy nagy előnyét. Nekik nem kell töprengeniök afölött, hogy kinek adjanak szavazati jogot.

Szerintük minden egyes ember szerződő fél, tagja annak a társasági szerződésnek, mely az államot létrehozza, ennél fogva mindenkinek egyenlő szavazati joga van. Egész merevséggel azonban ők sem merik keresztülvinni teoriájukat és a 24 éven aluliaknak, a nőknek, katonáknak, fegyenceknek Franciaországban sincsen szavazati joguk, holott ezt a „jogfosztást“ saját elvi alapjukon megindokolni nem tudják s kénytelenek arra azt felelni, hogy ezek az elemek *nem alkalmasak* a közfunkció gyakorlására.

És tényleg ez a szempont, **az alkalmasság szempontja a döntő abban a kérdésben, hogy kinek adassék meg a választójog és kinek nem.** Itt pedig nem lehet irányadó az állampolgárok számszerű többsége, mert Concha igen szépen fejt ki, hogy *nem a számszerű többség véleménye tesz valamely törvényt helyessé és kelt az iránt belső hódolatot, hanem annak belső igazsága.* Éppen ezért lehetnek esetek, midőn a többségnél megfelelőbb egy kisebbség, sőt egy ember uralma azon az alapon, hogy tisztább birtokában van az emberi eszmének, mint a többség.

Ez sem új dolog, megtaláljuk ezt a gondolatot már Aquinói Szent Tamásnál is, aki szerint az idő, hely és egyéb körülmények figyelembevételével egyenlően jogosult az adott viszonyokhoz képest úgy a monarchia, mint az arisztokrácia és demokrácia, aszerint, amint egy ember, egy előkelő kisebbség vagy maga a nép összessége van a legteltesebb és legtisztább birtokában az emberi eszmének s az államalkotó képességeknek, míg ellenkező esetben, ha oda nem való elemek jutnak a kormányhoz, mindhárom államforma rossz és káros lehet. A monarchia elfajulhat tyranissá; az arisztokrácia elfajulhat oligarchiává; a demokrácia a csőcselék uralmává. Hogy ez az elfajulás megakadályozható legyen, már ő hangoztatja hogy *a polgárok minél szélesebb rétegének kell befolyást biztosítani a közügyekre.* Optima ordinatio principum est, ubi principatus ad omnes pertinet, tum quia ex omnibus eligi possunt, tum quia ex omnibus eliguntur. Az a legjobb kormányforma, ahol *mindnyájan* részesei a közhatalomnak s a kormányzókat *az egész nép kebeléből, mindnyájan* választják.

Az ideál tehát az, hogy lehetőleg minden egyes állampolgárnak, aki elérte a szükséges értelmi fejlettséget, befolyást biztosítsunk a közügyekre.

De nem azért, mert minden egyes polgárnak már születésénél fogva *joga* volna a maga akaratát rá presszionálni az államra,

hanem az állampolgárok lehető széles rétegének a közügyekbe való bevonása azért kívánatos és szükséges, hogy így minél tökéletesebben ellenőrizhető legyen a kormányhatalom gyakorlása és a kormányférfiak minden egyes ténykedése a nyilvánosság jótékony kritikája alatt álljon, mely elsöpörje őket, ha a hatalommal visszaélnék.

(Vármegyei Hírlap.)

III. A történelmi fordulat.

Főispáni székfoglaló.

Dicsőszentmárton, 1917. augusztus 14.

Immár negyedik esztendeje áll fegyverben a nemzet.

Határainkon ma is folyik a harc, tombol az ádáz küzdelem; ellenségeink áradata ostromolja nap-nap után a hős védők öntes-téből épült ércfalat; ma is dörögnek az ágyuk, lövedékeik felszántják a termő anyaföldet, halált, pusztulást visznek mindentüvé s akiket életben hagynak, azoknak is megőrlik idegeit, elfojtják életkedvét, megőrlik kedélyét.

Ma is még *milliók*, elvonva az alkotó munkától, testi és lelki energiájukat végsőkig megfeszítve, éjjel és nappal, hóban és sárban, golyófütyülés és ágyúbömbölés közepette harcolnak, küzdenek, dolgoznak és töpregenek azon, hogy megvédhessék a hazát — *minket* — az ellenséggel szemben; ma is még mindennap száz-
ezrek néznek szembe minden lépésüknél a halállal — *érettünk, helyettünk*; ma is még ezer meg ezer fiatal lélek törik derékon, ezer meg ezer gyermek, férj, családapa vére festi pirosra az árkokat.

Bocsássák meg nekem, ha ezt az ünnepélyes órát e komor képek felidézése netalán elhomályosítaná.

Tudom, hogy ma, a világháború negyedik évében a közvélemény — annyi viszontagság s oly sok szenvedés után — bizonyos tekintetben már elfásult ennek a titáni küzdelemnek még oly nagy eseményei és még oly ragyogó epizódjai iránt is. *De én most jövök onnan*; harmincöt hosszú, nehéz, keserves hónap küzdelmeinek hatása alatt állok ma is teljesen; az ott szerzett közvetlen impressziókkal ma is csordultig tele a lelkem.

Ha már a jó Isten kegyelme megengedte nekem, hogy — egyelőre legalább — nem kell folytonos életveszélyben, testi fáradtság

és nélkülözések között, állandó idegfeszültségben teljesíteni kötelességemet, úgy ezzel szemben kötelességemnek tartom — és tartozom ezzel nemcsak lelkiismeretemnek, nemcsak a hazának, hanem tartozom vele annak a sok gyerekarcú hősnek, azoknak a meglett férfiakkal és őszhajú családapáknak, akikkel együtt annyi nehéz, viszontagságos hónapot, annyi keserves napot, annyi rettenetes, borzalmas órát éltem át, *ezeknek az én kedves jó bajtársaimnak tartozom azzal, hogy ami erőt adott nekem a jó Isten, ami hatalmat adott Őfelsége kegyelme, ami energiát ezzel az erővel és hatalommal bele tudok fogni a munkába, azt mind arra fordítsam, hogy ezt a titáni küzdelmet diadalmasan, dicsőséggel-teljesen, tisztességesen, a magyar állam jogainak, a magyarság erejének csorbitása nélkül, de mielőbb befejezhessük.*

Az a kormány, mely engem e vármegeye kormányzásával megbizott, — *a demokrácia kormánya*. Az a ruha, melyet viselek, *a demokrácia ruhája*. Eddigi pályafutásom *a demokratikus polgári munka* jegyében folyt le. Nem fényes név és rang, nem előkelő rokoni összeköttetés, nem nagy vagyon juttatott engem ebbe a székbe, hanem — merem hinni — kizárólag csakis *demokratikus egyéni tulajdonságok: a munkabírási és munkaszerepet.*

Ezzel a multtal, ezekkel az egyéni tulajdonságokkal, ezzel a szociális meggyőződéssel én e helyen is *a demokrácia* lelkes előharcosa leszek és maradok.

Ha valaha lehetett kétség aziránt, hogy illő és méltányos-e jogokat adni annak, akitől az állam szigorú kötelességteljesítést vár, úgy a világháború megadta e kérdésre a csattanó feleletet.

Sohasem felejttem el, hogy 1914. őszén, a háború legkeserve-sebb napjaiban, fenn a Kárpátokban, mikor az ellenség egyik pozíciót a másik után ragadta el tőlünk, s mi, nyári hadjáratra öltözve, havas esőben, feneketlen sárban, hat hét óta mosdatlanul, szennyesen, rongyosan vánszorogtunk egyik hegytetőről a másikra s megfogyatkozott sorainkat egyforma falánksággal pusztította az ellenséges golyó és kolera; ezekben a nehéz időkben hányszor elbeszélgettünk arról, hogy ha Európa összes diplomatáit, minisztereit, politikusait *csak egy órára* ki lehetne hozni ide közénk, ahol mi már oly régóta szenvedünk s az óra elteltével azután haza bocsátanánk őket, de azzal a kikötéssel, hogy a következő héten ismét el kell jönniök egy órára, akkor azon a héten egész bizonyosan megkötnék a világbékét.

A diplomaták nem jöttek ki a lövészárokból s a világháború most is folyik tovább.

S ma, a háború negyedik esztendejében, az államférfiak még mindig gondosan megfogalmazott körmondatokba, kínosan kicirkalmazott frázisokba rejtik el háborús céljaikat, mert jól tudják és érzik, hogy a felbőszült, vérig kinzott milliók haragja elsöpri őket akkor is, ha valami elérhetetlen imperiálista hóbortért tették népüket szerencsétlenné s akkor is, ha valami jelentéktelen semmiségért ontottak annyi vért.

Csoda-e, hogy amikor a világháború ördöge milliókat tart olyan rabszolgaságban, melyhez képest az egyiptomi fáraók rabszolgái paradicsomi életet éltek, csoda-e, ha trónok dülnek le, államrendszerek bomlanak fel s a halálba küldött milliók mind fenyegetőbben kérdik: *miért és meddig?*

Ezt se legyen joguk megkérdezni?

S ha majd hazajönnek, akik hazajönnek, s itt azt látják, hogy azok, akiknek a kötelességekből a könnyebb rész jutott, hozzájuk képest kényelemben élnek, meggazdagodtak, elfoglalták a legjobb pozíciókat, s ha emiatt elégedettség támad az ő lelkükben, szabad-e megengedni, hogy ezt még az a tudat is tetézzé, hogy nekik jövőre sem lesz joguk a saját sorsuk intézésébe beleszólni?

Ha van kivezető út ebből a világfelfordulásból, ha van mód rá, hogy ismét fölépíthessük a romokat, ha van olyan csodaszer, mely megakadályozhatja e világháború megismétlődését, úgy ezt csakis a népjogok demokratikus kiterjesztésétől várhatjuk.

A kormány ezzel a nagy eszmével lépett az ország elé s ennek a megvalósításában nem ismerünk el más korlátot, mint azt, melyre a kormány elnöke, Gróf Eszterházy mutatott rá, s ez a korlát: *a magyar állam nemzeti jellegének megóvása.*

Ezt el sem lehet képzelni másképp. Lehetetlenség is volna, hogy a magyarságra káros javaslattal álljon elő az a kormány, melynek minden egyes tagja oszlopös előharcosa a magyarság jogainak s melynek kebelében tősgyökeres erdélyi ember, Ugron Gábor foglalja el az egyik legelőkelőbb pozíciót.

Apponyinál, Andrásynál akar valaki magyarább lenni? Ugron Gábortól kell féltetni az erdélyi magyarságot?

Ne ítéljük előre dolgok felett, melyeket nem is ismerünk ma még. A kormány egyes tagjainak kiváló egyénisége iránti bizalommal várjuk be higgadtan, nyugodtan az új választójogi javaslat

beterjesztését. Erős meggyőződése, hogy az a hazára és a magyarságra káros semmi körülmények közt sem lehet.

Csak azt nem szabad elhinnünk a pesszimistáknak, hogy a magyarság uralma ebben az országban olyan virágházi növény, melyet üvegfalakkal kell óvni szélről, napsütéstől; olyan kártyavár, mely az első szélfúvásra összeomlik; olyan agyaglábakon álló alkotmány, melyet minden oldalról meg kell mesterségesen támogatni, hogy össze ne düljön.

Hiszen ellenségeink hirdették ezt s erre az állításukra cáfolt rá legvilágosabban a magyarságnak a háborúban megnyilvánult eleven ereje.

A magyarság uralma ebben az országban évezredes tölgy, mely gyökereivel mélyen belekapaszkodik az anyaföldbe, melyet nem tudtak megingatni évszázadok viharjai s melyet nem fog elfonnyasztani, kiszáritani a demokrácia friss levegője sem, sőt éppen ellenkezőleg, új rügyeket fakaszt majd rajta.

A demokráciának, a néptömegek egészséges uralmának élető eleme a közélet tisztasága. *Demokrácia, melyben fészket tud verni a korrupció, rosszabb minden zsarnokságnál.*

Őfelsége a jelenlegi kormánytól tiszta közéleti tevékenységet vár; a kormány s annak minden egyes tagja ennek abszolút szükségességétől áthatva fogott hozzá az ország megszervezéséhez. De ha ezt a gondolatot odafönn nem is hangsúlyoznák olyan különös nyomatékkal, én akkor is szükségesnek tartanám — midőn e helyről először nyilatkozhatom — fennhangon hirdetni azt a meggyőződésemet, hogy *a közéletben csak becsületes fegyverekkel szabad küzdeni* s a nyilvánosság fórumán, a közpályán semmi keresnivalója nincs annak, aki nem a közérdeket szolgálja, hanem *üzletek* után futkos; akinek nevéhez, egyéniségéhez nemhogy büntetőjogi, de csak gentleman felfogás szerint is a legcsekélyebb szenny, érdekelttség, elfogultság tapad.

Hiszem és bizom abban, hogy velem együtt mindenki átérzi azt, hogy a közéletben csakis puritán gondolkodású, abszolút tiszta-kezü férfiakkal van helyük.

A vármegye közönsége meg lehet arról győződve, hogy ha van kérdés, melyben a tréfát nem ismerem, úgy ez az; semmiféle melléktekintet, sem egyéni szimpátia, sem terhes családi viszonyok, sem rokon kötelék, sem pártérdek, sem szentimentális ellágyultság nem fog engem megakadályozni abban, hogy könyörtelen igazsá-

gossággal szét ne üssek azok között, akik netalán megkisérelnék a közélet templomát látrók barlangjává lealacsonyítani.

A munka embere voltam egész életemben, soha semmi nehéz, fáradságos munkától nem huzódtam. A munka embere akarok lenni ezen a helyen is s a saját munkám bevetése mellett meg fogom találni a módját annak is, hogy mindazokat a munkaeőket, melyek rendelkezésemre állanak s amelyeknek működésére befolyást gyakorolhatok, egységesen, tervszerűen beállítsam a vármegye érdekeinek szolgálatába.

Én nem napról-napra tovább vegetálni, nem puhatolózni és kísérletezni, hanem *kész programmal* jövök a vármegye élére. A reám váró feladatok megoldására *kész terveim* vannak, melyeket a vármegye bölcs vezetői bizonyára értékes adatokkal, tanácsokkal fognak kiegészíteni. Tudom, hogy a tervek felvetésétől megvalósításukig hosszú út vezet; útközben egyes sallangok le-lemaradoznak róluk, más irányban viszont tartalmuk kibővül; a kítűzött *alapisírányok* helyességéről azonban meg vagyok győződve s ezeket az irányokat meg is fogom tartani.

Gondosan fogom ápolni a vármegye békéjét, a felekezetek, nemzetiségek, társadalmi osztályok harmoniáját. Akik engem ismernek, különben is jól tudják, hogy e tekintetben velem szemben senkinek sem lehet aggodalma.

Béke alatt azonban én nem tétlenséget vagy álmos nemtörődömséget értek. Az élet — haladás, mozgás; a tétlenség, a tespedés — halál.

A béke nem lehet öncél.

A varjak is szeretnek békességben lakmározni a gazda learatott terméséből; az őkrök is szeretnek békességben heverészni az istállóban, de azért ostoba volna az a gazda, aki el nem kergetné a károkozó varjakat s munkába nem fogná a heverésző őkröket, pusztán csak azért, hogy a békességüket meg ne zavarja.

Az én békém, melyet hirdetek, a dolgozó méhkas békéje, ahol minden egyes a maga kiutalt hatáskörében serény buzgósággal teljesíti kötelességét s a munka surlódás, zökkenés nélkül, tervszerűen folyik a nagy közös cél érdekében.

Ehhez a programhoz kérem a vármegye közönségének szives támogatását.

Válasz a román küldöttségnek.

Diesőszentmárton, 1917. augusztus 14.

Az a bizalom, mellyel Önök irántam viseltetnek, igazolása annak az álláspontnak, *a megértés* azon politikájának, melyet én hirdetek 15 éves gyermekkorom óta, mikor legelső cikkem meglátta a nyomdafestéket.

Én mindig azt hirdetem, hogy nekünk, akik egymás között, sőt valósággal egymásban élünk, meg kell értenünk egymást, *a szíveinket kell közelebb hoznunk egymáshoz*. Mindig azt hirdetem, hogy közöttünk komoly ellentét nincs, a megértésnek komoly akadályai nincsenek. Ami van s amit látunk, az csak *mesterséges* válaszfal, melyet erős kézzel félre kell lökni s akkor rátalálhatunk egymásra, szemtől-szembe nézhetünk egymással.

Ezt a politikát azonban nemcsak az a bizalom igazolja, mellyel Önök irántam viseltetnek, hanem ezt igazolják a háború tapasztalatai is.

A román népnek látnia kellett, hogy ha nem ragaszkodik feltétlenül, minden kétséget kizáró hazafias hűséggel az államhoz, ha megtűri azt, hogy egyes tagjai szélső irányzatokat propagáljanak, ezzel külső beavatkozásokat provokál és saját népének okoz pusztulást, romlást, szenvedést.

De meg kell tanulnia a magyarságnak is azt, hogy ha nem akarja ismét meg ismét vérrel és vassal védeni Erdélyt, akkor törődnie, foglalkoznia kell a román néppel és meg kell akadályoznia azt, hogy ennek a jó népnek egészséges ösztöneit helytelen irányba vezessék.

Egy év múlva.

(Búcsú a törvényhatóságtól.)

Diesőszentmárton, 1918. július 21.

Az országos politikai helyzetben beállott változás erkölcsi kötelességemmé tette, hogy megváljak főispáni állásomtól, melyre most egy éve neveztettem ki.

A világháború könny- és vérzivatarából mult év tavaszán üde, friss, demokratikus szellem áradt szét egész Európában.

Ez a szellem szülte nálunk Öfelsége közismert kéziratát, melyben sokat szenvedett népének széleskörű demokratikus reformokat ígért. Ez a szellem hívta életbe az Eszterházy-kormányt, melyben helyet foglaltak a nemzet érzelmeivel szoros kontaktusban álló pártok vezetérei s amely teljes határozottsággal, nyíltan és elszántan tört lándzsát az új irányzat mellett.

A háború mielőbbi tisztességes befejezése, fejlett szociálpolitika, a népjogok demokratikus kiterjesztése, a közélet tisztasága s a magyar nemzeti hadsereg voltak a főbb pontjai annak a programnak, melyet a kormány zászlajára írt s melynek megvalósítása annak idején biztosítva is látszott.

Az új irányzatot képviselő férfiak bizalma szólított engem — akkor szürke katonát — a harctérről e nemes vármegye élére.

Háromévi frontszolgálatom ezer tapasztalata, könnye és szenvedése érlelte meg lelkemben a meggyőződést, hogy az emberiség s különösen a magyar nemzet csakis a demokratikus iránytól várhatja sorsa jobbra fordulását.

Szives örömet vállalkoztam tehát a reám bízott feladatra. Szép volt a munkakör, magasztos az elérendő cél; az ország sorsát

intéző férfiakkal teljes elvi harmoniában sikeresnek és gyümölcsözőnek ígérkezett a munka.

Valamely politikai irányzat benső értékét azonban nem programjának egyes hangzatos pontjai adják meg, hanem az az erő és elszántság, melyet kitűzött céljai érdekében ki tud fejténi. *Mit ér a leggyönyörűbb program, ha nincs meg az erő, mely azt végre is hajthatná; mit érnek a legszebb jelszavak, ha nem törekszünk kitűzött céljainkat minden nehézség ellenére is diadalra juttatni!*

Az Eszterházy-kormány magasröptű programja, mely egy csapásra meghódította a lelkeket, meggyőződésem szerint alkalmas lett volna arra, hogy megvesse nemzetünk szebb jövőjének alapjait, ha ennek letéteményesei teljes határozottsággal biztosítják emberekben és intézményekben a program megvalósításának előfeltételeit.

A lefolyt év eseményeinek méltatása e helyen nem lehet célom. Csak rámutatni kívánok arra, hogy fontos külpolitikai események egész Európában ismét talpraállították az imperiálista irányzatot s nálunk speciális belpolitikai körülmények is közrejátszottak abban, hogy a lelkesedéssel fogadott demokratikus kormány súlypontja fokozatosan jobbra tolódott el, olyannyira, hogy májusban, az immár negyedik kormányválság után, azok a férfiak, kiket vezéreimül ismerek és vallok, kénytelenek voltak megtagadni a közösséget a kormány politikájával.

A történelem ítélőszéke fogja eldönteni, hogy vajjon az ország mai súlyos helyzetében üdvös és célravezető lett volna-e széles néprétegek aspirációinak megfelelően erős lendülettel új irányba kormányozni az ország hajóját, vagy pedig azoknak volt-e igazuk, akik minden időleges izgalmat is perhorreszkálva, a jelenlegi parlament többségével kötött kompromisszum útján keresték a további kormányzás bázisát.

Ami engem illet, nemcsak a zászló becsülete s az érdemtelenül belém helyezett bizalomért járó köteles hálaadatosság, hanem elsősorban saját legjobb meggyőződésem tette erkölcsi kötelességemmé, hogy ebből a helyzetből a magam személyére nézve levonjam a konzekvenciákat.

Álláspontom az, hogyha már az akut politikai válság így dőlt el, bármiként vélekedjünk is a megoldás helyességéről, az ország érdekéből az volna kívánatos, ha a kormánynak sikerülne a lelkekben harmoniát teremtenie és eredményes munkát kifejtenie.

Erre a feladatra azonban csak azok vállalkozhatnak, akik e

megoldást helyesnek ítélik és ezt a szituációt megteremtették, mert hiszen *ők viselik érte a felelősséget is.*

Úgy érzem, hogy az én személyem sokkal határozottabb, egyéniségem sokkal nyiltabb és egyenesebb, hogyses az így előállott nehéz helyzetben a kormány politikáját becsülettel képviselhetném.

E gubernamentális érdek felismerése volt döntő elhatározásomra nézve s ez a szempont fogja megszabni jövő magatartásomat is.

Nem búcsúzom a törvényhatóságtól. Generációk évszázados tradíciói fűznek ide s mint a vármegye szülötte és közéletének régebben is egyik szerény munkása, részt kérek és vállalok jövőre is a törvényhatóság közéleti munkájából.

Elemi kötelességet teljesítek azonban, midőn a főispáni szék-ből való távozásom alkalmából a törvényhatóságnak őszinte szívből hálás köszönetet mondok azért, hogy törekvéseimet és intencióimat átértve és magáévá téve, hivatali működésem alatt engem oly odaadóan támogatni méltóztatott.

Mint a modern reformtörekvések harcosa, megütöttem néha egy-egy húrt, melynek hangja eddig a vármegyében ismeretlen volt. A törvényhatóságnak a haladás és fejlődés iránti eleven érzékét bizonyítja, hogy ezek az új hangok nem keltettek diszharmoniót, hanem itt meleg érdeklődésre és fogékony talajra találtak.

Sokat szenvedett népünknek a háború alatt hozott mérhetetlen áldozatai s az államhatalom nap-nap után magasabbra csigázott követelményei kormányzati érdekből is kötelességemmé tették, hogy e nehéz időkben a megye békéjét fenntartsam s azt ne engedjem megzavarni semminemű disszonáns törekvések által. A törvényhatóság hazafias bölcsessége lehetővé tette céloim elérését s visszatekintve a lefolyt esztendőre, büszkeséggel állapíthatom meg, hogy a vármegye méltóságteljes nyugalma sohasem zavarta meg a szenvedélyek fölviharzása, sőt a latens ellentétek sem ütözköztek ez idő alatt sohasem össze.

Válságos történelmi időkben, rendkívül nehéz körülmények között, a legsúlyosabb feladatok nehezdedtek vállaimra.

E feladatokat több élettapasztalattal, több rutinnal, jártassággal és körültekintéssel talán megfelelőbben lehetett volna megoldani.

Ami ez erényekből hiányzott bennem, nézze el nekem a törvényhatóság cserében azért, hogy fiatalságom egész idealizmusát, legjobb meggyőződéseim teljes elhatározottságát és becsületes magyar lelkem igaz törekvéseit állítottam a közélet szolgálatába.

† Dr. Bréda Emil.

Az 1918-ról 1919-re forduló tél állandó lelki izgalmakban telt el. A régi állam pilléreinek összeroppanása, a Budapestről fölcsapó vörös láng, a Mackensen hadsereg átvonulása s ezt követően a román impérium berendezkedése nem történhetett meg simán és zökkenők nélkül.

A kitavaszkodás relativ nyugalmat hozott végre a politikai helyzetbe. Ekkor azonban új probléma kavarta fel a szenvedélyeket: *a földosztás*.

Erdélyszerte újra fölcsapott a már-már elszunnyadt szenvedélyek lobogó lángja, ismét kirobbantak az osztályellentétek. A falu népe nap-nap után tömegbe verődve tárgyalta a földosztás módozatait, mérőlécekkel és ölekkel jártak be kisebb-nagyobb csoportok a földeket, bizalmi férfiakat választottak és ismét elcsaptak, messzemenő terveket kovácsoltak, elfojtott és el nem fojtott szenvedélyes szavak hallatszottak minduntalan.

A magyar birtokosztály ezalatt háza négy fala közé visszahúzódva, kis vagyonszáját, sorsát és övéi életét féltő aggodalommal figyelte, várta, hogy hol fognak megállni a felkavart népszenevedély hullámai. Megelégszenek a földéhség csillapításával, vagy belekap a vörös kakas az oltalmat nyújtó ősi kuria fedelébe is; megmarad-e legalább a széltől-esőtől oltalmat nyújtó ház vagy földönfutóként kell pusztá életüket megmenteni s vajjon sikerülni fog-e ezt is megmenteniök?

A szenvedélyek kitörése egyik helyen vehemensebb, másik helyen enyhébb volt, aszerint, hogy mennyi volt a felgyülemlett gyúanyag. A legtöbb helyen sikerült a józanabb vezetőknek a szenvedélyeket levezetni anélkül, hogy pótolhatatlan értékek s főként mirdennél drágább emberélet esett volna áldozatul.

Küküllőmegye Erdőalja községében is magasra hágott a nép izgatottsága. Ennek lecsillapítása és a földosztási akciónak valamelyes mederbe terelése céljából szállottak ki oda 1919. március 10-én Dán Emil primpretor és dr. Bréda Emil ügyvéd. Sajnos, ezuttal jóindulatú törekvéseik tragikus balsikert eredményeztek. A feldühödött nép, abban a hiszemben, hogy a megjelent „urak“ meg akarják hiúsítani földosztási ábrándjaikat, rájuk rontott és a szerencsétlen, jobb sorsra érdemes dr. Bréda Emil ügyvédet, ki már nem tudott elmenekülni előlük, kétségbeesett védekezés után botokkal, ásókkal, kapákkal agyonverte.

Ebből az alkalomból irtam az alábbi cikket, mely kortörténeti dokumentum abból a szempontból is, hogy a fenyegető közhangulat nyomása alatt a lap még érinteni sem merte a halál okát.

Dicsőszentmárton, 1919. március 15.

Csütörtökön, 11-én reggel futótüzként járta át a várost a le-sujtó, megdöbbenő hír, hogy az éj folyamán dr. Bréda Emil ügyvéd hivatása gyakorlása közben Erdőalján szerzett sebeiben elhalt.

Az elhunyt ügyvéd vármegyénk szülötte volt s közönségünk széles rétegeiben osztatlan tiszteletnek és szeretetnek örvendett.

Bréda Tivadar marosdégi gör. kel. kántornak volt egyetlen fia; 1910-ben nyitott városunkban ügyvédi irodát s fáradhatatlan szorgalmával és lelkiismeretességével csakhamar virágzó klientelára tett szert. Pár évvel később nősült; mintaszerű, boldog családi életet élt, kizárólag hivatásának és családjának szentelve magát.

A temetés.

Impozáns módon nyilvánult meg közönségünk részvéte a tragikus sorsú ügyvéd iránt a temetés alkalmával, mely szombaton, 13-án délután ment végbe.

Az elhunyt újabban városi tiszti ügyészként működvén, a tanács őt a város halottjának tekintette. A ravatal a városházán volt felállítva s itt folyt le a gyászszertartás is.

Dacára a lucskos, csatakos időjárásnak s dacára annak, hogy a közel két óráig tartó orthodox szertartás alapos próbára tette a közönséget, a városháza s a körülötte fekvő tér feketéllett a résztvevők tömegétől. Ezuttal valóban el lehetett mondani, hogy vallási, nemzeti és osztálykülömbőség nélkül az egész intelligencia jelent meg a temetésen.

Valamiképpen mindnyájan azt éreztük, hogy — így vagy amúgy — minket is érintett a szerencsétlen fiatal ügyvéd tragédiája; hogy ennek a koporsónak egy virágszállal, egy utolsó Isten hozzáddal mi is adósai vagyunk.

A négy árva.

Elhangzik a városházán az utolsó beszéd és megindul tömött, zárt sorokban a temetési menet. Ekkor bontakozik ki valójában a gyászolók imponáló, hatalmas tömege.

A görög szertartás szerint a temetőbe vezető úton négy izben meg kell állania a menetnek, mialatt a papság négy evangéliumot olvas föl.

Véletlenül történt-e avagy szándékosan — a második evangélium meghallgatása végett a menet éppen az elhunyt ügyvéd lakásánál állott meg.

A papság helyet foglal a házzal szemközt s belekezd az előirt imába. A körülállók tiszteletteljes csöndben, levett kalappal halgatják. Ekkor megjelenik a lakás ablakában egy őszhajú öregasszony és négy kis gyermek; a legnagyobb öt-hat éves, a legkisebb ölbeli pólyás baba. Nézik, hogy mi történik odakint.

Szegénykéek! Talán azt sem tudják, hogy mit visz magával az a virággal borított fekete kocsi! Mit tudnak ők társadalmi, gazdasági problémákról! Csak azt tudják, hogy édesapjuk már harmadnapja elment s azóta még nem jött haza...

Az özvegy az ablakra tekint és felzokog. Kérges szívű férfiak szemei megtelnek könnyel.

**Látjátok, mennyi földre van
szüksége egy embernek...**

A temetőben.

A koporsót leteszik a sírgödör szélén arra a három lépés hosszú és egy lépés széles földdarabra, mely egyforma osztályrésze mindnyájunknak.

Elhangzik a papság utolsó imája s akkor a búcsuztató szónok beszédében megüt egy mélyen rezonáló akkordot:

— Látjátok, emberek, testvéreim, ennyi föld az mindössze, amire egy embernek szüksége van...

Hiszen nem új igazság ez. Tanítottak erre nagyon régen az iskolában; hangoztatták előttünk a templomban; olvastuk számtalanszor nyomtatásban. Rég tudjuk mi, hogy minden földi kincs: arany és ezüst, legelő gulya és tele magtár, ezer holdas dominium és számlálatlan milliók — hiába szorongatjuk kapzsi markunkban, hiába nyulunk utánuk bűnös sóvárgással — mind elhagynak, mind itthagynak s nem marad egyebünk, csak az a sírgödör.

Tudjuk nagyon jól, hogy kincs és pompa, hatalom és dicsőség mind csalóka értékek, csillogó hiúságok. Tudjuk, hogy az igazi értékek nem ezek, hanem a szeretet, jóság, könyörület, önzetlenség, igazságosság...

Tudjuk mi ezt régen. Rég tanultuk, rég el is felejtettük.

Igazán át nem érzi ezt az igazságot ma senki.

Ezért hatott mindenkire revelációként a szónok mondása.

Vajha a négy kis árva tragikus sorsa s a bánatos özvegy hulló könnyei megértetnék ezt a régi, de örökké új igazságot mindenkivel.

Egy át nem adott memorandum.

Az erdélyi románság vezetői a forradalom kitörésének órájától kezdve csak saját népük megszervezésével foglalkoztak. Az 1918. december 1-én tartott gyulafehérvári gyűlésre csak az erdélyi román nép kiküldöttei voltak hivatalosak. A megyesi gyűlés után bekapcsolódtak az erdélyi közéletbe a szászok is. Hogy azonban Erdélyben magyarok is laknak, azt a nagyszebeni kormányzótanács égszerűen nem látszott tudomásul venni.

E taktikának mindkét népre végzetes következményeit éreztem és előre láttam. Ennek hatása alatt írtam meg az alábbi memorandumot Maniu Gyulához, a nagyszebeni kormányzótanács elnökéhez. Hogy megírtam és éppen ekkor írtam meg, arra nem csekély befolyással volt az a véres esemény is, melyről az előző fejezet számol be.

A memorandumot személyesen vittem el Nagyszebenbe és Maniu Gyulától kihallgatást kértem vármegyém egyes fenyegetett köztisztviselői ügyében. Maniu lekötelező szívességgel fogadott, panaszaimat nyomban személyesen orvosolta, előterjesztett kéréseimet teljesítette.

A memorandumot azonban mégsem adtam át neki.

A közvetlen érintkezés s a Nagyszebenben uralkodó közhangulat hatása alatt éreznem kellett, hogy a memorandum elkésett. A kocka el volt már vetve. Nemcsak az önálló, hanem az autonóm Erdély is túlhaladott álláspont volt már akkor.

Konkrét kívánságaim honorálása dacára rezignáltan tértem vissza Nagyszebenből.

Május havában ismét volt egy momentum, mikor úglátszott, mintha a nagyszebeni kormányzótanács a magyarországi események hatása alatt talán mégis hajlandó volna a megoldás valamilyen formáját akceptálni.

Ekkor bemutattam az általam kidolgozott kibontakozási tervet egy tekintélyes, idősebb magyar úrnak, kinek az nagyon megtetszett és elvitte Hätegan miniszternek, akkor már Kolozsvárra.

A nagyszebeni hangulat hatása alatt semmiféle illuziókat sem tápláltam az eredmény tekintetében.

Hätegan tényleg azt mondta a tervet, hogy az „nagyon érdekes”. S ezzel sorsa meg is volt pecsételve.

Nekem azonban mégis megmaradt az a kétes értékű vigasztalásom, hogy a kibontakozási tervet eljutott felelős kezekbe. S így soha senki sem vádolhatja meg az erdélyi magyarságot azzal, hogy nem kereste az erdélyi román-sággal az érintkezést s nem jelölt meg modus vivendit Erdély harmonikus újjászervezésére abban az időpontban, mikor ledőltek a régi államkeretek, de az új államalakulások kérdésében még nem döntött a nemzetek legfőbb ítélőszéke.

A Maniu Gyulának át nem adott memorandum a következő:

Elnök Úr!

Falusi magányomban sokat elmélkedem fajom, nemzetem és szép Erdélyországunk sorsa felett.

Nem ejtettek soha egy percig sem kétségbe a nehézségek, surlódások, a kulturális és gazdasági fejlődés mai akadályai, melyek sok embert megzavartak, sőt egyesek erkölcsi világának egyensúlyát is megingatták.

Tisztában voltam és vagyok azzal, hogy mindez csupán természetes következménye a nagy átalakulással járó rázkódtatásoknak s annak az egymás iránti kölcsönös bizalmatlanságnak, féltékenységeknek és sok félreértésnek, melynek orvoslására a mult férfiai semmit sem tettek, azzal soha komolyan nem is törődtek.

Nem zavartak meg ezek a bajok és nehézségek engem azért sem, mert tisztában voltam vele, hogy a mostani nehéz, súlyos közállapotoknak előbb-utóbb meg kell változniok; a kormányzók és kormányzottak közötti viszonyban bizonyos modus vivendinek *kell* létre jönnie, hiszen az Elnök Úr kormánya alatt élő milliányi magyarság nem *quantité négligeable*. Jól tudom azt, hogy szuronyokkal tartósan épp úgy nem lehet kormányozni, amint a kormányzottaknak sem lehet évtizedeken át állandóan a legmerevebb passzivitást és ellenszegülést tanusítani. Személyesen ismerve és tapasztalva a kormányzótanács több tagjának s elsősorban Elnök Úrnak széles európai látkörét és modern, liberális gondolkodását, meg voltam mindig győződve arról, hogy ha más nem, úgy az *idő* előbb-utóbb meg fogja hozni e problémák megoldását, vagy legalább is a ma még égő, fájó sebek beheggedését.

Úgy ítélt meg a helyzetet, hogy az erdélyi magyarság nyugodtan, türelemmel várhatja az idők változását. Több veszíténi-valója már amúgy sincsen s bármely politikai változás csak enyhíthet, de többé már nem súlyosbíthat a sorsán. Ez a tudat nyugalmat és türelmet öntött a lelkembe s ugyanerre intettem mindazokat, akik sorsunkon kétségbeesve, elkeseredtek.

Ma azonban úgy látom és érzem, hogy a helyzet megváltozott.

Szabadjon egy több százados régi erdélyi román anekdotát felelevenítenem. Egy embert pokolba visznek az ördögök. Barátai, ismerősei sajnálkoznak rajta: No te szegény lélek, neked ugyan rossz sors jutott, rosszabb már nem is lehetne! Az elkárhozott nevelve válaszol: Dehogyan nem, dehogyan nem! Igaz, hogy a pokolba jutok s igaz, hogy a pokol a legnagyobb rossz, de mégis legalább *visznek* oda a hátukon az ördögök. Hátha megnyergelnének, a hátamra ülnének s nekem kellene őket is vinnem, akkor is csak a pokolba jutnék s bizony sokkal rosszabb sorsom volna!

Az erdélyi magyarság ma már nem ringathatja magát abban a hitben, hogy sorsa rosszabbra nem, hanem csak jobbra fordulhat s nem számíthat többé arra, hogyha egyéb nem, úgy lendít végül a sorsán az az előrelátás, mellyel a jó gazda saját érdekében kíméli, ápolja és gondozza nemcsak édes fiait és leányait, hanem igavonó marháját és fejőstehenét is.

Az okos, előrelátó gazda részéről számítani lehet erre a kíméletre. Az erdélyi magyarság azonban ma az előtt a helyzet előtt áll, hogy ugyan így is, úgy is a pokolba jut, de oda nem kényelmesen a hátukon viszik őt mások, hanem megnyergelik, hátára ülnek s neki magának kell majd vinnie másokat, akiknek szintén ugyanoda vezet az útjuk.

Három évet töltöttem a harctéren katonák között, ismerem a legénység gondolkozását és lelkiállapotát. E tapasztalataim alapján eleve tisztában voltam azzal, hogy ha a mielőbbi béke meg nem köttetik, akkor okvetlenül katasztrófa lesz a dolog vége s ezért már annak idején illetékes helyen többször figyelmeztettem a bekövetkező veszedelemre, mely abban rejlik, hogy nagy embertömegeket hadbaszólítani, felfegyverezni és harcba vinni ugyan szintén elég nehéz dolog, de még mindig aránytalanul könnyebb feladat, mint ugyanezeket azután leszerelni, lefegyverezni s békés polgári foglalkozásukhoz minden rázkódtatás nélkül visszavezetni.

A románság imperiuma ma Erdélyben egyfelől a román királyságra, másfelől az erdélyi román intelligenciára s köztük elsősorban a papságra támaszkodik. Nem tulzás tehát, ha azt mondom, hogy egy esetleges bolsevik-szociálista agitáció ez ellen az uralom ellen harcbaviszi azt az egész fegyvertárát, mellyel -- ma például Magyarországon -- oly fanatikusán küzd a közélet minden

konzervatív, royalista, klerikális, imperiálista és nacionalista jellegű vagy annak minősíthető megnyilvánulása ellen.

Elnök Úr ismer engem, ismeri a románság nagy kérdéseiről a múltban és a jelenben vallott álláspontomat; ezért bizonyára nem fog sem félreérteni, sem megneheztelni, ha nyíltan és őszintén ki mondom, amit hiszek és gondolok.

Az erdélyi magyarság eddig bizonyos fásult egykedvűséggel nézte a román nacionalizmus és a magyarországi bolsevizmus közötti harcot. Tisztában volt azzal, hogy egyiktől sem várhat sok jót és bármelyiknek a győzelme esetén egyaránt a pokolba viszik az ördögök. De érezte másfelől azt is, hogy egyik sem irányul egyenesen és elsősorban ellene s változatos érzelmekkel reménykedett abban, hogy egyik vagy másik mégis csak kíméletesebb lesz iránta.

A magyarországi bolsevizmus Scyllája s a román nacionalizmus Charybdise között azonban ma egy új veszedelem tűnt föl s ez: a román bolsevizmus réme.

Hogy ez a veszedelem reánk — erdélyi magyarokra és románokra nézve egyaránt — mit jelent, azt nem kell bővebben fejtegetnem. S hogy egy román bolsevizmus veszedelmének eshetőségével igenis komolyan számolnunk kell, azt falusi magányomban és teljes visszavonultságomban is módomban állott megállapítani.

A veszedelem ma még nem imminens. Az októbertvégi budapesti forradalom kitörését sem hitte azonban senki közvetlenül küszöbön állónak. Szabadjon ezért — mint érdektelen külső személynek, aki *alulról* nézem ma a dolgokat — kifejezést adnom azon meggyőződésemenek, hogy amint Károly király és Wekerle illuziókban ringatózva lekésték az orvoslás történelmi pillanatát, úgy bekövetkezhetik az az idő s talán nincs is messze, midőn Elnök Úr kormányának nem annyira a magyar nacionalizmussal, mint elsősorban ezzel a belső veszedelemmel kell számolnia.

Ismételten kérem, hogy a kultúrember komoly aggodalmától sugallt eme nyílt és őszinte szót ne méltóztassék félreérteni.

A kultúrember aggodalma adta kezembe a tollat, hogy rámutassak azokra az eszközökre, melyekkel nézetem szerint meg lehetne előzni Erdély összes kulturális és gazdasági kincseinek elpusztulását.

Ez az eszköz pedig: az erdélyi magyarsággal kötendő igazságos és méltányos béke, a wilsoni elvek s a történelmi Erdély alkotmányrendszerének alapján.

Igaz, hogy a két népfaj ideológiáját ma egy világ választja el. Igaz, hogy Nagy-Románia ideálja s Magyarország területi integritásának elve, mint a tűz és a víz, ma engesztelhetetlen ellenségekként állanak egymással szemben.

Végeredményben azonban mindkét ideál csak *távolabbi* végcélja a két erdélyi népfajnak és *sokkal közelebb állanak mindkettőjük lelkéhez azok az értékek, — saját tűzhelye, kultúrája, vallása, sociális rendje és kis vagyontárája — melyek most mind közvetlen veszedelemben forognak.*

Hiszem, hogy kölcsönös jóakarattal meg lehet találni a megértés útját. Minél hamarabb rálépünk erre, annál könnyebben; minél tovább halogatjuk, annál több új meg új függő kérdés mérgesedik el s annál több problémának a kiegyenlítésén kell fáradoznunk, amint pl. a tisztviselő-kérdés is napról-napra nehezebbé és bonyolultabbá válik.

Nem maradok a frázisoknál és bátor vagyok konkrét javaslatot terjeszteni Elnök Úr elé, kérném azonban, hogy azt kizárólag saját személyes tájékoztatására szolgáló, teljesen bizalmas jellegű közlésnek méltóztassék tekinteni.

Előre bocsátom, hogy csupán a saját iniciatívámból és kizárólag a magam nevében beszélek. Amit előterjesztendő vagyok, azt senki mással nem közöltem. Merem állítani azonban, hogy ismerem az erdélyi magyarság gondolkozását, lelkivilágát és tudom hogy mik a vágyai, törekvései, eszméi és sérelmei.

Az idecsatolt irat tizenkét pontjában foglaltam össze azokat az alapelveket, melyek alapján hitem szerint a román kormányzótanács és az erdélyi magyarság között meg lehetne teremteni azt a méltányos, igazságos, maradandó békét és egyetértést, mely nem abban áll, hogy a létező kormányrendszerbe egyik vagy másik népfaj a jobb jövő reményében fásultan *beletörődik*, hanem olyan imperium lenne, melyet *mindegyikük a magáénak vall és érez, ahhoz teljes lelkéből ragaszkodik* s nemcsak, hogy nem törekszik, sőt nem is vágyik annak megdöntésére, hanem ellenkezőleg készségesen *hajlandó azt minden külső erkölcsi vagy fizikai támadással szemben megvédelmezni.*

Messze vezetne, ha 12 pontomat külön-külön kivánnám indokolni. A leglényegesebb szempont, amelyet éppen a magyarság ideológiájára s egész lelkivilágára való tekintettel nem mellőzhettem s hangsúlyozva ki kellett emelnem: *a jogfolytonosság elvének sértetlen fenntartása.* Ennek respektálását igen fontos gyakorlati érde-

kek is okvetlenül szükségessé teszik. A pesti forradalom nem tartotta a magyarság lelkének ütőerén kezét, mikor ezt az elvet figyelmen kívül hagyta; ezért kudarca előre látható volt.

Ne tévessze meg Elnök Urat az, hogy akadnak magyar emberek, kik kevesebbel, talán lényegesen kevesebbel beérik. Sokkal többen vannak azok, akik egyáltalában semmiféle egyezségről nem akarnak hallani. A megoldásnak olyannak kell lennie, mely a magyarság zömének, nagy tömegeinek lelkében teremt megnyugvást. Az erdélyi románságnak a legutóbbi évtizedekben folytatott küzdelmei világosan bizonyítják azt, hogy egy pár gyöngébb gerincű, energiátlanabb ember csatlakozása valamely, a nép lelkétől idegen irányzathoz, csak azt eredményezi, hogy a mérsékeltebb gondolkodásuak valósággal kiközösítettnek népük érzelmi világából, mely ennek következtében mindinkább a szélsőséges elemek befolyása alá kerül. Mig ellenben az 1867-iki kiegyezés története azt igazolja, hogy a még oly népszerű szélsőséges politika is megbukik vagy legalább is évtizedekre ábrándképpé foszlik akkor, ha a nemzet érzelmeivel számolva, komolyan, őszintén, fenntartás nélkül rálépünk a megértés útjára.

A csalhatatlanságot természetesen nem arrogálom magamnak s távolról sem állítom, hogy tételeim nem volnának diskutabilisak, sőt kétségtelenül igen sok változtatáson fognak keresztül menni akkor is, ha itt is, ott is elfogadtatnak.

Én csupán az irányt kívántam megjelölni, az útvonal kitűzése, az út traszirozása további feladat.

Ha Elnök Úr javaslataimat tárgyalásra alkalmasoknak s lényegükben elfogadhatóknak ítéli, úgy erre vonatkozó közléseinek és kívánságainak tudomásulvétele után én gondoskodnék arról, hogy összehivassék egy hét-nyolc tagból álló szűkebb bizottság, melyben résztvenne a három magyar egyház főpásztora, a katolikus, református és unitárius püspök, valamint négy-öt olyan tüggetlen, tekintélyes vezető férfiú, kiket az erdélyi magyarság eddigi politikai multjuk alapján őszintén, fenntartás nélkül, valóban vezetőinek vall és ismer. Ez a szűkebb bizottság volna hivatva arra, hogy az unió alapelveit a nagyszebeni kormányzótanáccsal egyetértésben véglegesen megformulázza; aminek megírténte után összehivatnék egy 120—200 tagból álló magyar nemzeti tanács, mely a kötött megállapodást szankcionálná s a kormányzótanácsba a magyarság képviselőit megválasztaná.

Egy ilyen alapokra fektetett megállapodás nemcsak az Elnök Úr kormánya alatt élő magyarság helyzetét rendezné, de — amint Erdély történeti multja igazolja — kiszámíthatatlan befolyással lenne a szomszédos — Szatmár, Debrecen, Nagyvárad, Arad stb. — vidékek magatartására is. Külpolitikai jelentőségét nem tudom ma innen megítélni, de bizonyára szintén nem volna lekicsinyelhető.

Ha Elnök Úr bölcs megítélése szerint javaslataim ezidőszerint nem képezhetik további tárgyalás alapját, — nos akkor egyszerűen korai volt még a galambot a bárkából kibocsátani. Ez esetben csak az az egy kérésem volna, hogy jelen közlésemet, mely teljesen magánjellegű és bizalmas természetű, ennek megfelelően kezelni és egyszerűen meg nem történtnek tekinteni kegyeskedjék.

Fogadja Elnök Úr kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Dicsőszentmárton, 1919. március 24.

A kibontakozási tervet, melynek „Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei” címet adtam, a következő 12 pontban foglalja össze a kontemplált megállapodás körvonalait:

1. Erdély három nemzete: a *magyar*, a *román* és a *szász nemzet* közös nagy érdekei: a közrend, személy- és vagyónbiztonság, a vallás- és lelkiismereti szabadság, a nyugodt kultúrális és gazdasági fejlődés, a valódi szabadság és demokrácia védelmére s Erdély vérrel szentelt földjének jövő boldogsága érdekében *szoros, fölbonthatatlan uniót és szövetséget köt egymással.*

2. Magyarország területi integritásának és Nagy-Romániának az erdélyi nemzeteket ezidőszerint egymással szembeállító problémája *külpolitikai* kérdésnek tekintetik s mint ilyen fog annak idején Erdélyország arra hivatott legális organumai által végleges megoldáshoz jutni, a három nemzet ezen unióban biztosított autonóm jogainak teljes respektálása és intézményes védelme mellett.

3. Ugyancsak külpolitikai kérdésnek tekintetik s mint ilyen fog elbiráltatni az a további kérdés is, hogy mely

területek tartozzanak az ekként három nemzet szövetségéből álló Erdélyországhoz.

4. A három nemzet 24 tagból álló kormányzótanácsot alkot, mely 10 román, 10 magyar és 4 szász tagból áll, kiket saját nemzeteik ideiglenes képviselői delegálnak. Az így megalkotott kormányzótanács határozatait egyhangulag vagy legalább kétharmad szótöbbséggel hozza.

5. A kormányzótanács tagjai töltik be részben miniszteri, részben államtitkári minőségben a szervezendő 12 tárcát, melyből 5 a román, 5 a magyar és 2 a szász nemzetnek jut akként, hogy a miniszter és az államtitkár egyik tárcánál se tartozzék ugyanazon nemzethez.

6. Mindazon szentesített törvények és egyéb jogszabályok, melyek Erdély területén 1918. október 31-én érvényben voltak, továbbra is teljes változatlansággal érvényben maradnak, azzal az egyetlen eltéréssel, hogy mindazok a jogok, funkciók és hatáskörök, melyek a tételes törvények értelmében eddig a királyt és a magyar kormányt illették meg, a törvényhozás további intézkedéséig a kormányzótanácsra szállanak át s Magyarország címere és jelvényei helyett Erdély címere és lobogója használandó.

7. A történelmi tradíciókra és az egyes nemzetek közötti féltékenységekre való tekintettel az erdélyi kormányzótanács *Gyulafehérvárt* választja székhelyéül.

8. Mindazon tisztviselők, kik 1918. október 31-én állásban voltak, állásukban, hatáskörükben és illetményeik élvezetében változatlanul megmaradnak. Előléptetésük, nyugdíjazásuk, fegyelmi eljárás alá helyezésük s elmozdításuk tárgyában a fennálló tételes jogszabályok irányadók. A nagyszebeni román kormányzótanács által eszközölt tisztviselői kinevezéseket az erdélyi kormányzótanács en bloc szankcionálja és megerősíti; amennyiben azonban ezeket nem kíváná jelenlegi szolgálati helyükön alkalmazni és

saját beleegyezésükkel nem volnának áthelyezhetőek, teljes illetményekkel rendelkezési állományba helyezhetőek.

9. Az erdélyi kormányzótanács tagjai s az ennek megalakulása után *ujonnan* hivatalba lépő tisztviselők és egyéb közfunkcionáriusok a következő esküt teszik le:

Én N. N. esküszöm az élő Istenre, hogy Erdélyhez hű leszek, Erdély alkotmányát, a három nemzet unióját és szabadságait, Erdély minden polgárának lelkiismereti, nemzeti és önkormányzati jogait tisztelem, megőrzöm, ahhoz teljes szivemből ragaszkodom; a törvényt megtartom, előljáróim törvényes rendelkezéseinek engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm s hivatalos kötelességeimet pontosan és lelkiismeretesen teljesítem. Isten engem úgy segítjen!

10. A kormányzótanács megalakulásától számított 15 napon belül egybehívja az erdélyi országgyűlést akként, hogy az legkésőbb három hónapon belül összeüljön. A választások a kormányzótanács imperiumának alávetett egész területen a fennálló törvények szerint érvényes szavazati jog és eljárás mellett s a ma érvényben lévő rendelkezések szerinti választókerületekben hajtatnak végre. Az országgyűlésre a választott képviselőkön kívül ülési és szavazati joggal meghivatnak az erdélyi egyházak püspökei és egyházmegyénként egy-egy világi főemberük.

A választások szabadságáért és tisztaságáért a kormányzótanács tagjai egyéni reputációjukkal és politikai becsületükkel felelnek.

11. A kormányzótanács a következő törvényjavaslatokat terjeszti az országgyűlés elé:

a) Erdély törvényhozó szerveinek organizációjáról és Erdély címerének, színeinek, valamint a három nemzet jelvényeinek használatáról;

b) az általános választójogról;

c) az agrárreformról;

d) a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló 1868. évi

XLIV. t.-c. olyatén megváltoztatásáról, mely az unióban szövethetett három nemzet jogainak és méltóságának megfelel;

e) a vármegyéknek a nyelvhatárokkal lehető összhangban való kikerekítéséről, ezzel kapcsolatban a közigazgatási és igazságszolgáltatási területek és választókerületek szoros összefüggésbe hozataláról;

f) a büntetőtörvénykönyv olyan módosításáról, mely szerint arra való tekintettel, hogy Erdélyország szuverenitásának a három nemzet a letéteményese, felségsértésnek minősítették és aszerint büntetessék minden olyan cselekmény, mely a három nemzet bármelyikének becsületét, faji öntudatát sérti, békés egyetértésük megbontására irányul és köztük gyűlöletet, visszavonást szít.

12. Erdélyi állampolgárok azok, akik

a) 1918. október 31-e előtt Erdély területén születtek vagy itt közhivatalt viseltek,

b) akiket a törvényhozás honfiúsít,

c) az a) és b) alattiak törvényes leszármazói.

Erdély területén csak az erdélyi állampolgárok viselhetnek közhivatalt, gyakorolhatnak politikai jogokat, birhatnak ingatlant, lehetnek törvény által alkotott testületek és társadalmi egyesületek tagjai, valamint nyilvános számadásra kötelezett vállalatok igazgatósági és felügyelőbizottsági tagjai s tisztviselői.

E pontozatok letárgyaltatnak egy 7—10 tagból álló szűkebb bizottság által, mely a három erdélyi magyar püspök és a legtekintélyesebb erdélyi vezető férfiaktól állítatik össze.

Amennyiben a bizottság és a szebeni kormányzótanács között a pontozatokra nézve végleges megállapodás jön létre, úgy összehívatik egy szélesebb magyar nemzeti tanács, mely ezeket ratifikálja s a közös kormányzótanácsba a magyarság képviselőit megválasztja. E nemzeti tanács körülbelül a következőképpen állítatik össze:

A püspökök és egy-egy világi főember.

A magyar nemzetiségű és erdélyi születésű országgyűlési képviselők.

A legutolsó törvényesen kinevezett főispánok.

A kolozsvári egyetem rektora és dékánjai.

Az ügyvédi kamarák, kereskedelmi és iparkamarák, vármegyei gazdasági egyesületek, kir. törvényszékek és kir. ítélőtáblák elnökei.

A megértés politikája.

— Az Új Világ programjához. —

1919. április havában megindult Nagyszebenben a hirhedtté vált *Új Világ*. Szerkesztőjét, *Márton Andort*, jól ismertem, úgy is, mint Teréz-árvaházi igazgatót, úgy is, mint a Hohenlohe herceg által alapított és nagy áldozatokkal támogatott, mindenben korrekt irányú *Nagyszebeni Reggeli Ujság* szerkesztőjét. Az *Új Világ* ennek utódjaként jelent meg a nyilvánosság előtt, ugyanazon szerkesztővel. Felfigyeltem arra a hangra, melyet az *Új Világ* megütött s amely határozott céltudatosságot árult el. Hogy e tudatosság egyben jóhiszemű is, azt akkor — a legelső számokat olvasva még csak — nem mertem kétségbevonni. De épp oly világosan láttam azt is, hogy az *Új Világ* akciója időszerűtlen, céltalan és szerencsétlen, mert az erdélyi románság akkori diadalérzete s az erdélyi magyarság akkori rezignációja egyáltalában nem tette fogékonnyá egyik oldalon sem a lelkeket a megértés politikájára. Ennek a különben általam annyira helyeselt irányzatnak ilyen alkalmatlan időben való hirdetése tehát a kívánt eredmény helyett csak *a megértés politikájának hosszú időre való diszkreditálását eredményezhette*. E meggondolások hatása alatt írtam az *Új Világhoz* az alábbi cikket, mely a postai közlekedési nehézségek miatt csak annak 18-ik számában jelenhetett meg. A cikknek — mint általában minden írásomnak — minden sorát ma is fenntartom. Akkor azonban sokan félreértették, félremagyarázták — különösen olyanok, akik el sem olvasták.

Nagyszeben, 1919. április 20.

Bizánc végnapjaiban Konstantin, az utolsó császár, tanácskozáásra hívta egybe birodalma nagyjait s föltette nekik a kérdést: Mi történnék az országgal, a fővárossal, a néppel, ha a török letiporja a bizánci császárságot? Együtt voltak a császári hercegek, a patriárka, a nemesség és polgárság vezérei, de senki sem válaszolt. A császár ismét és ismét elébük terjesztette a kapitulációt és a vértanúhalált, a harcra szervezkedést és egy új haza alapítását, de a birodalom nagyjai hallgattak. Végre megszólalt egyikük:

— Uram, nagy császár! Bizáncnak élnie kell, mert Isten adta lelkébe az életet! Hogy mi lesz, ha megszűnnék a bizánci császárság?!... *Akkor rombadől egy világ s hogy micsoda új fű nő majd a romokon, azt én nem tudom, kutatni nem is akarom!*

Ugyanez az elkeseredetten bizakodó, fásultan passzív hangulat üli ma meg az erdélyi magyarság lelkét.

Ebbe a hangulatba szólott bele az Új Világ s ezért érthető feltűnést váltott ki programja, mely azt hirdeti, hogy teremtsünk Erdély bérci között *megértést, békés együttélést s akkor nyugodtan nézhetünk a jövő elébe, bármiként forduljon is a sors kereke, bármelyik népfajnak jut is a hatalom és vezetőszerp.*

Mint az erdélyi közéletnek egyik munkása, jogot formálok magamnak ahhoz, hogy ehhez a programhoz hozzászólhassak, annál is inkább, mert ugyanazokat az eszméket látom itt viszont, melyeket közel két évtizede hirdetek, igen gyakran a közvéleménnyel szemben és többnyire egyedül.

Már mint gyerekifjúnak megkapta lelkemet a román probléma. Mélyére akartam hatolni. Nem értem be azzal, hogy sablon szerint átlapozzam Jancsó Benedek és Moldován Gergely munkáit. Megtanultam a nyelvet, olvastam az irodalmat, tudtam gyönyörködni Eminescu és Coşbuc művein, megismertem a nép szokásait és gondolkozásmódját. Le akartam vetközni minden előítéletet, minden dogmát, mely megzavarhatott volna a dolgok objektív megítélésében.

Ezzel az előkészülettel fogtam hozzá a románság törtérijának és politikai törekvéseinek tanulmányozásához s igyekeztem megérteni mindazokat az eszméket, melyeket Sincai-tól Buneáig és Xenopoltól Jorgáig a román írók papirra vetettek.

Feleletet kerestem arra a problémára: *Mi távolította el eny nyire egymástól, mi állította egymással szembe ezt a két népfajt, melyet a történelmi és földrajzi szükségszerűség Európa keletén szorosán egymásra utal? Áthidalhatatlan szakadék tátong-e köztük, avagy csupán mesterségesek a válaszfalak?*

Úgy éreztem, s úgy érzem ma is, hogy a problémára a feleletet megtaláltam. S a felelet az, hogy a magyarokat és románokat elválasztó okok között valóban reális a *nyelvi* különbség, kevesebb a *kultúrális*, még sokkal csekélyebb az *ethnikai* ellentét; ezen túlmenően azonban, mindazok az okok, melyek a két népfajt egymással szembeállítják, pontonként kimutathatóan csupán idegen érdekek külső, mesterséges szüleményei.

A történelem és a közelebbi mult politikája herosztráteszi elvetemültséggel és könnyelműséggel játszotta ki egymás ellen saját önző céljai érdekében a magyar és a román nép érzelmeit. Idegen külső érdekek szolgálatában, mesterségesen igyekeztek megakadályozni azt, hogy e két népfaj közös nagy érdekeinek tudatára ébredhessen és köztük a nyelvi különbséget könnyen áthidalható *érzelmi közösség* fejlődhessék ki.

S ha ez így van — amint így van — s ha másfelől épp ily kétségtelen igazság, hogy a történelmi és geográfiai törvények e két népfajt olyannyira egymásra utalják, hogy *mindegyikük egyenesen a saját sírját ássa meg, ha a másiknak érdekei ellen cselekszik, vagy annak fejlődését csak akadályozza is*; — akkor ebből le kellett vonnom magamra nézve azt a kötelességet is, hogy a felismert igazságot nyíltan és rendületlenül hirdessem mindenütt; hogy oda kiáltsam úgy a magyar, mint a román közvéleménynek:

— Az Isten szerelméért, nézzetek körül és lássátok meg végre, hogy a multban és a jelenben *mindenkor idegen érdekek oltották lelketekbe a gyűlöletet egymás ellen!* Értsétek meg, hogy e testvérharcban győztes egyikőtök sem lehet és ki-ki csak saját testén ejt gyógyíthatatlan sebet!

Tizenhét éve, 1902-ben léptem először a nyilvánosság elé ezzel a programmal egyik fővárosi lap hasábjain. A magyar közvélemény akkor teljesen a Bánffy—Széll-ideológia hatása alatt állott; de a román sajtóban az új felfogás, a merész új hang nem remélt visszhangot keltett. A „Tribuna“, a „Gazeta Transilvaniei“ folytatólagos vezércikkekben méltatták fejtegetéseimet s megerősítettek abban a hitben, hogy ezek az eszmék előbb-utóbb megértésre fognak találni a magyarságnál is.

Erre azonban még várakoznom kellett.

Mikor 1904-ben Budapesten, a Jancsó Benedek és Herczeg Ferenc égisze alatt alakult Nemzeti Szövetség ülésén azt fejtegettem, hogy *a románság ellen nem kulturális és gazdasági küzdelemre, hanem megismerésre és megértésre kell szervezkednünk*, — bizony még alaposan lehurrogtak s a fiatalos naivsággal alkalmatlan helyen és időben elmondott igazságokért egyedüli elégtétel volt számomra az az osztatlan elismerés, mellyel a román sajtó kísérte fellépésemet.

Még pár évvel később is, a Berzeviczy-féle népiskolai törvény kapcsán, hasztalanul fejtegettem az erdélyi sajtóban, hogy az ellen-

szenves magyarosítás nem megoldása a nemzetiségi kérdésnek. A megindult sajtópolémiában meg nem cáfoltak ugyan, de támadásban bőven volt részem.

De az idők változtak. A románsághoz való közeledés jelszava mind népszerűbb lett a magyar közéletben, olyannyira, hogy 1912-ben maga Tisza István — egyrészt a külpolitikai helyzet nyomása alatt, másrészt a pártérdek szempontjaitól vezérelve — „tyukszemrehágás politikájának“ nevezte a románsággal szemben eddig követett rendszert.

Ekkor azonban már a megértésre irányuló törekvések a román közvéleményből nem váltották ki a remélt visszhangot. Az okok fejtegetése messze vezetne; elég leszögezni a tényt, hogy a románság érzelmi világa — különösen a balkáni háborúk óta — fokozatosan eltávolodott, majd végül 1916-ban egyenesen szembehelyezkedett a magyarsággal.

Mikor 1917-ben háromévi harctéri tapasztalattal felelős állásba jutva, alkalmam nyílt személyesen befolyjni a közügyek vezetésére, elérkezettnek láttam az időt arra is, hogy a román kérdésben valóra váltsam hitvallásomat. Úgy éreztem, hogy az 1916. év keserű tapasztalatai mindkét oldalon fogékonyra tették a lelkeket a megértés eszméinek befogadására s azért tudatos célzatossággal figyelmeztettem egyfelől vármegyém románságát arra, hogy a harc és a vér — addig az óráig legalább — nem babért, hanem csak töviseket hozott számukra; másfelől pedig a magyarságnak elébe tartottam, hogy ha nem törekszünk megismeréssel és megértéssel közelebb jutni a velünk együttélő románság érzelmi világához, akkor hiába volt minden könny és véráldozat, mert a legközelebbi európai bonyodalom alkalmával ismét csak fegyverrel kell megvédenünk a magyarság érdekeit s kérdés, vajjon a Mindenható akkor majd ad-e karjainknak erőt s fegyvereinknek szerencsét?

Reméltem, hittem, bíztam abban, hogy a keserű tapasztalatok itt és ott jobb belátást szültek. Sok régi seb orvoslását vártam a demokratikus választójogtól, mert hiszen lehetetlenség volt a megértés és igazságosság politikáját érvényre juttatni olyan választási rendszer mellett, melynél pl. vármegyémben a szász községekben 1000 lakosra mintegy 200 választó esett, míg a magyar községekben 1000 lakosra csak 40—50, a román községekben pedig csak körülbelül 20—25 választó jutott.

Ennek dacára megtettem, ami a gyakorlati kormányzati poli-

tika terén módomban állott és ennek a politikának nem egy eredményét sok örömmel és meglelégedéssel láttam.

A magyar közvélemény jelentős része azonban akkor a magyar birtokpolitikáért, a magyar írás-olvasáshoz kötött választójogért s az annekszionista határkiigazításokért lelkesedett; a kormány rudja pedig olyanok kezébe került, akik a nép akaratának szabad megnyilvánulásától féltve, a demokráciával ismét csak a *nemzetiségi mumust* szegezték szembe.

A legutolsó félesztendő méltatása ma még korai. A szenvedélyek felviharzásában s a rohamosan száguldó események árjában higgadt, nyugodt, megértő politika nem érvényesülhet.

Az Új Világ hasábjain láttam eszméimet először viszont. *Nem tudom, hogy az a hang, mely e programmban megszólalt, a Jákób vagy az Ézsau hangja-e. Bárhonnan jöjjön azonban és bárhol hangozzék is el, a megértés és testvéri együttérzés elvét mindenkor csak helyeselhetem.*

Egészen más kérdés azonban az, hogy *időszerű volt-e most ez a zászlóbontás és hogy számíthat-e ez a program ma az erdélyi magyarság támogatására?*

Időszerű volt annyiban, amennyiben *az igazság mindig időszzerű.* Amít a magyarok és a románok egymáshoz való viszonyáról igazságnak felismertünk, az igazság kell, hogy legyen, akár Mackensen parancsnokol Bukarestben, akár Moşoiu tábornok Nagyszebenben. Bármiként alakuljon is a politikai helyzet, *bárhol vonuljanak is el Magyarország és Románia határai, ez mitsem változtat azon a földrajzi tényen, hogy e két népfajt hat-nyolc olyan ethnikai néptörzs veszi körül, melyek egyiküknek sem barátai; hogy egymás legyőzésére egyikük sem elég erős, szomszédaikkal szemben pedig külön-külön mindenikük gyenge s hogy következésképpen az önfenntartás ösztönénél fogva előbb-utóbb meg kell találniok egymás baráti kezét.*

Szabadjon azonban mindennek dacára rámutatnom arra, hogy *a megértés politikájának — a saját politikámnak — hirdetését, e program zászlóbontását ma még két okból is időszzerűtlennek ítélem.*

Először is nem szabad elfelejtenünk, hogy a magyarság ma nem a saját sorsának kovácsa, hanem a nagy nemzetek ítélőszéke előtt a *vádlottak padján ül.* Nem tudjuk, hogy az ítélet hogyan fog hangzani; nem tudjuk, hogy annak indokolása milyen szempontokra lesz figyelemmel. *Elzárkózottságunkban nem ítélniük meg azt,*

hogy minden szó, mely akár hivatlanok vagy kevésbé hivatottak ajkáról is a magyarság nevében, vagy a magyarság részéről elhangzik, ott Párisban milyen súlyjal esik a döntés mérlegének serpenyőjébe. Ez a tudat, ez a felelősségérzet magyarázza meg és indokolja azt a teljes passzivitást, melyet ma az erdélyi magyarság a közélet minden terén önkéntelen és öntudatlan egyöntetűséggel tanusít.

A külpolitikai helyzettől egészen eltekintve is azonban, a megértés politikája csak akkor lesz időszerű, az erdélyi magyarság ennek csak akkor lesz megnyerhető, ha ezt nem mi, akik ma alul vagyunk s akiknek ma a közügyek intézésére semmi befolyásunk, semmi beleszólásunk nincsen, hanem *a közhatalom jelenlegi birtokosai hirdetik, dokumentálják és garantálják*. Hol, — a közélet mely megnyilvánulásában mutasson ma közeledést és megértést az erdélyi magyarság? Hol és miként bizonyítsa be, hogy csupán élni akar, hogy csak a saját birtokállományát félti, hogy minden testvérét, aki megértéssel közeledik hozzá, szeretettel öleli magához?

Olcsó Jánosok nincsenek közöttünk. Ha akadnak is, azok sem mindig egészen olcsók. Minél többen lennének azonban az egyenként és elszigetelten fenntartás nélkül behódolók, annál nehezebb lesz a megértés politikáját *valósággal* életbehívni s annál inkább megszorodik másfelől azok száma, akiket viszont észérvekkel meggyőzni nem lehet s akik minden érveléssel szemben csak azt az egy argumentumot ismerik és hangoztatják, hogy: fesszítsd meg, fesszítsd meg!

A megértés politikájának kulcsa *ma* nem a mi kezünkben, nem az erdélyi magyarság egyes magánegyéneinek vagy orgánumainak, hanem *a nagyszabeni kormányzótanácsnak kezében van*.

Ha rá akar lépni erre az útra, megvannak rá a módjai és eszközei.

Nem mai keletű az a francia közmondás, hogy szuronyokkal mindent meg lehet tenni, csak éppen a hegyükbe ülni nem lehet. Ezért is hiszem, vallom és biztosan tudom, hogy *a közhatalom kezelőinek* — akár mi legyünk azok, akár mások — *előbb-utóbb rá kell lépniök a megértés útjára*.

De hogy ez *mikor*, mennyi nehézség és félreértés után, hány újabb és újabb probléma és komplikáció fölvetődése árán fog megtörténni, azt *ma* nem mi, a teljes passzivitásban élő erdélyi magyarság vagyunk hivatva megmondani.

Mikor a több mint százesztendőös vallásháború viharai kitörőben voltak, az 1540-iki tordai országgyűlés — korát évszázadokkal megelőzve — Erdély szabad földjén generációk sorozata számára lefektette a vallási béke biztos, állandó, szilárd alapjait. Az utókor, meiynek fiai tisztelik és becsülik egymás vallásos meggyőződését, hódolattal adózik azok bölcseségének, kik a felvilágosodás, a megértés és szeretet e klasszikus művét Erdélyben 1540-ben megalkották és irtózáttal olvassa a történelem lapjain azt a sok vérengzést és rombolást, a kultúrának és emberi értékeknek azt a pusztulását, melyet más országokban az ellentétes vallási irányzatok intranzigens, fanatikus képviselői provokáltak.

Az igazságosság.

Sydney B. Snow és Joel Metcalf lelkészek és Witte egyetemi hallgató, az amerikai unitáriusok delegátusai erdélyi körútjukon 1920. május 13-án, áldozósütyörtökön meglátogatták a dicsőszentmártoni unitárius egyházközséget is. Tiszteletükre a *Kisküküllő* hasábos angol-magyar számot adott ki. E reprezentációs ünnepi szám vezércikkében Cicero szavaival kíséreltem meg elmondani mindazt, aminek mi magunk akkor nem tudtunk hangot adni.

„... iniustitiae genera duo sunt unum eorum, qui inferunt, alterum eorum, qui ab iis, quibus infertur, si possunt, non propulsant iniuriam.“

Cicero, De Officiis Lib. I. Cap. VII. 23.

Mikor a külső viszonyok cselekvés helyett passzív szemlélődésre szorítják a gondolkozó embert, kimondhatatlan vigasz és gyönyörűség elmerengeni a múlt emlékein, beletemetkezni elsárgult könyvek lapjaiba s elmélyedni eszmék, világnézetek, filozófiai és ethikai rendszerek fölött.

Az elmélkedésnek ilyen óráiban akadt hosszú évek után ismét kezembe Cicerónak *De Officiis* című műve.

A kétezer év előtt írt bölcseleti munkából tüde, friss légáramlat árad felénk. A nagy római eszméi és gondolatai élesen megvilágítják az emberek együttélésének örök törvényeit és valóban érdemes — legalább egy részletét kiragadva, — rámutatni arra, hogy miként vélekedtek Rómában az *igazságosság* eszméjéről — kétezer év előtt.

Az igazságosság *virtutis est splendor maximus*, a legtündöklőbb erény — mondja Cicero — melynek az az első és legfőbb követelménye, *ut ne cui quis noceat, nisi lacessitus iniuria*, hogy senki embertársának sérelmet ne okozzon, hacsak erre a vele szemben gyakorolt jogtalanság nem kényszeríti, a második pedig az,

hogy a közügyeket mindenki közügyek módjára intézze, magánügyekben pedig oly gonddal járjon el, mint saját dolgaiban. (Cap. VII. 20.)

Az igazságosság parancsa szerint *suum cuiusque fit*, mindenkinek megadatik a magáé, a közjavakból pedig mindenkinek annyi jut, amennyi őt megilleti, mert ha valaki a közjavakból ennél többet igényel a maga részére, úgy ezzel *violabit ius humanae societatis*, az emberi társadalom jogrendjét sérti meg. (Cap. VII. 21.)

Mert *non nobis solum nati sumus*, nemcsak a magunk kedvéért vagyunk a világon, születésünktől fogva részt követel magának belőlünk a haza, részt követelnek barátaink. Az emberek ember társaik miatt születtek a világra, hogy egymás között egyik a másikának segítségére legyen. (Cap. VII. 23.)

A szándékos jogtalanságot, a másnak szándékosan okozott jogsérelmet igen gyakran a félelem szüli; az, aki másnak ártani szándékozik, fél, hogy ha ezt meg nem teszi, a másik fog neki később kárt okozni. A legtöbb jogtalanságra pedig az ösztönöz, hogy ezen a réven akarják elérni az emberek azt, amire vágnak, amely bűn leginkább a kapzsiságban nyilvánul meg. (Cap. VII. 24.)

Az igazságtalanságnak két neme van: az egyik azoknak a bűne, akik jogtalanságot követnek el, a másik pedig azoké, akik — ha tehetik — nem hártják el a jogtalanságot azoktól, akik azt elszenvedni kénytelenek. Mert, ha valaki igazságtalanul rátámad bárkire, az ugyanannyi, mintha kezét emelne az ő embertársára; aki pedig — ha teheti — a jogtalansággal szemben nem nyújt védelmet, sem nem szegül annak ellene, az épp oly bűnös, mintha szülőit, barátjait vagy hazáját árulná el.

E kötelesség teljesítésének s a védelem nyújtásának elmulasztása több okra vezethető vissza. Vagy nem akarják magukra vállalni az emberek az ellenségeskedést, munkát és fáradságot, vagy pedig hanyagság, restség, tétlenség avagy saját gondjaikkal való elfoglaltság okozza azt, hogy sorsukra hagyják azokat, akiket meg kellene védelmezniök. (Cap. IX. 28.)

Mert *difficilis est cura rerum alienarum*, nehéz feladat mások sorsának intézése! Sokkal inkább megértjük és átérezzük azt, hogy nekünk magunknak mi előnyös avagy kedvezőtlen, mint azt, ami másokat érdekel, mert ez utóbbi úgy áll előttünk, mintha bizonyos távolságról szemlélnők; *aliter de illis ac de nobis iudicamus*, különbözőképpen ítélünk másokról és önmagunkról. Éppen ezért

helyesen oktatnak azok, akik megtiltják, hogy bármit is tegyünk, amire nézve kétségben vagyunk, hogy jogos-e avagy jogtalan.

Aequitas lucet ipsa per se, dubitatio cogitationem significat iniuriae, a jogosságot megvilágítja saját fénye; a kétség a jogtalanságra figyelmeztet. (Cap. IX. 30.)

De gyakran elkövetkeznek olyan idők, mikor ellenkezőre változik az, amiről azt tartottuk, hogy leginkább méltó az igazságos emberhez és a derék férfihoz.

Ilyenkor vissza kell térni ahhoz, amit az előzőkben az igazságosság alapjaiként — *fundamenta iustitiae* — megjelöltem; hogy elsősorban senkinek se ártsunk, *ut ne cui noceatur*, azután pedig, hogy cselekedetünk a közérdeket szolgálja, *deinde ut communi utilitati serviatur*. (Cap. X. 31.)

A nagy római filozófusnak e pár kiszakított gondolata is markáns vonásokkal rajzolja előnkbe a kétezer év előtti Rómát és annak gyönyörű jogrendjét. Ez a jogrend vaserővel, kérlelhetetlen szigorúsággal sújtott és védelmezett. Törvényeit feltétlenül és egyenlő mértékben kellett respektálnia mindenkinek. De másfelől az államhatalom féltő gonddal őrködött, *ut ne cui noceatur*, hogy senki jogsérelmet ne szenvedjen.

Az igazságosság alapelveihez való törhetetlen ragaszkodás tette Rómát valóban a világ urává.

S a nemes római polgár hódolattal eltelve hazája dicső intézményei iránt, büszkén és öntudatosan mondhatta el:

Justitia regnorum fundamentum!

(Kis-Kökösö.)

Milyen értékeket veszélyeztet az elhibázott agrárreform?

**Megrendült a jogbiztonság. — Nincsen termelés. — Ismét
felborul a társadalmi harmónia.**

Kolozsvár, 1920. december 5.

Immár egy esztendeje sirjuk el keserves panaszainkat, minden hatóság és az egész közvélemény előtt. Eddig sajnos sehol megértésre nem találtunk. Legtöbb helyen közöny vagy egyenes rosszakarat fogadott. Ma végre a közvélemény kezd felfigyelni panaszainkra. A többi társadalmi osztályok is kezdik saját kárukon belátni, hogy az, ami agrárreform címen történik, nemcsak feudális nagy urak érdekeit sérti, hanem belevág az egész közgazdasági élet eleven húsába.

Nem beszélek itt a speciális kisküküllői állapotokról, melyekről az Erdélyi Szász Gazdasági Egylet igazgatója, dr. Fritz Konnerth képviselő is elismerte, hogy páratlanok és egyedülállók a maguk nemében. Tudtommal csak Kisküküllőben történt meg az, hogy utolsó holdig elvettek 50 holdas kisbirtokokat, melyek generációkon keresztül házi kezelésben voltak; csak itt történt meg, hogy 8 holdas kiscgazdát utolsó barázdáitól is megfosztottak s arra sem tudok máshol példát, hogy szőlőket is kényszerbérletbe vettek s szegény falusi papok eklézsiái földjei is áldozatul estek volna a földosztási buzgóságnak.

Ha másutt nem is jártak el ilyen vehemenciával és kiméletlenséggel, de máshol is bőven kijutott a megpróbáltatásokból a birtokos osztálynak.

Elérkezett tehát a legfőbb ideje annak, hogy a közvélemény — melyet hamis jelszavakkal elaltattak — tudatára ébredjen mielőbb

annak, milyen értékeket fenyeget elpusztítással az az akció, mely a birtokreform hangzatos jelszava alatt megindult.

Három nagy érdek: a jogbiztonság, a mezőgazdasági termelés s a társadalmi harmónia forog ma elsősorban kockán.

Mindnyájunknak emlékezetében van még az a nemrég letűnt idő, mikor egy-egy elszántott barázda, egy-egy kerítéscövek odábbhelyezése fölött két ügyvéd disputált néha hónapokon át s a jogorvoslatoknak egész arzenálját vonultatta fel a valódi vagy vélt sérelmek megtorlására. Egy-egy határrész vagy pláne egy vasutvonal területének kisajátítása évek minuciózus munkáját igényelte, nehogy bárkit is jogsérelem érhesen. Ma a birtokreform következtében száz-ezer holdak cserélnek gazdát, sok-sok ezer családnak a betevő falatot üt ki a szájából s történik mindez egy királyi rendelet alapján, melyet még a parlament nem ratifikált s olyan eljárás rendjén, melynél igen sok helyen 600—800 hold elvételéről még csak jegyzőkönyv sem vétetett fel. Nem túlzás, hanem szomorú valóság, hogy mindennek következtében a birtokviszonyok terén a jogbiztonság alapjaiban megrendült.

Ha felütünk bármely közgazdaságtani tankönyvet, minden második lapon azt olvassuk, hogy a munkakedv, a termelés, a forgalom, szóval a gazdasági produkció minden fázisának és minden megnyilvánulásának fejlődése a jogbiztonságtól függ. Ahol a jogbiztonság hiányzik, ott a termelés összezsugorodik a legminimálisabb életszükségletek szűkös kielégítésére.

Az ok az adott esetben is megszülte az okozatot; mezőgazdasági termelésünk az idén a kitűnő gazdasági esztendő dacára óriási mértékben esett vissza. Városaink lakossága már is érzi, hogy ez év tavaszán a szántás-vetési munkák helyett a birtokosok és kisgazdák kényszerbérletezéssel voltak elfoglalva. Ez természetes is, mert hiszen éppen azok a gazdaságok voltak a hajsza céltáblái, melyek eddig nagy tömegben produkálták a gabonát a városi lakosság részére. De most még csak a tél kezdetén vagyunk s több mint félesztendő van hátra az új termésig. Ne feledjük azonban, hogy tavaly ősszel még nem volt kényszerbérlet, egy évvel ezelőtt még a birtokosoknak meg volt a rendes őszi vetésük. Hogy a mezőgazdasági termelésnek ez ijesztő visszaesése milyen veszedelmeket rejt magában az államra és társadalomra, azt mindenki beláthatja.

Az agrárreform mellett a leghatalmasabb argumentum, a lát-

szólagos ütőkártya az az állítás, hogy a földosztást *a nép követeli* s hogy *a falu békéje, a nép hangulata miatt nem lehet előre kitérni.*

Tény és való, hogy 1918. őszén, a forradalom hónapjaiban volt izgatottság a falukon. Okairól beszélni messze vezetne. Ez az izgatottság azonban 1919. tavaszán, a gazdasági munkák felvételével, lecsendesedett s 1919. nyarán már a falu el is feledte a földosztást. Ezt a nyugodt hangulatot teljesen felkavarta 1920. tavaszán a kényszerbérletekre vonatkozó rendelet s még inkább az a mód, ahogy azt a vidéki hatalmasságok értelmezték és végrehajtották. Azóta ismét közel egy esztendő telt el. *A falu ismét megnyugodott.* A társadalmi béke, az osztályok közötti harmónia ismét automatikusan kezd helyreállni. *Minden újabb kényszerbérletezés, minden újabb ígéretés és hitegetés ezt a nehezen helyreállott társadalmi békét fenyegeti teljes felborítással.* Hogy népünk lelkivilága kibír-e még egy megrázkódtatást, hogy egy újabb lázas állapot után a nép egészséges életöszöne megtalálja-e ismét a megnyugvást, azt csak a jó Isten tudja!

Ezért meggyőződéssel állítom, hogy a jelenlegi pongyola, felületes, kétértelmű agrárreformrendeletnek az eddigi kiméretlen, sőt tendenciózus metódussal való végrehajtása biztos tönkretétellel fenyegeti legnagyobb értékeinket: *a jogbiztonságot, a mezőgazdasági termelést s a társadalmi békét és harmóniát.*

(Ellenzék.)

IV. Kisebbségi fronton.

A kolozsvári zászlóbontás.

Dicsőszentmárton, 1921. január 1.

A kolozsvári napilapok karácsonyi számában megszólaltak az erdélyi magyarság vezetői és kitűzték az utat, melyen a megváltozott viszonyok között haladnunk kell.

Vannak, akik régen vártak erre a megnyilatkozásra; lehetnek mások, kik úgy ítélik, hogy most is még túlkorán léptünk ki a fórumra. Mindez azonban ma már túlhaladott kérdés. A zászlóbontás megtörtént és ránk csak az az egy kötelesség vár, hogy *egységesen, tömören, megbonthatatlanul sorakozzunk vezetőink mögé.*

Az akció kettős alap gondolatból indul ki.

Az első az, hogy a békeszerződést a magyar állam ratifikálván, nálunk *Erdélyben új közjogi helyzet teremődött, melynek le kell vonnunk konzekvenciáit az egész vonalon.* Ezt diktálja hagyományos jogérzékünk s ezt parancsolja az észszerűség is. De nem kívánnak tőlünk egyebet a csonka Magyarország vezetőférfiai sem, akik unos-untalan hangoztatják, hogy a trianoni béke jogi alapján állanak és elítélnék minden kalandos vállalkozást. Az adott jogi helyzet elismerése pedig azt jelenti, hogy Erdély földjének magyar lakossága Románia állampolgárává válván, most már elismeri és respektálja a román államhatalmat minden törvényes közjogi megnyilvánulásában, a címer, zászló, katonáskodás, hivatalos eskü stb. tekintetében egyaránt. Ebből az elismerésből viszont szükségszerűen következik, hogy *abban az államban, melynek strukturájába a magyarság ekként organikusan beilleszkedik, mi másodrangú állampolgárok nem lehetünk s azon a címen, hogy államellenes, rendbontó, irredenta elem volnánk, ellenünk többé kivételes rendszabályokat senki, sehol nem alkalmazhat.*

Ez vezet el az akció másik bázisához, mely a békeszerződés-

ben részünkre kikötött *kisebbségi jogok kivívását és biztosítását* tüzte ki célul. A kisebbségi jogok, az önrendelkezés elve, a gyulafehérvári határozatok olyan közhelyek, melyeket ma már mindenütt fanyar mosoly és rezignált vállvonogatás fogad. A cél éppen az, hogy ezek a hangzatos jelszavak és üres frázisok rövidesen élő valóság, hús és vér, gránit és kőszikla legyenek, melyeket intézmények biztosítanak és nemcsak a Népek Ligája garantál, hanem a nemzetek lelkiismerete s a megbonthatatlan táborban szervezett magyarság eleven ereje is örködik azok épsége fölött.

Mert egy dologgal tisztában kell lennünk. Mindenesetre nagyon jó és üdvös, ha nemzetközi szerződések garantálják a mi kisebbségi jogainkat. Még többet ér, ha Románia ezeket — mint a gyulafehérvári határozatokat is — intézményesen beiktatja törvényei sorába. *Mindez azonban csak üres szólam és értéktelen papírrongy lesz akkor, ha mi magunk, kiket a jogok illetnek, nem tudunk azokkal élni, nem tudjuk azokat érvényre juttatni és másokkal is megtartatni. Nekünk magunknak kell e jogokat tartalommal kitöltenünk; nekünk kell azokat elsősorban megbecsülnünk; nekünk kell örködnünk éber szemmel azok megtartása fölött: egész erkölcsi erőnkkel megvédelmeznünk s a közélet minden megnyilvánulásában érvényre juttatnunk.*

Minderre csak úgy leszünk képesek, ha erős, egységes szervezetben tömörülünk; ha mindnyájunk nevében egy fej gondolkozik, egy szív dobog s egy akarat intézkedik. Ezt a közös intéző szervet meg is kell alkotnunk s fenn is kell tartanunk egységes állásfoglalással és kitartó, öntudatos támogatással.

Csak az a kérdés, hogy meg van-e a lélektani és személyi lehetősége annak, hogy ez a szervezet most megalkottassék?

Lélektani lehetőség alatt azt értjük, hogy eljutott-e az elszakított magyarság lelki világa abba a stádiumba, hogy szíve egy akarattal dobbanjon össze s a fórumra lépését disszonáns akkordok meg ne zavarják? Úgy hisszük, hogy igen. A kétéves passzivitás alatt tanúsított gyönyörű magatartás a legfényesebb bizonyítéka ennek az érzelmi egységnek. Igaz, hogy a régi széthúzás, viszálykodás, pártoskodás ütötte sebek még nem hegyedtek be teljesen. Igaz, hogy ma is még érezhetőek a régi nagy ellentétek kilengései s felekezetek és osztályok szerint is szét vagyunk tagolva. Mindezek az ellentétek azonban előbb-utóbb el fognak simulni s ha részben fennmaradnak is, többé nem veszélyeztethetik érzelmi egy-

ségünket abból az egyszerű okból, mert *mindezek már csak reminiscenciák vagy nüanszok, de nem reális érdekellentétek.* Az adott viszonyok között emberi számítás szerint ki van zárva a lehetősége annak, hogy a magyarság egyik vagy másik rétege Romániában a kormányzás aktív részese lehessen. Már pedig a koncon igen könnyű összeveszni, de *a munka, a küzdelem száraz kenyéréért nem nagy a tülekedés.*

Ami pedig a személyi előfeltételeket illeti: a legteljesebb bizalommal viseltetünk azok iránt, kik a mozgalom élén állanak. Olyan férfiaknak ismerjük őket, kik minden tekintetben méltók és hivatottak arra, hogy az egész Romániába szakadt magyarság bizalmának mandatáriusai legyenek. De ha nem ők állnának is az akció élén, ha a megalkotandó szervezet autonom működése rendén később más férfiak kerülnének is majd előtérbe, azokat is ragaszkodással, bizalommal fogjuk támogatni fajunk érdekében kifejtendő minden becsületes törekvésükben. Sokkal jobban kidomborodtak ma már céljaink, sokkal tisztábban látjuk a követendő utat, sokkal egységesebb érzelmi közösségben forrtunk már össze a szenvedések súlya alatt, hogysen kicsinyes személyi szempontok egységünket megbonthatnák. S azt hisszük, a békebontástól, az egyéni akcióktól, az érzelmi egység kikezdésétől örökre elriaszt mindenkit azoknak szomorú, tragikomikus sorsa, akik a legutóbbi két év alatt ilyen akciókkal — saját romlásukra kísérleteztek. „Aki az egyházra nem hallgat, legyen neked mint pogány és publikánus” — mondotta a világ legnagyobb szervező tehetsége. Ezt a fegyvert mi is ismerjük. Ennek súlyát ma is érzik már saját fejükön a megtévelyedettek. Jövőre is fogunk tudni élni vele.

Az államhatalom s a román közvélemény is minden oldalról szimpatikusan fogadja a magyarság kilépését. Ez természetes is, mert ez *az aktivitás jelentős étape Nagy-Románia konszolidálásában.* A magyarság erkölcsi és gazdasági erejét a román állam tartósan nem nélkülözheti. S azzal tisztában van náluk is mindenki, hogy egy kisebbség, mely internacionális és közjogi aspirációk helyett a saját közigazgatási, kulturális és gazdasági érdekeiért küzd nyílt sisakkal, értékes produktív tényező minden államban. Ha ellenben ez a kisebbség ugyanezen életérdekeiért az államélet keretén belül nem munkálkodhatik és azoknak megvalósítását csak külső segítséggel remélheti, úgy matematikai kényszerűséggel beletaszítatik a kalandos aspirációkba.

Felekezeti iskoláink jövője.

Beszámoló a magyar egyházak képviselőinek Goga Oktávián kultuszminiszterrel és Prie közoktatásügyi államtitkárral folytatott tárgyalásairól.

Dicsőszentmárton, 1921. június 19.

Az iskolai év befejeztével kezdetüket veszik az előkészületek a jövő tanévre. Elsőrendű fontosságú tehát, hogy mielőbb tisztába hozassanak azok az alapelvek, melyeken a romániai magyarság oktatásügyét felépíteni szándékozunk.

Az első és főkérdés *iskoláink működési lehetőségének állami elismerése*. Ez alatt nemcsak azt a szűkebb értelemben vett működési lehetőséget értjük, amint az a régi királyságban volt érvényben, hol a nem állami iskolák szabadon létesülhettek és működhettek ugyan, de csupán *magániskola* jellegével bírtak. *Állami elismerés* alatt mi iskoláinknak az állami intézetekkel való *teljes egyenjogúságát* és *egyenrangúságát* értjük és pedig gyakorlatilag elsősorban az iskoláink által kiadott bizonyítványok s a letett vizsgálatok érvénye és hatálya tekintetében.

Noha a régi királyságbeli politikusok az ottani rendszert óhajtának nálunk is bevezetni, ennek dacára az illetékes tényezők — Goga és Groza miniszterek és Prie államtitkár — nyilatkozatai alapján remélhetjük, hogy e tágabb értelemben vett állami elismerés nem fog számbavehető nehézségekbe ütközni.

Természetes, hogy az állami elismerés ellenében nekünk is bizonyos garanciákat kell nyújtanunk. Egyházainknak a kormánnyal folytatott tárgyalásai rendén meglehetősen határozottsággal leszögeztetett, hogy általunk két irányban nyújthatók és nyújthatók garanciák az államnak: elsősorban *mindennemű államellenes tendenciák teljes kizárása*, másfelől iskoláink *kulturális nivójának* az államiak-

kal egy színvonalra emelése érdekében. Mindkét irányban egyházaink vezetői maguk ajánlották fel a kormánynak legmesszebbmenő készségüket s minthogy ezeken túlmenő követelések velünk szemben nem támasztattak, remélhető, hogy iskoláink elismerése és bizonyítványaik érvényessége kérdésében teljesen kielégítő megoldásra juthatunk.

Sokkal nehezebb kérdés már *iskoláink állami segélyezésének* dűlőre juttatása.

A kormány készségesen elismerte és elismeri ma is, hogy úgy a kisebbségi szerződés 9. és 10. pontja, mint a gyulafehérvári határozatok értelmében a kisebbségeknek nemcsak joguk van iskolákat felállítani, hanem igényelhetik azt is, hogy iskoláik a közpénzekből arányos támogatásban részesíttessenek.

E kötelezettséget azonban a kormány eddig úgy értelmezte, hogy *magyar tannyelvű állami iskolák felállítására és fenntartására* alakjában nyújtja a kisebbségeknek anyanyelvükön való oktatásuk tekintetében a kívánt és ígért anyagi támogatást.

Pár hónappal ezelőtt, püspökeink esküetele alkalmával, a kormánynak ez az álláspontja oly erős és határozott volt, hogy felekezeti iskoláink állami segélyezése kérdésében az illetékes tényezők érdemleges tárgyalásokba sem voltak hajlandók bocsátkozni.

Örvendetes jelenség, hogy az azóta lefolyt pár hónap alatt is már a kormány lényegesen engedett merev álláspontjából s ha az államsegély kérdése ma még biztosítótnak nem is mondható, mégis határozott jóindulatot tapasztalhattunk ebben a kérdésben is, úgy, hogy remélhetőleg sikerülni fog ezt a nagy problémát kölcsönös megértéssel rövidesen szintén megoldásra juttatnunk.

A kormány felfogásának megváltozása több okra vezethető vissza. Ilyenek: a magyar tannyelvű állami iskolákkal szerzett tapasztalatok, a magyar szülőknek ez iskolákkal szemben való idegenkedése, *egyházainknak az a határozott és megalkuvást nem ismerő elszánt akarata, hogy felekezeti iskoláikat minden körülmények és nehézségek között is bármilyen áldozattal fenntartják*, valamint — last not least — **pénzügyi szempontok** és azok a nagy anyagi áldozatok, melyeket az egész iskolaügy állami kezelésbe vétele igényelne s amelyekkel szemben a meglévő s a társadalom által amúgy is energikusan támogatott felekezeti iskolák legbőségesebb állami segélyezése is aránylag csupán jelentéktelen összeget emésztene föl.

Mindezek a szempontok arra vezették a kormányt, hogy *már a folyó évi április 1-ével kezdődő költségvetésbe évi 20 millió leit vegyen fel a magyar felekezeti iskolák segélyezése céljaira.*

A tárgyalások főanyagát tehát ezen összeg kiutalása, szétosztása és mikénti felhasználása képezte. A megoldás előreláthatólag az lesz, hogy lélekszám, vagy az iskolák száma szerinti arányban ez az összeg három részre osztatik és pausáltételben fog az egyházaknak kiadatni utólagos elszámolás kötelezettsége mellett.

A megoldás egyelőre csak egy évre szólna, míg a nagy elvi kérdések tisztázatlanok. Kétségtelen ugyanis, hogy mivel egyfelől a közelgő új tanévre a legsürgősebben meg kell tenniök az egyházaknak az előkészületeket, másfelől pedig az egész tanügy államosítása szeptember 1-ére amúgy sem volna keresztülvihető, azért még az államosítás legbuzgóbb híveinek is bele kell nyugodniok abba, hogy legalább is egy év tartamára bizonyos provizorium teremtsék.

E fontos kérdés eldöntésénél nagy súllyal esik latba az erdélyi gör. kath. és gör. keleti egyházak állásfoglalása. Sajnálatos, hogy az aradi gör. keleti szentszék már az államosítás mellett foglalt állást. Ezzel szemben viszont pl. Frențiu Valér lugosi gör. kath. püspök s a karánsebesi gör. keleti püspök határozottan a felekezeti iskolák fenntartása mellett van. Nagyjelentőségű lesz e kérdésben a balázsfalvi szinódus állásfoglalása, melyet a kormány a végleges döntés előtt bevárni szándékozik.

Nagy Károly református püspök teljes határozottsággal kiemelte a kormány előtt, hogy az egyházak iránt a jelenlegi kormány részéről megnyilvánuló elvitázhatatlan jóakarát nem szolgálhat alapos indokul a felekezeti iskolák feláldozására, mert hiszen az egyház és állam közötti viszony, mint eminenter politikai kérdés, a mindenkori politikai irányzatok változásainak van alávetve s az egyház a maga hajóját ily erős hullámszásnak kitett irányzathoz véglegesen és teljesen hozzá nem kötheti.

Eldöntetlen még az a kérdés, hogy a költségvetésbe felvett 20 millióból kiadandó pausálösszegeből segélyezhetők-e a középiskolák is, avagy ez csupán az elemi oktatás céljaira fordítandó. Az intenció úgy az egyházak, mint a kormány részéről mindenestre az, hogy elsősorban az elemi iskolák szükségletei nyerjenek kielégítést.

Amennyiben a beindított tárgyalások teljes eredményre vezetnek — amire már reményünk van —, úgy az elemi iskolai feleke-

zeti tanerőknek a megejtett számítások szerint a jövő tanévre a következő havi díjazás volna biztosítható: törzsfizetésben falun 400, városon 650 lei; 5 évenként 25% korpótlék a törzsfizetés maximális magasságáig, 15—25% lakkbér és esetleg még havi 300 lei drágasági segély.

Ezek az illetmények már kétségtelenül elégségesek volnának arra, hogy a felekezeti tanítóság jelenlegi nehéz helyzetét ha nem is fényessé, de elviselhetővé tegyék és rekompenzációt nyújtsanak nekik fáradságos nemzetnevelő munkájukért.

Az az új politikai irányzat, melyet a magyarsággal szemben Groza miniszter inaugurált, remélnünk engedi, hogy ezuttal nem üres ígéretekkel állunk szemben s hogy egyik legégetőbb sebünk, legfontosabb problémánk és legföltettebb kincsünk: hitvallásos iskoláink a jövő tanévben *megegerősödvé* foghatnak hozzá kulturális missziójuk teljesítéséhez.

A boldog fa és a küzködő fa.

A Magyar Szövetség küküllővármegyei tagozatának Dicsőszentmárton főterén 1921. június 28-án megtartott nyilvános népgyűlésén elmondott beszéd.

Testvéreim!

Köszönöm a bizalmat.

Köszönöm, hogy nem felejtettetek el. Köszönöm, hogy megbiztok bennem most is.

Én is hiszek nektek, én is bizom bennetek. Én sem kételkedtem soha egy percig sem, hogy beborulhat az ég, jöhet vész és vihar, jöhetnek konkolyhintők és mézesszavú csábítók, ha elérkezik a perc, mikor egymás szemébe nézünk, akkor összedobban a szívünk, ismét együtt leszünk, egyek leszünk, testvérek leszünk és azok maradunk mindhalálig.

Testvéreim!

Amióta nem láttuk egymást, nagyot haladt az örökkévalóság óramutatója. Vihar száguldott el fejük fölött s amikor elült, mi, egy kis nemzet ideszakadt töredéke, itt maradtunk magunkra Erdély bércei között. Itt maradtunk egyedül, viharverten, könnytől-vértől ázva s tanácstalanul, félve néztünk föl az égre is.

Keserűen csalódtak azok, akik az égtől, felülről vagy kívülről vártak csodát, vártak segítséget.

Isten örök törvényekkel kormányozza a nemzeteket s úgy tesz csodát, hogy önbizalmat, életerőt ad a lelkekbe.

Bármi történt és bármi történjék, bármit veszítettünk el eddig s bármily szenvedések várjanak még reánk ezután, *nem fogunk elpusztulni, nem fogunk elveszni, mindent kipótolhatunk, minden sebet begyógyíthatunk, unokáinknak napfényes, mosolygó jövőt teremthetünk, ha hiszünk magunkban, ha bizunk egymásban, ha mindnyájan egy akarattal, együtt dolgozunk.*

Ennek a munkának a megkezdésére választottatok ki most minket.

Nehéz munkát, nagy feladatot biztatok reánk.

Testvéreim!

Boldog az a fa, melynek koronája szabadon fejlődhetik, melyet minden oldalról napsugár csókol s rügyei, zöld ágai szabadon terjedhetnek mindenfelé.

De ha az a fa szűk helyre szorul, ha egyik oldalról kőfal, másik oldalról idegen fák zárják is el tőle a napsugarat, azért annak a fának még nem kell elpusztulnia.

Ha van benne életerő, akkor új ágakat bocsát ki és új irányokban keres magának utat az éltető naphoz.

Ilyen ágak vagyunk mi is, akiket ti ma kiküldöttetek, hogy megkeressük az utat, mely a napsugárhoz vezet.

Tudjuk, hogyha nem jutunk ki a napfényre, mint korhadt száraz ágnak kell lehullanunk.

De meg kell találnunk az utat!

Keresni fogjuk azzal a komolysággal, mellyel a tudós fürkészi a csillagok világát. Keresni fogjuk azzal a hittel, mellyel a vallásos lélek mélyed bele a hit titkaiba. Keresni fogjuk azzal a szorgalommal, mellyel a hangya épít, azzal a csüggedést nem ismerő elszánt akarattal, mellyel a pók századszor is újrászövi elszakított hálóját.

Ezzel a hittel, ezzel a buzgósággal, ezzel a csüggedést nem ismerő elszántsággal *meg fogjuk találni az utat a napsugárhoz.*

Meg kell találnunk azt az utat, amelyen mi, erdélyi magyarok, mindenkivel békében és mindenkivel barátságban, mindenkit tisztelve és mindenkit testvéri szeretettel öelve, a magunk hite szerint, a magunk nyelvén imádhathjuk a mi Istenünket.

Ezt ígérem nektek cserében a bizalomért.

A nagygyűlés tanulságai.

Dicsőszentmárton, 1921. július 10.

A Magyar Szövetség alakuló gyűlésén szerzett impressziók friss benyomása alatt első kötelességemnek tartom beszámolni az ott végzettekről vármegyénk magyarságának, melynek megbizásából a munkában résztvettünk. Midőn ezt teszem, szeretném a bizalom viszonzásául csokorba kötni mindazt a sok szépet, jót, üdvöset és biztatót, amit tapasztaltunk s ami alkalmas arra, hogy reménységet, erőt, önbizalmat öntsön a lelkünkbe.

Felemelő volt az alakuló gyűlés minden külsősége. Csak politikailag érett, életerőtől duzzadó, történelmi hivatottsággal bíró nemzet tud sorsa kritikus fordulataiban olyan önuralmat és fegyelmélettséget, olyan méltóságot és komolyságot kifejteni, amilyen a nagygyűlésen megnyilvánult.

A legelső és legfontosabb eredmény *maga a megalakulás ténye*. Többé nem mondhatja senki azokról, akik érdekünkben szót emelnek, hogy erre nincs megbizásuk, hogy csupán egy osztályt vagy klikket képviselnek. A romániai magyarság egyeteme alkotta meg most a képviselőt s akik ennek nevében beszélnek, azoknak két millió magyar áll egységesen a háta mögött.

Jelentős *gyakorlati* eredmény, hogy a gyűlés *megalkotta azokat a kereteket és formációkat*, melyekben a magyarság közéletének le kell folynia. Kétségtelen, hogy a szervezeti szabályzathoz egyszerűség és gyakorlatiasság szempontjából sok szó fér. Hangzott is ellene több kifogás az előértekezleten. Végeredményben azonban mellékes, hogy az egyes szervek miként választatnak és hány tagból állanak. A lényeg az, hogy van egy keret, amelybe most már mindnyájan beletartozunk s amelyen csak az marad kívül, akinek semmi közössége nincs a magyarság egyetemével.

Nem kevésbé fontos konkrét tény volt a magyarság legfőbb sérelmeinek és kívánságainak 21 pontból álló *programban* való összefoglalása, mely ünnepélyes deklarációként erős visszhangot fog kelteni fent és lent, kinn és idebenn.

E manifesztációnál természetesen nem szabad megállanunk, hanem minden igyekezettel arra kell törekednünk, hogy a program egyes pontjait s azt a sok programpontot, ami ebben felsorolva nincsen, mielőbb valóra váltsuk. Kétségtelen, hogy ez nemcsak tőlünk függ. Lehet, hogy a most deklarált pontokból egyelőre semmit sem lehet megvalósítani, de viszont a közélet más terein fogunk tudni eredményeket elérni. Ez mindig az adott viszonyoktól s a Szövetség vezetőinek érzékétől függ.

A lényeg az, hogy a program megalkotásával deklaráltuk, hogy itt vagyunk, élni akarunk, mint élő szervezetnek igényeink és szükségleteink vannak. Ezt a tényt a program világosan és ünnepélyesen manifesztálja.

Ha ehhez a méltóságteljes megnyilatkozáshoz párosul az az *elszánt akarat*, — mely nélkül minden program csak üres frázisok tömkelege, — hogy jogainkért, kívánságainkért dolgozni és küzdeni fogunk, akkor bizalommal és reményteljesen tekinthetünk a jövő elébe.

A negyedik fontos alkotása volt a nagygyűlésnek a *vezetőség megválasztása*. Ez volt az a pont, melynél leginkább tartanunk kellett attól, hogy az ősi turáni átok: a széthuzás, pártoskodás felüti a fejét. Büszkeséggel és örömmel mondhatjuk el ma már, hogy e rendkívül kényes kérdés minden nehézsége fölött diadal-maskodott a magyarság egészséges életösztóne, mely parancsolóan követelte, hogy akarata ebben a kérdésben is minden disszonáns akkordot kizáró, impozáns egységgel nyilvánuljon meg.

De nemcsak annak örülhetünk, hogy egységünket semmi meg nem zavarta, hanem a legnagyobb megnyugvással, büszkeséggel és örömmel konstatálhatjuk azt is, hogy a választás mindenképpen szerencsés volt s a magyarság sorsának intézése a legalkalmasabb kezekbe van letéve.

Áll ez elsősorban magának az elnöknek, *Báró Jósika Sámuelnek* személyére, kit valósággal az isteni gondviselés ajándékozott és tartott meg e nehéz időkben a vezetők nélkül maradt erdélyi magyarságnak. A Kárpátoktól az Adriáig nincs egyetlen magyar politikus, aki olyan súllyal és méltósággal képviselhetné elárvelt érdekeinket, mint Báró Jósika Sámuel. Az ő elnöklete alatt egybegyűlt testületről

egyaránt tudja Királyunk Őfelsége Bukarestben, Horthy Miklós Budapesten, Károly exkirály Svájcban és tudják az összes utódállamok politikusai és államférfiai, hogy e testületnek csakis *komoly* céljai lehetnek, melyeknek elérésére kizárólag *becsületos* eszközökkel fog törekedni. Jósika Sámuel egyénisége megvéd attól, hogy a Magyar Szövetséget irredenta mozgalomnak minősíthessék Bukarestben, nemzetárulással vádolhassák Budapesten és semmibe vehessék Párisban. A multban viselt magas közjogi állása és méltósága kizárnak minden egyéni ambíciót; születése, vagyona, társadalmi súlya minden önző anyagi érdeket. Bámulatos éleslátása, páratlan diplomáciai érzéke, hosszú közéleti pályáján szerzett politikai rutinja s aggkora dacára csodálatraméltó energiája impozáns erővel és mindenkit lebilincselő méltósággal nyilvánult meg már a keddi előértekezleten, a letagadhatatlan ellentéteknek és kiforrotlan álláspontoknak első megütközése alkalmával. A Románia területén élő két millió magyarnak nem lehet ma forróbb kívánsága, mint hogy a Gondviselés a Báró Jósika providenciális képességeiben rejlő nagy erőt és megbecsülhetetlen értéket minél tovább tartsa meg épségben a mi számunkra.

Nem kevésbé szerencsés volt az elnök két főmunkatársának kiválasztása. *Haller Gusztáv* ügyvezető alelnök hosszú ügyvédi munkásság után Erdély fővárosának, Kolozsvárnak volt közel egy évtizedig polgármestere s ez állásában osztatlan tiszteletet és népszerűséget szerzett nevének Erdélyszerte. Higgadt megfontoltsága, harmonikus életfelfogása, nyugodt komolysága a legszerencsésebben párosul a tehetséges és ambiciózus *Kós Károly* titkár fiatal energiájával, szép tehetségevel és páratlan agilitásával. S a többiek is mind, az elnökség, a direktorium s a választmány tagjai egytől-egyig olyan nevek, melyeket ma Erdélyben mindenki ismer s amelyek mindenki előtt munkát, tehetséget, érdemet, programot reprezentálnak.

Nyugodtan számolhatunk tehát be megbizóinknak: jó munkát végeztünk, a reánk bizottakat teljesítettük.

Igaz, hogy ami eddig történt, az nem betetőzése, hanem kiinduló pontja annak a munkásságnak, mely hivatva van a romániai magyarság szebb jövőjének alapjait lerakni. A legnehezebbjén, a legkritikusabb mozzanatokon azonban túl vagyunk s úgy hiszem, többé már nem kell tartanunk attól, hogy elvi ellentétek vagy személyi ambíciók szétrobbantják eddigi tiszteletet parancsoló egy-

ségünket. Mert hiszen *programpontok fölött lehet összeveszni, alelnöki és direktóriumai állásokért lehet tülekedni. De ha egyszer kezdetét veszi a gyakorlati munka, amikor törvényjavaslatokat kell tanulmányozni, memorandumokat, cikkeket megírni, előszobákban deputációzni, faluról-falura szervezkedő munkát végezni, itt már oly tág tér nyílik minden tehetség érvényesülésére, minden ambíció kielégítésére, a legellentétesebb elvi felfogású egyének és csoportok céltudatos és tervszerű foglalkoztatására, hogy a vezetőségnek módjában lesz mindenkit a maga helyére állítva, levezetni minden ellentétet és alkotó munkában összekapcsolni azokat is, akik ma még érzésben vagy gondolkozásban idegenekként állanak egymással szemben.*

Miként a zenekarban gyönyörű akkordban csendül össze síp és hegedű, dob és hárfa, úgy kell a közéletben nekünk is egyesítenünk önálló egyéniségünket, meg nem tagadott eszményeinket, munkánkat és verejtékünket, küzdelmeinket és fáradozásainkat s talán külön utakon, talán különböző módokon és eszközökkel, de egy lélekkel és egyöntetű buzgósággal kell teljesítenünk azt a kötelességet, mely reánk bízott, azon a helyen, ahova állítottunk.

(Kis-Kakukú.)

Gyakorlati programmunk.

Kolozsvár, 1921. július 24.

A Magyar Szövetség alakuló nagygyűlésén röviden rámutattam arra, hogy elfogadott programunk, mely ünnepélyesen deklarálja azt, ami fáj s amire szükségünk van, *csak manifesztáció jellegével bír, de nem kormányprogram, nem munkaterv*, mert hiszen nem a mi kezünkben vannak az eszközök annak életbehívására. Hangsúlyoztam, hogy e szollemnis deklaráció mellett a Magyar Szövetségnek van egy másik, *gyakorlati* programja is, melynek irányát az államélet jelenségei, a kormány mindenkori programja és intézkedései szabják meg s amely éppen ezért pontokba nem szedhető. Kiemeltem, hogy e gyakorlati programban harmonikusan egybefoglalhatók a legkülönbözőbb irányzatok; latba vethető minden érték, mellyel rendelkezünk és a gyakorlati munka terén korlátlanul érvényesülhet minden tehetség, összefoghatnak legellentétebb felfogású férfaink.

A nagygyűlés megnyilatkozászerű jelentősége indokolttá tette hogy ezek az irányelvek már a kiinduláskor leszögeztessenek. De viszont a hely és az alkalom komoly ünnepélyessége nem engedte meg részleteikben való fejtegetését és megvilágítását.

A Szövetség megalakulása — mint minden nagy esemény — alkalmat adott az ellentétes felfogások megütközésére. Nézetek és elvek, irányzatok és emberek, kik a három évi hallgatás alatt a tájékozódás és kölcsönös meggyőzés lehetőségét s a sajtó és közvélemény kritikáját nélkülözték, most a fórumra kerültek s ennek köhójában megindult az eszmék tisztulásának egységes folyamata. Mindez magában csak örvendetes jelenség volna. A sajnálatos csak az, hogy felmerültek a processzus természetes lefolyását zavaró

jelenségek is. Mindazok az irányzatok és emberek, akiknek lábai alól a létalapot húzza ki a Szövetség létrejötte, fel akarják használni az eszmék eme forrongását egy végső támadásra. Sajtóorgánumok Béctől Bukarestig visszhangzanak a Szövetségben duló ellentétekről; konzervatív és demokrata, feudális és radikális csoportosulásokról olvasunk, nevek röpködnek, egyéni hiúságok, egyéni ellenszenvok kerülnek ellentétbe.

A Magyar Szövetség ma már túl van azon, hogy ezek a mesterkedések komolyan árthassanak. Ennek dacára, azt hiszem, elérkezett az ideje, hogy kifejtsük azt a másik, *gyakorlati programunkat* s ezzel elejét vegyük, hogy a kívánatos kapacitáció ledorongolássá s a nélkülözhetetlen új erőknék a munkába való bevonása bomlasztó tülekedéssé fajulhasson.

Két kérdésre kell megfelelnünk: Milyen *eszméknek* és *irányzatoknak* adjunk praedomináló szerepet a Magyar Szövetség gyakorlati munkájában és *kik*, milyen társadalmi körből való, milyen politikai multtal és világnézettel bíró férfiak *állítsanak az akció élére*?

Már a nagygyűlésen is kiemeltem, hogy tulajdonképpen célunk csak egy lehet: *a magyar kisebbség érdekeinek a közelet minden terén, minden eszközzel való megvédése és érvényesítése.* Erre a főcélunkra tekintettel kell megadnunk a feleletet e kérdésekre.

Hogy rendezzük be tehát a Magyar Szövetség jövő életét? Konzervatív avagy haladó irányban? A nagy háborúk után szükség-szerűleg jelentkező imperiálista és nacionalista eszmék után induljunk, vagy az általános emberi eszmét állítsuk-e előtérbe s a népek testvériségében s a demokráciában rejlő nagy erőkre támaszkodjunk? A felelet igen egyszerű: *Nem tőlünk függ az irány megszabása.* Egy politikai párt, mely a kormányképeség előfeltételeivel rendelkezik, leszögezheti előre, hogy milyen elvek szerint fogja irányítani az állam életét, ha a közhatalom birtokába jut. Nekünk azonban, mint népi kisebbségnek, ez a lehetőség nincs megadva. Romániában a dolog természete szerint az államalkotó román faj szolgáltatja azokat a politikai pártokat, melyeknek konzervatív vagy liberális elvei az állam életét irányítják. A legnagyobb mértékben elhibázott dolog volna tehát tőlünk, ha e körülményre nem lennénk figyelemmel s mi magunk akarnók előre ilyen vagy amolyan irányban leszögezni magunkat.

Egészen más magatartást kell ugyanis tanúsítanunk egy olyan

kormánynyal szemben, melyet imperialista és sovinszta ábrándok fűtenek és másként kell viselkednünk akkor, ha demagóg jelszavak, unifikálás, szocializálás és áldemokrácia fenyegetik felforgatással intézményeinket. Az előbbi esetben a nemes liberálizmus s a valódi demokrácia fegyvertárából kell védekezésre alkalmas eszközöket keresnünk, az utóbbi esetben pedig egyházaink évszázados bástyái, részvénytársaságaink és szövetkezeteink nemzetközileg elismert külső formái s főként népünk egészséges konzervatív érzéke lesz az a talaj, melyen sikeresen megvethetjük lábunkat.

Elvek és eszmék azonban csak elméletileg szemlélhetők önmagukban. A gyakorlatban mindig más elemekkel szaturálva jelentkeznek. A legvadabb autokrácia is elismer bizonyos szabadságjogokat s a legszélesebb demokrácia is honorál bizonyos központi tekintélyt. Emellett pedig tapasztalati tény, hogy egészséges államéletben a konzervatív és liberális irányzatok kilengéseinek egymást követő hullámzásával, váltakozásával kell számolnunk. Ha tehát adott esetben kénytelenek leszünk egy sovinszta irányzattal emberi szabadságjogainkat szegezni szembe, ezt sohasem fokozhatjuk oly szélsőségig, mely egyértelmű volna fajfenntartó intézményeink létalapjának megtagadásával. S amikor másfelől árkokkal és drótsövénnyekkel óvatosan körülbástyázzuk magunkat, nem szabad elfelednünk, hogy ez nemcsak annak akadály, aki falaink közé be akar hatolni, hanem akadályunk lehet nekünk magunknak is az előhaladásban.

Nem az tehát itt a kérdés, hogy demokrata irányba rángassuk-e a Magyar Szövetség szekerét, vagy pedig a konzerváló erőket gyűjtsük-e halomba, hanem nyitott szemmel, feszült figyelemmel kell vizsgálnunk a közélet jelenségeit, a kormányzat bevallott és titkos intencióit s ehhez alkalmazkodva kell megválasztanunk azt az eszközt, mely támadások ellen megvéd és érdekeinket előbbre juttatja.

Hogy melyik irányzat tehet nagyobb szolgálatot ügyünknek, azt mi előre nem dönthetjük el. S ha sejtenők is, azért még nem mondhatunk le a másik segítségéről, mert nem a mi hatalmunkban van az állami élet fő irányának meghatározása. Ennek a gondolatnak akartam kifejezést adni, mikor a nagygyűlésen a bibliai szavakat idéztem: „Eddig szabad voltál, felövezted magad és jártál, ahol akartál; most kiterjeszted kezeidet, más övez fel téged és oda visz, ahová nem akarod“.

Ha ilyen gyakorlati szempontból fogjuk fel a Magyar Szövetség feladatait, akkor a követendő alapirányzat kérdése nem fog egymással szembeállítani, mert éreznünk kell, hogy munkánkban mindegyik komoly irányzat megbecsülhetetlen szolgálatokat tehet.

S ugyanez a szempont megadja a feleletet arra a másik kérdésre is, hogy kikre van a Magyar Szövetségnek szüksége, kik álljanak élére, kik irányítsák munkáját és kiknek ne legyen bele szólásuk ügyeibe?

Szüksége van a Magyar Szövetségnek *elsősorban 10—12 szenátor- és 40—50 képviselőjelöltre, akiknek mindegyike az államélet valamelyik ágazatában perfekt szakember, akik között az egyes szakokat tervszerűen fel lehet osztani s akiknek mindegyike vállalkozik arra a halálosan komoly feladatra, hogy a saját szakmájában aggódó figyelemmel áttanulmányoz minden törvényjavaslatot, kormányintézkedést s szóban és írásban, parlamentben és azon kívül rámutat arra, ami sérelmes s megjelöli az orvoslás útját és módját. Szüksége van publicistákra, akik irányítsák a romániai magyarságot és publicistákra, akik megértetik törekvéseinket a román közvéleménnyel, a testvér nemzetiségekkel s a külfölddel. Szüksége van főurakra, kik a bécsi Burg parkettjén szerzett rutinjukkal szimpátiákat szereznek nekünk Sinaiában és szüksége van erőslelkű, megingathatlan demokratákra, kik a radikális román pártok rokonszenvét biztosítják jogainknak. Szüksége van a Magyar Szövetségnek kapacitásokra, kik a pénz nemzetközi erejével bekapcsolódnak úgy a régi királyság, mint a külföld közigazdasági életébe és szüksége van szociálistákra, akik előtérbe állítják a magyar munkásság érdekeit. Szüksége van sima, vasalt nadrágú és modorú urakra, kik otthonosan mozognak az előszobákban és szüksége van nyakas magyarokra, kik nem hajlíthatók és nem kapacitálhatók.*

S kikre nincs szükségünk? Kiket kell kizárnunk a Magyar Szövetség munkájából?

Talán a volt munkapártiakat, akik „a magyar nemzeti állam kiépítésének” eszméjéért lelkesedtek s akikről az mondatik, hogy ők idézték elő a világháborút? Vagy a volt Károlyi-pártiakat és radikálisokat, kik a nemzetiségi egyenjogúságot hirdették s akik ellen az a vád, hogy ők okozták az összeomlást? Kizárjuk-e azt a mágnást, aki a hadbavonult zsellér feleségét zsandárokkal hajtatta ki krumplit kapálni? Vagy bélyegezzük meg azt a hazatérő katonát, aki lerongyolódott háztáját, megbecstelenített asszonyt és éhes po-

rontyokat találva itthon, feldulta az első házat, melynek falai között jómódot látott? Kiknek kiáltsunk vétót? Akik talán gyávaságból, talán opportunusból, alkalmazkodtak a változott viszonyokhoz, vagy azoknak, akik ellenállást hirdettek, a megalkuvást megbélyegezték s koldusbotra juttattak ezeket? Kiket zárjunk ki sorainkból?

Hétesztendő világszenvedés van mögöttünk. Százados, sőt évezredek bástyák dőltek le, népek és nemzetek süllyedtek és emelkedtek fel. Milliók vére folyt el százmilliók keservei közepette. Kinek volt itt igaza és ki tévedett? Ki követelt el igazságtalanságot és ki szolgáltatott igazságot? Nem mi, nem ez a nemzedék, a történelem fogja megmondani.

De egyet mi is tudunk. *Aki haladni akar, annak nem hátrafelé kell néznie, hanem előre.* Aki élni akar, annak nem szabad a múlt romjaiban piszkálnia, hanem kezébe kell vennie a szerszámot. *Ott, ahol áll; azt, ami van; úgy, ahogy lehet.*

(Ujság.)

Ami összefűz.

Kolozsvár, 1921. július 31.

János apostolról mondatik, hogy mikor nagyon megöregedett és nem tudott már hosszabb beszédet mondani, folyton csak e szavakat hangoztatta hallgatóinak: *Fiacskáim, szeressétek egymást!* S a kérdésre, hogy miért ismétli ugyanazt, azt felelte, hogy ennél szükségesebbet hosszú szónoklatban sem köthetne lelkükre.

A kereszténység nagy gondolkodói mindenben igazat adnak János apostolnak. De gondolkozhatunk fölötte mi is, akik nem a hit világát, hanem az emberek együttélésének törvényeit tanulmányozzuk.

Mit jelentett akkor ez a figyelmeztetés?

A kereszténység új eszmeáramlat volt, mely szembenállott a pogány ókor bölcsészeti, államjogi, közgazdasági berendezéseivel. Egy maroknyi ember — tizenkét tudatlan halász — indult meg, hogy a világot meggyőzze eszméi igazságáról. S akik csatlakoztak hozzájuk, azok is kevesen, szétszórta, befolyás és hatalom nélkül állottak. Mit jelentett az, hogy szeretniök kell egymást?

Azt jelentette, hogy nem elveik és előítéleteik, életmódjuk és foglalkozásuk, rokonaik és ellenségeik szerint kell differenciálódniok, hanem mindezen különbségeken felülemelkedve, ki kell domborítaniok magukban a keresztény ideált. Azt jelentette, hogy energiájukat nem fordíthatják többé kizárólag vagyoni és társadalmi érdekeik kimélyítésére, hanem bele kell azt állítaniok egy közös cél szolgálatába. Jelentette az addig oldalra ható erőknél közömbösítését s a felfelé ható erőknél koncentrációját.

A nagy organizátor, Pál apostol, világosan figyelmeztet erre: *supportantes invicem et donantes vobismetipsis* — elszenvedvén egymást és engedvén egymásnak.

A fiatal kereszténység egyesített, de nem egységesített. Nem akarta letörni a differenciákban rejlő értékeket; Sebestyén a testőrkapitány s Ágnes, a patricius szűz, egyéniségük feláldozása nélkül megtalálták az érzelmi közösséget a görög rabszolga s a zsidó hálófoltzó törekvéseivel. *Elszenvedték egymás különbözőségeit, engedtek egymásnak, mert csak így egyesíthették erőiket.*

S ha nézzük azóta is az emberiség tömegmozgalmaival, mindenütt a siker kulcsa, az akció intenzitásának titka abban rejlik, *hogy van-e olyan eszme, mely összefüzi az emberek sokaságát és az elég erős-e arra, hogy érette elszenvedjék egymást és engedjenek egymásnak azok, kiket foglalkozásuk és érdekeik, előítéleteik és hajlamaik egymás elleni küzdelemre ösztökélnek.*

Az eszmének ez a munkája annál könnyebb és állandóbb, minél kevesebb uniformizálást követel, minél kevésbé tesz erőszakot az egyéni meggyőződéseken és törekvéseken, minél több lehetőséget nyújt az individuum érvényesülésére. Nagy tömegek tartósan csak oly eszmét követnek, mely összhangba hozza ugyan, de nem nyugtözi le egyéni tehetségeiket.

* * *

Alkalmas-e a Magyar Szövetségben rejlő alap gondolat arra, hogy a romániai magyarság tömegeit hosszú éveken át tömör egységben összetartsa? Össze tudja-e fűzni az egymás ellen ható erőket és nyújt-e elegendő szabad teret a differenciálódásra? Ez a kérdés, mellyel a megindult akció áll vagy bukik.

Vizsgáljuk meg in concreto: alkalmas-e a Magyar Szövetség arra, hogy annak keretében közös munkára egyesüljenek a konzervatív és radikális gondolkozású magyarok. Tegyük fel másként a kérdést: Eltaszíthatják-e ezek vagy amazok a mozgalom irányát annyira jobbra vagy balra, hogy az elientétes felfogásuak kénytelenek legyenek az egész akcióval minden közösséget megtagadni s új utakon keresni az érvényesülést?

Minden, még oly szélső irányzat is tud szimpatikiákat kelteni, amíg *előretörőben* van, amíg küzd egy erősebb hatalommal igazai elismeréseért. *Ellenszenvessé csak akkor válik, mikor célját elérte, a hatalmat kezébe kerítette s ennek birtokában most már a saját képére akar mindent átformálni.* Amíg Franciaországban nem volt parlamentárizmus, a Montesquieu és Voltaire tanait érdeklődéssel olvasták a Lajosok udvarában és francia arisztokraták voltak e

törekvések első zászlóvivői. A régi rend hívei a mozgalommal csak akkor helyezkedtek szembe és tagadtak meg vele minden közösséget, mikor ez, a hatalommal kezében, kezdte átültetni elveit a gyakorlati életbe.

A Magyar Szövetség nem kezel közhatalmat s így ha vezetését ma kizárólag konzervatív, vagy kizárólag radikális férfiak vennék is a kezükbe, ez a tény egymagában még *nem adná meg a lehetőséget egyik irányzatnak sem arra, hogy a másiknak érvényesülését megátolhassa*. Lehetséges, hogy az előbbi irányzat pl. kizárólag a felekezeti iskoláknak követelne államsegélyt, az utóbbi pedig valami laikus iskolatípusért küzdene; valószínű, hogy pl. az agrárreformnál az előbbi a magyar földbirtokosok érdekeit védelmezné, az utóbbi pedig a magyar kisembereknek igyekeznék földet szerezni. Hogy azonban magyar iskolákat felekezeti vagy laikus vezetés alatt tudunk-e sikeresebben fenntartani, hogy a magyarság mezőgazdasági birtokállományát a magyar birtokos vagy a magyar kisgazda kezében tudjuk-e eredményesebben megvédelmezni, az *nem tőlünk függ*, hanem a román állam sorsát intéző kormányok és többségi pártok alapirányzatától, melyre mi, mint népi kisebbség a dolog természetete szerint *nem gyakorolhatunk döntő befolyást*.

Ne tekintgessünk tehát sanda szemekkel egymásra, egyikünk sem fog leülni a hatalom terített asztalához.

Másrészt azonban nincs magyar ember, intézmény vagy irányzat, mely ne tehetne értékes szolgálatokat ügyünknek még akkor is, ha látszólag csak egyoldalú működést fejt ki. Egy konzervatív román kormánytól a konzervatív magyar férfiak joggal remélhetik a konzervatív magyar intézmények támogatását. Viszont pl. a modern gondolkozású Goga Oktáviántól a radikális Janovics Jenő az általános emberi kultúra nevében sikeresen kérte a magyar színházak működési engedélyét.

A sorompók föl vannak húzva, a pálya szabad. És akár Biharnek, akár a székelységnek; akár a magyar lutheránusoknak, akár a fogyasztási szövetkezeteknek szerez valaki valamely előnyt, kedvezményt, támogatást, az összmagyarságot erősíti ezzel. Szerteágazó céljaink bármelyikéért folytatott komoly munka megérdemli osztatlan elismerésünket.

Ne törődjünk tehát sokat azzal, hogy milyen elveket gyűjtünk programmunkba és kiket válasszunk meg vezetőknek. *Az irreális programmpontok amúgy is elfakulnak s a nem arravaló emberek*

hamarosan háttérbe szorulnak. Az ezek s a százezrek ahhoz az irányzathoz fognak csatlakozni, amelyik a legtöbbet hozza fajunknak, kultúránknak s azokat fogják vállalkra emelni, akik a legtöbbet dolgoznak értük.

Legyen ezért nekünk is erőnk — *supportare invicem* — elszenvedni egymást. Higyjük el, hogy minden lépés, bárki teszi is, minden talpalattnyi föld, a közélet bármely terén hódítják is meg, az egész magyarság birtokállományát gyarapítja.

Csak egyet ne: *csak ölbe ne tegyük a kezünket, mert akkor az élet keresztülrohan rajtunk.*

(Keleti Ujság.)

A hitvallásos iskola típus.

Indítvány az erdélyi római katolikus Státus 1921. november 10-iki közgyűlésén.

Ha iskoláink jelenlegi kul.úrnívóját fenn akarjuk tartani, az államsegélyt ezidőszerint nem nélkülözhetjük.

Mindaddig azonban, míg mi magunk az iskolaügyben precíz, határozott álláspontra nem helyezkedünk, nem várhatjuk és nem remélhetjük, hogy az állam a segélyezés kérdését végleges megoldásra juttassa.

Ismeretes a gyulafehérvári határozatoknak s a békeszerződésnek a felekezeti és nemzetiségi kisebbségek iskolaügyére vonatkozó állásfoglalása.

A kérdés világos és egyszerű ott, ahol — mint pl. az erdélyi szászoknál — felekezet- és nemzetiség az embereknek ugyanazon csoportját öleli fel. Az erdélyi szászokra nézve esetleg közömbös lehet az, hogy a békeszerződésben biztosított iskolai autonómiájukat lutheránus felekezeti avagy szász nemzetiségi szervezetben gyakorolhatják-e.

Egészen más azonban a helyzet a magyarságra nézve, mely 3—4 felekezetre oszlik s más reánk katolikusokra nézve, akik — a csanádi egyházmegyét is ideszámítva, — körülbelül egyenlő erős két nemzetiségre tagozódnak.

A békeszerződésnek a kisebbségek iskolai autonómiájára vonatkozó rendelkezései — mint látható — a földrajzi és ethnografiai viszonyok kellő ismerete nélkül állapítottak meg s a kormány a kontemplált intézmények életbehívása elől kitérhet azzal az érveléssel, hogy a rendelkezés szószerinti végrehajtása lehetetlen, oly megoldási módot pedig, mely az összes érdekeket kielégítené, maguk a közvetlenül érdekelt kisebbségek sem jelöltek meg. Ennek tulaj-

donítható, hogy a kormány több-kevesebb őszinteséggel bevallott végcéljává tüzte ki az egész oktatásügy államosítását s a békeszerződés kikötéseinek magyar, illetve némettannyelvű *állami* iskolák felállításával óhajt eleget tenni.

Ma ez még csak *pium desiderium* és nem kormányprogramm. Ma még csak erkölcsi eszközökkel s a felekezeti iskolák segélyének megvonásával vagy késedelmes folyósításával törekszik a kormány ezt a célját elérni vagy legalább is arra a talajt — különösen a nehéz helyzetben sinylődő felekezeti tanerők lelkében — előkészíteni. Számolnunk kell azonban azzal, hogy ha a kérdés helyes megoldását nem siettetjük, előbb-utóbb nyílt programmá válik az államosítás, melynek keresztülvitele érdekében az államhatalom összes tényezői teljes energiával sorompóba fognak lépni.

A kisebbségek iskolaügyének megoldására a kormány által kontemplált magyar tannyelvű állami iskolák mellett fölvetettek egy másik tervet is: a magyar kisebbség iskolai autonómiáját.

E tervvel részletesebben most nem kívánok foglalkozni. A magam részéről a romániai magyarságot, mint nemzeti kisebbséget, — elvi szempontoktól egészen eltekintve — nem tartom *sem elég erősnek, sem elég egységesnek, sem eléggé szervezettnek* arra, hogy egy ilyen halálosan fontos ügyet, minő a kultúrpolitika, egyedül ennek kezeibe letehetnének.

Elérkezett tehát a tizenkettedik órája annak, hogy az erdélyi katolikus Státus, mely nemcsak történelmi jogon, de demokratikus összetételénél fogva is hivatott képviselője az erdélyi katolikusoknak, e nagy kérdésben szavát hallassa, álláspontját leszögezze és azt mindenütt és mindenkinek félreértést nem tűrő módon tudomására adja.

Ebben a testületben bizonyára nem szükséges argumentumokat felsorakoztatni amellet, hogy mi katolikusok, ifjúságunknak hitünk szellemében való oktatását és nevelését semmi körülmények között senki kedvéért áldozatul nem dobhatjuk. Az „Euntes, docete omnes gentes!” *mandátum* is, minden emberi jognál erősebb felhatalmazás és *kötelezettség* is, melynek teljesítése alól senki minket fel nem oldhat.

Midőn tehát katolikus iskoláink mellett a legteljesebb határozottsággal állást foglalunk, nézetem szerint ki kell domborítanunk ezen állásfoglalásunknak eminenter *katholikus* és *univerzális* indokait, mert hiszen nyilvánvaló, hogy *ha nem kisebbség, hanem*

államalkotó faj volnánk is, ha nem léteznének gyulafehérvári határozatok és kisebbségi klauzulák, mi akkor is ugyanazon energiával ragaszkodnánk katolikus oktatásügyünkhöz, amely határozottsággal lépett fel a katolicizmus a fajilag egységes Németországban Bismarck és Franciaországban Combes iskolapolitikája ellen s amely energiával küzdöttünk a magyar kormányok államosító tendenciáival szemben.

De ha szükséges már elvi szempontból a katolikumnak ez a kidomborítása, fokozottan szükséges a mi helyzetünkben, mert:

a) sem a magyar, sem a német katolikusok nem képeznek zárt ethnográfiai egységet,

b) a kormánykörök jól ismert mentalitására tekintettel ezt követeli tőlünk az okosság elve,

c) iskolaügyünk részére a világhatolizmus erkölcsi és esetleges anyagi támogatását csak így szerezhethjük meg és biztosíthatjuk.

E szempontok bővebb indokolása a helyzet ismerősei előtt felesleges.

Ha tehát így áll a helyzet, akkor ebből le kell vonnunk a konzekvenciákat s ez elsősorban abban áll, hogy félreértést nem tűrő, határozott formában le kell szögezünk katolikus iskoláinkhoz való feltétlen ragaszkodásunkat.

E nyilatkozatunkat pedig oly formában kell megtennünk s annak oly módon kell nyomatékokat adnunk, hogy komolyságát senki kétségbe ne vonhassa.

Üres szavaknak ilyen nyomatékokat csak tettekkel lehet adni.

E tettek pedig a jelen esetben azt jelentik, ha Erdély katolikusai egy akarattal, egy szívvel és végsőkig menő áldozatkészéssel kijelentik, — amint kijelentette ezt pár nap előtt a nagysebeni szász egyházi kongresszus — hogy addig is, míg az állam belátja iskoláink támogatásának kényszerűségét, *iskoláinkat mi magunk fenn akarjuk és fenn fogjuk tartani.*

Mondja ki ezért a Státusgyűlés, hogy:

1. A katolikus ifjúság oktatásának és nevelésének ügyét a Státus a saját elsőrendű feladatának ismeri fel és kijelenti, hogy katolikus iskoláihoz feltétlenül ragaszkodik, azokat sem az államnak, sem semminemű más testületnek át nem adja s a legnagyobb erőfeszítéssel és minden nehézségek dacára is fenntartja.

2. Indokolt és az ügy fontosságának megfelelő módon előterjesztendő kérelem fordul a kormányhoz aziránt, hogy a katolikus

tanerőknek az államiakkal egyenlő javadalmazáshoz szükséges összeget államsegélyként folyósítsa.

3. A békeszerződés rendelkezései és az igazságosság és méltányosság elvére támaszkodva azt kívánja, hogy a katolikus állampolgárok által fizetett adókból befolyó közjövedelem arányos része a katolikus intézetek céljaira intézményesen engedtesse át.

4. Széleskörű akcióval felhívja Erdély katolikusainak figyelmét iskolaügyünk fontosságára és arra a parancsoló szükségre, hogy addig is, míg e kérdéseket az állam intézményesen szabályozná, a hívek maguk hozzák meg a legmesszebbmenő anyagi áldozatokat az iskolák érdekében.

A Státusgyűlés az indítványt egyhangú lelkesedéssel elfogadta.

A magyarság egysége.

Dicsőszentmárton, 1921. december 18.

Itt válaszolok egy levélre.

Én is „halálos ellensége vagyok mindenkinek és mindennek, mi a magyarság közé konkolyt hint, széthúzást szít“. De hát, édes jó uram, jöjjünk végre tisztába azzal, hogy mi az „a magyarság egysége“, amit annyian hordoznak az ajkukon s olyan kevesen a szívükben.

Embereket egységbe egyetlen érzelem tud összefogni s ez a szeretet. Az a szeretet, melyről írva van, hogy „nem irigykedik, nem fuvalkodik fel, nem nagyravágyó, nem keresi a magáét, nem gondol rosszat, mindent elvisel, mindent elhisz, mindent remél, mindent elszenved“. Aki dolgozik abban a munkakörben, ahova állították; aki béketűréssel át adja másnak az első helyet s elfoglalja az utolsót; aki nem akar a mások munkájából saját hiúságának bálványt állítani; aki meghallgatja az ellenvéleményt s nem ragaszkodik makacsul a saját légváraihoz, aki tud tűrni félreértést, megszólást, gúnyt, rágalmat és nem veszi föl a keze ügyébe eső furkósbót — ezek a csendes, szerény, meg nem látott emberkék azok, akiknek köszönhetjük, hogy embereket egyáltalában lehetséges egységbe összefogni.

S mi bontja meg a magyarság egységét?

Azzal a naivitással, azt hiszem, már az elemi iskolások is leszámoltak, hogy itt a nagy- és kisantant, Bratianu, Goga és Maniu naponta milliókat áldoznak erdélyi magyarok megvesztegetésére s hogy százával és ezrével rajzanak körülöttünk emberek, akik súlyos fizetést élveznek azért, hogy közöttünk „konkolyt hintsenek és széthúzást szítsanak“. Aki ezt hiszi, aki ennyi alávalóságot

tételez fel honfitársairól, ilyen ostoba bőkezűséget ellenfeleinkről, aki ennyire nincs tisztában a mi jelenlegi, sajnos, másodrendű jelentőségünkkel; aki nem tanulta meg a történelemből, hogy fizetett ügynökökkel pillanatnyi zavarokat lehet csinálni, de azt sohasem lehet elérni, hogy egy nép megtagadja a saját egészséges életösztonét, azokkal, akik az ilyen vádakát nemcsak mondják, de el is hiszik, én nem vitatkozom.

A magyarság egysége ellen azok vétkeznek, akik hatalomvágyukkal, irigységükkel és türelmetlenségükkel lehetetlenné teszik, hogy a magyarság körében gyökeret verjen és megerősödjék az érzelmi egység. Akik az egységbontás mûmusával ijesztgetnek mindenkit, aki kérdezni meri, hogy milyen érdemek és képességek révén igénylik éppen ők a vezéri pálcát; akik árulót kiabálnak, mihelyt valaki számon kéri tőlük tétlenségük, tehetetlenségük és tudatlanságuk hibáit és mulasztásait; akik ellenérvekre gyanúsítgatásokkal felelnek; akik utat mutatni nem tudnak, de a más célkitûzéseit lemosolyogják; akik nem dolgoznak, de a más munkáját elgáncsolják; akik kíméletlen harcot hirdetnek az útjukba állók ellen, de a saját hiúságukat a magyarság egységének pajzsával akarják megvédelmezni. Ezek az emberek vetik el a széthúzás bomlasztó csiráit.

Nem, édes jó uram, a magyarság egysége nem azt jelenti, hogy három, tizenhárom vagy ötvenhárom ember kiálljon a fórumra, kezébe vegye a vezéri pálcát, összehordjon ott tücsköt, bogarat, harcot hirdessen vagy megalkuvást prédikáljon s mi többiek, jámbor megadással bólogassunk hozzá és a szent egység nevében utánuk induljunk, bárhova visznek, akkor is ha tudjuk, hogy pusztulásba megyünk; akkor is ha tudjuk, hogy a nagybotosok már jóelőre biztonságra helyezték magukat.

A magyarság egysége azt jelenti, hogy becsüljük meg egymást, becsüljük meg minden értékes emberünket. Ne tegyünk erőszakot senki lelkiismeretén. Hallgassuk meg türelemmel és szeretettel az ellenvéleményt. Ha azt akarjuk, hogy mások higyenek a mi önzetlenségünkben, akkor mi se kiabáljunk megvesztegetésről. Ha szeretünk gyönyörködni abban, mikor az emberek a mi trónusunk körül gyülekeznek, akkor ne dugjunk dinamitot a mások széke alá.

Az olyan egységből, mely nem ezeken az érzelmeken alapul, melyet csak úgy lehet fenntartani, ha hazaárulónak deklarálják, aki

a program 14-ik pontjának b) alpontját nem tartja időszerűnek s társadalmi bojkottot hirdetünk mindenki ellen, aki Ypszilanti úrnál alkalmasabb segédtitkárt mer javaslatba hozni, az ilyen egységből én a magam részéről nem kérek. S higye el nekem, hogy ha közös szenvedéseink testvéri szeretettel való átérzése nem tud minket egységbe kovácsolni, a gyűlölet és gyanúsítás korbácsával sem fog soha senki egy nyájba összeterelni.

„Azért többé egymást ne ítéljük; hanem inkább arra határozatok el magatokat, hogy akadályt vagy botránkozást ne tegyetek atyátokfiának.“ (Róm. 14. 13.)

(Kis-Kökülő.)

A demokrácia.

Fájdalommal láttam azt az éles harcot, mely a Magyar Szövetség megalakulását követő hónapokban visszhangzott az erdélyi magyar sajtóban s amelynek nyomai érezhetőek voltak már az erdélyi közvéleményben is. Az egyik oldalon destruktívnek, hazaárulónak, vörösnek s minden egyéb rossznak deklaráltak s társadalmi bojkott alá vetnek embereket azért, mert *demokraták*. A másik oldalon ugyanakkor a közéletből legszivesebben kiradiroztak volna érdemes férfiakat, — mert *nem elég demokraták*. Holott éppen a demokrácia körül — mely nem szélsőséges világnézet — nem lett volna szabad ilyen harcnak folynia. Ha mégis folyik, annak csak az volt az oka, hogy félreismerték a demokrácia alap gondolatát itt is, ott is. S mert itt volt a baj gyökere s mert a disputában csak hangos jelszavakat hallottunk minden oldalról, de sehonnan sem nyugodt, objektív hangot, azért ítéltem szükségesnek, hogy rámutassak az alábbiakban annak a jelszónak alap gondolatára, melynek nevében oly elkeseredetten csatáztak az erdélyi magyar sajtóban.

Reméltem, hogyha egy-két ujságcikk nem is alakítja át a közvéleményt, de talán mégis akadnak, akik a felvetett eszméken elgondolkozva, revízió alá veszik szélsőséges felfogásukat s jövőre, ha összevesznek a rabbiválasztáson vagy a tüzoltóparancsnokságon, talán mégis kevesebben fogják egymást demokratának gazemberezni.

Cikkemet ugyan alaposan lerántotta egyik kolozsvári lap, de pár hónap alatt azért mégis elfűlt a demokrata-harc s ma már talán nem köveznek meg azért, ha tárgyilagosan kijelölöm a demokrácia elvének alapirányát és működési körét az egymásra ható társadalmi erők kiegyenlítése és egyensúlyba hozatala terén.

Kolozsvár, 1921. december 25.

A demokrácia sokat hangoztatott, sokat magasztalt és ócsárolt jelszó. Alap gondolatát épp úgy félreértik azok, akik nevében minden meglévőnek hadat üzennek, mint akik az eszme híveit legszivesebben börtönbe vetnék.

Szembe kell néznünk e problémával, ha tisztába akarunk jönni lényegével.

Minden emberi alkotás *erők és energiák koncentrációját* igényli. A legegyszerűbb emberi célok megvalósítása a legkülömbözőbb nyersanyagok, természeti erők, eszközök és szerszámok használata mellett sokoldalú munkát, figyelmet, tapasztalatot, ügyességet követel. Fokozott mértékben érvényesül ez az energiakonzentrálás akkor, mikor a tervezett alkotáshoz egy ember ereje nem elegendő, hanem annak érdekében több ember együttműködését kell biztosítani.

Van és létezik ilyen erő, mely képes *több ember tevékenységét* egy közös cél érdekében *egyesíteni*. Bármerre tekintünk az életben, *mindenütt ott látjuk ezt az erőt működésben*. Ez az erő fogja össze vaskapcsokkal az emberek tömegeit állami alakulásokba. Ez az erő mozdít meg s küld halálba vagy győzelembe hadseregeket. Ez alkot, fejleszt és tart üzemben nagy ipartelepeket. Ez gyűjti irodalmi társaságba a tudósok és írók csoportját. Semmi nagy alkotás nélküle létre nem jöhet. Egy jótékonycélú színelőadás, egy vasárnap délutáni séta épp úgy nem sikerülhet nélküle, amint államok és hadseregek, évszázados intézmények és milliós vállalatok korhadt fázisként szétmállanak, ha ezt az *összefogó erőt* elveszítették.

Nevezhetjük ezt az erőt sokféle néven; hívhatjuk imperiálizmusnak, uralom elvének, autokráciának és diktaturának, vagy enyhébb kifejezésekkel szervező erőnek, népszerűségnek, vezetésnek, irányításnak, fődolog, hogy lényegével tisztában legyünk. S ez abban áll: *egyesíteni, összefogni, ravaszsággal vagy meggyőzéssel, megfélemlítéssel vagy reális előnyökkel, szabad egyezkedéssel vagy kényszerítéssel reábirni az emberek bizonyos csoportját arra, hogy egyéniségük egyrészét, munkájukat, tehetségüket, javaikat, erejüket egy közös célnak alárendeljék, ennek rendelkezésre bocsássák*.

Az emberiség egész történelme nem egyéb, mint ennek az erőnek folytonos küzdelme a minden ember lelke mélyén szunnyadó *önzességgel*, mely saját magát tekinti öncélnak s csak akkor dolgozik és küzd idegen célokért, ha beláttatjuk, elhitetjük vagy rákényszerítjük, hogy azt saját céljának tekintse. De ennek a behatásnak folytonosnak kell lennie. Mert abban a pillanatban, amint intenzitásából enged, amint elveszíti meggyőző erejét, amint megszűnik a kényszer hatalma, nyomban működésbe jön az addig egy célra tömörített emberek lelkében egy *másik erő*, melyet nevezhetünk anarchiának, liberálizmusnak, fegyelmezetlenségnek, szabadságnak, önállóságnak vagy emberi méltóságnak — az elnevezés itt is mellékes —, amely erő *kivonja az embereket az eddigi befolyás alól*,

szétbontja az összekötött kévét, kijelenti, hogy: Non serviam! s megtagadja a további munkát és áldozatokat a közös célért.

Már most: minél erősebb volt az összetartó erő, minél nagyobb nyomás kovácsolta össze az embereket; minél kevésbé felelt meg tényleg a kitűzött közös cél valódi érdekeiknek, annál vehemesebb erővel megy végbe az összetartó kötelékek szétszakítása s az így felszabaduló energia gyakran romba dönti magát az előbb közös célként felismert, közös verejtékkel létrehozott alkotást is.

Ha végig kísérik az emberiség történetén e két ellentétes erő küzdelmét és látjuk, hogy annyi erő és energia, vér és könny, munka és fáradozás, amit egyes emberek és népek céljaik elérésére feláldoztak, mint vált semmivé a lenyűgözve tartott ellentétes erők kirobbanása következtében, kétségbe kellene esnünk az emberiség jövője és fejlődési lehetőségei fölött, ha nem volna egy biztató momentum, melyben megfogózatunk.

Az emberiség a fejlődés bizonyos fokán eljutott arra a belátásra, hogy amikor egy közös célra verbuválják, célszerű nyitva hagyni a hátsó ajtókat és amikor egész energiával fűti a kazánt, akkor sem szabad megfélemednie a biztonsági szelepekről.

Ezt a gondolatot a kereszténység vitte bele először az emberiség öntudatába, mikor az állami omnipotenciával szemben kiemelte a vallás szuverénitását. Sem a római vallás, mely az állameszme idealizációja volt, sem a többi pogány vallások nem rendelkeztek azzal az erkölcsi bátorsággal, hogy a lelkiismeretlen erőszakot tevő államhatalomnak odakiáltásák: *előbb kell Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek!* A kereszténység adta meg az emberiségnek az első hátvédet a hatalommal szemben s állított fel szabályokat, melyek alól királyok és hadvezérek, urak és parancsolók sem voltak kivéve s ha vétkeztek ellene, bűnhődniök kellett nekik is, még pedig a legkeservebben akként, hogy népeik feloldattak hatalmuk alól.

A kereszténységnek ezt a nagy gondolatát a francia forradalom két irányban bővítette és mélyítette.

Először leszögezett bizonyos emberi jogokat, melyeket semmiféle cél érdekében semmiféle hatalomnak érintenie nem szabad. Ez voltaképpen csak laikus kodifikációja volt annak a keresztény elvnek, mely az emberi lélek egyenlő értékén alapuló erkölcsi törvényt a világ hatalmasaira is kiterjesztette.

Új azonban a másik gondolat, hogy *az emberek saját maguk*

illetékesek meghatározni azt, hogy energiáik, mely közös célra, milyen mértékben és mennyi időre egyesíttessenek. Ez az elv, amit parlamentarizmus, önkormányzat s hasonló jelszavak alatt igyekeztek azután több-kevesebb sikerrel életrehívni.

Mi a célja és gyakorlati jelentősége ennek a nagy gondolatnak?
Közébe állni az ellentétes erőknek.

Megakadályozni azt, hogy igazságtalan, önző célokra, igazságtalan, erőszakos eszközökkel koncentráltassanak a néptömegek energiái.

Biztosítani az emberi jogoknak olyan minimumát, megvédeni az emberi méltóságnak néhány olyan postulátumát, melyeket semmiféle földi hatalomnak semmiféle cél érdekében semmibe vennie, lábbal tiporni nem szabad. Vétó és jajkiáltás a „cél szentesíti az eszközt“, a „salus rei publicae suprema lex“ s hasonló jelszavak ellen, melyekkel minden idő zsarnokai a maguk erőszakoskodásait indokolták.

Jogot és befolyást juttatni azoknak, kik energiájukat egy közös cél érdekében állították, hogy e cél kitűzésébe, elérési lehetőségeibe és megvalósítási módjaiba befolyhassanak.

S mindezt azért, hogy ha elfakul a közös cél, ha meggyöngül az összefogó erő, ha atomjaira bomlik a fáradtságosan kiépített szervezet, ez ne legyen katasztrófászerű összeomlás, mely maga alá temet korhadt romokkal együtt reális értékeket is, hanem legyen fejlődésszerű átalakulás, mely a múlt értékein építi fel a jövő hajlékát.

Ez az a demokrácia, melyet nyugodtan vallhatunk magunkénak.

Nem ennek feladata nagy alkotásokat életbe hívni, hiszen lényegében negatívum. Ezt más eszmének kell elvégeznie helyette. Arra sem alkalmas, hogy leküzdhetlen vehemenciával máról-holnapra ledöntsön korhadt, igazságtalan intézményeket.

Ezért van az, hogy a két ellentétes erő nyílt összecsapásánál senki sem hallgat szavára. A zsarnok rebellisnek bélyegez minden ellenkező véleményt s a rombolásra felemelt ököl nem áll meg hideg argumentumok előtt.

Az emberiség fejlődését azonban mégis csak az a kéz szolgálja, mely olajat csöpögtet a csikorgó tengelyre, hogy ne törjön össze az egész gépezet.

(Ellenzék.)

A parlamenti aktivitás.

Kolozsvár, 1921. december 25.

Az erdélyi magyarság legfontosabb teendőjének ítélem, hogy minél előbb, minél több és minél arravalóbb embert juttasson be a parlamentbe.

Az érvek egész sorozata nyomul a pennám alá. Csak három szempontot emelek ki.

Először: Ha valahol, úgy Romániában elsősorban áll az a tétel, hogy *ügyeket gyorsan és eredményesen csak közvetlenül és szóbelileg lehet elintézni*. E feladatra kiszemelt férfainknak megfelelő *anyag bázist* s a kormánnyal szemben *kellő súlyt és tekintélyt* kell biztosítanunk, ha eredményeket várunk tőlük. Mindkettőt ma a mi helyzetünkben *csak a parlamenti mandátum* nyújthatja.

Másodszor: A magyarság szervezkedési vajudásaiban kezd már egyenesen undorító lenni az a *tüllekedés*, mellyel fő- és alvezérek, konzervatívok és destruktívok, Budapest és Bukarest felé orientálódók, aktívok és passzívok, sovíniszták és megértők egymást a fórumról leráncigálni és saját becses személyüket előtérbe tolni igyekeznek. A választás megoldja ezt a kérdést is. *Aki a magyar nép bizalmából bejut a parlamentbe, az vezér lesz. A többi meg — legalább is egyelőre — szépen visszavonul a magánéletbe*, lesz egyházi főgondnok vagy tüzoltóegyleti elnök, meg fogja ismét az eke szarvát vagy tovább spekulál a valutával.

Last not least — ha az erdélyi magyarság megválasztott vezetői felveszik a komoly parlamenti munkát, akkor minden idejüket és energiájukat lekötik majd azok a *konkrét problémák*, melyek a parlamentben eldöntésre kerülnek. Ők maguk — már csak a saját tevékenységük aláfestése érdekéből is — ezekre a gyakorlati pro-

blémákra fogják terelni a magyar közvélemény figyelmét és remélhetőleg nem áll majd elő az a ferde helyzet, hogy amikor az agrárreform gyökerében átalakítja a magyarság birtokállományát, akkor a székely és magyar autonomia elvi szempontjai fölött disputáljunk s amikor a Titulescu adójavaslati új alapokra fektetik az egész közgazdasági életet, a magyar közvélemény egy színházi díszelőadás külsőségeinek kritikájától visszhangozzon s annak dinasztikus, arisztokratikus és demokratikus vonásait boncolgassa.

Ha patkóra van szükségem és kezembe veszem a kalapácsot és addig ütöm a vasat, amíg legalább egy patkószeg kikerül a kezemből, akkor egy lépéssel mégis csak közelebb jutottam a célomhoz. Ha azonban ehelyett el kezdek távvitákat folytatni a szomszédokkal afölött, hogy melyik boltban lehet a patkócsináláshoz jobb vasat szerezni s ha érvekkal őt meg nem győzhetvén, kalapácsommal fejbeütöm, akkor nemcsak őt tettem akcióképtelenné, hanem saját magamat is.

Közben pedig a patkót majd felveri egy másik kovács a ló lábára.

(Napkelet.)

Bernády Györgyről.

Dicsőszentmárton, 1922. január 6.

Bernády Györggyel behatóan tárgyaltuk a magyarság változott feladatait s a Magyar Szövetség teendőit. Felfogásunk teljesen egyező három főkérdésben:

Hogy a magyarság érdekeit csak a parlamentben lehet sikeresen megvédelmezni és előre vinni.

Hogy az erdélyi magyarság orientációját csak a saját speciális viszonyaiból merítheti s minden külső befolyás csak káros lehet.

Hogy a Magyar Szövetség — ha nem akar tápot adni a fajunkat jellemző terjengős és szétforgácsolásra vezető vitákra — egyelőre csak egy pontot vegyen fel programjába: a romániai magyarság érdekeinek szolgálatát s a részletkérdéseket bizza a gyakorlati életre, mely amugy is özőnével fogja felvetni a problémákat.

Egyetértésünk e három főkérdésben — melynek kardinális jelentősége csak most kezd kibontakozni — már akkor világossá tette előttem, hogy bármiben térjenek is el egyébként utaink, a legközelebbi jövőben egy úton fogunk haladni.

Hogy e főkérdésekben ilyen könnyen jutottunk egy álláspontra, az csak megerősíti azt az ismételten hangoztatott állítást, hogy a programpontok feletti veszekedések s a személyi tülekedések nyomban megszűnnek, amint kézbe kell venni a gyakorlati munkát. Mert a gyakorlati élet élénk adja a megoldandó kérdéseket s a munkáért, fáradságért és áldozatért nem szoktak az emberek tolazkodni.

Bernádyra — éppen mert ily világosan látja a teendőket — kétségkívül jelentős szerep vár. S megvannak az összes kvalitásai ahhoz, hogy e szerepnek meg is felelhessen.

(Kis-Küküllő.)

A magyarság és a választások.

Kolozsvár, 1922. február 10.

A küszöbön levő választások a fontos kérdések egész sorozatát állították a magyarság elé.

Bármily nehézségek vannak is előttünk, bármily kedvezőtlen előfeltételek mellett kell is a küzdőtérre lépniük, ma már meg van a reményünk arra, hogy egy lépéssel legalább előbbre vihetjük elárult ügyünket.

Az előttünk álló kérdések közül a két legfontosabb alapvető kérdést megoldásra juttatta a Magyar Szövetség intéző-bizottsága február 5-én hozott határozataival.

A Magyar Szövetség intéző-bizottsága elsősorban is kimondta, *a magyarság parlamenti aktivitásának felvételét*. Meghozta az intéző-bizottság ezt a fontos határozatát annak dacára, hogy eredetileg a nagygyűlés hatáskörének volt fenntartva e kérdésben a határozás. Az intéző-bizottság egyhangulag úgy ítélte, hogy miután az idő rövidege miatt már lehetetlen a nagygyűlés egybehívása, a kialakult közvéleményre támaszkodva, magára vállalja a felelősséget e nagyjelentőségű politikai lépésért.

A Magyar Szövetség második határozata veto és jajkiáltás azokkal a bomlasztó, széthúzó tendenciákkal szemben, melyek különböző pártalakítások és pártmozgalmak leple és jelszava alatt a magyarság kebelében bizonyos elvitázhatlan felfogásbeli, társadalmi, gazdasági és főként személyi ellentéteket kiegyenlítés helyett kiélesítenek, elsimítás helyett kimélyítenek s ezzel előbb-utóbb oly szakadékokat támaszthatnak, melyek későbbi akciókra végzetes hatással lehetnek.

A Szövetség felhívással fordult az egész magyarsághoz, hogy

a veszélyeztetett nagy érdekekre való tekintettel egységesen vegyen részt a választásokon.

Most, a választási küzdelem megindulása előtt, nincs fontosabb érdekünk, minthogy a Magyar Szövetségnek ezt a halálos komolysággal deklarált figyelmeztető szavát meghallják és meg is hallgassák mindenütt, ahol magyarok laknak s minden erőt egységbe fogjunk össze.

Ezeknek az alapvető kérdéseknek a megoldásával a Magyar Szövetség megvetette az alapot, melyen az eredményes munka a siker reményével megindulhat.

Megalakult a választásokat intéző egységes vezérlőbizottság s az megtette a szükséges előkészítő intézkedéseket.

Most már a magyarság józanságán és fegyelmezettségén mulik, hogy a beinduló választási küzdelemben tanubizonyságot tegyen életképességéről, erejéről és politikai súlyáról.

(Magyar Nép.)

A magyarság és a választások.

Dicsőszentmárton, 1922. február 12.

A küszöbön álló választások a legnehezebb feladatok elé állították az erdélyi magyarságot. Szükségünk van egész erőnkre, fegyelmezetségünkre és egészséges életösztönünkre, hogy a választási küzdelmekből megerősödve s ne legyengülve kerüljünk ki.

A Magyar Szövetség központi intéző-bizottsága február 4-én tartott ülésében a *parlamentari aktivitás* mellett foglalt állást s ezzel véglegesen eldöntötte azt az alapvető kérdést, mely annyi szócsatára adott alkalmat.

A meginduló választási küzdelemben most már legfontosabb az *egység* biztosítása.

Erről az egységről nagyon sok szó esett az utóbbi időben. Nekem is volt már alkalmam elmondani a magam véleményét. Ma sem mondhatok egyebet, mint azt, hogy egység csak ott van, ahol közös célok, közös érdekek fogják össze az embereket oly erősen, hogy ez az összefogó erő legyőzi a szétválásra húzó külön törekvéseket. Mikor fogja legyőzni? Akkor, ha az emberek látják, hogy csakis arra a célra tömörítik őket egybe, melyet mindnyájan közösnek elismernek s ha a közös cél leple alatt nem kívánják tőlük olyan érdekeik és meggyőződéseik feláldozását, melyek a közös céllal nincsenek összefüggésben, arra nézve indifferensek.

Sajnos, ma a legsúlyosabb aggodalmakkal kell kisérnünk éppen az egység szempontjából a magyarság politikai megnyilvánulásait.

Pedig erre az egységre elengedhetlen szükségünk van. Nem csak azért, mert ha szétforgácsolódunk, akkor még azt a néhány kerületet is elveszítjük, amit a mai névjegyzék mellett megszerez-

hetnénk. Még az sem a legfőbb ok, hogy a turáni átok csak még jobban megtépázza a magyarság tekintélyét a minket környékező fajok előtt. Az egység hiányának legkárosabb következményeit én abban látom, hogy a meginduló választási küzdelem olyan *mély szakadékokat* támaszthat a magyarság *egyes rétegei és vezető egyénei között*, melyeket azután évek munkájával is *alig tudunk beheggeszteni s e szakadékok későbbi munkánkban állandóan hátráltatni fognak.*

A Szövetség intéző-bizottsága teljes tudatában e kérdés óriási horderejének s a reá nehezedő súlyos felelősségnek, február 4-én és 5-én tartott üléseiben a legnagyobb erőfeszítéssel igyekezett az egységet veszélyeztető momentumokat kiküszöbölni.

Így legelőször is február 4-én tartott ülésében kimondotta, hogy miután a Magyar Szövetség működésének engedélyezésével megszűnt annak indoka, hogy a magyarság poliikai életének irányítására más szervek alakuljanak, ennél fogva a Magyar Szövetség, mint politikai szervezet maga veszi kezébe a választások irányítását és felhívja az egész magyarságot, hogy mindennemű további pártmozgalmaktól tekintsen el.

Minthogy pedig kívánatosnak mutatkozott, hogy az ügyek intézésében az összes árnyalatok résztvegyenek, február 5-én tartott ülésében a mostani választásokra az érdekelt frakciók reprezentánsainak bevonásával *egységes vezérlő bizottságot* alakított, mely Jósika Samu báró elnöklete alatt ugyanaz nap formálisan megalakult, megejtette a legsürgősebb jelöléseket s tagjai írásban köztették le magukat a további teendők egységes intézésére.

Felhatalmazást nyert ez az egységes vezérlő bizottság arra is, hogy amennyiben a létező frakciók egyesítésével vagy anélkül politikai párt alakítását látná szükségesnek és célravezetőnek, erre nézve a szükséges intézkedéseket megtehesse.

Sajnos, ugylátszik, az egységes párt megteremtésére vonatkozó fáradozások nem vezettek eredményre.

Így áll ma a helyzet.

Legyen szabad most befejezésül, kéréssel fordulnom mindenüvé, hova szavam elhat, mindazokhoz, akik hallgatnak reám.

Ha vannak közöttünk ellentétek, ha vannak ellenvélemények a követendő taktikára nézve, ha vannak egyeseknek vagy csoportoknak fájó sérelmeik, ne szögezzük az ellentéteket *most szembe egymással, nemuljon el az ellenvélemény és hallgattassuk el a sérelmek panaszos hangját.*

A romániai magyarság most lép a politikai élet nyilvánosságára. Minden egyéni, társadalmi és pártérdeknél fontosabb, hogy e föllépésében *erőről* és *fegyelmezettségről* tegyen tanubizonyságot.

Négy hétről van mindössze szó. Ha elült a választások harci zaja, ha elsimultak a felkavart hullámok, akkor ám csatázzanak tovább az elvek, disputáljunk ismét a taktikáról s keressünk orvoslást a sérelmeinkre.

De addig — együtt kell maradnunk, össze kell tartanunk, egy uton kell haladnunk.

(Kis-Köküli.)

Csikszerodai programbeszéd.

Csikszereda, 1922. február 19.

A régi rómaiak hite szerint az embernek, mielőtt belépett a másvilágra, keresztül kellett mennie a Léthe-folyón, melyet a *feledés* vizének hívtak s aki abban megfürdött, elfeledte egész előző életét: a Léthe vize lemosta régi vágyait és törekvéseit, régi örömeit és gondjait. Csak így átalakulva léphetett be az Elyseumba, s csak így tudott behelyezkedni a másvilági életbe.

Nekünk, akik ma Romániában magyar politikát csinálunk, bizonyos tekintetben *szintén keresztül kell mennünk a Léthe vizén.*

Mindent elfeledni — oh, azt nem! Vannak édes és fájó emlékeink, melyeket ép oly kegyelettel őrzünk, mint édesapánk jegygyűrűjét vagy nagyanyánk menyasszonyi fátylát.

De *vannak előtéléteink, melyeket le kell vetkőznünk; vannak mentalitások, melyek nem e világba valók; revízió alá kell vennünk egész életfelfogásunkat, gondolkozásmódunkat; nyitott szemmel kell magunk körül néznünk s nem belénk nevelt képzetek s fantazmagóriák, hanem a való tények alapulvételével kell kijelölnünk cselekvésünk irányát.*

Erdély csak nemrégiben egy hatalmas, kultúrált, iparilag fejlett középeurópai monarchiának *legkeletibb, kultúrában legelmaradottabb, iparilag legfejletlenebb* szöglete volt. Ma *legnyugatibb, legműveitebb, iparilag legfejlettebb* része egy új keleti államnak, mely a fejlődésnek még kezdetleges fokán áll ugyan, de Kelet felé irányadó szerepre van kiszemelve.

Az erdélyi magyarság az *uralkodó* nemzet tagja volt; közgazdasági életét és kultúráját Budapestről irányították és támogatták; minden igazságos törekvésében *biztonsággal számíthatott az állam-*

hatalom segítő kezére. Ma nemzeti kisebbség vagyunk, melynek jogait a békeszerződés s a gyulafehérvári határozatok paragrafusokba foglalják ugyan, de e paragrafusok s a való élet között óriási szakadék tátong, melynek áthidalását hiába várjuk, sőt — a ki nem egészített választói jegyzékek tanuim reá — *ez a szakadék csak folyton szélesbedik.*

Látnunk és éreznünk kell: megváltozott a föld színe körül-tünk. Trónok dőltek le, országok süllyedtek el s mi, egy maroknyi nép, szétszórtan Erdély hegyei között, most kezdünk csak itt-ott összeverődni, mint a szétszaladt nyáj a zivatar elültével.

De hiába dugjuk össze riadtan fejeinket, hiába tekintgetünk vissza fájó szentimentálistussal a letűnt multba.

Ha élni, fejlődni akarunk — s ezt akarjuk — szét kell néznünk magunk körül, hogy megláthassuk, milyen nehézségek állanak útunkban s merre találunk kivezető ösvényt. Azután pedig bele kell néznünk önmagunkba s tisztába kell jönnünk azzal, *mennyi erőt, lelkesedést, elhatározottságot és energiát meríthetünk a saját lelkünkől* az előttünk álló küzdelemre.

Helyzetünket legtalálóbban ahhoz a gyermekhez hasonlíthatnám, aki váratlanul elveszítette gondos szüleit s most itt áll tanács-talanul az élet piacán. Magának kell megküzdenie a mindennapi élet gondjaival s gyámoltó, tanácsadó támasz nélkül kell helyt-állania az emberek rosszakaratával s az élet csábos kísértéseivel szemben.

Jól ismerjük az életből ezeket az apa nélkül felnőtt fiúkat. Egrészük megtántorodik, letörik, elsüllyed, mielőtt célhoz érne. *De aki igazi acél, az csak megedződik az élet küzdelmeire.*

Én hiszem és meggyőződéssel vallom, hogy a Romániába szakadt magyarság lelke is *acélból* van kovácsolva. Vallom, hogy mi nem vagyunk itt Erdélyben melegházi növény, melyet mester-séges, féltő gonddal kell óvni a szabad levegőtől s amely elpusztul az első fagyos éjszakán, ha idegen kéz összetöri az üvegház ablakait. Hiszem és vallom, hogy az erdélyi magyarság évszázados erős gyökerekkel van odanöve Erdély földjéhez, s jöhetnek viharok, megtépázhatják koronáját, letörhetnek arról száraz ágakat, letörhetnek azokkal együtt néhány zöldelő galyat is, de külső erő minket el nem pusztíthat, el nem sorvaszthat soha.

S ha így van — és hinnünk kell, hogy így van — akkor föl a fejfel!

Ha felhők takarják is a verőfényes napsugarat, ha meredek, göröngyös is az út, melyen haladnunk kell, azért *csak ne üljünk kétségbeesetten, összetett kézzel, csak ki ne ejtsük rezignáltan a szerszámot kezünkől!* Nincs olyan nehéz, kilátástalan helyzet, melyen céltudatos, tervszerű munkával ne lehetne javítani. *Nem lehet olyan vigasztalan a mi sorsunk, hogy ne változhassék még szomorubbá, ha mi magunk sem hiszünk a jövőnkben, ha mi magunk is feladtuk annak reménységét.*

Ilyen munkatér kínálkozik nekünk a parlamentben. Egyelőre csak kis rés nyílt meg számunkra. Ma még a 2 milliónyi magyarság alig tud több embert beküldeni, mint a kétszázezer száz. De mégis egy rés, melyen a szabad levegőhöz juthatunk. Egy magaslati pozíció, ahol észrevesznek. Egy trombita, mellyel felhívhatjuk magunkra mindazok figyelmét, akik ma nem vesznek vagy nem akarnak tudomást venni rólunk.

Ennek a magaslatnak az elfoglalására, ennek a messzehangzó trombitának a megszólaltatására jelöltek ki Önök engem. S ha e nagy, nagy kitüntetés örömmel és büszkeséggel tölt el s meghatott szívvel keresem a szavakat, miként tudnám hálámat és köszönetemet legméltóbban kifejezni, az elmélyedés óráiban *megborzadok* annak a *súlyos, nagy felelősségnek* terhe alatt, mely reám várakozik s kérnem kell, hogy ne legyenek egy szegény, gyarló embernek túlszigorú ítélőbirái.

Elmondani mindazt, ami fáj egy népnek, melynek testét véres cefatokra tépték a világháború borzalmi, elmondani akkor, ott és úgy, hogy ez hasznára és ne ártalmára legyen annak a népnek. Éber szemmel, lábhoz tett fegyverrel őrködni azon, hogy hol, mikor, mely oldalról fenyegeti veszély annak a népnek valamelyik kincsét s annak a veszélynek elébe állani, ha kell, saját testével kivédeni. Fürkésző, átható tekintettel körülnézni, hogy hol, merre kínálkozik annak a népnek egy elfoglalható új pozíció, valamely előny, egy szilárd pont, melyen megvethetné a lábát s azt a pozíciót, azt az előnyt, azt az előretehető lépést nyomban birtokba venni, elfoglalni és irigyekkel, ellenségekkel szemben megvédelmezni. Küzdeni idegen nyelvvel, idegen nyelven, idegen rendszerekkel. Egyszer hallgatni, mikor szólani kellett volna; egyszer elkésmi, mikor az őrhelyen kellett volna állani; egy helytelenül alkalmazott szó, mely onnan a magasból százszoros visszhanggal dübörög vissza; egy elhamarkodott támadás, vagy egy ügyetlen védekezés — és annak az egy

embernek gyarlóságait, hibáit, fogyatkozásait egy nép sorsa sinyli meg.

Nem, Önök nem vehetik rossz néven tőlem azt, ha e lenyűgöző, borzasztó felelősség terhe alatt most, mikor a meg nem érdemlett, kitüntető bizalomért hálatelt szívvel mondok köszönetet, hangzatos ígéretek és büszke fogadkozások helyett arra kérem, ne legyenek túlszigorú biráim!

Nem ígérhetem meg a bizalomért cserében, hogy ha bekerti-lünk a parlamentbe, egyszerre meggyógyul minden, ami ma fáj, elcsitul minden panaszos hang, orvoslódik minden sérelem, beteljesül minden jogos és titkos vágyakozás. Lelkiismeretlen emberek, hazug emberek szoktak ilyesmit ígérni.

Én csak egyet ígérek.

Lelkiismeretemre és becsületemre ígérem — arra a lelkiismeretemre s azzal a becsületemmel, amellyel eddig az élet ezer változata között teljesítettem kötelességemet, — hogy a mandátum birtokában soha egy percig sem fogok megfélemedezni arról, hogy ennek a nemes székely vármegyének nincs más szava, mellyel a nagy világ előtt megszólalhatson, csak az én szavam, nincs aki megvédelmezze, ha én ezt elmulasztom; nincs aki igazságát kivekredje, ha én gyáva vagy gyöngé vagyok hozzá.

Nekem kell elmondanom, hogy állambontó, veszélyes elemként kezelnek egy népet, mely maga a munka, a becsületes nyíltság, az államfenntartó erő. El kell mondanom, hogy anyanyelvünk száműzve van a hivatalokból, hogy tanítóink éheznek, iskoláinkat erőink megszakadásával tartjuk fenn, közintézményeink szétzülnek, gabonánk, állataink értékesítésére kufároknak van elsőbbségük.

El kell mondanom, hogy itt egy agrárreformot csináltak, mely kétféle mértékkel mér Erdélynek és a regátnak; elveszi a magyar birtokostól a földet, de a székely kisémbereknek nem juttat belőle; elveszi kulturális intézményeink, egyházaink egyetlen fenntartási alapját; felosztja a csikmegyei magánjavakat, de érintetlenül hagyja a beszercei határőrvidéket.

S mindezt s azt a sok-sok egyebet, ami fáj nekem, neked és mindnyájunknak, ezt *mind el kell mondani* s el kell mondani úgy, hogy *meghallják odafent és ideleln, odakünn és idebenn*, arra a sok panaszra mind orvoslást kell találni.

Hát azt ígérem én meg, hogy *soha meg nem feledkezem róla*, hogy *mindezt a munkát a bizalom ellenében tőlem várják, hogy*

mindezt a felelősséget nekem kell viselnem, hogy ezek függesztik rám tekintetüket s ezek kérik majd számon tőlem, miként teljesítettem kötelességemet.

Hogy le ne roskadjak a borzasztó felelősség alatt, hogy szavamnak súlya legyen, hogy eredményeket érhessek el, ehhez szükséges az Önök osztatlan támogatása. Mert minél erősebben, minél határozottabban állanak választóim a hátam mögött, annál több joggal remélhetem, követelhetem, hogy meghallgassák a szavamat.

S végül még egyet.

Ha a saját népi helyzetünk legtárgyilagosabb, leghiggadtabb mérlegelése s a fajunk életerejébe vetett törhetetlen hitünk is cserbenhagyna, ha hasztalan néznénk körül, mert *mindenütt csak vigasztalan képeket* látnánk s hasztalan tekintenénk *önmagunkba*, mert *ott sem találánánk elég energiát a nehézségek leküzdésére*, akkor még mindig van egy hely, ahova feltekinthetünk erőért s ez *Erdély multja*.

Ez a kis ország keresztül ment a viszontagságok tengerén az utolsó évszázadok alatt, s amíg körülötte török hódoltság és vallásháborúk dultak, *tudott bércei között kultúrát, műveltséget teremteni*. Ami sikerült a multban, az nem lehetetlen ma sem. S ha megtudtak birkózni elődeink a vésszel, viharral, megbirkózunk mi is. Menjünk Erdély multjához iskolába s ott útmutatást fogunk találni a mi bajainkra is.

Csak bizzunk egymásban, bizzunk önmagunkban; *csak azt nem szabad hinnünk, hogy most már minden oda van, hogy most már csak mások, csak kívülről segíthetnek rajtunk. Senki sem segít, ha mi magunk nem vesszük kezünkbe a sorsunkat. Mindenki segíteni fog, ha erőnkben bizva, jövőnkbe vetett hittel jelenünk meg a világ előtt* s azt mondjuk: Itt vagyunk mi is, részt kérünk, követelünk mi is Isten napjának verőfényéből, *a jogokból, a munkából, a szabadságból!*

Az 1922. évi általános választásokkal kapcsolatos jelölések benyújtása február 26-án, szombaton volt egész Erdélyben. Három kerületben — Csikszeredán, Gyergyószentmiklóson és Sepsiszentgyörgyön — különböző kicsinyes ürügyek alatt, hat vagy hét jelölési ívet utasították vissza a választási elnökök, egyidejűleg kivégezve hasonló módszerrel rajtam kívül a Magyar Szövetségnek még 8—10 jelöltjét.

Mialatt a sorozatos visszautasítások processzusa folyt, ellenjelöltem *Stefan Bogdan* bukaresti professzor, hosszasan kapacitált, hogy lépjek vissza

a csikszeredai kerületben, engedjem azt át neki kardcsapás nélkül s akkor viszont szavával garantálja, hogy akár a gyergyószentmiklósi kerületben, akár a szenátorválasztásnál elfogadják jelölésemet.

Hasztalan igyekeztem a leglojálisabb formában megértetni velem, hogy milyen *ordító politikai erkölcsstelenség* volna az én tölem, ha egy szinmagyar és szinkatholikus kerületet, mely megható egyértelműséggel helyezte belém bizalmát, ilyen visszalépési trükkel átjatszanék olyan jelölt kezére, ki testüktől-lelküktől teljesen idegen.

Legmeggyőzőbb argumentációim, legkonciliánsabb érveim hatástalanul pattogtak le konoksága ércfaláról.

— Akkor megyünk a magunk útján — volt a cinikus válasz.

A torkomat fojtogatta a keserűség. Szerettem volna kifakadni:

— Hát nem érzitek, nem tudjátok, hogy ifjúkorom legszebb ideáljait töríték derékon ketté, egész politikai koncepciómat cáfoljátok meg, húsz éven át annyi félreértés közepette, annyi munkával és küzdelemmel ápoltt törekvéseimet hazudtoljátok meg, egész politikai multamat teszitek csúffá, abban akadályoztok meg, hogy erre a politikai koncepcióra támaszkodva, a két népfaj lelkének közelebb hozásán dolgozhassam s ezzel olyan szolgálatot tehessek fajomnak, mely a ti fajotoknak is legfőbb érdeke s teszitek mindezt velem, aki húsz éven át mindenkor nyilant, bátran, őszintén tettem magamévá népetek minden legkisebb sérelmét!!?

Fojtogatták torkomat a keserű szavak. Hallgattam.

Benn a teremben a választási elnök monoton hangon utasította vissza egyik jelölési ívet a másik után.

Lelki szemeim előtt feltűnt a „harminc millió magyar“ ábrándképe, a „magyar nemzeti állam kiépítésének“ teóriája, a magyar írás-olvasáshoz kötendő választójog s a többi fantazmagória mind.

Isten örök törvényekkel kormányozza a világot.

Haynau bűnéért IV. Károlynak kellett lakolnia s az „egységes magyar nemzeti állam“ langyos, ködös ábrándképét a kisebbségbe szakadt magyarság testére mért kemény ostorcsapások oszlatják szét.

De miért? és meddig?

Miért kell egymást tovább marcangolnunk és meddig kell várakoznunk a megértő szeretet diadalára?

Erdély és Budapest.

— Egy budapesti újságíró számára. —

Kolozsvár, 1922. március 25.

1. Élesen disztíngválni kell az utódállamok magyarsága s az ugynevezett emigránsok között. Emigránsok alatt én azokat értem, akik saját lelki diszpozíciójuk vagy üldöztetés kényszere alatt olyannyira ellentétbe kerültek a hazájukban uralmon levő politikai irányzattal, hogy idegen földre kellett távozniok. Ilyen értelemben volt emigráns Rákóczi, Kossuth és a többiek, kik bármely országban laktak, mindig magyar polgároknak vallották és érezték magukat, ha a legmerevebben szembe is helyezkedtek a Magyarországon éppen uralmon levő rendszerrel s ha ez, mint hazaárulókat, ki is zárta őket az ország területéről.

Az ilyen emigránsok — mindig csak *erkölcsileg intakt* férfiakra gondolok, kiket *kizárólag politikai okok* hajtottak a száműzetésbe — a saját elvi alapjukon állva, *kivülről is bekeszölhatnak hazájuk belpolitikai ügyeibe.*

Ennek azonban csak akkor lesz súlya és erkölcsi ereje, ha *elvi szempontokért* harcolnak *és olyan eszközökkel, melyekkel nem ártanak hazájuknak.*

2. Egészen más az utódállamok magyarságának a helyzete. Az utódállamokba szakadt magyarságnak az a része, mely úgy ítélte, hogy itt *nem találja meg létfeltételeit*, csak két út között választhatott: vagy repatriált Magyarországra, vagy itt maradhatott irredentát csinálni. Az előbbieket végleg kiváltak sorainkból, az utóbiakról — de strigis, quae non sunt — beszélni sem érdemes.

Az utódállamok mai magyarsága azzal a tudattal és meggyőződéssel maradt itt, hogy itt is kivívhatja magának és fájának

életlehetőségeit. Ezek ma nálunk már nem magyar, hanem *román* állampolgárok s — bármit mondjanak is a sovinszták jobbról és balról — *őszintén és fenntartás nélkül azok*, mert nem is lehetnének egyebek, ha itt maradni és élni, fajukért dolgozni akarnak.

Ezek tehát, éppen mert ma már nem magyar, hanem *román* állampolgárok, a *magyar belpolitikába* — bármily csábító legyen is a kísértés — *nem szólhatnak bele.*

3. Mindössze egy negatívum és egy pozitívum volna az, amit nézetem szerint az utódállamok és speciálisan Románia magyarsága a mindenkori magyar kormánnyal s az összes magyar politikai irányzatokkal szemben követelményként joggal felállíthat.

A negatívum az, hogy se a magyar kormány, se egyik politikai párt (ideértem a bécsi emigránsokat is) ne igyekezzék a saját — speciálisan magyar belpolitikai — küzdelmeibe az utódállamok magyarságát *belevonni.* Sajnos, erre megvan a *nizus* minden oldalról s *ismételten küzdenünk kell* nekünk, akik világosan látjuk a romániai magyarság helyzetét, *ezekkel a külső törekvésekkel.* Nekünk nincs semmi kerésnivalónk a magyar belpolitikai küzdelmekben és semmiesetre sem engedhetjük meg, hogy a mindenkori váltakozó magyar kurzusok az ő harcaikat hozzánk átplántálják. Nekünk az itteni aktuális politikai kérdések szerint kell tömörülnünk s *nem játszhatjuk végig a magyarországi pártharcok összes fázisait.* Ezt meg kell értenie ma már odatúl mindenkinek, s fel kell hagyniok a hiábavaló kísérletezésekkel, mert azt elérhetik, hogy a mi helyzetünket még nehezebbé teszik, de végeredményében a romániai magyarság minden próbálkozás dacára sem fog egyik kurzus mellé sem szegődni. Ezt nem szabad tennie s ha akarná, sem teheti.

A pozitívumot pedig, amit mi, romániai magyarok, minden magyar kormánnyal és párttal szemben postulatumként felállítunk, én abban látom, hogy *a magyar hivatalos politika ébredjen végre Románia és Magyarország legszorosabb érdekközösségének tudatára s teremtsen a két állam között olyan atmoszférát, mely egy csapással megváltoztatná a mi kisebbségi helyzetünk nehézségeit is.* Mert azt talán ma már Budapesten is belátják, hogy a mi helyzetünk nem attól változik rózsássá, ha irredenta-zászlószentelésnél dörgedelmes beszédekkel mondanak, vagy pedig Fehérvári Mátyáshoz hasonló gazembereket néhány ezer vagy akár tízezer koronákkal leküldenek ide erdélyi politikát csinálni.

Vagy *engesztelhetlen érdekellentét* van románok és magyarok között s akkor mi, akik itt maradtunk, *tévedtünk s akkor nekiünk itt el kell pusztulnunk*, mert akkor a román sovínisztáknak van igazuk, akik alkalmatlan és veszélyes elemnek tekintenek.

Vagy *nincs érdekellentét, sőt érdekközösség* van és pedig olyan érdekközösség — mint húsz éve soha meg nem értve hirdetem —, hogy egyenesen a saját fájának érdekei ellen vétkezik az a magyar vagy román politikus, aki a másik faj fejlődési lehetőségeit aláássa. S ha ez az eset, akkor *nem irredenta kell*, nem Fehérvári Mátyás tuhról és sziguranca innen, *hanem olyan politika, mely ezt az érdekközösséget szolgálja*.

Törhetlenül hiszem és vallom, hogy megvan ez az érdekközösség. Ma még nem látják világosan sem itt, sem ott. De bizonyos vagyok benne, hogy *rövidesen látni fogják*. S akkor az erdélyi magyarságra nagy szerep vár, mert neki kell összekötő kapcsot képeznie a két, nemrégiben még ellenséges faj között.

Engem magyar belpolitika, Bethlen és Lovászy, ébredők és emigránsok, Bécsi Magyar Újság és Virradat csak abból a szempontból érdekelnek, hogy *előmozdítják vagy gáncsolják-e ezt az én politikai koncepciómat*, melyet közéleti pályám kezdetétől a legváltozatosabb események között is mindenkor rendületlenül hittem és vallottam.

Utastási rendszer, vagy egyéni felelősség?

Dicsőszentmárton, 1922. április 23.

Igen érdekes és fontos elvi kérdés, hogy a magyarság parlamenti képviselőinek működésénél a modern parlamentárizmusban általánosan elfogadott egyéni felelősség elve érvényesüljön-e, vagy az utastások rendszere, mely nálunk 1848 előtt volt divatban.

Kétségtelen, hogy jelenlegi nehéz helyzetünkben nyomós okok szólnak amellett, hogy — különösen fontos kérdésekben — egy komoly testület alapos megvitatásának retortáján leszűrt álláspontokat juttassunk a parlamentben kifejezésre, mert képviselőink minden megnyilatkozása súlyos következményekkel jár a magyar kisebbség helyzetére.

Ennek dacára nézetem szerint általánosságban csakis az egyéni felelősség elvére helyezkedhetünk. Nemcsak azért, mert — normális számban való parlamenti képviselőtünket föltételezve — legalább is szó fér ahhoz, hogy az általános választással bekerült képviselők kevésbé illetékesek-e a magyarság nevében nyilatkozni, mint a Magyar Szövetség intéző-bizottsága, hanem elsősorban azért, mert képviselőink politikai egyéniségének és állásfoglalásának súlya követeli meg azt, hogy a felmerülő kérdésekben az ő egyéniségük és meggyőződésük nyilatkozzék meg, hisz másként felelősséget sem viselhetnének ténykedésükért. Nem is beszélve arról, hogy incidentaliter merülhetnek fel legeslegfontosabb jelentőségű kérdések, melyekre technikai okokból sem kérhető ki utastás s így siralmas látványt produkálna a magyar parlamenti csoport, mely utastás hiányában tanácstalanul és tétlenül nézné ilyen esetben az eseményeket.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a magyar képviselőknek ne volna kötelességük állandóan a magyar közvélemény ütőerén

tartani a kezüket és azzal kontaktusban lenniök. Ez azonban megtörténhetik anélkül, hogy működésük formális utasításokhoz volna kötve. A közvéleménynek s a Magyar Szövetségnek a jelölések körüli szerepében és magában a választás aktusában megfelelő eszközök állanak rendelkezésre a célból, hogy a képviselők egész parlamenti működésének egységes elbirálása alapján a bizalom odaajándékozása vagy megvonása fölött döntsön.

(Kis-Kökönyv.)

Pünkösdi lélek.

Kolozsvár, 1922. június 4.

... *et coeperunt loqui variis linguis* ...

Nincs szomorubb társaság, mint az a nagycsütörtök éjjeli csoport, mely néhány poroszlótól megrettenve, szerteszaladt az éjszakában. S aki a leghangosabb volt közöttük, aki pár órával előbb még azon fogadkozott, hogy ha mindnyájan elhagyják is, ő soha el nem hagyja Mesterét, az is csak messziről lopakodott utánna s mikor egy szolgáló, egy jelentéktelen, ártalmatlan, fegyvertelen szolgáló csak annyit kérdezett tőle, hogy nem közülök való-e, esküdni és átkozódni kezdett, hogy nem ismeri azt az Embert.

Pedig az Ember, a Mester, a Vezér akkor még ott volt közöttük. Szemtől-szemben állottak még Vele, akit három éven át árnyékként követtek, akinek hallgatták tanításait, látták csodatetteit, természetfölötti erejét. Egyéniségének lebilincselő, elbűvölő varázsa akkor is hatott még rájuk.

Mégis szétszaladtak. Mégis megtagadták. Mégsem merte egyikük sem hozzátartozónak vallani magát.

És eltelik ötven nap s ugyanezek a félnék, gyáva, ingatag lelkű emberek kiállanak Jeruzsálem piacára s nyíltan, merészen, emelt fővel tesznek tanúságot mellette. S teszik ezt olyan tűzzel, lelkesedéssel, az önmagukról való megfélemedezettséggel és elragadtatásnak olyan lendületével, hogy a szkeptikusok fejcsóválva mondják: „ezek az emberek tele vannak musttal“, a jóakaratuak pedig, akiknek tárva van a szívük az igazság befogadására, ezerével szegődnek táborukba. Csak azon csodálkozik mindegyikük, hogy az igehirdetők loquuntur variis linguis — különböző nyelveken beszélnek s noha azok galileabeliek, ők, a lybiaiak, parthusok, médek és szíriaiak mindnyájan megértik, amit azok hirdetnek.

Honnan az erő, a bátorság, a lelkesedés? Honnan az a csodálatos képesség, hogy mindenkivel meg tudták magukat értetni?

A Mester megmondta nekik a búcsuzás pillanatában: Én elmegyek. Ha én el nem megyek, a Vigasztaló el nem jön hozzátok. De én elmegyek és elküldöm Öt, az Igazság lelkét s Ő megerősít titeket mindabban, amit mondtam nektek.

Amíg a Mester közöttük volt, amíg ő irányította minden lépüket s egész lényük felolvadt nagy egyéniségének lebilincselő erejében, képtelenek voltak önmaguknak is számot adni a szerepről, melyet be kellett tölteniök, a feladatokról, melyeket meg kellett oldaniok. *Letették sorsukat kezébe, tőle vártak irányítást, parancsol, cselekvést.* Nem látták még világosan, hogy ki az, aki nekik parancsol és mit akar tőlük. *Csak eszközök voltak a kezében.*

Hiányzott a távlat, a perspektíva, hogy megláthassák a Mester nagyságát s elviselhessék igazságainak ragyogó fényét. Neki el kellett mennie, hogy a Vigasztaló eljöhessen hozzájuk.

S amikor elment s a Vigasztaló eljött, akkor coeperunt loqui variis linguis, akkor egyszerre megvilágosodott előttük a Mester nagysága, tudatára ébredtek önjerejüknek s megtalálták a hangot, a szót, a nyelvet, melyen igazságaikat mindenkivel meg tudták értetni.

Erre a *távlatra*, erre a *perspektívára* volt szükségünk nekünk, az utódállamokba szakadt magyarságnak is, hogy meglássuk a szerepet, a feladatokat, melyek ezen a földön reánk várnak. Amíg közöttünk volt, fölöttünk állott a magyar államhatalom, ennek gondja volt fajiságunk érdekeit védelmezni, kultúránk fejlődését előmozdítani. Mi csak statiszták voltunk ennél a munkánál. A kezdeményezés, az elhatározás, a cselekvés az államhatalom kezében volt. Tőle vártuk mindezt; természetesnek találtuk, hogy erről más gondoskodik helyettünk.

Mikor aztán ez az erő megszűnt működni, tanácstalanul, megrettenve állottunk itt, mint az apostolok nagycsütörtök éjszakáján. Úgy éreztük, hogy ha Ő nincs közöttünk, nincs létjogosultsága a mi együvértartozásunknak sem. *Nem láttuk, hogy Ő hiába van közöttünk, ha mi bele nem kapcsolódunk az Ő eszméibe.* Nem éreztük, hogy az Ő működésének csak *rajtunk keresztül* van hatása; hogy az Ő munkája hiábavaló, ha eszméi *bennünk* nem válnak valóra.

Amit a magyar állam Erdélyben egy félszázadon át tett a magyar kultúráért, az szappanbuborék, mely szétfoszlik az első leheletre, ha ennek a kultúrának nincs talaja az erdélyi lélekben

Ezért nekünk, akik törhetetlenül hiszünk abban, hogy a népek sorsa nem véletlenek játéka, hanem egy nagy akarat emanációja, meg kell látnunk azt is, hogy Ő azért ment el, hogy a Vigasztaló eljöhessen hozzánk; a mi mostani magunkra hagyatottságunk *erő-próba*, arravaló, hogy *öntudatra ébredjünk, egymásra ismerjünk* s ha vannak bennünk erők és értékek, ezek most már gyámolítás, külső segítő kéz nélkül, sőt *a külső nyomás súlya által felfokozott energiával bontakozhassanak ki és fejlődhessenek.*

De a távlat, a perspektiva egymagában nem elég. A távlat csak azért kell, hogy megláthassuk, milyen nagy, milyen ragyogó volt az, aki már nincs közöttünk. A hegyóriás tövében játszó gyermek is csak bokrokat s virágokat lát; a hegycsúcsra föl sem tud tekinteni. Annak nagysága csak a távoli síkság messzeségéből bontakozik ki egész nagyságában.

A nagyságot meglátni nem elég. Ez csak fokozza a veszteség fájdalmát. Az is kell, hogy a Vigasztaló eljőjön hozzánk. Az is kell, hogy *tüzes nyelvek beleégessék az igazságokat a lelkünkbe.* Olyannak kell lennie a mi igazságunknak, hogy annak erejével elkezdjünk loqui variis linguis, beszélni különböző nyelveken. Olyan magyar kultúrát kell itt teremtenünk, életbe hívnunk és nagygyá nevelnünk, mely a saját erejével bekapcsolódik a többi népek kultúrájába. *Igazságaink legyenek, melyeknek fénye mindenkire világít. Értékeink, melyeket kincsnek, drágakőnek tartson mindenki.*

Ha az erdélyi magyarság ki tudja termelni a lelkéből ezeket az igazságokat és értékeket, akkor bebizonyította, hogy a magyar kultúra ezen a földön nem csenevész, mesterséges palánta, hanem közkinccse az egész emberiségnek.

Ehhez pünkösdi lélek kell, pünkösdi lelkesedés. *Pünkösdi hittel kell hinnünk a magunk igazságaiban s pünkösdi bátorsággal kell síkra szállnunk értük.*

Akkor mi is megtanulunk loqui variis linguis — beszélni különböző nyelveken s minket is megértenek parthusok és médek, perzsák és sziriaiak.

A láthatatlan harmadik.

— Prológus a Hirnök matinéjában. —

Kolozsvár, 1922. augusztus 9.

Amerikai milliárdosokról beszélnek, hogy vasuti katasztrófák rendezésével foglalkoznak. Megvásárolnak két mozdonyt, néhány vasuti kocsi s ezeket a vonal két pontjáról egymásnak eresztik. A távolság, az elindulás ideje s a mozdonyok kezdő sebessége úgy van kiszámítva, hogy a két vonat a legnagyobb sebességgel rohanjon egymásra és darabokra zúzódjék ott, hol a milliárdos társaság veszélytelen pozícióban szenzációra éhes idegekkel várakozik a nagy színjátékra.

Odakünn a harctéren könny és vér, szenny és szenvedés között végigélt nehéz három esztendő alatt hányszor elevenedett meg előttem a milliárdosoknak e játéka!

Minden gyilkos szerszám bőgve, ordítva, sivitva, villámokat szórva s az anyaföldet felhasítva tombolt s e pokoli színjáték közepette sok-sok kilométer hosszúságban ezer meg ezer apró szürke gép rontott egymásra, törte, zúzta egymást darabokra, véres cafatokra.

Láttam akkor is a sineket, melyeken feltartóztatlanul, a kitérés, az elkerülés lehetősége nélkül jön a pusztulás, a halál. Láttam a gépeket, melyeket emberi elme, tudás, tehetség megkonstruált s amelyeket az indító állomáson úgy állítottak, úgy szabályoztak be, hogy megsemmisítő örvénybe zuhanjanak. És láttam a színjáték rendezőit is a háttérben. *Éreztem lenyűgöző hatalmukat, mely véres verejtékemen, halálfélelmemen, kicsiny gyermekeimért fájó szívemen keresztül gázolva beleszorított a vaskorlátok közé, a pusztulásba vivő vágányokra.*

S mikor kétségbeesett, dacos felhördüléssel zokogtam tehetetlenségemen, kiszolgáltatottságomon és végignézttem a sok-sok ezer pusztulásba, szétzúzódásba hajszolt szürke gépen, kiket meleg anyai szeretet hozott e világra, tiszta keresztvíz mosott fehérre, Krisztus vére váltott meg büntől, gyalázattól s Krisztus evangéliuma tett testvérekké, akkor *megtelt a lelkem ésszel értett és szívvel érzett, embertestvéreimet átölelő, nagy, őszinte, szánakozó szeretettel.*

Az a szeretet, mely a megpróbáltatás e nehéz óráiban szakadt szívemre, reám parancsolt, hogy elmenjek a pusztulásba vívő vágányok nyomán a kiinduló állomásra, megkeressem azt a halálba hajtó erőt, szemébe nézzek, megkérdezzem tőle: Ki vagy te? Kinek szándékait munkálad te? Kinek lelke élt tebenned?

A kis gyermek, mikor első játékszerét faragja s társat keres hozzá, hogy együtt játszadozzanak; az ősember, mikor a barlangépítés munkájához segítő kezét toboroz, feladja önállósága egy részét, szervezetet alkot, mely uralkodni fog egyéni akaratán s a játékszer, a barlang többé már nem övé, hanem a szervezeté, *egy láthatatlan harmadiké, ki fölöttük áll, parancsol mindkettőjüknek s megszabja kinek-kinek részét a munkából, a játékból.*

S minél nagyobb célokra s minél többen egyesülnek emberek, annál erősebb, hatalmasabb lesz ez a láthatatlan harmadik.

Az emberek, a teremtés koronái, a halhatatlan lelkű, szabad akaratú emberek ezekben a szervezetekben már csak gépalkatrészek, rugók és csavarok, odaerősítve a gép egyik falához, végzik tompa kényszerűséggel megszabott funkciójukat s hiába sikít föl a lelkük, ha látják, hogy a gép pusztulásba rohan és rántja őket magával. Nem ők, *a láthatatlan harmadik vezeti a gépet.*

Fájó, komor, szomorú gondolatok ezek. Sehogysem illenek ahhoz a bizakodó, hajnalfényes hangulathoz, mely új nekiindulásoknál megtölti a lelkeket.

De nekünk nem bágyadt, édeskés hangulatokra, hanem erőre, életre, győzelemre vívő öntudatra van szükségünk.

Látnunk kell, hogy *benne vagyunk szervezetekben, melyek pusztulásba rohannak.* Látnunk kell, hogy *fölöttünk állanak és parancsnokolnak láthatatlan harmadikok, kik nem a mi utunkon, nem a szeretet, nem Krisztus, nem az evangélium útján visznek minket.*

A kereszténység, mikor a világba lépett, egyszerre vette fel a harcot az emberek egymástól elválasztó, egymással szembeállító két legnagyobb különbözőséggel: *a faji és a társadalmi osztály-*

ellentéttel. A győzelemnek nagy ára volt: az évezredes római kultúra. De megérte.

A faji eszme s az osztályérdek ma ismét ridegen, mereven szemben állanak egymással. Ezek a Léviathánok alkotnak ma is lenyűgöző, embert embertől elválasztó szervezeteket.

Ha nem akarjuk, hogy e Léviathánok összecsapásának megint évezredes kultúrák kincsei essenek áldozatul, mint másfélezer évvel ezelőtt, akkor bele kell vinnünk azokba *a tüzes, lelkes, megértő, átkaroló testvéri szeretetet.*

Igaz, a haladáshoz szükség van a különbözőségek kihangsúlyozására. De csak addig, amíg ezek a különbözőségek új értékeket termelnek, új energiaforrásokat nyitnak meg. Nem szabad azonban odafajulniok, hogy e különbözőségeken keresztül meg ne lássuk a szembe álló gép csavarjában a mi embertestvérünket, kit velünk ugyanazon teremtő Ige hívott le a földre s aki velünk együtt fog egykor állani Isten ítélőszéke előtt.

Csak a *szeretet* mártírjainak vérében tündöklő diadalmas világnézet mentheti meg a világot attól, hogy az egymás elleni harcra megszervezett, lecsapásra készen álló faji- és osztályellentétek, e hatalmas vasszörnyetek siralomvölgyévé ne változtassanak itt mindent.

Erdélyi magyar bankpolitika.

Dicsőszentmárton, 1922. szeptember 15.

Az impériumváltás 1867-ben gazdaságilag erős magyar középosztályt talált Erdélyben. A jobbágyság felszabadítása 1848-ban megrázta ezt a társadalmi osztályt. Gyöngébb existenciái jelentékeny számban el is hullottak. Zöme azonban két évtized alatt kiheverte a megrázkódtatást s a közélet minden más teréről leszorítva, *gazdasága* előbbvitelére fordította főgondját. A gazdasági egyleteknek a hatvanas évekből való jegyzőkönyvei *virágzó mezőgazdasági kultúráról s intenzív gazdatársadalmi életéről* tanuskodnak.

A hatvanhetes átalakulás megnyitotta a közélet összes pozícióit az erdélyi magyar középosztály előtt s ennek a lekötöttség tartama alatt számban és gazdasági erőben megszorodott tagjai túlcsapó energiával tódultak a közpályákra s hagyták oda a falut.

Felpezsdült a közélet, a Budapesttel felvett érintkezés hatása alatt megindult a gazdasági szervezkedés s a vármegyék székhelyén a hetvenes évek folyamán mindenütt megalakultak a vármegyei és városi takarékpénztárak, melyek sokáig egyedüli financiaális szervei voltak Erdélynek. E takarékpénztárak vezetőségében ugyanaz a középosztály helyezkedett el, mely a közélet egyéb pozícióit is elfoglalta. E középosztály, mely a két évtizedig tartó tétlenség alatt Anteuszként új erőt merített a földből, elég erős volt arra, hogy a közhivatalok mellett *a közigazdasági élet kínálkozó pozícióit is betöltse.*

Természetes, hogy e takarékpénztáraknak a hetvenes és nyolcvanas évekbeni működése messze állott azoktól a követelményektől, melyeket ma egy modern pénzügyintézet szemben támasztanak. Csak amolyan Urambátyám-rendszer volt az bizony, de megfelelt a gazdasági élet akkori fejlődési fokának.

A kilencvenes években már kitűnt, hogy az erdélyi magyar középosztálynak az ősi rögből merített erkölcsi és gazdasági ereje *nem kimeríthetetlen*. A feladatok megnehezedtek és megsokasodtak. Ezekkel a feladatokkal a patriarchálisan kezelt takarékpénztárak nem tudtak már megbirkózni. Kisebb, mozgékonyabb bankok kezdtek alakulni, melyeknek keletkezését sokban előmozdította az is, hogy a takarékpénztárak vezetőségében az u. n. félhivatalos, kormánypárti vármegyei intelligencia foglalt helyet s a velük mind élesebben szembenálló, új társadalmi rétegek szintén elhelyezkedést kerestek. Így bizonyos bifurkáció állott be a bankok szervezése terén s ezek között az antagonizmus a politikai ellentétek mélyülésével *mind élesebb* lett.

Az ekként kifejlődött verseny a *szolidság és megbízhatóság rovására* ment. A kilencvenes évek krónikája számos bankbukásról beszél, melyek közül egyesek, mint pl. az Ugron-féle Székelyegyleti Takarékpénztár bukása, egész vidékeket döntöttek gazdasági romlásba. E bukások oka a túlhajtott konkurrencián és a megnehezedett viszonyokon kívül elsősorban abban keresendő, hogy e kisebb vidéki intézetek vezetőségének erkölcsi és gazdasági ereje érezhetően legyöngült, hiányzott bennük a kellő szakértelem és az ellenőrzés megszervezettsége ahhoz, hogy az új helyzetben megállhassák helyüket.

Mindezek a körülmények s a folyton ismétlődő bankbukások okozta depresszió, bizalmatlanság és bizonytalanság új fejlődési folyamatot indítottak meg.

A kilencvenes években a budapesti nagybankok országos, sőt nemzetközi jelentősége mind érezhetőbben kezd kidomborodni. A pesti nagybankok kiterjesztik működésüket a vidékre s igyekeznek az egész országot behálózni szervezeteikkel.

A budapesti nagybankoknak ez a terjeszkedési törekvése összetalálkozik a vidéki és különösen az erdélyi pénzüzeteknek azzal a vágyával, hogy a megnehezedett gazdasági helyzetben maguknak *önállóságuk feláldozása árán is biztosítsák a szükséges támogatást, forgatókét, szakszerű vezetést és intézményes, objektív ellenőrzést*. Kezdetét veszi egy affiliálási, subaffiliálási és fiókosítási processzus, mely folyton erősödő méreteken halad előre a háború kitöréséig, sőt annak tartama alatt is, úgy, hogy az 1918. évi impériumváltás idején már alig volt Erdélyben magyar pénzüzet, mely ne tartozott volna valamelyik budapesti nagybank érdekköréhez.

Ez a fejlődési processzus, melyet a fentiekben vázolt gazdasági erőtenyezők egymásrahatása váltott ki, csak egy fázisa volt annak a központosítási törekvésnek, mely valóságos rákfenéje volt a magyar államnak s mely a vidék elsorvasztásával irodalmat, művészetet, vasúti hálózatot, sajtót, politikát épp úgy Budapestre koncentrált, mint az egész pénzügyet és közgazdaságot.

Az 1918. évi impériumváltozás azután megmutatta, hogy mennyire helytelen politika volt az erdélyi közgazdasági életet szolgálai függésbe hozni Budapesttől. Mikor elszakadtak a szálak, megakadt a vérkeringés, az erdélyi magyar intézetek tőke, vezetés, irányítás, összeköttetés nélkül tanácstalanul állottak s a legsúlyosabb megpróbáltatásoknak néztek elébe.

Az élet azonban követeli a maga jogait, nem tűr megállást s ha egyfelől gátat vetnek útjába, más irányban igyekszik magának utat törni.

A budapesti központjaiktól elszakadt erdélyi intézetek a megváltozott helyzetben új orientációt kerestek. Legelső s úgyszólva ösztönszerű megmozdulásuk az volt, hogy az ugyanazon budapesti intézet érdekkörébe tartozók egymás között keresték és vették fel az összeköttetéseket. A természetes fejlődés most azt hozta volna magával, hogy minden egyes érdekkörön belül érvényesülésre jusson egy-egy erősebb intézet tulsúlya s e körül, mint új központ körül tömörüljenek a már régebben ugyanazon érdekkörhöz tartozott kisebb intézetek. Ha a fejlődés a maga menetére marad, úgy elsősorban is kialakult volna a meglévő régi érdekköröknek megfelelően 5—6 nagyobb erdélyi magyar intézet s ezek vették volna át a budapesti nagybankok irányító szerepét.

Hogy ez a természetes fejlődési folyamat nem tud még mindig tervszerűen kibontakozni, annak oka magukban az érdekelt budapesti nagybankokban keresendő, melyek még ma sem tudtak egyöntetű, programmszerű, céltudatos alapirányt elfoglalni Romániába szakadt érdekeltségeik jövő sorsa kérdésében.

Budapesti szemmel nézve az erdélyi viszonyokat, tényleg nem is könnyű az elhatározás. A lej aránylag magas kurzusa a részvényérdekeltség értékesítésére csábít. A román kormányok nacionalizálási törekvései elriasztó hatással vannak a külföldi tőkére. Mindkét szempont az erdélyi érdekeltségek liquidálását tenné kívánatosá. Másfelől viszont az itteni gazdasági élet nagy fellendülése s az erdélyi vállalatok magas rentabilitása — ethikai szempontoktól

egészen eltekintve — az érdekeltségek fentartása mellett szól. Bármily káros és hátrányos volt tehát az erdélyi magyar intézetekre a budapesti nagybankok programtalansága és vacillálása, objektíve érthető, hogy e nehéz és bizonytalan helyzetben nem sikerült eddig a helyes orientációt megtalálniok s azt nehézségekkel küzdvé is egyöntetűen keresztülvinniök.

Hibák történtek itt és ott is. Ezt megállapíthatjuk anélkül, hogy e hibákért egyik vagy másik intézet vezetőit a közvélemény előtt felelőssé akarnók tenni. *Hibás volt maga a rendszer, mely az egész erdélyi közgazdasági élet irányítását tőlünk sokban idegen, külső tényezők kezére játszotta át.*

Gyakorlati ember nem azért vizsgálja a hibákat, hogy hosszadalmas nyomozó és megtorló inkvizíciót folytasson olyan dolgok miatt, melyeken már amúgy sem lehet változtatni. Ez a vizsgálóbírák és erénycsöszök, a börtönőrök és kávéénikék dolga. Praktikus szempontból *az elkövetett hibák csak annyiban érdekelnek, amennyiben okulásul szolgálnak a jövőre.*

Ha hibás volt az erdélyi magyar pénzügyintézeteket a budapesti nagybankok járószaallagára fűzni akkor, mikor még egy államot képeztünk, fokozottan hibás és helytelen volna jelenlegi helyzetünkben Budapestről várunk az irányításokat. A fejlődés iránya a budapesti érdekeltségek liquidálásához vezet. Ezt kívánja a budapesti nagybankok érdeke, de érdekünk nekünk is, hogy a budapesti nagybankok praedominans irányítása megszűnjön, mert az erdélyi magyarság ma már nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy 4—5 egymással versenyző budapesti nagybank ellentétes érdekeinek szolgálatában 4—5 különböző érdekcsoportra szakadjon s egymással konkurrálva morzsolja fel energiáit.

Ugyanilyen helytelen volna azonban a megváltozott közjogi helyzet alapján most már egész pénzügyi politikánkat Bukarestbe helyeznünk s az ottani nagybankok uszályhordozóivá szegődnünk. A nízus megván erre. De ez kétségtelenül hibás. *Ha nem találtuk meg a kellő méltánylást és megértést az erdélyi magyar közgazdasági érdekek iránt Budapesten, nem fogjuk megtalálni Bukarestben sem.*

Erdély s a hozzácsatolt területek magyar pénzügyintézeteinek *speciális erdélyi bankpolitikát* kell folytatniok. Önmagukban kell megtalálniok az erőt, mely átsegít a nehézségeken, megküzd a szembenálló külső érdekekkel és kellő cohasiót reprezentál ahhoz,

hogy az összes tényezők egységes, egymást kiegészítő vagy legalább is belső surlódások nélküli szervezetbe tömörülhessenek.

Ezt a célt pedig csak két alapelvre támaszkodva lehet munkálni és megközelíteni.

Az egyik: az egyes intézetek önállóságának legmesszebbmenő respektálása. A másik: az egymás közötti konkurrencia lehető eliminálása.

A két szempont különben szorosan összefügg, mert az egymásközötti surlódásokat csak úgy kerülhetjük el, ha minden egyes bekapcsolódó szerv zavartalanul szolgálhatja speciális szempontjait, helyi érdekeit s önállóságában minél kisebb mértékben korlátoztatik. Viszont éppen abból a célból, hogy minden egyes intézet zavartalanul szentelhesse egész tevékenységét a saját speciális helyi érdekeinek, alá kell magát bizonyos fokig rendelnie a kifejtett magasabb szempontoknak, melyek azután megvédik őt attól, hogy ugyanazon érdekkörben, ugyanazon ethikai eszközökkel s ugyanazon társadalmi osztályon belül konkurrencia támadjon ellene és amúgy is nehéz helyzetünkben mi magunk állítsunk akadályokat egymás munkássága elé.

(Magyar Kisebbség.)

A kormány földosztási ünnepe.

Dicsőszentmárton, 1922. szeptember 19.

A liberális párt a koronázás előtt, melyre az erdélyi románság és egyes politikai pártok nem a legnagyobb lelki egységgel készültek, a népszerűség megerősítése érdekében siettetta a földreform végrehajtását és Erdély több pontján földosztási ünnepeket rendezett, melyeken maguk a kormány tagjai hasítottak barázdát földíszített ekével.

1922. szeptember 19-én Dicsőszentmártonba várták *Bratianu Jonel* kormányelnököt és *Constantinescu* földművelési minisztert. *Bratianu* betegsége miatt az ünnepségre csak a földművelési miniszter jött el.

A földosztási ünnep Balázstelkére, *gróf Haller István* birtokára volt kitűzve s azt bankett követte Dicsőszentmártonban a megyeházán, melyre a magyarság néhány reprezentánsával én is meghivattam.

A helyzet fölülte nehéz és kényes volt. Számolnunk kellett egyfelől a földosztás által érintett birtokososztály fájó érzékenységgel, másfelől pedig az esetleges merev magatartás végzetessé válható következményeivel. Meg kellett találnunk annak módját, hogy úgy a magyarságnak, mint az agrárreform által sújtott birtokosoknak hangja a legteljesebb közvetlenséggel a legilletéke-sebb helyre jusson el s ez megtörténjék anélkül, hogy a megnyilatkozás a kormány politikájának támogatására felhasználható legyen s a fellépésnél meg-
ővassék az erdélyi magyar kisebbség tradicionális méltósága.

Magán a földosztáson Balázstelkén ezért nem vettünk részt, hanem további magatartásunkat a miniszter válaszától téve függővé, ezt követőleg a megyeházán a vármegyei Gazdasági Egylet küldöttségeként jelentkeztünk *Constantinescu* földművelési miniszternél, kihez francia nyelven a következő beszédet intéztem:

A magyar kisebbség helyzete ebben az országban rendkívül súlyos, de a magyarság hagyományos politikai bölcsessége megérteti velünk e megváltozott helyzet követelményeit. Teljes lojalitással fogjuk teljesíteni az ebből

folyó kötelességeket s ez az állampolgári kötelesség állított minket Önök elé, a közhatalom képviselői elé, hogy megmondjuk Önöknek, hogy mi nem vagyunk forradalmárok, *nem vagyunk turbulens, felesleges és kellemetlen elem ebben az országban*, hanem a rend eleme vagyunk, *értékes elem*, mely följánlja összes intellektuális, erkölcsi és anyagi erőit az ország javára.

Bemutatva a kormány képviselőjének a fentiek szerint köteles tiszteletünket, kötelességünk egyben nyíltan és őszintén megmondanunk azt is, hogy *nem az Önök politikájának támogatása céljából jöttünk e helyre. Mint kisebbségnek, nincs semmi keresnivalónk a román politikai pártok egymásközötti harcaiban.* Ettől eltekintve is *a legutolsó választások* oly módon vezettek, hogy képviselőinknek csak egy kis töredékét juttathattuk a parlamentbe. Meg vagyunk győződve, hogyha ez nem történik, már eddig is számos félreértést megoldhattunk volna.

Ha a fentiek szerint lehetetlenség ma reánk nézve általános elvi szempontból a kormány politikáját támogatni, *még lehetlenebb egyetértenünk a kormány agrárpolitikájával.* Rendkívül sajnálatos, hogy *a földreform során sohasem adatott nekünk mód és alkalom arra, hogy mi is kifejthessük a magunk álláspontját ebben a kérdésben* és elmondhassuk, hogy elvileg mi is hívei vagyunk egy széles, demokratikus földbirtokreformnak. Átnyujtok e tárgyban két memorandumot s szíves figyelmüket kérem az abban kifejtett szempontokra. E helyen és e pillanatban most csak annak kijelentésére szorítokozom, hogy mi a magunk részéről *ezt az agrárörvényt erkölcsi szempontból igazságtalannak, gazdasági szempontból elhibázottnak, a közérdekre károsnak, iskoláinkra és kulturális intézményeinkre veszélyesnek, sőt egyenesen katasztrófálisnak* ítéljük. Meg vagyunk győződve, hogy Erdély fejlett mező-

gazdasága helyrehozhatatlan károkat fog szenvedni ennek következtében s e meggyőződésünk parancsolja, hogy nyomatékosan kérjük, hogy legalább a végrehajtásnál reparáltassanak a törvény legkiáltóbb hibái.

Leszögezvén a fentiekben álláspontunkat az aktuális politikai kérdésekben, biztosíthatom Önöket, hogy a magyar kisebbség, melynek *nincs más törekvése, mint békésen élni és dolgozni ősei földén*, mindenkor hálás lesz a neki nyújtandó védelemért és támogatásért és ünnepélyesen biztosíthatom Önöket arról is, hogy *a román államnak soha nem lesz oka megbánnia a magyarság iránt tanúsítandó jóindulatát és támogatását.*

Constantinescu minisztert láthatóan érdekelték szavaim s közel félórás beszédben válaszolt rá, kiemelve, hogy emberi szempontból teljesen megérti a romániai magyarság érzelmeit, kik uralkodó nemzetből kisebbséggé lettek, de figyelmeztet arra, hogy a sors és a történelem kereké forog s a helyes politikát nem az érzelmek, hanem a tényleges helyzet diktálja. Rámutatott arra, hogy magának az uralkodónak is el kellett fojtania leggyöngédebb érzelmeit, melyek a vérrokonság erejével régi hazájához, fajához és családjához fűtéek s országa érdekében fegyvert kellett ellenük fognia, ami bizonyára nem kis erőfeszítésébe került. A mindenkori román kormányok, annak hangsúlyozása mellett, hogy az állampolgári egyenlőséget legfőbb erkölcsi és becsületbeli kötelezettségüknek ismerik, különös tekintettel lesznek ezenfelül még a magyarságnak erre az általuk jól ismert érzékenységére, mert az az óhajításuk, hogy ha az a generáció, mely a magyar uralom alatt élt, nehezen is törődik bele a megváltozott viszonyokba, a *következő generáció már igazi hazájának tekintse ezt az országot.* Az agrárreformra vonatkozólag kijelentette Constantinescu miniszter, hogy maga is *kénytelen elismerni annak szigorát*, sőt azt is, hogy *egy-egy intézkedés talán elsiettetettek és túllőnek a célon*, azonban kormányozni, annyi mint előrelátni s nekik az a meggyőződésük, hogy csak egy ilyen széleskörű reform biztosíthatja az ország nyugalalmát s akadályozhatja meg egy még radikálisabb mozgalom kifejlődését. Kijelentette a miniszter a küldöttség előtt, hogy a kormányt nem vezetik sovíniszta szempontok föld-birtok politikájában s azt nemzetiségi különbség nélkül óhajítja végrehajtani.

Kinos helyzetünk feszültsége ekként megoldást nyerve, a banketten megjelentünk s ott most már román nyelven a következőket mondtam:

Az aktuális politikai kérdésekre vonatkozó álláspontunkat kifejtettem ma már a miniszter úr előtt, részletesen elmondván, hogy a kormány politikáját nem támogathatjuk

ugyan, de mindig elismeréssel leszünk a román kormány-
nak a nekünk nyújtandó segítségért, védelemért és támo-
gatásért s kijelentettem azt is, hogy az állampolgári hű-
ség és lojalitás hozott minket e helyre.

Úgy hiszem, az összes jelenlévők tanuskodhatnak
róla, hogy mint a vármegye utolsó főispánja, híven tel-
jesítve akkori kormányommal szemben kötelességemet,
nem feledkeztem meg másfelől soha a vármegye román
lakossága iránti kötelességemről sem s ma, az idők vál-
toztával, nincs más kérni valóm Önöktől, mint hogy ugyan-
azt a jóindulatot kérem, mellyel magam viseltettem annak
idején román polgártársaimmal szemben.

Az a körülmény, hogy ma, mikor megváltozott kö-
rülöttünk a föld színe, fölemelt fövel állhatok meg Önök
előtt, bizonyítéka annak, hogy itt nálunk Erdélyben s külö-
nösen e vármegyében olyan harmonikus atmoszféra, a
kölcsonös megértésnek olyan szelleme uralkodott, mely
tradicionális Erdélyben.

Remélem, hogy a mi illusztris vendégünk meg fogja
látni és érezni ezt a harmonikus erdélyi szellemet és re-
mélem, hogy a kormány támogatni fog bennünket abban,
hogy ezt a szellemet megőrizzük és még jobban kifej-
leszthessük, mert erős meggyőződéseim szerint semmi sem
mozdíthatja elő jobban az ország konszolidálását, mint
ennek a harmoniának megerősítése.

A miniszter újólág kijelentette, hogy a magyarság érzelmeit tiszteletben
fogja a kormány tartani.

Semmi sem áll tőlem távolabb, minthogy ennek az aránylag valóban
jelentéktelen epizódnak az erdélyi magyarság sorsára döntő befolyást tulaj-
donítsak. Hosszas habozás után határoztam el magam csak arra, hogy az itt
elhangzott beszédeket is felvegyem a kötetbe. Éreztem és érzem, hogy az olvasó
könnyen félreérthet s üres kérkedésnek, nevetséges hiúságnak nézheti e jelenet
megrögzítését.

Az egész epizód azonban azért jelentőségteljes, mert éles vonásokkal
világítja meg az erdélyi magyarság helyzetét.

Megvilágítja azt a *tátongó űrt*, mely a négyéves román imperium alatt *mindinkább kiszélesedve* elválasztja az aktuális kormányzati politikát az erdélyi magyarság mentalitásától, törekvéseitől, féltve őrzött értékeiért aggódó lelkétől s ezeket mind élesebben s a közéletnek mind több és több pontján állítja szembe egymással.

Reánk nézve, kik e szakadékokat nem kiszélesíteni, hanem azokat programmszerűen *áthidalni szeretnők, akik érintkezési s nem surlódási pontokat keresünk*, fontos és tanulságos meglátnunk és leszögeznünk azt, hogy az események sodra *milyen messzire* távolított már el egymástól.

De megmutatja e jelenet azt is, hogy *milyen kötél-táncosi bravurt*, mennyi mérsékletet és határozottságot, mennyi lojalitást és öntudatosságot igényel jelenlegi nehéz helyzetünk mindazoktól, kiknek az erdélyi magyarság küzdőfrontján valamely nyilvános szerep jut ma osztályrészül.

Nem azért irtam le e jelenetet, mintha dicsekedni akarnék vele, hogy az adott esetben sikerült megoldanom a nehéz feladatot. De szeretném, ha kiéreznék szavaimból az a gyötrődés, mellyel a reám zúdult súlyos szerepre felkészülni igyekeztem s ennek ismeretében adott esetekben több megértéssel, több szeretettel s kevesebb kritikával nézné a közvélemény a mi vezető szerepre kárhoztatott férfiainknak, sajnos, legtöbbször konkrét eredmény nélküli erőfeszítéseit.

Az ipari hitel.

Kolozsvár, 1922. december 24.

Az erdélyi iparvállalatok súlyos válságát nem oldja meg az a 70 millió, amit egyik deputációnak Bukarestben beigértek, de amiről azóta nem akar senki semmit tudni. Kétségtelenül szükség van erre a támogatásra, mert különben összeomlik a szépen megindult ipari fejlődés, melyet az impériumváltozás kiváltott. Ezért minden gazdasági szervezetnek össze kell fognia, hogy az ígéret betartását kiverekedjük. De ha sikerül is elérnünk, ez még nem megoldás.

A hitelnek vannak olyan árnyoldalai, melyek igénybevételét éppen az iparra nézve nagyon kétes értékűvé teszik. Pénzbőség idején, kedvező feltételekkel, alacsony kamatozással igénybeveszi az iparvállalat a hitelt s befekteti épületbe, gépbe, nyersanyagba. A számítások szerint a befektetés rentabilis. Jön azonban a pénzdrágaság, felemelik a kamatlábat s ezzel halomra dől az iparvállalat egész rentabilitási számítása. Jön a pénzhiány s a tőkés visszaköveteli a hitelezett összeget, mely ma már nem pénz, hanem gép, épület vagy árú, melyért éppen pénzkrisis idején senki sem ad pénzt. Az anyagi romlás készen van.

Iparunk kétségtelenül tőkeszegény. Az utolsó négy esztendő konjunkturális ipari fejlődése kicsalogatta és magához vonzotta egész rendelkezésre álló tőkeerőnket. Sőt talán még erőnkön felül is belebocsátkoztunk iparvállalatokba. Most nincs tovább. Ha nem tudjuk iparunkat újabb tőkékkel táplálni, nemcsak a fejlődés akad meg, hanem az is összeomlik, amit eddig építettünk.

Iparunknak nem hitelre, hanem olyan tőkére van szüksége, mely osztozik az iparvállalat sorsában — vagyis nagyobb alaptőkére.

A hitel zsarnok kényúr, ki ránehezedik a vállalatra, elszívja életerejét, kinek a konc — a magas kamat — kijár mindig, akár

eredményes, akár eredménytelen a termelés. A hitel csapodár szerető, ki akkor hagyja cserben társát, mikor legnagyobb szüksége van rá: míg jól megy a sora, segít az osztozkodásban, ha fordul a kocka, ő az első, aki kihúzza a párnát a feje alól.

Iparunknak nem kényúrra és csapodár szeretőre, hanem olyan osztályostársra van szüksége, aki ha elvette a jókat, tud osztozni a rosszakban is, akit erős kötelékek fűznek hozzá, melyeket a balsors és megpróbáltatás idején egyoldalúan nem lehet elszakítani.

Ezt azonban csak a nagyobb alaptőke nyújthatja. És itt kapcsolódik bele iparunk problémájába egész társadalmunk problémája, iparunk tőkeszegénységébe egész társadalmunk tőkeszegénysége és tőkegyűjtési hajlamának, erre neveltségének teljes hiánya, amit viszont társadalmunk jelenlegi strukturája magyaráz meg.

Nálunk ismeretlen fogalom az a német vagy francia házmaster, vasuti kalauz és kishivatalnok, aki megtakarított pénzecskéjéből havonta vagy évenként ipari papirokat vásárol. Mi is ösztönözné arra, hogy takarékoskodjék, szájától vonja el a falatot, hogy ipari papírt vehessen?

Buzdító példát sehol sem lát. Ellenben elriasztót annál többet. Mindegyik tud ismerősei között olyanokat, kik értékpapíron mindent elveszítettek, de kevés olyant ismer, ki azzal nyugodt, biztos jövedelmet szerzett.

Kik létesítettek nálunk — dicséret a kivételeknek — ipari vállalkozásokat a múltban? Becsületes, derék emberek, kik nem értettek a mesterségükhöz és ügyes, életrevaló emberek, kik svihákok és megbízhatatlanok voltak. Mindkét esetben kudarccal végződött a dolog. S ha beülünk akármelyik erdélyi magyar város kávéházába, vagy végigsétálunk utcáin, mindenütt sorozatait lát-hatjuk és hallhatjuk a sikertelen vállalkozásoknak.

Az ipar fejlődéséhez a kedvező konjunktura mellett három előfeltétel szükséges: *munka, szakértelem és megbízhatóság*. Az erdélyi ipar, mely kinőtt a gyerekcipőkből, ma már rendelkezik mind a hárommal. De ezt csak az augurok tudják, a nagyközönség még mindig tájékozatlan és bizalmatlan.

Az éltető tőke csak akkor fog odafolyni az erdélyi iparvállalatokhoz, ha köztudattá válik, hogy többé már nem becsületes ostobák és élelmes svihákok, hanem megbízható szakemberek kezébe van letéve az erdélyi ipar sorsa.

Az az akció tesz igazán értékes szolgálatot az iparnak, mely ezt a köztudatot neveli és erősíti.

A tőkehiány.

Brassó, 1922. december 25.

Az egész erdélyi közgazdasági élet súlyos válság terhe alatt nyög. A nagyközönség egyelőre csak pénzkrizisről olvas a lapokban, de még nem érzi, hogy itt elevenébe vágó gazdasági folyamat játszódik le. Az ipar, a kereskedelem s a bankok azonban tisztában vannak vele, hogy nem muló pénzhiánnyal állunk szemben, sőt még csak nem is speciális erdélyi vagy romániai jelenségről van szó.

A krízis indokolásául bankkapacitások és közgazdászok az okok egész sorozatára mutatnak rá. A kisgazdaosztály teaurizálja a forgalomba hozott 15 milliárdnyi bankjegy mennyiség felét, az állam nem fizet szállítóinak, a vasúti mizériák megakadályozzák a készletek értékesítését, a permisz-rendszer megnehezíti és aránytalanul költségessé teszi a kivitelt, a regátbeli nagybankok szűkkeblően elzárkóznak az erdélyi hiteligények elől, a külpolitikai helyzet zavaros, a belpolitikában viszály dúl, a Banca Naționala szervezete elavult és így tovább. Valamennyi érv helytálló, de azért mindezek az okok sem külön-külön, de még együttesen sem elég nyomósok arra, hogy olyan válságot idézzenek elő, amilyen sajnos, már előre veti árnyékát.

Nemcsak Erdély, hanem egész Európa gazdasági élete beteg. Mi még felszisszenünk, mikor 20—24 százalékos kamatokról halunk, de Budapesten már a heti 1 százalékról térnek át a heti 2 százalékra. Németországban heti 10 százalékos kamatok járják és évi 600—800 százalékos kölcsönök. Ez már olyan beteges tünet, mely magában rejti a katasztrófa csiréit s melyet nem lehet apró-cseprő lokális indokokkal magyarázni, aminőket a mi pénzkrizisünk okai gyanánt emlegetni szoktak.

Az európai gazdasági válság oka a **tőkehiány**. Ez pedig annál súlyosabb, mert kétirányú. Egyfelől *a háborús tobzódás éveiben napok, sőt órák alatt néha egész generációk felhalmozott tőkéi semmisültek meg* oly mennyiségben, amilyen tőkepusztításra talán a népvándorlás óta nem volt példa. Másfelől — s ez a legnagyobb baj — *a zavaros politikai helyzet, a stabilitás hiánya megfojt minden tőketermelő vágyat*. Mert mi a tőke? Javainknak az a része, melyet nem fogyasztunk ma el, hanem félreteszünk magunknak a jövőre. Ez azonban áldozattal jár, mire csak úgy határozzuk el magunkat, ha alapos reményünk van, hogy az ekként magunktól elvont javakat a jövőben zavartalanul élvezhetjük.

Amint vizsgálódásaim során mind jobban kibontakozik előttem az európai krízis a maga impozáns méreteiben, a legsúlyosabb aggodalommal szemlélem e nagy gazdasági processzus közepette, az én kicsiny, elhagyott erdélyi magyar fajtám sorsát. Ha így bánik el a vihar az erős tölgygyel, mi lesz a sorsa a gyöngye nádszálnak?

Az erdélyi magyarság tőkeszegény volt a legnagyobb tőkebőség korszakában is. Mely társadalmi osztálya lett is volna az, mely javait a fogyasztástól elvonva, későbbi időre félretette volna? A nagyobb birtokosok, az egyetlen osztály, mely életszükségletein felül rendelkezett jövedelemmel, egymás elleni politikai harcokra, a magyarországi mágnások fényűzésének utánzására s nem utolsó helyen pezsgő, kártya és cigányra nemcsak jövedelmét, de törzsvagyona egy részét is elköltötte. Iparosaink, kereskedőink nem voltak s akik voltak, azok a fejlett osztrák iparral s az idegen nagy tőkével való konkurrencia miatt s a kellő erkölcsi és intellektuális nevelés hiányában nem tudtak magasabb fejlődési fokot elérni. Kisgazdáinknál az urak pezsgőjét pótolta a pálinka; okszerű gazdálkodásra, jövedelmük fokozására, tőkegyűjtésre nem nevelte őket senki. Ha baj volt, akkor tönkrement nagyúr, eladósodott intelligencia és Amerikába készülő kisgazda kinyujtották a kezüket: Segíts, magyar állam, a pusztuló erdélyi magyarságon. *S a magyar állam segített.* Kinevezte az egyiket főispánnak, a másikat adótitznak s a harmadikat váltóórnek. *S erre mind a három megszünt gazdasági tényező lenni.*

Ha elővesszük a szász, román és magyar bankok mérlegeit s nézzük betétállományaikát, elképesztő, kétségbeejtő számadatokat látunk. Ugyanolyan lélekszámú, azonos gazdasági feltételekkel bíró szász városban ötször-tízszerannyi betétállományt találunk, mint a

magyar városokban. Még a románság számadatai is kedvezőbbek a magyarokénál, noha a magyarság a románoknál sokkal vagyosabb volt.

S ennek oka egyesegyedül a gazdasági felkészültség, a gazdasági nevelés hiánya.

Meg fog-e tudni birkózni az eredetileg is leggyöngébb s a legutolsó évek szenvedései által még inkább legyöngített erdélyi magyarság az európai gazdasági válság ránk zúduló viharával? Ez az a probléma, mely *fontosabb* minden képviselőválasztásnál, kisebbségi egyezménynél és alkotmányreformnál. Mert *abban a pillanatban, mikor az erdélyi magyarság megszűnik gazdasági erőtevézővé lenni, menthetetlenül helotává süllyed, ha még oly gyönyörű papirosjogai és papiroson még úgy körülbástyázott intézményei és szervezetei vannak is.*

A jogokat *embereknek* kell gyakorolniok, az intézményekben és szervezetekben *emberek* élnek, működnek s *ha ezek az emberek koldusok, éhezők, hitványak és megvásárolhatók, akkor eladják kenyérért a jogokat és kinyitják kalácsért a bevehetetlenek hitt vár kapuját.*

Vegyük revízió alá a mentalitásunkat. Ne azok előtt emeljünk földig kalapot, akiknek élesre van vasalva a nadrágjuk, legtöbbet fizetnek felül a mulatságokon, autón járnak, vagy fényes címerrel büszkélkednek, hanem *becsüljük meg azt a magyar embert, aki többet dolgozik és termel, mint amennyit elfogyaszt s a felesleget — az egész magyarság közvagyonaként — kaptárba gyűjti. Megvetéssel és szánakozó lenézéssel pedig ne azokat kezeljük, akik nem értek rá a shimmyt vagy a kalábriászt megtanulni, akiknek néha foltos a könyökük, kérges a tenyerük s nem mindig elég hajlékony a derekuk, hanem *sujtsa egész népünk megvetése azokat, akik a készpénzt prédálják, akik munkájuk eredményénél többet fogyasztanak s ezzel az egész magyarság közvagyonát, erejének és ellenálló-képességének lételapját tékozzolják.**

Tőkeszegénységünk ma a legégetőbb problémánk. Ezért, mikor sérelmeket panaszolunk, lehangosabban azokat kiáltjuk el, melyek tőkegyűjtésünket akadályozzák, s ha kéréseket terjesztünk elő, legelsősorban olyan intézkedéseket és intézményeket kérjünk, melyek produktív, tőketermelő munkánkat segítik és előmozdítják.

Erdély problémái.

I. Elvi szempontok.

A modern államok belső vajadásainak és külső konfliktusainak eredendő oka: az állam omnipotenciájának elmélete.

A primitív társadalmakban egyszerűen erő-kérdés volt az államhatalom terjedelme. Az erősebb törzsfőnök, a hatalmasabb király akaratára érvényrejuttatásánál nem ismert korlátokat. Addig terjedt hatalma, meddig kardja elért s ezen a határon belül kardja volt a legfőbb jogforrás.

A fejlődés későbbi folyamán a korlátlan egyeduralkodók ezt a hatalmukat theokratikus szempontokkal igyekeztek alátámasztani, elfogadhatóbbá és népszerűbbé tenni. Az egyiptomi fáraók, a kínai és japáni császárok túlvilági mandátum birtokosaiként jelentek meg a nép előtt és isteni tekintéllyel akarták megalapozni hatalmukat. Attila, mint Isten ostora, felsőbb hatalom nevében és ennek büntetése címén dülta és pusztította a műveltebb nyugatot.

A magas közjogi érzékkel bíró római nép volt az első, mely az állam mindenhatóságának elvét megkonstruálta. A római senatus már nem Mars vagy Jupiter megbízása alapján, hanem a magasabb államérdekre hivatkozva, követelte mindenkitől, hogy magát az ő hatalmának alávesse. A *salus rei publicae suprema lex esto* az első öntudatos megkonstruálása az állam öncéluságának. Ez az elv tette lehetővé, hogy Róma a maga világbirodalmát megalapíthassa s ennek az elvnek az égisze alatt görnyedtek rabigába a Földközi-tenger mindkét partjának népei.

A kereszténység — politikai szempontból — lázadás volt a *salus rei publicae suprema lex* ellen. Nem az egy-Isten-hit, nem Jézus istensége, nem a feltámadás tana stb. volt az oka annak,

hogy a római államhatalom négy évszázadon át tűzzel-vassal igyekezett a kereszténységet kiirtani, vagy legalább is ártalmatlanná tenni. Azért nem akarta megtűrni, mert a kereszténység negációja volt az *állami omnipotenciának*, mert olyan hatalom létezését hirdette, mely nem az államhatalomból származik, melynek másutt van a gyökere, mely nem hajt előtte feltétlenül térdet s amely esetleg szembe is kerülhet vele. *Előbb kell Istennek engedelmessékedni, mint az embereknek*, ez volt az a tan, mely kiprovokálta a római államhatalom üldözését, nem pedig a Nero-féle gyűjtogatási vád, sem a nevenséges katakombai véres gyermekáldozatok s még csak nem is a régi pogány istenek tömjénezésének megtagadása.

A kereszténység harca az állam mindenhatóságának elve ellen nem ért véget Nagy Konstantinnal, hanem végigkísérte az egész középkort és újkort. Nem a Filioque, hanem ez az elv okozta a bizánci szakadást. Ezt látjuk az investitúra harcokban, az avignoni fogságban, VIII. Henrik házassági konfliktusában s végig az egész történelmen Napoleon és VI. és VII. Pius küzdelméig és Victor Emanuelig.

Hogy ez a küzdelem egyáltalában előállhatott, az a legnagyobb érdeme a kereszténységnek, mely nem csak fel tudta állítani és bele tudta vinni a népek köztudatába azt a gondolatot, hogy az uralkodók és az államok hatalma nem korlátlan, hanem csak az isteni törvények határain belül gyakorolható, hanem emellett a pápaságban meg tudott konstruálni egy olyan intézményt is, mely ezt az igazságot nemcsak erkölcsi, hanem szükség esetén anyagi erővel is alátámasztotta és érvényre juttatta.

Így például Hunyadi Mátyás csehországi hadjárata is ennek az elvnek szolgálatában, a Szentszék felhívására indult meg az ezt elismerni nem akaró cseh király ellen.

A helyzet tehát a kereszténység hatása alatt megváltozott. Az elmélet, a köztudat, a közhangulat nem a *salus rei publicae suprema lex* elvét vallotta már, hanem *az isteni törvények elsőbbségét* az emberek fölött s ha harcra került a sor, úgy ez azért történt, mert zsarnoki hajlamú uralkodók e magasabb szempont előtt nem akartak meghajolni. A harc azonban az egész középkoron át csak a fegyverek és a nyers erő lázadása volt az erkölcsi elv ellen; az ellentétes álláspont *elvi* alátámasztására, *elméleti* megapozására nem is gondoltak.

Még a *protestantizmus* is csak félmunkát végzett ezen a téren. Egyszerűen *kétségbevonta a pápaság illetékességét* annak megállá-

pítására, hogy mi isteni törvény és mi nem az, de az uralkodó közfelfogással szemben a protestantizmus is — bármennyire kedvezett tényleg az államhatalomnak — óvakodott felállítani az állami omnipotencia elméletét.

Egyetlen izolált kísérletet ismerek csupán. Elméletben Machiavelli II Principe-je és gyakorlatban Cesare Borgia helyezkedtek az államhatalom, illetve a fejedelmi hatalom korlátlanságának elvi alapjára. Ezek kétségtelen utóregzései voltak a renaissance kapcsán feléledt római közjogi felfogásnak. Nagyobb hullámokat azonban ez az elv az ő korukban nem vert fel.

A modern filozófia megalapozói, Spinoza, Descartes, Leibnitz, bármily távol állottak is a kereszténység és különösen a pápaság eszmevilágától, mégsem helyezkedtek az állam öncéluságának sikamlós talajára, hanem éppen ellenkezőleg ezzel az elvvel szemben a kereszténység theozofikus argumentumai helyett új elméleti bázist igyekeztek teremteni, megvetve az alapját az úgynevezett *észjognak* vagy *természetjognak*, melynek kiinduló pontja az, hogy az *emberi természetből* és *emberi méltóságából* folynak bizonyos *olyan jogok*, melyeket az *emberi ész az emberi természet vizsgálatából szűrhet le* s amely jogokat az államhatalomnak a józan ész parancsából respektálnia kell, ha nem akar magával az emberi természettel ellenkezésbe jönni.

Ezeket az emberi jogokat kodifikálta és szollemnisen deklarálta a francia forradalom a *Déclaration des droits de l'homme*-ban. Ez a deklaráció protestáció volt XIV. Lajos „L'état c'est moi“ elve ellen. De mikor a francia forradalom ezeket kodifikálta, akkor nem járt el tudatosan, mert ezzel egyidejűleg kodifikált egy olyan elvet is, mely alapjában megtámadja és lerontja a „Déclaration des droits de l'homme“-ot s *amely a salus rei publicae suprema lex óta az első tudatos megfogalmazása az állami öncéluságnak.*

Ez az elv a *nép szuverénitásának* elve, mely minden hatalmat a nép kezéből származtat, mely a Contrat social-ból kiindulva azt mondja, hogy az emberek szabadon egyesültek államokba s éppen ezért szabadon dönthet is az emberek összessége, a nép, ennek az államnak mindennemű ügyeiben.

Ez a szuverénitási elmélet a francia forradalmon és Napoleon keresztül az 1848-as forradalmakig diadallépésben hódította meg a világot s győzelmének betetőzése volt Victor Emanuel bevonulása a Porta Pia-n.

A szuverénitási elmélet ezt a győzelmet s a minden akadályt leküzdő erőt nem annyira a saját belső igazságának s a protestantizmus által legyöngített katolikus világfelfogás gyöngeségének, hanem elsősorban és főként egy hatalmas, erős fegyvertársnak köszönhető. E fegyvertárs volt a *nemzeti eszme*.

Az államhatalom onnipotenciája *nem népszerű* jelszó, még ha nem is ezen a néven, hanem a sokkal tetszetősebb megjelöléssel, az állam *szuverénitásának* nevezzük is, ami végeredményében ugyanazt jelenti. A tömegeknek még sokkal élénkebb emlékezetében vannak a korlátlan államhatalom zsarnoki túlkapásai, hogysem lelkesedni tudna azon, hogy az államhatalom kezelője — legyen az akár egyeduralkodó, akár az arisztokrácia, akár a démosz — az ő működésében *semminemű korlátnak alávetve ne legyen és szabadon rendelkezessék a polgárok vagyonaival, szabadságaival és életével*.

Az állam szuverénitásának elvét kimondó francia forradalom is érezte ezt s ezért a szuverénitás deklarálásával egyidejűleg *az emberi jogoknak* a Déclarationban való *kodifikálásával* mindjárt *fel is állította a korlátjait ennek a szuverénitásnak*. Nem nehéz azonban átlátni, hogy *e korlát csak mesterkélt és látszólagos*. Mert hiszen ha az állam törvényhozó szerve *szuverén*, úgy ennek módjában áll az emberi jogok kodifikálásán is *módosításokat eszközölni s a neki alkalmatlan emberi jogokat a szentek és sérthetetlenek közül törölni*.

Ezt már maga a francia forradalom is rögtön megcselekedte, mikor a royalisták bebörtönzését és kivégzését az emberi jogok első pontjának „kikapcsolásával“ nyakra-főre elrendelte azzal a szofizmával, hogy a royalisták *ellenségei lévén a szabadságnak, nem számíthatnak a Déclaration-ban biztosított szabadságjogokra*. Ettől már csak egy lépés volt ugyanezt az anathémát kiterjeszteni a mérsékelt köztársasági girondistákra s ezzel napnál fényesebben bizonyult, hogy *szuverén állami hatalom és sérthetetlen emberi jogok nyilvánvaló és kiegyenlíthetlen ellenmondásban vannak egymással*.

A francia forradalom erőszakosságai tehát a legkevésbé sem voltak alkalmasak arra, hogy az állami szuverénitási elvét Európa népei előtt szimpatikusá tegyék s az valószínűleg epizódszerű kísérletté zsugorodott volna össze, ha a nagy Napoleon lángelméje nem egyesíti ezt az elvet a *nemzeti eszmével*.

A modern nemzetállam fogalmát *Napoleonnak* köszönhetjük. Ő volt az, aki ezzel az eszmével újratámasztotta Európát a francia patrimonialis állami berendezkedésének.

Napoleon egyénileg elbukott ugyan s a szent szövetség egy utolsó kísérletet tett még arra, hogy a *legitimizmus* jelszavával Európa politikai mentalitását a régi mederbe visszaterelje, azonban a kísérlet néhány évtized alatt teljesen megbukott s 1848-ban már az elmék fölött teljesen úrrá lett a Napoleon által megkonstruált *nemzetállam* eszméje, mely rendre egészen átformálta Európa térképét. E fejlődési folyamat utolsó fázisa játszódott le 1870-ben a faji alapra helyezkedett német császárság s az Italia Unita megalkotásával.

A nemzeti eszme kétségtelenül nagyot alkotott s jelentékeny lépésekkel vitte előre az emberiség ügyét. Mindaddig, *míg az egyes államok belső életében működött* és azok konstrukcióját szilárdabbá, kormányzatát működőképesebbé, vezetését öntudatosabbá és egységesebbé igyekezett tenni, kétségtelenül *teremtő, építő, alkotó hatást gyakorolt* Európa sorsára. Mihelyt azonban *ez a belső folyamat végbement* s a nemzeti eszme *az állam belső életében már nem talált a maga számára elegendő működési teret*, akkor mind élesebb körvonalakban kezdtek kibontakozni azok a veszélyek, melyeket a nemzetállam s az állami szuverénitás eszméinek szoros szövetsége a méhében rejtett.

Ha az állam főcélja a nemzeti egyéniség minél teljesebb megvalósítása s ha az államhatalom szuverén, semminemű más hatalomnak vagy korlátnak alávetve nincsen, úgy ez a szuverén államhatalom a nemzeti eszmének saját területén való érvényrejuttatása után a felcsigázott faji és nemzeti ambíciók hatása alatt feltartóztatlanul bele fog ütközni a másik ugyancsak szuverén és ugyancsak túlfűtött nemzeti ábrándoktól vezérelt államhatalom érdekszférájába.

Ez történt meg a világháborúban. S ha valaki azt kérdi, hogy *ki a bűnös* a tengernyi könny és vér, a sok millió halott, béna, özvegy és árva szomorú tragédiájának felidézésében, úgy erre hipokrizis nélkül csak azt felelhetjük, hogy mindezt a sok keservet *az állam mindenhatóságának, az államhatalom szuverénitásának* elve idézte fel.

Azok a politikusok, kik a szuverén nemzetállam ideológiájában nőttek fel, kiknek egész mentalitása ehhez a politikai koncepcióhoz fűződik, ezt az igazságot ilyen nyíltan és leplezetlenül be

nem vallhatták a világ előtt, de talán még arra se lett volna elég erejük, hogy ezt önmaguk előtt bevallják.

A *Népek Ligájának megkonstruálása*, a *kisebbségi jogok védelme*, az interparlamentáris bizottságok kiküldése azonban *tényleg nem egyéb*, mint a nem ugyan szóval, hanem de facto **bevallása annak, hogy a szuverén nemzetállam koncepciójának további fenntartása mellett a világbékét biztosítani nem lehet s ha nem létesülnek korrekтивumok a szuverén nemzetállamok omnipotenciájával szemben, úgy Európa, sőt az egész földkerekség az egymást marcangoló fenevadak hazája lesz s pár évtized alatt rombadől az évezredes európai kultúra.**

Abban látom a nemzetközi és népszövetségi szervek legfőbb jelentőségét, hogy az egyes államok omnipotenciájának elvében rejlő veszedelmekkel szemben e testületek ne csak ösztönszerűen keressenek palliatív eszközöket, hanem öntudatosan ébresszék fel a világ lelki ismeretét s vigyék bele az emberiség köztudatába, hogy az egyes államok *saját sírjukat ássák meg, ha korlátokat nem ismerő szuverénitásuk elvére támaszkodva, nem akarnak önző faji érdekeik fölött meglátni és tisztelni magasabb szempontokat is.*

A *kisebbségek jogainak nemzetközi védelme* az a kérdés, mely kellő öntudatossággal, kicsinyes faji szempontokon való felülemelkedéssel s az egyetemes emberiség sorsába való bekapcsolódással kezelve, *fordulópontot jelenthet szemben a szuverén nemzetállam ma egyeduralmat élvező teoriájával, melyet Napoleon lángesze konstruált meg s amely oly véghetetlen szenvedést zúdított az emberiségre a világháboruban.*

II. Történelmi szempontok.

Erdély földrajzi megalkotásánál fogva nem alkalmas arra, hogy egy tőle akár keletre, akár nyugatra fekvő államba *teljesen beolvadjon*. A történelem arra tanít, hogy ha nem lehetett *magja* valamely államalakulásnak, úgy legalább is bizonyos *különállást* kellett neki biztosítani, hogy földjén *nyugalom* legyen.

A legrégebb ismert államalakulásnak, a *dákok birodalmának Erdély volt a magja*. Ide tartoztak ugyan időnként más területek is keleten, nyugaton és délen, de ezek a területek nem voltak *essenciális* részei a dákok országának. Bizonyítja ezt, hogy amikor például Havasalföld jelentékeny része számukra elveszett, e körülmény Dácia fennállását és életképességét nem érintette. Erdély elfoglalása azonban megdőntötte végleg a hatalmas dák birodalmat.

Erdélynek egy nagy birodalomba való beolvasztására az első ismert kísérletet Traján császár tette meg. Aránytalanul nagy erőfeszítéssel, a római hódításokat jellemző céltudatossággal, szívóssággal s más legyőzöttekkel szemben már kipróbált körültekintő módszerével hajtotta végre ezt a hódítást a római államhatalom. A kísérlet ennek dacára sem sikerült. Maga a hódítás sem terjedt ki Erdély egész területére s egy évszázad leforgása után a büszke római államhatalom kénytelen volt Erdélyből kivonulni anélkül, hogy erre számottevő külső fegyveres erő kényszerítette volna, pusztán amiatt, mert *nem volt képes Erdély politikai és katonai igazgatásának nehézségeivel megbirkózni.*

A magyarok hódítása *nem terjedt ki* Erdélyre. Csak Szent István igyekszik Erdély bizonyos nyugati részeit magához kapcsolni. Szent László már jelentékenyen beljebb hatol, de Erdély egész területének a magyar államhoz való csatolása csak a XIII. században nyer befejezést a szászok letelepítésével s a székelyek szervezetének kiépítésével.

Erdély története a XIII. és XIV. és XV. században még kellő részletességgel felderítve nincsen. Az a kevés is azonban, amit tudunk, teljes határozottsággal dokumentálja, hogy *a magyar királyságba való teljes és feltétlen beolvasztást még Mátyás királynak sem sikerült megvalósítania.* Az erdélyi vajdák több-kevesebb önállósággal és le nem kicsinyelhető hatalommal rendelkeztek, melynek birtokában nemcsak a gyámoltalan Bajor Ottó kezéből csikarhatták ki a szent koronát, de a Majláthok, Báthoriak, Szapolyaiak nem egy *keményebb kezű királynak is tudtak reális nehézségeket okozni.*

A három nemzet problémája már ebben a korban is adva volt s az a kérdés, hogy az erdélyi vajda hatásköre csak az erdélyi magyarokra terjed-e ki vagy a szászokra és székelyekre is, ismételten felvetődött, szenvedelmes ellentétekre adott alkalmat és többbizben történtek kísérletek ennek úgy az egyik, mint a másik irányban való megoldására.

Történelmi emlékek hiányában sajnos nem alkothatunk magunknak ma egészen világos képet *a mohácsi vész előtti Erdély* politikai és közigazgatási szervezetéről. De hogy itt nem pusztán a magyar királyság integráns részét alkotó néhány vármegye volt csupán, hanem egy sok tekintetben *önálló életet élő szerves egység,* az világosan kitűnik abból a tényből, hogy amikor a magyar királyi

hatalom Mohácsnál megdőlt s az ország többi területe szétszaka-
dozott, *Erdély a maga adott megszervezettségében automaticæ nyom-
ban megtalálta önmagát és nagyobb rázkódtatás nélkül berendez-
kedett az önálló állami életre.*

A nagy egyházfejedelem, *Martinuzzi* látta meg legelőször, hogy
Erdélyben megvannak az önálló állami élet feltételei, melyek Magyar-
országon már elpusztultak s ő volt az, aki páratlan éleslátásával
Erdély autonom kormányzati szerveit önálló állami létre berendezte,
a meglevők kiépítésével s a hiányzók pótlásával. Tette ezt azzal
a gondolattal, hogy Erdélyben, ezen az archimedesi ponton, meg-
vetve a lábát, innen, Erdély segítségével és Erdély felhasználásával
indulhasson meg a magyar királyság restitúciója.

Mindaddig, míg *Martinuzzi* Erdély államiságának kiépítésén,
fejlesztésén és erősítésén dolgozott, sikert siker után ért el. E sike-
rekben jelentős része volt a bíboros bámulatos munkabírásának,
energiájának és lángeszének. Sikereinek kulcsát azonban mégsem
kiváló egyéni tulajdonságaiban, hanem abban látom, hogy e törek-
vései mindenben megfeleltek Erdély földrajzi, népi- és történelmi
adottságának, mely az öncéluság minden kellékével rendelkezett
s *Martinuzzi munkája* — Erdély öncéluságának kifejlesztése — volta-
képpen *nem volt egyéb, mint elhárítása azoknak az akadályoknak,*
*melyek Erdély természeti és népi erőinek szabad kifejlődését aka-
dályozták.*

Martinuzzinak az volt a tragédiája, hogy ő, látva beindított
akciója gyönyörű sikereit és látva azt, hogy miként bontakoznak ki
alkotó keze munkája nyomán Erdély erői, azt hitte, hogy ezt az
ekként kibontakozó erőt *alárendelheti egy külső célnak*, a magyar
királyság helyreállításának s a török kiűzetésének. Ezért lépett egyez-
ségre Ferdinánddal. Alig köttetett meg azonban az alkú, szomoruan
kellett tapasztalnia, hogy ha eleget tesz a magyar király kívánal-
mainak s az önálló Erdély érdekeit teljesen a magyar királyságnak
rendeli alá, úgy nemcsak rombadől egész munkája s tönkremegy
Erdély, de még ezen áldozat árán sem fog előbbre jutni az egy-
séges magyar királyság ügye. Ezért kellett neki szembehelyezkednie
bizonyos fokig a magyar királlyal Erdély érdekeinek védelmében.
Martinuzzi éleslátását bizonyítja, hogy ha a magyar királyság esz-
méje iránti rajongásból elkövetett is egy politikai hibát, ezt nyomban
felismerte és igyekezett ennek káros hatását lehetőleg kivédeni. Hogy
Castaldo ezt nem értette meg s az egyik legnagyobb magyar státus-

férfit a magyar király helytartója orgyilkos törrel pusztította el — csodálkozhatunk-e rajta? A Castaldok azóta sem, ma sem értik meg a Martinuzzikat.

Martinuzzi politikája halálában is diadalmaskodott. *Erdélyt csak egészen rövid időre lehetett kitéríteni saját tengelyéből.* S most következik egy korszak, mely páratlan példáját mutatja százötven éven keresztül annak, hogy egy ország csak *a saját földrajzi és népi adottságában* állhat fenn és virágozhat. Az összes birodalmak közül, melyekkel Erdély a történelem folyamán kapcsolatba jutott, a zsarnok török volt az egyetlen, aki még csak kísérletet sem tett e terület beolvasztására, hanem *hagyta Erdélyt a saját adottságai alapján élni és fejlődni.* A másfél százados erdélyi fejedelemség története nem egyéb, mint meg-megújuló kísérletek sorozata részben kívülről, de legtöbbször belülről, maguk az erdélyi politikusok, sőt maguk a fejedelmek részéről arra, hogy Erdély önálló állami létének feladásával a magyar királysághoz csatlakozzék. Martinuzzi és Castaldo után Báthori Zsigmond, Básta, majd Báthori Gábor, azután II. Rákóczi György s főként Kemény János *azon buktak el, hogy ezt a történelmi adottságot érzelmi szempontból — a török elleni gyűlöletből s a magyarság egyesítése utáni vágyból — természetes útjából kitéríteni igyekeztek.*

Hogy Teleki Mihálynak mégis sikerült, amin annyian elvéreztek, annak nemcsak a török legyöngülése és Buda visszafoglalása, hanem az is volt az oka, hogy a Habsburgok is okultak az előző kudarcokon s ha nem is hallgattak mindenben a bölcs Bethlen Miklósra s ha a Diploma Leopoldiana sok tekintetben írott papír volt is csupán, *lényegében mégis respektálták Erdély speciális be rendezkedéseit.* Hibák, visszaélések és erőszakoskodások voltak akkor is bővében. Ezek fölött ebben a durva korban nem is csodálkozhatunk. A német elem favorizálása, a magyarság tulsúlyának letörése stb. terén sok minden történt, ami fájhatott. Lényegében azonban az erdélyi fejedelemség autonomikus intézményei tovább működtek s mikor Bruckenthalnak sikerült Mária Terézia katólizáló törekvéseivel szemben a szászság elfoglalt álláspontját megvédelmezni s a románok uniójának további forszírozása is kiváltotta az orthodox reakciót, a bécsi kormány óvatos tapintata belátta, hogy a húr tovább nem feszíthető. Viszont az erdélyi magyar arisztokrácia a folyton erősödő parasztmozgalomra tekintettel óvakodott az udvarral ujjat húzni s így a XVIII. század végével Erdélyben

relativ nyugalom állott be, az erőtenyezők ellensúlyozták egymást s az erdélyi fejedelemség Habsburg jogar alatt zavartalanul élt 1848-ig.

1848 az első kísérlete volt az 1867-ben megalakult modern magyar nemzetállamnak. Az előző fejezetben rámutattam arra a mentalitásra, mely e nemzetállamokat Európaszerte életbehívta. Hogy az ilyen mentalitással megalakulni szándékozó magyar nemzetállam egyik programmpontja volt az akkor még — legalább is közéletében — túlnyomóan magyar Erdéllyel való egyesülés, az egészen természetes.

Erdély népei azonban nagyon vegyes érzelmekkel fogadták a Magyarországgal való unió gondolatát. Hogy a nemzetállam ideológiájától hevített Magyarország eszméjéért nem lelkesedtek sem a *szászok*, akik a német Habsburgok közvetlen uralma alatt *privilegizált* helyzetet élveztek, sem a *románok*, kik egy sovíniszta magyar államtól sem faji, sem osztályérdekeik előmozdítását nem reméllhették, azon nem csodálkozhatunk. A székelyek nem voltak tudatában az átalakulás gazdasági következményeinek s úgy ők, mint az erdélyi magyarság legnagyobb része, a XVIII. század sovíniszta eszméinek erős befolyása alatt állottak. Az öntudatos, komoly erdélyi magyar politikusok előtt pedig így állott a helyzet: A Magyarországgal való unió, megszüntetve Erdély különálló létét, az erdélyi vezető osztályoknak az erdélyi autonomikus életben elfoglalt domináló pozícióját megdöntötte ugyan, de ezzel szemben viszont támaszt reméltek a magyar államhatalomban a mindjobban erősödő román parasztozgmakkal szemben. S ez a szempont volt a döntő állásfoglalásukra, noha kétségtelenül igen súlyos és tekintélyes egyéniségek világosan látták e sötétbe ugrás veszedelmeit.

A veszedelem nem is váratott magára s az alig féléves mámort a polgárháború pusztításai s a rémuralom zsarnokságai követték.

A 49.-iki véres események alighanem hosszú időre lehetlenné tették volna a Magyarországgal való unió eszméjét, ha a bécsi kormány kellő mérsékletet tanúsít a megtorlásban s nem használja fel az elkövetett ballépést arra, hogy ennek ürügye alatt most már Erdély autonom berendezkedését széttörve, bevezesse Erdélyben az *osztrák-német közigazgatást* a maga összes ellenszenves kísérő jelenségeivel együtt.

A megtorlás politikája s az ötvenes évek germanizáló, egységesítő, bürokratikus, az erdélyi szellemtől idegen rendszere olyan antipátiát és gyűlöletet váltott ki Erdélyszerte, hogy a kiegyezéssel

kapcsolatosan aránylag már egészen simán ment másodízben a Magyarországgal való unió kimondása. Az ellenérvek akkor is felvonultak s különösen a szászok és románok ezen alkalommal kifejtett argumentumai szolgáltatóknak nekünk ma is értékes tanulságokat. Maga az erdélyi magyarság azonban az uniót meglehetősen egyértelmű szimpátiával fogadta s az osztrák abszolutizmus után csak ettől várta sorsának jobbra fordulását.

A kocka el volt döntve. Az unió kimondásával az erdélyi magyarság feltette sorsát egy kártyalapra: *a magyar nemzeti állam hatalmának támogatására*. S ezzel kezdetét vette egy folyamat, mely 1918. december 1-éhez vezetett. *Erdély öncélusága, különállása, autonómiaja megszűnt, a régi várfalak ledőltek egy csapásra s Erdély és főként az erdélyi magyarság sorsa függvénye lett a magyar államhatalomnak*. Jövőjét csak ennek megerősödésétől remélhette, ennek gyengülése pedig végpusztulással fenyegette.

A túlnyomóan Dunántúlról kikerült, az erdélyi viszonyokat nem ismerő s egyébként is a divatos politikai teoriák hatása alatt álló budapesti államférfiak s az Erdély sorsát a magyar államhatalom erejének egyetlen kártyalapjára feltevő erdélyi politikusok versenyeztek egymással abban, hogy Erdély és az anyaország között ledöntsenek minden korlátot, megszüntessenek minden speciális erdélyi intézményt, mindent egyeségesítsenek s egységesen piros-fehér-zöldre fessék Erdély bérceit és völgyeit, folyóit és lakóit.

Az egyeségesítés legnagyobb akadálya volt az önálló területtel bíró *szász és székely autonómia*. Itt tabula rasat csináltak. A szász és székely székeket újonnan konstruált vármegyék Procrustes ágyába szorították, a két nemzet autonómiáját egy tollvonással eltörölték. Ezzel egyfelől *a székelyeknél megindítottak egy olyan gazdasági bomlási processzust*, melyen azóta feltartóztatlanul sülyed és pusztul az erős székely nép, másfelől pedig az addig saját embereinek vezetése alatt *önálló nemzeti életet élő szászok szívébe olyan tövist szúrtak, melynek logikus folyománya volt a szászok 1919. január 8-iki medgyesi rezolúciója*, mely csak a történelmi előzményeket nem ismerő előtt keltette a meglepetés és árulás hatását.

Az egyeségesítés nyakra-főre folyt a közélet minden vonalán. Az önálló Erdély specifikus intézményeit, kezdve a guberniumon és folytatva az erdélyi országgyűlésen, egy tollvonással eltörölték, az erdélyi vármegyéket újonnan osztották be, más határokkal és más székhelyekkel, új elnevezések alatt, szabad királyi városokat

ledegradáltak, a vármegyei autonómiát megnyirbálták, elvéve tőle előbb az igazságszolgáltatást, majd a pénzügyek kezelését, végül a közlekedésügyet és tanügyet. Vasutvonalakat létesítettek ötletszerűen, éppen Erdély magyar vidékeinek rovására; az erdélyi ipart és kereskedelmet megölték a vámsorompóknak Ausztria felőli megnyitásával és Kelet felőli elzárásával; a hitvallásos iskolatípussal szemben minden erővel forszirozták az állami iskolákat, magyar birtokpolitikát inauguráltak, magyar pénzügyi, gazdasági, ipari politikát forsziroztak, last, not least piros-fehér-zöldre festettek minden falutáblát és kilométer-követ, elhelyezték minden lehető és lehetetlen helyen a magyar címert s boldogok voltak abban a tudatban, hogy „a magyar nemzeti állam kiépítésén” munkálkodnak.

Ma, mikor egy másik államhatalom csinálja ugyanezt, világosan látjuk, hogy mindez mennyire elhibázott, mennyire téves s hogy a ráfordított energiával mennyire nem áll arányban az a sovány és *teljesen felszínes* eredmény, melyet ez a munka a legjobb esetben is elérni képes.

A Kárpátok bércei, az Erdélyi Érchegység s a Hargita néma büszkeséggel néznek ma is alá a völgyekbe, hol csendesen kanyarognak az Olt, a Maros és a Küküllők; az erdélyi földműves egykedvűen szántogatja a hegyoldalt, a szebeni szász timár s a kézdívásárhelyi magyar csizmadia buzgón dolgozik műhelyében, a fák lombjai lehullanak és ismét kizöldülnek. Hogy közben sikerült Schässsburgból hivatalosan Segesvárt csinálni s ezt azután Sighișoara-ra románosítani, fontos lehet a vasuti kalauznak s a levélhordónak, de a Hargita bércei s a Küküllő hullámai nem vesznek róla tudomást; a szász diák ma is Schässsburg-ba megy iskolába, a dánosi román mindig Sighișoarán szerezte be az új csizmát, a kereszturi székely pedig ma is a segesvári vásárra hajtja be az eladó marhát.

Felbecsülhetetlen az a rombolás és pusztítás, amit „a magyar nemzeti állam kiépítésének” jelszava alatt az erdélyi intézmények rovására 1867 óta elkövettek. Ha a magyar állam respektálta volna az erdélyi szellemnek ezeket a tradicionális mentsvárait, erős a meggyőződés, hogy 1918-ban nem jutottunk volna el Gyulafehérvárig. Ma is ezeknek az erdélyi intézményeknek a romjai — köztük elsősorban az erdélyi egyházak autonómiái — az utolsó sasfészek, hol az újult energiával s most már ellenkező oldalról meginduló egységesítéssel szemben oltalmat találunk.

A legnagyobb baj és veszedelem azonban még sem a régi erdélyi intézmények lerombolása volt, hanem az erdélyi közszellem megőlése vagy legalább is elaltatása. Ezt két ok idézte elő. Elsősorban az *unió megfosztotta Erdélyt az erdélyi politikusoktól, vezető elméktől*. Ami szellemi értéket termelt Erdély 1867. és 1918. között, az nem itt keresett érvényesülést, hanem *Budapesten*, hol az ország közléte lüktetett. Az erdélyi városok, Kolozsvár, Gyulafehérvár, Szeben stb. hol eddig nemcsak Erdély, de a szomszédos országok sorsáról is érdemlegesen tanácskoztak, jelentéktelen hetivásártartó pletykafészkekké süllyedtek alá, hol értékes, teremtő egyéniség nem érvényesülhetett s ahonnan *vagy Budapestre kellett felvergődnie, vagy a hétköznapi életben elposványosodnia*. Az erdélyi vezető szellemeknek Budapestre való koncentrálása pedig előidézte azután a másik nagy bajt: az *erdélyi közvéleménynek a budapesti pártmozgalmakba való bevonását, figyelmének az erdélyi problémákról való elterelését s az egész erdélyi közéletnek az egészségtelen magyarországi párt-harcokkal való megmérgezését*.

Erdélyt nem a *saját földrajzi és népi helyzetének* megfelelően kormányozták, hanem *budapesti látszögből*; a *közhatalom nem Erdély saját belső erőiből fejlődött ki*, hanem egy *külső tényező* — a *magyar állam s a monarchia katonai ereje* — *szolgáltatta azt*. Mikor ez a katonai erő *megdőlt*, *hiába vártuk*, hogy mint Mohács után, az önálló életre hivatott *Erdély talpra áll* s megteremti az *önálló élet* alapintézményeit. Az idő *túlrövid* volt a fölcsozásra s a *rombolás túlságosan alapos* volt.

A magyar állam alkotásai: a pártatlan, kiváló igazságszolgáltatás, a mintaszerű közlekedésügy, az aránylag jól funkcionáló közgazgatás mind nem voltak elégségesek ahhoz, hogy a magyar nemzeti államhoz fűzzék az itt lakó idegen fajokat. Azokat a szájakat pedig, melyek őket *Erdély földjéhez, multjához és szelleméhez* fűzték, mi magunk *vagdostuk el, magunk romboltuk le az erdélyi fajokat egybekötő évszázados intézményeket* s bűnnek bélyegeztük azt is, ha valaki autonóm erdélyi közéletéről mert ábrándozni.

Az események megmutatták, hogy ez a politika merőben téves volt. Az eredményeket azonban nem tulajdoníthatjuk kizárólag a világháborúnak. A háboru szerencsétlen kimenetele csak meggyorsította a fejlődési processzust és rövid idő alatt megérlelte azokat az eredményeket, melyek szükségszerűen folytak Erdély helyzetéből s a magyar kormány téves erdélyi politikájából. Ha nem jön közbe

a világháború, lassabb lett volna a folyamat s talán évtizedekig áltathattuk volna még magunkat azzal, hogy helyes úton járunk. A végső kifejlés útja azonban akkor is csak ugyanide vezetett volna.

Azok az erdélyi román politikusok, akik 1918. december 1-én Gyulafehérváron kimondották az uniót Romániával, magyar iskolákban, magyar egyetemeken, *a magyar ideologia hatása alatt* nőttek fel. Erdélyi közszellemről ők soha nem hallottak, Erdély specifikus történeti, természeti és népi erőinek adottságait nekik nem tanították; az önálló vagy legalább is autonom *Erdély harmonikus, ellentéteket kiegyenlítő emelkedettségével sehol sem volt alkalmuk megismerkedni*. Ellenben annál többet hallottak a magyar nemzeti állam kiépítéséről, Erdélynek *Magyarországba* való elválaszthatlan és teljes beolvadásáról, a *magyar* szupremáciáról, a *magyar* faj uralomra hivatottságáról. Mindezekkel a gondolatokkal nemcsak idegenekül állottak szemben, de ezek az eszmék, melyeknek kereteibe a saját népük sorsát és törekvéseit sehogysem tudták belehelyezni, kiváltották belőlük a homlokegyenest ellenkező érzéseket. Csodálkozhatunk-e, hogy mikor a Gondviselés 1918. december 1-én népük sorsát az ő kezükbe tette le, akkor ők a román nemzeti állam kiépítését, a *román* faj szupremáciáját, a *Romániával* való teljes és feltétlen egybeolvadást proklamálták?

Ma már — alig négy év elteltével — ők is belátják, hogy tévedtek. Ma már ők is *erdélyi* közszellemről, *Erdély* specifikus helyzetéről, különleges történeti fejlődöttségéről, az *erdélyi* különleges intézmények helyreállításáról beszélnek.

Valljuk be mi is tévedésünket. Emelt fővel megtehetjük. Hisz ha téves úton jártunk is, de az emberi kultúra intenzivebb fejlesztése érdekében választottuk ezt az utat.

Hirdessük ország-világ előtt és vigyük bele elsősorban a mi erdélyi népünk köztudatába, hogy *ezt a földet*, mely sziklavérként kiemelkedik az öt Keletről és Nyugatról környező síkságból, *a Gondviselés nem azért emelte sok száz méterrel a tenger színe fölé, hogy a mélyebben lakó népek lapályhoz szokott észjárása szabjon neki törvényeket*, hanem élettelehetőségeinek és fejlődésének törvényei adva vannak maguknak a *bércek vonalaiban*, a *folyók kanyargó medrében* s az itt lakó népek lelkében.

Aki megérti e törvényeket, boldoggá teszi ezt a földet és édes testvérre talál annak lakóiban. Aki vét e törvények ellen, önmagát is véresre sebz, Erdély lakóira is szenvedést és szerencsétlenséget zúdit.

III. Gyakorlati szempontok.

Erdély földje ezer sebből vérzik. A panaszokat csak taxative is felsorolni, messze vezetne. Hogy a gyulafehérvári határozatok s a békeszerződés kisebbségi határozmányai ma még olyan írott papirok, melyek még az alkotmányba sem vétettek fel, végrehajtásukat pedig remélni sem merjük, az ma már sajnos köztudomású. A köz- és magánélet, a földmivelés, ipar és kereskedelem, a pénzügyek és közlekedés, a vallás és közoktatás területéről egyaránt számtalan konkrét sérelmet lehetne elősorolni, melyeket nemcsak mint vallási és faji kisebbségek, de mint állampolgárok is fájó szívvel vagyunk kénytelenek elszenvedni.

Mindezek a konkrét sérelmek azonban, bármily fájdalmasak legyenek is, nem a leglényegesebbek. *Erdély földjének gazdagsága, Erdély népeinek magas kulturális fejlettsége és szivós életereje megbirkózhatna egy még oly elhibázott, még oly helytelen kormányzati politika káros következményeivel is.* Saját belső ellenálló erejéből kitermelné a védekező páncélt a káros intézkedésekkel szemben, magasabb belátásával korrigálná a helytelen intézkedéseket és szivós életerejével beheggesztené az öntestén meggondolatlan rövidlátósággal ejtett sebeket.

A jelenlegi kormányzati politikának azonban *van három olyan kardinális hibája, melyek ellen sem Erdély földjének kipusztíthatlan gazdasága, sem Erdély népének bölcsessége és ereje nem nyújt védelmet* s amelyek, ha nem orvosoltatnak, meg fogják akasztani a gazdasági termelést, lehetetlenné teszik a kulturális munkát és feltétlenül teljes anarkiára fognak vezetni.

E három főbaj: *a stabilitás hiánya a törvényes és kormányintézkedésekben, a diszkrécionális hatalom túltengése és az önkormányzati szervek működésének megszüntetése.*

a) A stabilitás hiánya.

Bármilyen is az ember élethivatása, foglalkozása, kenyérkeresete, az ember éppen gondolkozó, szervező és szisztemizáló képességénél fogva a saját sorsát, működését, tevékenységét bizonyos előrelátással és tervszerűséggel szokta beállítani a természet és az emberi társadalom nagy gépezetébe. Számításba veszi azokat a természeti erőket, melyek munkáját elősegíthetik s azokat is, melyek azt akadályozhatják, de számításba veszi egyúttal a társadalmi erőket is, az ad hoc szociális berendezkedéseket, a rá nézve

előnyös és hátrányos intézményeket. Mindezeknek figyelembevételével *programot* csinál magának s *igyekszik a saját egyéniségét és munkáját az adott viszonyokba megfelelően belekapcsolni*. E számvetésnél az ember természetesen nem matematikai bizonyosságokkal, hanem csak *valószínűségi* számításokkal dolgozik. Minél nagyobb a valószínűsége e számítások helyességének s *minél kevésbé van kitéve az ember tevékenysége előre nem látott események zavaró hatásának, annál nyugodtabb s következőleg annál eredményesebb lesz munkája*. Másfelől, ha akár a természeti erők állandósága csekély (mint pl. földrengéseknek, vízáradásoknak kitett területeken), akár az alapul vett szociális berendezkedés ingatag s az ember életébe belenyúló társadalmi erők működési iránya előre nem látható, úgy az ember nem szentelheti magát teljes odaadással munkájának, nem dolgozhatik zavartalanul s így képtelen a benne rejlő termelési energiákat teljesen kifejteni.

Az államhatalomnak az a *legfőbb célja és rendeltetése*, hogy a társadalmi berendezkedésekbe bele vigye ezt a *stabilitást*, mely a termelés nélkülözhetetlen előfeltétele s a különböző irányban ható társadalmi erőket *közömbösítve*, valamennyit öntudatosan egy előre kitűzött cél felé terelje.

A mai Romániának egyik legnagyobb baja az, hogy végigmenve a közélet, kultúra és közgazdaság összes ágazatain, *seholt az oly szükséges és nélkülözhetetlen stabilitást a célkitűzésekben, elvekben, intézményekben és rendelkezésekben meg nem találjuk*. Ez az, ami a leghátrányosabb és a legsérelmesebb, nemcsak reánk faji kisebbségre, hanem az állam minden polgárára nézve. Ha még oly téves elvek után indul is a kormányzat s még oly helytelen intézkedéseket tesz is, az élet a maga rugalmasságával előbb-utóbb kiegyensúlyozza azok káros hatásait, alkalmazkodik hozzájuk vagy letonpítja azok élet és kifejeszti velük szemben a védekező szerepét. De *a folyton meg-megújuló rendszertelen és erőszakos beavatkozásokat nem tudja tartósan elviselni sem a gazdasági termelés, sem a polgárok idegrendszeré*.

A konszolidáció magas fokán álló országokban, mint Angliában és például a régi Magyarországon is, mielőtt valamely új intézkedést tétetett volna, mely belenyult a polgárok életrendjébe s változásokat idézett elő a politikai, gazdasági vagy társadalmi élet megszokott rendjén, előbb a kormányzat *nyilvánosságra hozta* reformtervezetét, azután módot adott az összes érdekképviselőknek s a sajtónak,

hogy hónapokon át behatóan foglalkozhassanak a tervezet intézkedéseivel, megvilágíthassák annak várható előnyeit és hátrányait. Igen sokszor már e társadalmi előkészítés döntő befolyással volt a javaslat sorsára. Ezután következett a szakszerű tárgyalás a parlamenti bizottságban s végül a kimerítő, részletes vita magában a parlamentben. Mire a javaslat törvényerőre emelkedett s a legtöbbször csak pár hónappal későbbre kitűzött életbelépési határidő elérkezett, *az ország közvéleménye az új törvényt már magáévá tette* s akik nem is ítélték előnyösnek, azok is felkészülhettek rá és jó eleve számításba vehették az intézkedés várható következményeit.

Romániában ma a leglényegesebb, a polgárok életébe és gazdasági tevékenységébe legmélyebben belevágó új intézkedések vagy Decret-Lege formában *derült égből villámcsapásként* jelennek meg a hivatalos lapban, vagy váratlanul és minden előkészítés nélkül, igen sokszor — mint pl. a devizarendeletnél — puccsszerűleg kerülnek a parlament elé, mely azt pár órai vagy legfeljebb 1—2 napi tárgyalás után megszavazza, igen sokszor visszaható erővel s a közvélemény csak akkor kezd tudomást szerezni a lapokból az új törvények rendelkezéseiről, követelményeiről és következéseiről, mikor már a hatóságok foganatba vették a végrehajtást és már szabják is ki annak alapján a büntetéseket.

Ilyen lévén a helyzet magukkal a törvényekkel, a különböző miniszteri, vezérfelügyelőségi, katonai parancsnoksági, prefektusi és rendőri intézkedések terén még fokozottabb az a bizonyos *rendszabályozási szenvedély*, melyeket a szászok oly találóan jelölnek meg a „*herumregieren*“ szóval s amely *lehetetlenné teszi, hogy bármily foglalkozási ághoz vagy élethivatáshoz tartozó polgár biztosan és nyugodtan folytathassa munkáját*, mert mindig feje fölött lebeg a kiszámíthatatlan, rapszodikus hatósági intézkedések Damokles kardja.

Ez a rendszer az, mely az ipar és kereskedelem terén a reális, komoly kalkuláció háttérbe szorításával a spekulációnak nyitott tág teret. Ez a rendszer okozza, hogy immár negyedik éve sem földbirtokos, sem bérlő, sem paraszt nem tudja, hogy övé lesz-e jövőre is a föld, melyet most megmunkál, sőt még afelől sem biztos, hogy vetését ő maga arathatja-e le s ezért természetesen nem is fordíthat gondot földje termő erejének növelésére. Ez a rendszer tette hazárdkártyajátékká a kiviteli kereskedelmet, mely pedig Románia óriási

természeti kincseire tekintettel főtényezője lehetne a vagyonosodásnak és fejlődésnek. Ezért nem fizetnek az emberek adót, ezért nem mernek építkezésekbe bocsátkozni, ezért nem épülnek gyárak a földgázvidékeken s nem utolsó sorban ezért nincsen az erdélyi iskoláknak stabil tantervük, ezért nem készülnek kellő számban tankönyvek az ifjúságnak, ezért nem tud dönteni az ifjúság a pályaválasztás kérdésében.

A kapkodó, rendszertelen, át nem gondolt, incidentaliter kiadott és ötletszerűen végrehajtott intézkedések melegágyai a korrupciónak, erőszakoskodásnak, vesztegetéseknek és a tisztességtelen spekulációnak. Semmi sem akadályozza inkább az új állam konszolidációját és semmi sem teszi nehezebbé az odacsatolt területek polgáira nézve az új keretekbe való beilleszkedést, mint a stabilitásnak ez a hiánya, melyet legelsősorban kellene és legkönnyebben lehetne orvosolni.

b) A diszkrécionális hatalom túltengése.

A régi magyar közmondás azt tartja, hogy az a jó főszolgabíró, aki *úgy tesz, mintha semmit sem csinálna*, de azért tudta nélkül egy keresztelő vagy temetés sem eshetik meg.

A jó közigazgatásnak tényleg nem is az a feladata, hogy intézkedéseivel belenyúljon a polgárok életébe. *Mindenkit egyformán kötelező, mindenki által ismert, világos és szabatos törvényeknek kell szabályozniuk automatic a polgárok életét* s a közigazgatásnak csak ott kell közbelépnie, ahol ezeket a törvényeket nem respektálják, ahol *rendellenességek fordulnak elő* s az élet normális rendje megzavartatik. De itt is az a feladata csupán, hogy eltávolítsa a zavaró jelenségeket és érvényt szerezzen a törvényes rendnek.

Még oly ideálisan megkonstruált adminisztrációnál is elkerülhetetlen, hogy a közigazgatási funkcionáriusok fel ne ruháztassanak bizonyos fokú diszkrécionális hatáskörrel. Ennek azonban a *leg-minimálisabbnak* kell lennie s a polgárok fontos életnyilvánulásait és magánérdekeit csakis precíz rendelkezések szabályozhatják, nem pedig egy még oly jóindulatú tisztviselő diszkrécionális hatásköre.

A közigazgatás helyes megszervezése mellett mindenkire kötelező érvénnyel pontosan körül kell írva lennie annak, hogy pl. egy népgyűlés megtartása, egy építési engedély kiadása, egy részvénytársaság alapítása, egy új iskola felállítása, egy iparengedély kiállítása stb. milyen előzetes tárgyi és alaki feltételekhez van kötve. Ha e feltételek bármelyike hiányzik, úgy a közigazgatási

tisztviselő megtagadja az engedélyt, de viszont, ha valaki e feltételeknek eleget tett, úgy a közigazgatási funkcionárius *köteles* az engedélyt kiadni és azt semmi más címen meg nem tagadhatja.

Az elfogult pártküzdelmek idején a magyar államban is megvolt a nízus arra, hogy a közigazgatás diszkrécionális jogköre kiszélesíttessék. A szabatos törvényes rendelkezések s a közvélemény egyértelmű nyomása alatt azonban ez számottevő mérvben csak az italmérési engedélyeknél érvényesült. Ez a kérdés nem volt precize szabályozva s ezért e téren voltak is sérelmek, melyekkel azután a pártsajtó telelarmázta az országot. Anomália volt, melyen könnyen lehetett volna segíteni, ha a törvény úgy rendelkezett volna, hogy ilyen meg ilyen feltételek mellett az italmérési engedély senkitől meg nem tagadható.

Ami azonban a magyar államban *sajnálatos kivétel* volt, az *nálunk ma rendszerré nőtte ki magát* s ez egyfelől egyik legfőbb oka annak, hogy a polgárok a hatóságok részéről folytonos zaklatásoknak vannak kitéve, másfelől pedig a diszkrécionális joggal bíró tisztviselők jóindulatának megnyerése érdekében a polgárok kénytelenek vagy legalább is indokoltnak látják különböző legitim és illegitim áldozatokat hozni. Hogy ez mennyire terhes és elviselhetetlen az egyesekre s mily káros és egyenesen vészthozó az államra nézve, azt felesleges fejtegetni.

Ma Romániában a diszkrécionális hatalom olyan túltengése uralkodik, milyenről eddig még fogalmunk sem volt. E túltengés aláássa a törvények tekintélyét, a kötelező erejükbe vetett hitet s veszélyezteti az egész törvényes rendet.

Az agrárreformról ne is beszéljünk, mert annak labilis paragrafusai mellett az érdemleges döntés teljesen az eljáró közegek diszkrécionális jogkörébe van letéve. Diszkrécionális jogkörrel döntenek azonban a magán- és közigazgatási élet legfontosabb viszonylataiban, pl. részvénytársaságok tőkefelemelésének engedélyezése, a földgáz árának megállapítása stb. stb. kérdésében s a legutóbbi képviseléválasztások tanúsága szerint *diszkrécionális hatalommal határozták meg azt is, hogy ki lehet képviselőjelölt és ki nem.*

Amíg a közigazgatási funkcionáriusok ilyen széleskörű diszkrécionális hatáskörrel rendelkezhetnek, addig a polgári jogok és közszabadságok teljes illuziórusak.

c) Az önkormányzati szervek megszüntetése.

A régi Erdély közléte széleskörű községi, városi, vármegyei, nemzeti és tartományi önkormányzat alapjára volt helyezve. Ezekben az önkormányzati testületekben *eleven élet* lüktetett. Az ország minden polgárának módjában állott az autonomia megfelelő fokozataiban befolyást gyakorolni a közügyekre, viszont a közhatalom kezelői tudatában voltak annak, hogy minden lépésüket száz szem figyeli s működésükért nemcsak saját lelkiismeretüknek és közvetlen felelősöknek, hanem az általuk kormányzottaknak is felelősséggel és számadással tartoznak.

A magyar állam 1867 után a régi Erdély autonomikus berendezkedéseit némileg megszüktette ugyan, eltörölve az erdélyi országgyűlést, a székelyek és szászok nemzetgyűléseit s bizonyos ágazatokat kivéve a vármegyei autonomia hatásköréből, *lényegében azonban megmaradtak az önkormányzati berendezkedések* s az ötvenéves magyar imperium alatt zavartalanul működtek.

A román kormányzótanács a gyulafehérvári unió kimondásával egyidejűleg *egy tollvonással megszüntette Erdélyben az összes önkormányzati szervek működését*. A községi képviselőtestületeket később lényegesen megszüktett haláskörrel visszaállították ugyan, de a városok és vármegyék autonomiájának helyreállítására még csak kilátás sincsen. Ezeket ma is kinevezett tisztviselők kormányozzák, legjobb belátásuk és felsőbb utasítások szerint. Működésükért nem felelősek senkinek, csak hivatali felelősöknek; nem ellenőrzi őket senki, ha a miniszterium a panaszok megsokasodásával nem küld ki vizsgálóbiztost vagy kormányváltozás esetén az uralomra került ellenpárt bele nem néz kártyáikba, hogy eltávolításukra és helyüknek saját embereivel való betöltésére ürügyet találjon.

Ma egyedüli „önkormányzati“ szervünk a bukaresti parlament. Hogy ez az alkotmányosság posztulátumainak milyen figyelembevételével állítattott össze és működik, arról nem mi, az elfogultság vádjával illelhető faji kisebbség, hanem a Romániával való uniót proklamáló Maniu Gyula, Vajda Sándor és társaik mondták ki a megfélebbezhetlen ítéletet.

Hogy ez a helyzet mennyire fáj nemcsak nekünk, hanem Erdély minden polgárának, mennyire beleütözik legélelbevágóbb érdekeinkbe, mennyire ellenkezik egész politikai mentalitásunkkal és mennyire óhajtanók az önkormányzati szervek helyreállítását, arról köteteket lehetne írni.

Olyanok előtt azonban, kik alkotmányos közjogi berendezések alatt éltek és élnek, *minden önkormányzati szervtől való teljes megfosztottságunk* pusztá leszögezésén kívül felesleges minden további érvelés. Akik pedig az alkotmányosság és az autonomia államfentartó, nemzetnevelő, szabadságbiztosító áldásait nem ismerik, azok épp úgy nem tudják megérteni, hogy mi hiányzik nekünk, amint a vak nem érti Tizian festményét s a botfűlű Beethoven zenéjét.

Összefoglalás.

A nemzetek tanácsában ülő férfiaknak meg kell barátkozniok azzal a gondolattal, hogy *az önálló nemzetállamok korlátlan szuverénitásának elve szükségképpen és feltartóztatlanul konfliktusról-konfliktusra sodorja a nemzeti ábrándoktól túlfűtött államokat* s hogy Európa békéje csak úgy lesz fenntartható, ha úgy az elmélet, mint a gyakorlati politika *revízió alá veszi a korlátlan szuverénitás elméletét.*

Akik Középeurópa sorsa felett akarnak intézkedni, azoknak meg kell ismerkedniök Erdély földrajzi, etnografiai és történelmi adottságaival és figyelembe kell venniök, hogy *Erdély olyan zárt egész, mely csak összes attribútumaival együtt és egységesen bírálható el; csak szabad levegőben bontakoznak ki belső erői és csak saját individualitásának megfelelő módzatok mellett illeszthető bele egy nagyobb egységbe.*

A törvényes és kormányintézkedésekben való *stabilitás hiánya, a diszkrécionális hatalom túltengése s az önkormányzat teljes hiánya* ma reánk nézve sérelmesebb és hátrányosabb, mint az, hogy a gyulafehérvári határozatok s a kisebbségi egyezmények végrehajtásáról még csak szó sem esik.

Félre ne értessünk. Természetes, hogy követeljük a gyulafehérvári határozatokat s a kisebbségi jogokat, hiszen ezek oly minimumot képeznek, melyekből igazán már nem lehet tovább alkudni.

Azokban teljesen értéktelen reánk nézve úgy a gyulafehérvári ünnepélyes deklaráció, mint a jogainkat biztosító nemzetközi szerződés és értéktelen volna minden, még oly szépen hangzó és még oly kautelákkal körülbástyázott újabb kodifikálása kisebbségi jogainknak mindaddig, míg a kormányzati politika meg nem teremti a közéletben a nyugodt polgári élet előfeltételét képező stabilitást, a minimumra nem redukálja a közfunkcionáriusok diszkrécionális jogkörét és az alkotmányosság szellemében helyre nem állítja önkormányzati szerveinket.

Az igazság lelke.

... és betölté zúgásával az egész házat...

Érdekes és tanulságos megfigyelni az új igazságok felismerésének és érvényrejutásának sokszor szövevényes és mindig küzdelemteljes útját.

Az Úr Jézus harmincéves életkorának betöltésekor és puszta magányban töltött 40 napi visszavonultság után lépett ki tanításával a nyilvánosság elé. E tartózkodás és várakozás figyelmeztet arra a megfontolásra, higgadtságra és összeszedettségre, mellyel új igazságokat lelkünkön átszűrni, hatásaikat, következményeiket fontolóra venni tartozunk, mielőtt embertársaink megszokott eszmekörébe, gondolatviláguk kitaposott útjába új igazságot, új irányt, új meglátást beállítanánk.

S a nyilvánosságra lépés még nem volt a diadal. Három évig hirdette igéit jártában-keltében, meghitt körben és tömegek előtt, zsinagógák véneinek s publikánusoknak és szamariai asszonyoknak. Kevesen hallgatták s még kevesebben értették meg. Akik hallgattak rá, azokat sem annyira tanainak igazsága, mint egyéniségének varázsa, csodatevő ereje, tiszteletet parancsoló alakja bilincselte le. Hogy ez mennyire így volt, az kitűnt akkor, mikor a hatalmasokkal szemben egyénileg — látszólag — elbukott. Megszűnt a varázs s bár az elhintett mag ott szunnyadt sokak lelkében, ezek még maguk sem ébredtek tudatára az eszmék igazságának.

... És akkor lőn hirtelen az égből, mint sebesen jövő szélnek zúgása és betölté az egész házat...

A szemek fölnyiltak, a lelkek megvilágosodtak, most már látta mindenikük az igazságot. *Látta olyan tisztán, olyan biztosan, hogy halálba tudott menni érte.*

Hosszú, szövevényes és küzdelemteljes út, amíg egy igazság, melyre ráutalnak a természet és a társadalom jelenségei, meg tudja magát értetni előbb néhány emberrel, kiknek azt át kell a lelkükön szűrni, összhangba kell hozni egyéb tudásukkal és gondolataikkal, hogy önlelkükben kipróbálhassák előbb, vajjon nem csupán csalóka káprázat tévesztette-e meg őket.

S ha e kiválasztottak egyszer már látják az igazságot, akkor előbb halkán és tapogatózva, majd lassan neki-bátorodva igyekeznek rá felhívni embertársaik figyelmét. Ez a legnehezebb, legkeservesebb és legelcsüggesztőbb feladat. Hány igehirdető bukik el, nem azon, hogy hamis volna az igazsága, hanem elbukik a helyesen felismert és később diadalmaskodó igazság birtokában azért, mert nem volt elég ereje, kitartása, hite, bizalma ahhoz, hogy legyőzhesse a legnagyobb akadályt: a közönyt, a fásultságot, a rosszakaratot, a tespedésbe merült tehetetlenséget.

De ha sikerült mindezt legyőzni — s ez egy embernek *csak legritkábban* szokott sikerülni — ha az igazságot mind többen és többen látják meg s mind többen és többen igyekeznek azt belekiáltani a közvéleménybe, akkor egyszer csak elérkezik egy időpont, mikor az új igazság revelációként elevenedik meg a tömegek előtt, „zúgásával betölti az egész házat“, mikor már mindenki látja, mindenki hisz benne, mindenki kész küzdeni, harcolni érte.

E hosszú küzdelemteljes út egyben próbaköve a felismert igazság erejének. Egy út, mely mint a hadak föl-vonulásának útja, halottakkal van telehintve: meg nem született és érvényesülésre meg nem érett eszmék holt-

tetemeivel. Végig kell ezt járnia minden eszmének, gondolatnak, mielőtt elnyerhetné a tüzes nyelvek sztigmáját és betölthetné zúgásával a házat...

Az a gondolat, melynek propagálása érdekében ez a könyv íródott, már jó darabot befutott ezen a küzdelemteljes úton. Mocsáry Lajostól errefelé sokan csendes emberek már, akik egy-egy darabkán előbbre küzdötték zászlaját, mely körül bizony — volt idő rá — nagyon kevesen csoportosultak.

Amikor a nagy összeomlás után újból keverték a kártyákat és sok csalóka ábránd szétfoslott, mind elementárisabb erővel kezdett kibontakozni ennek az igazságnak fénye. A tisztánlátást azonban még mindig akadályozza az új államalakulásokkal kapcsolatosan felgyülemlett keserűségek köde. Reméljük, hogy ez a köd oszladozóban van s addig is kövessünk el mindent, hogy a ködön keresztül is minél többen meglássák az igazságot.

Néptömegek lemészárlását és földönfutóvá tételét láthattuk csak a közelmúltban Kisázsiában s valamivel enyhébb formák között ugyanez folyik a szemeink előtt ma is Macedoniában. Nincs kímélet sem az aggoknak, sem a csecsszopóknak, mert a túlfeszített faji öntudat a saját képére akarja átalakítani az uralmának alávetett egész területet. Nem törődik azzal, hogy más fajok is élnek ott s annak fiai is emberek, neki felebarátai, akiknek épp úgy joguk van az élethez, s épp úgy magukénak vallják a lábuk alatt lévő földet. Nem törődik azzal sem, hogy a kocka fordulhat — s vannak területek Macedoniában és Kisázsiában, hol egy évtized alatt nyolc-tízszer is fordult a kocka — s akkor a másik népfaj kezdi meg az irtó háborút ő ellene, ugyanazokkal a borzalmas eszközökkel.

Egy földterület, melyen különböző népfajok élnek, poklot és kínszenvedést hord méhében addig is, míg előbb-utóbb sivár pusztasággá változik, ha ezek a népfajok nem képesek arra, hogy faji önzésükön felülemel-

kedjenek. S az önzést, ezt a mindennél erősebb szenvedélyt csak úgy lehet intenzitásában lefokozni és korlátok közé szorítani, ha e különböző fajú népeknek magasabb közös célokat tudunk mutatni. Olyan célokat kell mutatnunk s olyan fénnnyel kell azokat megvilágítanunk, hogy ne csak néhány gondolkozó elme, hanem a tömegek is meglássák, magukévá tegyék és azokban felolvadjanak.

Erdély földjén egymás testét marcangolja évtizedek óta a román és a magyar népfaj.

Ha hiszünk a Gondviselésben, hinnünk kell abban is, hogy nemcsak esetlegességek játéka e két népfajnak Erdély területén való keveredése, hanem ezzel magasabb céljai vannak egy felsőbb hatalomnak.

Ismerjük a történelmet; tudjuk, hogy Erdély különböző vidékein milyen korszakokban s milyen események hatása alatt helyezkedett el ilyen vagy amolyan csoportban az egyik és a másik népfaj. A két népfajnak Erdély földjén való rétegeződését a történettudomány görcsövével épp úgy fel tudjuk tárni és meg tudjuk magyarázni, mint hegyeinkben a pala, agyag, homok és terméskő rétegeződését.

De ha intuícióval akarunk a jövőbe nézni, akkor nem szabad megelégednünk e rétegeződések oknyomozó vizsgálatával s különösen nem szabad ezzel megelégednünk akkor, ha azt látjuk, hogy e rétegeződés mai alakjában csak könny, vér és szenvedés forrása s kultúrák pusztulásának csiráját rejti méhében, hanem a Gondviselésbe vetett hittel azt kell mondanunk és hangos szóval hirdetnünk, hogy *a zárt tömbben lakó magyarság s az ugyancsak zárt tömbben lakó románság közé azért van Erdély területén egy — mindkét népfajból a szétválaszthatlanságig összekevert — konglomerátum közbeékelve, hogy e két népfajnak Erdélyben egymás között és egymásban élő fiai elszakíthatatlanul egymáshoz fűzzék ezt a két népet s mindkét fajnak Erdélyben élő töredéke megértesse a saját zárt tömbben élő fajrokonaival, hogy ellenséget ne egymásban keressenek.*

Ha az erdélyi magyarság meg tudja látni és be tudja tölteni ezt a történelmi hivatását, ha meg tudja értetni Budapesten, hogy *a románság ellen elhangzott minden haragsugallta szó végeredményében az erdélyi magyarság testét, annak intézményeit, birtokállományát vagy kultúráját sebzi meg* és meg tudja értetni Bukarestben, hogy *ha barátira és szövetségesre van Romániának szüksége, nem találhat biztosabbat, jobbat, kitartóbbat, mint azt, kinek szövetségesi hűségére és ragaszkodására kétmillió román állampolgár fajrokon a zálog* — ha meg tudja mindezt értetni, ami pedig oly világos, oly kézenfekvő, akkor *lesz még egyszer ünnep Erdély földjén is.*

Ha nem tudja, ha a magyar és román faj között továbbra is a faji önzés, a harag, az irigység és a gyűlölet marad uralkodó s e szenvedélyektől elvakítva, továbbra is készen tartják a tűzcsóvát, hogy azzal egymásnak a fedelét lángbaborítsák — akkor ott van Kis-Ázsia és Macedonia példája, akkor *az erdélyi magyarságra is ugyanaz a keserű, tragikus sors vár, mint az egymást pusztító, egymás véreben gázoló s egymás pusztításával a világ egyik legszebb tájékát előbb-utóbb sivataggá változtató, egymásbakevert török-örmény-görög-bolgár néptöredékekre.*

Ezek a rémképek adták kezembe a tollat.

Hála Istennek, már nem új, amit mondok s hála Istennek, már nem egyedül hirdetem ezt az igazságot.

Hiszem, hogy az erdélyi magyarság egészséges élet-ösztöne ráeszmél ennek az ő magasabb elhivatottságának tudatára s hogy már nincs messze az idő, mikor ez az eszme, „mint sebesen jövő szélnek zúgása, betölti az egész házat . . .“

Hogy ez az idő minél előbb elérkezzék, azért irtam ezt a könyvet.

1923. Pünkösdvasárnap.

Tartalomjegyzék.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság előszava	III
Az erdélyi magyarság történelmi hivatása.	
Előjáróba	3
I. Az elvi alap.	
Az erdélyi románok	11
Román kérdés	16
A románok és a szociálisták	19
Román hittestvéreink	22
A romániai magyarokhoz	24
Sinaia	26
Nemzetiségi diákpolitika	29
A román görög-katholikusok hitélete	33
A macedoniai románok és az unió	36
Egységes orthodox egyház	40
A közoktatás ügye Romániában	42
A román görög-katholikusok	46
A magyarországi és erdélyi románok egyházi élete	49
Az erdélyi kérdés	53
Az erdélyi románok	57
Nemzetiségi politikánk és a válság	64
A liberális párt bukása	69
A Szent Imre Egylet üdvözlí a Bethlen Gábor Kör	72
Nemzetközi politikánk	73
Romániai képek	77
Szerkesztői üzenet	82
Pünkösd	83
Román békemozgalom	86
II. A gyakorlat erőpróbája.	
A népoktatás reformja	89
A népoktatás reformjához	93
A népoktatás reformja és a románok	96
A nemzetiségi pénzüzetek	99
Érzelmi közösség	102

A közigazgatás és a nemzetiségek	105
Nemzetiségi dolgok	107
A választás utóaktái	109
A tyúkszemrehágás politikája	111
Egy kis nemzetiségi izgatás nálunk	113
Vármegyei közgyűlés	116
A forma	120
Öntudat és önbizalom	124
A választójog elvi alapkérdései	127

III. A történelmi fordulat.

Főispáni székfoglaló	131
Válasz a román küldöttségnek	136
Egy év múlva	137
† Dr. Bréda Emil	140
Egy át nem adott memorandum	143
A megértés politikája	154
Az igazságosság	161
Milyen értékeket veszélyeztet az elhibázott agrárreform	164

IV. Kisebbségi fronton.

A kolozsvári zászlóbontás	167
Felekezeti iskoláink jövője	170
A boldog fa és a küzködő fa	174
A nagygyűlés tanulságai	177
Gyakorlati programmunk	181
Ami összefűz	186
A hitvallásos iskolatípus	190
A magyarság egysége	194
A demokrácia	197
A parlamenti aktivitás	201
Bernády Györgyről	203
A magyarság és a választások	204
A magyarság és a választások	206
Csikszeredai programbeszéd	209
Erdély és Budapest	215
Utastási rendszer, vagy egyéni felelősség	218
Pünkösdi lélek	220
A láthatatlan harmadik	223
Erdélyi magyar bankpolitika	226
A kormány földosztási ünnepe	231
Az ipari hitel	236
A tőkehiány	238
Erdély problémái	241
Az igazság lelke	262

**AZ
ERZSÉBET KÖNYVNYOMDA
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
NYOMÁSA
DICSÓSÁNMÁRTIN-DICSÓSZENTHÁRTON**